

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ İKTİSAT BİLİM DALI**

**VERGİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE DEVLET
KAPASİTESİNİN ROLÜ**

DOKTORA TEZİ

ÇAĞLAYAN TABAR

BURSA – 2022

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ İKTİSAT BİLİM DALI**

**VERGİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE DEVLET
KAPASİTESİNİN ROLÜ**

DOKTORA TEZİ

ÇAĞLAYAN TABAR

**Danışman:
Prof. Dr. Ufuk SELEN**

BURSA – 2022

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Maliye Anabilim Dalı, **Mali İktisat** Bilim Dalı'nda **711512003** numaralı **Çağlayan Tabar**'ın hazırladığı “**Vergilerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinde Devlet Kapasitesinin Rolü**” başlıklı **doktora tezi** ile ilgili savunma sınavı, 22/08/2022 günü 10:15 - 12:15 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Ufuk Selen

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Mircan Tokatlıoğlu

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. M. Ozan Başkol

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Mustafa Taytak

Uşak Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Hakkı Odabaş

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

22/08/2022

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum "**Vergilerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinde Devlet Kapasitesinin Rolü**" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

12/08/2022

Adı Soyadı: Çağlayan TABAR

Öğrenci No: 711512003

Anabilim Dalı: Maliye

Programı: Mali İktisat

Tezin Türü: Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlilik

İNTİHAL YAZILIM RAPORU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MALİYE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: Vergilerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinde Devlet Kapasitesinin Rolü

1- Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 167 sayfalık kısmına ilişkin, 12/08/2022 tarihinde şahsım tarafından Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %16

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç

2- Alıntılar hariç/dâhil

3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

12/08/2022

Adı Soyadı:	Çağlayan Tabar
Öğrenci No:	711512003
Anabilim Dalı:	Maliye
Programı:	Mali İktisat
Statüsü:	Doktora

Danışman
Prof. Dr. Ufuk SELEN

ÖZET

Yazar adı soyadı	Çağlayan Tabar
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	Maliye
Bilim dalı	Mali İktisat
Tezin niteliği	Doktora
Mezuniyet tarihi	
Tez danışmanı	Prof. Dr. Ufuk Selen

VERGİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE DEVLET KAPASİTESİNİN ROLÜ

Özet

Vergilerin en eski ve temel amacı kamu harcamalarına finansman sağlamaktır. Ayrıca vergiler; tüketim, tasarruf ve yatırım kararları üzerinde etki yarattıkları için, makroekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla, maliye politikası aracı olarak da kullanılmaktadır. Bu makroekonomik hedeflerden biri de ekonomik büyümenin sağlanmasıdır. Bununla birlikte vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğu konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu etkinin yönünü belirleyen faktörlerden biri devlet kapasitesidir. Bu çalışmanın amacı, gelişmekte olan ülkelerde vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde devlet kapasitesinin rolünü incelemektir. Vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde devlet kapasitesinin rolünü ampirik olarak incelemek için, verilerine ulaşılabilen 51 düşük ve orta gelirli ülkeye ait 2012-2019 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak, dinamik panel veri analizi yapılmıştır. Sistem genelleştirilmiş momentler yöntemiyle yapılan tahminlerden elde edilen bulgulara göre; gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerinde ve devlet kapasitesindeki artışın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği, ancak devlet kapasitesi arttıkça vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Vergi, Devlet Kapasitesi, Ekonomik Büyüme, Dinamik Panel, Sistem-GMM

ABSTRACT

Name & surname	Çağlayan Tabar
University	Bursa Uludag University
Institute	Institute of Social Science
Field	Public Finance
Subfield	Public Economics
Degree awarded	PhD.
Date of degree awarded	
Supervisor	Prof. Dr. Ufuk Selen

THE ROLE OF STATE CAPACITY IN THE IMPACT OF TAXES ON ECONOMIC GROWTH

Abstract

The oldest and main purpose of taxes is to finance public expenditures. In addition, since taxes have an impact on consumption, savings and investment decisions, they are also used as a fiscal policy tool to achieve macroeconomic targets. One of these macroeconomic targets is to ensure economic growth. However, there is no consensus on whether the impact of taxes on economic growth is positive or negative. One of the factors determining the direction of this impact is state capacity. The aim of this study is to examine the role of state capacity in the impact of taxes on economic growth in developing countries. In order to empirically examine the role of state capacity in the impact of taxes on economic growth, dynamic panel data analysis was conducted using annual data covering the period 2012-2019 of 51 low-income and middle-income countries whose data are available. According to the findings obtained from the estimations reached by using the system generalized moments method, the increase in tax revenues and state capacity in developing countries positively impacts economic growth. However, as the state capacity increases, the positive impact of taxes on economic growth decreases.

Keywords: Tax, State Capacity, Economic Growth, Dynamic Panel, System-GMM

ÖNSÖZ

Tez çalışmam ve doktora eğitimim süresince engin bilgi birikimi ve tecrübesi ile bana yol gösteren, karşılaştığım her türlü zorlukta yardımını esirgemeyen, hem akademik hem de sosyal hayata dair deneyimleri ile yol gösterici olan tez danışmanım sayın Prof. Dr. Ufuk SELEN'e sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında önemli katkıları bulunan değerli hocam ve tez izleme komitesi üyesi Prof. Dr. Mircan TOKATLIOĞLU'na; tez çalışmamın başından beri, yaptığı değerli katkılarının yanı sıra teşvik edici söylemleri ile de destek olan değerli tez izleme komitesi üyesi Doç. Dr. M. Ozan BAŞKOL'a; sundukları katkılar için diğer jüri üyeleri Prof. Dr. Hakkı ODABAŞ ve Doç. Dr. Mustafa TAYTAK'a teşekkür ederim. Ayrıca çalışmanın ampirik kısmını tamamlarken sürekli fikir alışverişinde bulunduğum dostum ve çalışma arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Halil SERBES'e teşekkür ederim.

Bugünlere gelmemde önemli payı bulunan ve 2015 yılında vefat eden dedem Ahmet TABAR'ı rahmetle anıyorum. Eğitim ve öğretim hayatım boyunca maddi-manevi desteklerini her zaman arkamda hissettiğim ve emeklerinin karşılığını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim babam Erkan TABAR ve annem Güllü TABAR'a şükranlarımı sunuyorum.

Çağlayan Tabar

Bursa, 2022

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL YAZILIM RAPORU	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLOLAR	viii
ŞEKİLLER	ix
GRAFİKLER	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
I. DEVLET, DEVLET KAPASİTESİ VE VERGİLEME İLE İLGİLİ KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR.	5
A. DEVLET TEORİLERİ VE DEVLETİN EKONOMİK İŞLEVLERİ	5
1. DEVLETİN TANIMI	5
2. DEVLET TEORİLERİ	8
a. Organik Devlet.....	8
b. Mekanik Devlet	9
3. DEVLETİN EKONOMİK İŞLEVLERİ	10
a. İstikrar İşlevi	12
b. Bölüşüm İşlevi	14
c. Tahsis İşlevi (Büyüme Kalkınma)	16
B. DEVLET KAPASİTESİNİN TANIMI, BİLEŞENLERİ VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ	21
1. DEVLET KAPASİTESİNİN TANIMI	22
2. DEVLET KAPASİTESİNİN BİLEŞENLERİ	28
a. Hukuki (Yasal) Kapasite	28
b. İdari Kapasite.....	29
c. Askeri/Zorlayıcı Kapasite	30
d. Mali Kapasite.....	30
e. İlişkisel Kapasite.....	31
3. DEVLET KAPASİTESİNİN ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ	32

a.Çıktı Tabanlı Ölçüm Yöntemi	32
b.Kamu Gelirleri Yöntemi.....	33
c.Endeksleme Yöntemi	33
C. DEVLETİN KULLANDIĞI MALİ ARAÇLAR VE DEVLET KAPASİTESİ	35
1. KAMU HARCAMALARI VE DEVLET KAPASİTESİ.....	36
2. KAMU BORÇLANMASI VE DEVLET KAPASİTESİ	39
3. VERGİLEME VE DEVLET KAPASİTESİ	42
a.Verginin Tanımı ve Sınıflandırılması.....	42
(1) Vergilerin Ekonomik Faaliyetler ile İlişkisine Göre Sınıflandırılması	42
(2) Vergilerin Konularına Göre Sınıflandırılması (Gelir-Servet-Harcama Vergileri).....	43
b.Vergilerin Mali Araç Olarak Kullanımı ve Devlet Kapasitesi	44
c.Vergileme Yetkisinin Tanımı ve Vergileme Gücü	47
d.Vergilemenin Sınırları ve Devlet Kapasitesi.....	48
(1) Vergilemenin Siyasi Sınırları.....	48
(2) Vergilemenin Hukuki Sınırları	49
(3) Vergilemenin İktisadi Sınırları	51
(4) Vergilemenin Mali Sınırları	54
II. VERGİLEME EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ VE DEVLET KAPASİTESİ	58
A. EKONOMİK BÜYÜME.....	58
1. EKONOMİK BÜYÜMENİN TANIMI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	58
2. EKONOMİK BÜYÜMEYİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER.....	61
a. Fiziki Sermaye.....	62
b. Teknolojik Gelişme	63
c. İş Gücü ve Beşeri Sermaye.....	67
d. Doğal Kaynaklar.....	68
e. Kurumsal Yapı.....	70
B. EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ VE VERGİYE YAKLAŞIMLARI	72
1. NEOKLASİK (SOLOW) BÜYÜME MODELİ.....	72
a. Neoklasik (Solow) Büyüme Modeli	72
b. Neoklasik (Solow) Büyüme Modelinin Vergiye Yaklaşımı.....	79
2. İÇSEL BÜYÜME MODELLERİ.....	83
a. İçsel Büyüme Modelleri.....	83
(1) Bilgi Üretimi ve Dışsallıklar Modeli.....	84
(2) Beşeri Sermaye Modeli.....	86
(3) Kamu politikaları Modeli	87
(4) Ar-Ge'ye Dayalı İçsel Büyüme Modelleri	90
b. İçsel Büyüme Modellerinin Vergiye Yaklaşımları.....	92
C. VERGİLERİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ VE DEVLET KAPASİTESİNİN ROLÜ	94
1. VERGİLEMENİN SERMAYE BİRİKİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	95
a. Vergilerin Tasarruflar Üzerindeki Etkisi.....	95
(1)Gönüllü Tasarruflar Üzerindeki Etkisi	95
(a) Gelir Vergileri.....	97
(b) Harcama Vergileri	99

(c) Servet Vergileri.....	100
(2) Zorunlu Tasarruflar Üzerindeki Etkisi	101
(a) Gelir Vergileri.....	102
(b) Harcama Vergileri	104
(c) Servet Vergileri.....	105
b. Vergilerin Yatırımlar Ve Risk Alma Üzerindeki Etkileri	106
2. VERGİLEMENİN TEKNOLOJİK GELİŞME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	112
3. VERGİLEMENİN İŞGÜCÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	114
4. VERGİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE DEVLET KAPASİTESİNİN ROLÜ	117
5. SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE DEVLET KAPASİTESİ, EKONOMİK BÜYÜME VE VERGİLEME İLİŞKİSİ	123
a. Seçilmiş Ülkelerde Devlet Kapasitesinin Durumu	124
b. Seçilmiş Ülkelerde Kişi Başı Milli Gelir.....	125
c. Seçilmiş Ülkelerde Vergi Gelirleri.....	127
e. Seçilmiş Ülkelerde Vergi Yapısı.....	130
f. Seçilmiş Ülkelerde Kamu Harcamaları	132
III. VERGİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE DEVLET KAPASİTESİNİN ROLÜ: AMPİRİK ANALİZ.....	135
A. LİTERATÜR TARAMASI	135
B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ: PANEL VERİ ANALİZİ VE GENELLEŞTİRİLMİŞ MOMENTLER METODU TAHMİNCİLERİ	142
1. PANEL VERİNİN TANIMI VE ÜSTÜN YANLARI	142
2. PANEL VERİ MODELLERİNİN TÜRLERİ.....	144
a. Statik Panel Veri Modelleri.....	144
b. Dinamik Panel Veri Modelleri.....	145
(1) GMM Tahmincileri	146
(2) GMM Tahmincisinin Geçerliliği İçin Gerekli Testler.....	148
(a) Otokorelasyon Testi	148
(b) Kullanılan Araç Değişkenlerin Geçerliliği Testi	149
B. VERİ SETİ, MODELLER VE DEĞİŞKENLER	150
C. AMPİRİK BULGULAR	152
1. TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER VE KORELASYON MATRİSİ.....	152
2. SİSTEM-GENELLEŞTİRİLMİŞ MOMENTLER METODU TAHMİN SONUÇLARI VE YORUMLANMASI	154
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	159
KAYNAKÇA.....	168

TABLÖLAR

<i>Tablo 1. Çeşitli Ülkelerde Ar-Ge Harcamaları ve Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı</i>	65
<i>Tablo 2. Çeşitli İçsel Büyüme Modellerinde Gelir Vergilendirmesinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri</i>	93
<i>Tablo 3. Seçilmiş Ülkelerde Devlet Kapasitesinin Durumu</i>	124
<i>Tablo 4. Seçilmiş Ülkelerde Kişi Başı Milli Gelir (\$)</i>	125
<i>Tablo 5. Seçilmiş Ülkelerde Vergi Gelirlerinin (Sosyal Güvenlik Katkı Payları Hariç) GSYH İçindeki Payı (%)</i>	128
<i>Tablo 6. Seçilmiş Ülkelerde Vergi Gelirlerinin (Sosyal Güvenlik Katkı Payları Dahil) GSYH İçindeki Payı (%)</i>	129
<i>Tablo 7. Seçilmiş Ülkelerde Dolaysız ve Dolaylı Vergilerin Toplam Vergiler İçindeki Payı (%)</i>	131
<i>Tablo 8. Seçilmiş Ülkelerde Kamu Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (%)</i>	133
<i>Tablo 9. Çalışmada Verileri Kullanılan Ülkeler</i>	150
<i>Tablo 10. Çalışmada Kullanılan Modeller</i>	151
<i>Tablo 11. Modellerde Yer Alan Değişkenlere Ait Açıklamalar</i>	152
<i>Tablo 12. Tanımlayıcı İstatistikler</i>	153
<i>Tablo 13. Korelasyon Matrisi</i>	153
<i>Tablo 14. Sistem-GMM Tahmin Sonuçları</i>	155

ŞEKİLLER

<i>Şekil 1. Laffer Eğrisi.....</i>	<i>55</i>
<i>Şekil 2. Neoklasik Büyüme Teorisinin Üretim Fonksiyonu.....</i>	<i>74</i>
<i>Şekil 3. Neoklasik Büyüme Teorisinde Vergiler.....</i>	<i>81</i>
<i>Şekil 4. Neoklasik Büyüme Teorisinde Teknolojik Gelişme.....</i>	<i>82</i>
<i>Şekil 5. Vergileme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....</i>	<i>122</i>

GRAFİKLER

<i>Grafik 1. Seçilmiş Ülkelerde Devlet Kapasitesinin Durumu</i>	<i>124</i>
<i>Grafik 2. Seçilmiş Ülkelerde Kişi Başı Milli Gelir (\$).....</i>	<i>126</i>
<i>Grafik 3. Seçilmiş Ülkelerde Vergi Gelirlerinin (Sosyal Güvenlik Katkı Payları Hariç) GSYH İçindeki Payı (%).....</i>	<i>128</i>
<i>Grafik 4. Seçilmiş Ülkelerde Vergi Gelirlerinin (Sosyal Güvenlik Katkıları Dahil) GSYH İçindeki Payı (%).....</i>	<i>129</i>
<i>Grafik 5. Seçilmiş Ülkelerde Kamu Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (%)</i>	<i>133</i>

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
Ar-Ge	Araştırma Geliştirme
Bkz.	Bakınız
CPI	Yolsuzluk Algılama Endeksi
çev.	Çeviren
ed.	Editör
EKK	En Küçük Kareler
FSI	Başarısız Devletler Endeksi
GMM	Genelleştirilmiş Momentler Metodu
GSYH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
KDV	Katma Değer Vergisi
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SFI	Devlet Kırılmalık Endeksi
vb.	Ve Benzeri
vd.	Ve Diğerleri
WDI	Dünya Kalkınma Göstergeleri
QoG	Hükümetin Kalitesi

GİRİŞ

Vergilerin en temel ve en eski amacı mali'dir. Diğer bir ifadeyle, devletin fonksiyonlarını yerine getirmek amacıyla yaptığı kamu harcamalarına finansman sağlamaktır. Nitekim günümüz çağdaş devletlerinde de kamu harcamalarının finansmanı ağırlıklı olarak vergi gelirlerinden karşılanmaktadır. Klasik maliyecilere göre; vergiler, "tarafsız maliye" ve "tarafsız vergi" çerçevesinde yalnızca mali amaç için kullanılmalıdır. Modern maliyeciler ise, vergilerin bir devlet müdahalesi aracı olarak kullanılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. 1929 buhranı sonrasında tarafsız devletin yerini müdahaleci devlete bırakması ile birlikte, tarafsız vergi de müdahaleci vergiye dönüşmüştür. Devletin giderek müdahaleci bir karakter kazanması, geleneksel hizmetlerinin yanında ekonomik ve sosyal alanda da yeni görevler üstlenmesine yol açmıştır. Dolayısıyla günümüzde vergilerin amacı yalnızca mali olmayıp, mali olmayan amaçları da söz konusudur.

Vergilerin mali olmayan amaçları temelde etkinlik ve adalet arasında denge sağlamaya yöneliktir. Ekonomik istikrarın sağlanması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi ile gelir dağılımının düzenlenmesi gibi politika amaçları vergilerin mali olmayan amaçlarına örnek oluşturmaktadır. Modern mali anlayışla birlikte vergiler; tüketim, tasarruf ve yatırım kararları üzerinde etki yarattığı için, bu makroekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla, aktif bir maliye politikası aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Vergiler, mali araç olarak, ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacına yönelik iki biçimde kullanılabilir. Bunlardan birincisi; vergilerin zorunlu finansman aracı olarak kullanılmasıdır. Yani devletin ekonomik büyüme ve kalkınmanın finansmanı için vergilerle kaynak yaratmasıdır. İkincisi ise; vergilerin teşvik aracı olarak kullanılmasıdır. Devlet ekonomik büyüme ve kalkınmada stratejik öneme sahip alanlarda vergi avantajları yaratarak kaynakların bu alanlara kaymasını sağlayabilmektedir.

Ekonomik büyüme ve kalkınmayı etkileyen önemli faktörlerden biri de devlet kapasitesidir. Devlet kapasitesi, politika belirleme ve uygulama kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram başta siyaset bilimi olmak üzere sosyoloji, tarih ve ekonomi gibi sosyal bilimlerin birçok alanında sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle ekonomik büyüme ve kalkınma literatüründe devlet kapasitesine olan ilgi son yıllarda

artış göstermiştir. Bu durum, devlet kurumlarının sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanmasında önemli bir rol oynamasından kaynaklanmaktadır.

Devlet kapasitesinin derecesi kalkınma başarıları ve başarısızlıklarıyla ilişkilendirilmektedir. Yüksek devlet kapasitesine sahip ülkeler hukukun üstünlüğünün sağlanması, güvenlik, eğitim, sağlık, altyapı gibi ekonomik büyüme ve kalkınma düzeyini etkileyebilecek temel kamusal mal ve hizmetleri etkin bir biçimde sunabilirken, düşük kapasiteli devletler bu malları sunmada yetersiz kalabilmektedir. Bununla birlikte, yüksek devlet kapasitesine sahip ülkeler karmaşık ekonomi politikalarını başarılı bir şekilde uygulayabilirken, düşük devlet kapasitesine sahip ülkeler bu politikaları uygulamakta güçlük çekmektedir. Bu yüzden devletin kapasitesi ekonomik büyüme ve kalkınma için büyük önem taşımaktadır.

Literatürde hem vergilerin hem de devlet kapasitesinin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkilerine yönelik çalışmalar bulunurken, vergilerin ve devlet kapasitesinin etkileşiminin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisine yönelik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Buna karşın, devletin ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması amacıyla yönelik mali araç olarak vergilerin başarısını etkileyen önemli faktörlerden biri devlet kapasitesidir. Ekonomi teorisinde, üstü kapalı olarak, belirlenen politikaları uygulayabilecek bir bürokrasinin bulunduğu varsayılmaktadır. Ancak her ülkenin bu politikaları uygulama kabiliyetini ifade eden devlet kapasitesi yeterli olmamakta ve devlet kapasitesi ülkeler arasında farklılaşmaktadır. Dolayısıyla ekonomik büyüme ve kalkınma amacının sağlanmasına yönelik bir vergi politikası tasarlanırken devlet kapasitesinin dikkate alınması önem arz etmektedir. Buradan hareketle, çalışmanın amacı, maliye politikası aracı olarak kullanılan vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde devlet kapasitesinin rolünü incelemektir. Çalışmada bağımlı değişken olarak ekonomik büyümenin belirlenmesinin sebebi; ekonomik büyümeyi net ve somut bir biçimde ölçme imkanı bulunurken, ekonomik kalkınmayı somut olarak ölçme zorluğundan kaynaklanmaktadır.

Literatürde vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların büyük bir çoğunluğunun ampirik analizlerinde, veri sıkıntısı nedeniyle, Avrupa Birliği (AB) ile Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği örgütü (OECD) ülkeleri gibi üst gelirli ülkeler örneklem olarak alınmıştır. Literatürde özellikle düşük gelirli ülkeler için ampirik analiz yapılan

çalışma sayısı azdır. Ayrıca, vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde devlet kapasitesinin rolünü inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışma bu yönleriyle diğer çalışmalardan farklılık göstermekte ve literatüre bir katkı yapması hedeflenmektedir.

Vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde devlet kapasitesinin rolü, örneklem olarak alınan 51 düşük ve orta gelirli ülke ile 2012-2019 dönemi için incelenmiştir. Araştırma yöntemi olarak dinamik panel veri analizi kullanılmıştır. Bu bağlamda üç model oluşturulmuştur. Birinci modelde bağımlı değişken ekonomik büyüme iken, bağımsız değişken olarak vergilerin GSYH içindeki payı ile sermaye birikimi, işgücü ve beşeri sermaye gibi büyümeyi etkileyen diğer değişkenler yer almaktadır. Bu model ile “düşük ve orta gelirli ülkelerde vergi gelirlerindeki artış ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkiler” hipotezinin test edilmesi amaçlanmıştır. İkinci modelde, birinci modele ek olarak devlet kapasitesi değişkeni ilave edilmiştir. İkinci model ile “düşük ve orta gelirli ülkelerde devlet kapasitesindeki artış ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkiler” hipotezinin test edilmesi amaçlanmıştır. Üçüncü modelde ise; ikinci modele, vergi ve devlet kapasitesi değişkenlerinin çarpımıyla oluşturulan etkileşim değişkeni ilave edilmiştir. Bu model ile “düşük ve orta gelirli ülkelerde vergi gelirlerindeki artışın ekonomik büyüme üzerindeki marjinal olumlu etkisi devlet kapasitesi arttıkça azalmaktadır” hipotezinin test edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın modelleri ve hipotezleri Sistem-GMM yöntemiyle tahmin edilmiştir. Dinamik modellerde En Küçük Kareler (EKK) tahmincilerinin kullanılması, bağımlı değişkenin gecikmeli değeri ile hata terimi korelasyonlu olduğundan, sapmalı ve tutarsız sonuçlara yol açmaktadır. Bu problemi çözmek için, panel veri modellerinde, daha yeni bir yöntem olan Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM)’nin kullanılması önerilmektedir. Yaygın olarak kullanılan GMM tahmincilerinden biri fark-GMM tahmincisidir. Bu tahminci modeli değişkenlerin birinci farkları çerçevesinde ele almakta ve bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerini Araç Değişken olarak kullanmaktadır. Sistem-GMM tahmincisi ise fark ve düzey denklemlerini birleştirmektedir. Blundell ve Bond (1998) ile Blundell vd., (2000)’in çalışmalarında; fark-GMM tahmincisinin sonlu örnekleme tahmin gücünün zayıf olduğu, katsayı tahminlerinin sapmalı olduğu ortaya koyulmuş ve Sistem-GMM tahmincisinin daha güvenilir sonuçlar ürettiği tespit edilmiştir. Bu sebeple çalışmada, diğer GMM tahmincileri ile kıyaslandığında daha etkin bir tahminci olduğu belirtilen sistem-GMM tahmincisi kullanılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, ilk olarak devlet teorileri ve devletin ekonomik işlevlerine değinilmiştir. Ardından devlet kapasitesinin tanımı ve bileşenleri ile devlet kapasitesinin ölçüm yöntemlerine yer verilmiştir. Son olarak ise, devletin kullandığı mali araçlardan kamu harcaması ve borçlanma ile çalışmanın da temel konusunu oluşturan vergiler açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ilk olarak ekonomik büyümenin tanımı ve hesaplanması ile ekonomik büyümeyi belirleyen faktörlere değinilmiştir. Ardından ekonomik büyüme teorileri ve bu teorilerin vergilemeye yaklaşımlarına yer verilmiştir. Son olarak ise, vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ile bu etkide devlet kapasitesinin rolü incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde devlet kapasitesinin rolünü test etmek amacıyla yapılan ampirik analiz yer almaktadır. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle çalışma konusu ile ilgili ampirik literatüre yer verilmiştir. Daha sonra araştırma yöntemi olarak kullanılan panel veri analizi ve Sistem-GMM yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Devamında çalışmada kullanılan veri seti, modeller ve değişkenler açıklanmıştır. Son olarak ise analizlerden elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

I. DEVLET, DEVLET KAPASİTESİ VE VERGİLEME İLE İLGİLİ

KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR

Bu bölümde; devlet, devlet kapasitesi ve vergilemeye ilişkin kavramsal açıklamalara yer verilecektir. Öncelikle devletin tanımı, devlet teorileri ve devletin ekonomik işlevlerine değinilecektir. Devamında devlet kapasitesinin tanımı, bileşenleri ve ölçüm yöntemleri incelenecektir. Son olarak ise devletin kullandığı mali araçlar olan kamu harcaması, borçlanma ve vergiler ele alınacaktır.

A. DEVLET TEORİLERİ VE DEVLETİN EKONOMİK İŞLEVLERİ

Vatandaşların ve devlet yöneticilerinin devlete yönelik bakış açısı ile devletin üstlendiği görevler yakından ilişkilidir. Bu yüzden, bu başlık altında, ilk olarak devlet tanımlarına yer verilecek ve sonrasında devlet teorileri ile devletin ekonomik işlevleri ele alınacaktır.

1. DEVLETİN TANIMI

Devletin kesin ve kapsamlı bir tanımını yapmak güçtür. Devleti göremeyiz ve ona dokunamayız. Ancak trafikte polis tarafından durdurulduğumuzda, elimize vergi ödeme emri geçtiğinde, emekli maaşımızı en yakın postaneden çektiğimizde onun farkına varırız. Doğduğumuzda verilen zorunlu doğum belgesinden ölümümüzün kayıt altına alınmasına kadar geçen her süreçte devleti neredeyse her an yanımızda bir yerlerde olduğunu hissederiz¹.

Devlet kelimesinin etimolojik kökenine baktığımızda Arapça kökenli “Devl” kelimesinden türediği görülmektedir. Devl kelimesinin sözlük anlamı tedavül eden yani elden ele geçen kuvvet, iktidar, mevki ve itibar anlamına gelmektedir. Eski Arapçada birbiriyle savaşıyor iki ordu arasında galibiyetin el değiştirmesi ve zafere devlet denildiği gibi servet, makam, nüfuz ve itibar sahibi olma durumuna da devlet denilmekteydi.

¹ Christopher Pierson, *Modern Devlet*, çev. Neşet Kutluğ, Burcu Erdoğan, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2015, s.19.

Devlet kelimesi dilimizde geçmişte bu anlamıyla da kullanılmıştır. Nitekim eskiden yüksek makam sahiplerine büyük saygı ifade eden “devletlü” tabiri kullanılmaktaydı².

Geçmiş yüzyıllardan beri sosyal bilimciler tarafından devlet hakkında yapılan çalışmalara rağmen benimsenen ortak bir devlet tanımının oluştuğu söylenemez. Devletin tanımı, algılanış biçimine bağlı olarak çeşitli düşünürler tarafından farklı şekillerde yapılmıştır.

Ortaçağ filozoflarından Marcus Tullius Cicero’ya göre devlet halktan başka bir şey değildir. Cicero, devleti halkın kendisi olarak görür. Halkı da rastgele bir araya gelmiş insan topluluğundan ziyade birbirlerine karşılıklı faydaları bulunan ve yasal kurallar üstünde mutabakata varmış çok sayıda insanın oluşturduğu topluluk olarak tanımlamaktadır. Cicero’ya göre toplu halde yaşamının nedeni zayıflık değil, insan için doğal olan bir çeşit toplumsallık içgüdüdür³. Machiavelli ise devleti Prens adlı kitabında, “örgütlenmiş bir güç olarak, kendi bölgesinde üstün ve diğer devletlerle ilişkilerinde bilinçli bir yükselme politikası izleyen siyasal kurum” olarak tanımlamıştır⁴.

Jean Bodin devleti birçok ailenin ve bu ailelerin ortak çıkarlarının egemen bir güç tarafından hukuka uygun bir şekilde, yasalar tarafından yönetilmesi biçiminde tanımlamıştır⁵. Hobbes devleti insanları diğer insanların saldırıları ve haksızlıklarından koruyan ve böylece mutlu bir yaşam sürmelerini sağlayan üstün bir otorite olarak tanımlamaktadır⁶. Hobbes’a göre, devletin olmadığı bir toplumda insanlar birbirlerine baskı ve zulüm yapabilecek, güçlüler güçsüzlere ezebilecek ve böylece adaletsizlikler yaşanacaktır. Bu nedenle Hobbes devleti, insanların çıkarlarına uygun olduğu için kendi rızaları ile oluşturdukları bir kurum olarak ele almaktadır⁷. Locke da devleti, Hobbes’e benzer şekilde, insanların savaş durumundan kurtulmak ve hayat, hürriyet, mülkiyet ve mallarının korunması amacıyla oluşturduğu bir otorite olarak tanımlamaktadır⁸. Max

² Ali Fuat Başgil, “Devlet Nedir?, Realist Bir Tarif Denemesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.12, S.4, 1946, s.981-982.

³ Marcus Tullius Cicero, “Kamu Devleti ve Yasalar”, *Batıda Siyasi Düşünceler Tarihi*, ed. Mete Tuncay, 1.cilt, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, p.310.

⁴ Levent Köker, Mehmet Ali Ağaoğulları, *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s. 172’den aktaran M. Nazan Arslanel, Ertuğrul Eryücel, “Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.15, S.2, 2011, s.172.

⁵ Jean Bodin, “Devlet Üstüne Altı Kitap”, *Batıda Siyasi Düşünceler Tarihi*, ed. Mete Tuncay, 1.cilt, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, p.181.

⁶ Arslanel, Eryücel, a.g.e., s.9.

⁷ Nevzat Saygılıoğlu, Selçuk Arı, *Etkin Devlet: Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2003, s.23.

⁸ İlhan Akipek, “John Locke’un Siyasi Fikirleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.10, S.1 1953, s.261.

Weber devleti belirli bir toprak parçası üzerinde meşru güç kullanma tekeline sahip kurum olarak tanımlamaktadır⁹. Oppenheimer ise devleti, zafer kazanmış bir insan grubunun, yendikleri üzerindeki egemenliğini bir düzene bağlamak ve kendini içten gelecek ayaklanmalarla dıştan gelecek saldırılara karşı güvenceye almak amacıyla, yendiği gruba zorla kabul ettirdiği bir toplumsal kurum olarak tanımlamaktadır¹⁰.

Devletin tanımını, daha objektif bir biçimde, devleti oluşturan kurucu unsurlar ve ekonomik amaçları dikkate alarak da yapmak mümkündür. Literatürde devleti tanımlamada “ülke”, “insan topluluğu” ve “iktidar” gibi devletin kurucu unsurları kullanılmaktadır. Böyle bir tanıma göre devlet “belirli bir ülke üzerinde egemen olan belirli bir insan topluluğunun oluşturduğu bir varlık” olarak tanımlanmaktadır. Devleti oluşturan unsurların ilki olan “insan topluluğu”na millet adı verilmektedir. Millet, birbirlerine bir takım bağlarla bağlanmış insanlardan oluşan bir topluluktur. Devleti oluşturan unsurlardan ikincisi olan “toprak” unsuruna “ülke” adı verilmektedir. Ülke, belirli insan topluluğunun devamlı olarak yaşayabileceği ve egemenlik kurabileceği, belirli sınırlara sahip toprak parçasıdır. Devleti oluşturan üçüncü unsur olan iktidar unsuruna ise “egemenlik” adı verilmektedir. Egemenlik, en üstün iktidar demektir. Bir devletin varlığından bahsedebilmek için, insan topluluğunun belirli bir ülke üzerinde en üstün iktidara sahip olması gerekir. Devlet vasfı kazanmak için bu üç unsurun sadece bir veya ikisi yeterli değildir. Üç unsurun da bir araya gelmesi gerekmektedir. Devlet kendisini oluşturan unsurların dışında ve onlardan bağımsız bir varlıktır. Bu nedenle, kendisini oluşturan unsurlardan birine indirgenemez. Sadece millet veya sadece ülke devlet değildir. Devlet kendisini oluşturan bu unsurlardan ayrı bir tüzel kişiliktir¹¹.

Ekonomik ihtiyaçları dikkate alan tanıma göre ise devlet, insanların bir arada yaşamasından kaynaklanan ve toplumu oluşturan bireylerin ayrı ayrı veya bir kaçının bir araya gelerek sağlayamayacakları toplumsal ihtiyaçların giderilmesi için ortaya çıkmış en üst örgütlenme biçimidir¹². Bununla birlikte ihtiyaçlar kişiden kişiye, toplumdan topluma ve zamandan zamana değişmektedir. Dolayısıyla ihtiyaçları tek tek sıralamak mümkün değildir. İlkel devleti ortaya çıkaran ihtiyaçlar; düzenin sağlanması, hak ve özgürlüklerin

⁹ Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, Oxford University Press, 1947, p.154.

¹⁰ Franz Oppenheimer, *Devlet*, çev. Alaeddin Şenel, Yavuz Sabuncu, İstanbul: Engin Yayıncılık, 1997, p.43.

¹¹ Kemal Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2016, s.4-5.

¹² Abdurrahman Akdoğan, *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2009, s.3.

sınırının belirlenmesi ve bireylerin bu sınırlara uymaya zorlanması, yaşamı kolaylaştırma, diğer gruplarla olan ilişkileri sürdürme ve düşmana karşı güç birliği yapma olarak ifade edilebilir. Çağdaş devletler ise geleneksel görevler olarak ifade edilen bu görevlerle birlikte, piyasa aksaklıklarının düzenlenmesi ve haksız rekabetin önüne geçme görevini de üstlenmişlerdir. Gerçekten de vatandaşların kendi başlarına veya her defasında aralarında anlaşarak diğer devletlerle ilişkilerini sürdürmesi, altyapı yatırımlarını yapması, çevre sağlığını koruması, suçluyu cezalandırması ya mümkün değil ya da ekonomik anlamda etkin değildir. Devlet bu işleri toplum adına yapacak organize bir güç olarak ortaya çıkmıştır¹³.

2. DEVLET TEORİLERİ

Devletin üstlendiği görevler, hareket noktasını oluşturan devlet anlayışıyla sıkı bir ilişki içindedir. Yani, vatandaşların ve yöneticilerin devlete bakış açısı, devletin sahip olduğu görevlerin çerçevesini çizen temel unsurdur¹⁴. Bazı toplum üyeleri için devlet, tüm toplum fertlerinden bağımsız bir varlıktır. Bunlara göre devlet, sadece bağımsız değil aynı zamanda üstün/kutsal bir varlıktır. Diğer bazıları için ise devlet işleri kolaylaştırın diye icat edilmiş/kurulmuş bir aletten farklı değildir. Bu yüzden devletle duygusal bir ilişki kurulması gereksizdir¹⁵. Bu bağlamda siyaset felsefesi açısından devlete yönelik bakış açısı “organik” ve “mekanik” yaklaşım olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar.

a. Organik Devlet

Organik devlet anlayışında toplum doğal bir organizma olarak düşünülmektedir. Her birey bu organizmanın bir parçası olarak görülürken devlet ise kalbi yani en yaşamsal organı olarak kabul edilmektedir. Bu anlayışta birey, yalnızca toplumun bir parçası olduğu için önemlidir ve bireyin iyiliği toplumun iyiliği dikkate alınarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle toplum bireyin üzerinde görülmektedir. Örneğin Platonun “Cumhuriyet” adlı eserinde belirttiği gibi, eğer bir vatandaşın davranışı daha adaletli bir toplum olmaya hizmet ediyorsa toplumsal açıdan kabul edilebilmektedir¹⁶.

¹³ Osman Demir, *Ekonomide Devlet*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 1997, s.10.

¹⁴ Özhan Uluatam, *Kamu Maliyesi*, 13. b., Ankara: İmaj Yayınevi, 2014, s.27.

¹⁵ Fatih Savaşan, *Piyasa Başarısızlığından Devletin Başarısızlığına Kamu Ekonomisi*, Bursa: Dora Yayınevi, 2017, s.59.

¹⁶ Harvey S. Rosen, Ted Gayer, *Public Finance*, International Edition: McGraw-Hill, 8. Edition, 2008, p.3.

Organik devlet anlayışında devlet, toplumdaki soyutlanmış ve tarihsel bir evrim sonucunda oluşmuştur. Bu anlayışta iyilik bireysel tercihlerle belirlenemediği için, siyasi ve hukuk kurumları bireylerin kendiliğinden oluşturamayacakları somut ifadelerdir. Bu Hegel'in siyasi felsefesinin iyi bilinen bir özelliğidir. Burada devlet sivil toplumun tek tek bireyleri arasındaki çatışmanın üzerinde duran ve onu düzenleyen objektif bir hukuk düzeni olarak algılanır. Tarafsız bir hakem olan devletin yokluğunda sivil toplum kaotik bir ortama dönüşür. Hegel'in burada dikkat çektiği husus, bireylerin, sadece subjektif yararı azamileştirme peşinde koşmaları halinde kendi subjektif tercihlerinden tarafsız bir kurum yaratamayacak olmalarıdır. Bundan dolayı, organik teori taraftarları için devlet tarihte ve gelenekte yerleşiktir ve dolayısıyla liberal politik iktisadın devleti tanımladığı gibi "fayda" veya "haklar" gibi bireyselci ilkelerle sınırlanamaz¹⁷.

Dolayısıyla organik devlet anlayışında toplumun hedefleri devlet tarafından belirlenmekte ve toplum bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için devlet tarafından yönlendirilmektedir. Kuşkusuz ki toplumların hedefleri büyük ölçüde birbirinden farklı olabilmektedir. Esas önemli soru bu hedeflerin nasıl seçildiğidir. Bu görüşün destekçileri sosyal organizma için bazı doğal hedeflerin olduğunu iddia etmektedirler. Örneğin belirli bir coğrafyada egemenliğin tesis edilmesi böyle bir doğal hedefdir. Ancak filozoflar yüzyıllardır doğal hedeflerin ne olduğunu açıklamak için çabalamasına rağmen henüz tam bir cevap bulunamamıştır¹⁸.

b. Mekanik Devlet

Mekanik yaklaşıma göre devlet toplumun bir parçası değildir. Bu anlayışa göre devlet, kendi amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla bireyler tarafından icat edilmiş bir düzenektir. Amerikan devlet adamı Henry Clay devleti bir vakfa benzeterek "Devlet bir vakıftır ve devlet memurları bu vakfın yöneticileridir. Hem vakıf hem de vakıf yöneticileri halkın yararı için ortaya çıkmıştır." ifadelerini kullanmıştır. Yani bu anlayışta toplumdaki ziyade birey ön plana çıkmaktadır¹⁹.

Organik devlet anlayışının aksine mekanik devlet anlayışında devlet, kendisini yaratan bireylerin amaçlarının dışında hiçbir amaca sahip olamaz. Devlet hukuk kurallarını

¹⁷ Norman P. Barry, *Modern Siyaset Teorisi*, Çev. Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin, 3. b., Ankara: Liberta Yayınları, 2012, p.124.

¹⁸ Rosen, Gayer, a.g.e., p.3-4.

¹⁹ Rosen, Gayer, a.g.e., p.4.

uygulamakla yükümlüdür ve vatandaşlar devlete direnme hakkına sahiptirler. Bu devlet teorisinin literatürde en sık rastlanan türü iktisat teorisindeki “gece bekçisi devlet” felsefesidir²⁰.

Devletin bireylerin iyiliği için var olduğu kabul edildiğinde, bireylerin iyiliğinin ne olduğu ve devletin buna nasıl katkıda bulunacağı tartışmalıdır. Aslında bireylerin iyiliği için devletin zorlayıcı gücü elinde bulundurarak onları şiddetten koruması noktasında herkes hemfikirdir. Aksi takdirde anarşi ortaya çıkar ve 17. Yüzyıl filozoflarından Thomas Hobbes’in belirttiği gibi “insan hayatı soyutlanmış, fakir, nahoş, kaba ve kısa olur”. Örneğin güçlü bir devlete sahip olmayan Somali’de şiddetin yaygın olması Hobbes’in görüşünü desteklemektedir. Benzer şekilde Adam Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserinde, “Devlet; toplumu şiddetten, diğer devletlerin istilasından ve her vatandaşını diğer vatandaşlarından kaynaklanabilecek haksızlıklardan ve zulmünden korumalıdır.” ifadesini kullanmıştır. En sınırlı hükümetin dahi vatandaşlarının fiziksel zorlamaya maruz kalmasını önlemeye yönelik işlevi mevcuttur. Bunun da ötesinde, Smith hükümetin belirli kamu işlerini ve belirli kamu kurumlarını herhangi bir kimse ya da küçük bir kesimin çıkarı için yönlendirilemeyecek şekilde oluşturma ve sürdürme sorumluluğu olduğunu savunmaktadır. Toplumun geneli için işletilmesi gereken köprü, yol gibi kavramlar bu anlamda düşünülebilir²¹.

3. DEVLETİN EKONOMİK İŞLEVLERİ

Devletin ekonomideki yeri ve rolünün ne olduğu konusunda birçok çalışma yapılmasına rağmen, geçmişten günümüze karmaşık ve hala çözülememiş bir soru olarak durmaktadır. Dolayısıyla devletin ekonomideki rolünün ne olduğu veya ne olması gerektiği hala tartışılmaktadır. Bu konuda temelde iki farklı görüş vardır. Bazıları devleti ekonomide yararlı ve gerekli görürken bazıları zararlı ve gereksiz görmektedir. Devletin ekonomiye müdahalesini zararlı olarak görenler devletin ekonomide yarattığı sorunlara odaklanırken, devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunanlar piyasanın başarısız olduğu alanlara vurgu yapmaktadırlar. Bu görüşe göre devletin müdahalesi piyasanın ekonomik etkinlik ya da eşitlik temelinde başarısız olduğu durum ve zamanlarda gerekmektedir.

²⁰ Barry, a.g.e., p.125.

²¹ Rosen, Gayer, p.3-4.

Bununla birlikte devletin ekonomiye müdahalede bulunmasının zararlı sonuçlar doğuracağına kayıtsız şartsız kabul edildiği dönemlerde bile devletin ekonomide önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu rol devletin ekonomideki düzenleyici rolüdür. Ekonominin sorunsuz bir şekilde işleyişini sağlamak ve bunun için oyunun kurallarını koymak ve uygulamak devletin ekonomideki en temel görevidir. Bu kurallar anayasa veya diğer hukuk metinlerinde yer alarak kapitalist bir ekonomik ve toplumsal düzenin işlemesi için zorunlu olan çerçeveyi belirler. Yani devlet bu görevini, ekonominin çalışması için “olmazsa olmaz” kabul edilen bu kurallar bütününe oluşturduğu bir hukuk sistemi aracılığıyla yerine getirmektedir²².

Anayasa ve diğer hukuki metinlerle düzenlenen bu kurallar hem kişiler arası ilişkileri hem de kişinin devletle olan ilişkilerini belirler. Hukuki kurallar çerçevesinde vatandaşa “*yap*” ya da “*yapma*” şeklinde emredici ve zorlayıcı nitelikte kurallar getirilebildiği gibi *yapıp yapmamakta serbestsin* gibi özgürlük sınırlarını belirten kurallar da getirilebilmektedir. Bireylerin piyasa ekonomisine yaptıkları katkı karşılığında alacakları payların belirlenmesi ve bu gelirlerin kullanılmasındaki “serbestlik” ve “güven” piyasa ekonomisinde oyunun kurallarını oluşturmaktadır. Devletin hukuki metinlerle söz konusu kuralları belirlemesi ve yaptırım gücü ile bunların yürürlüğünü sağlaması düzenleyici faaliyetler olarak adlandırılmaktadır. Devletin düzenleyici faaliyetlerinin amacı, piyasa işleyişinin ve piyasa aktörleri arasındaki ilişkilerin etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamaktır. Böylece bireylerin üretime katılma şartlarının, üretimden aldıkları payların ve gelirlerini kullanma özgürlüğünün sınırlarını belirleyerek, piyasanın işleyişi için elverişli bir ortam yaratmaktadır²³.

Devletin ekonomik işlevlerinin sınıflandırılmasında literatürde genellikle Musgrave (1959)’in çalışmasında ortaya koyduğu sınıflandırma kullanılmaktadır. Musgrave çalışmasında devletin ekonomideki işlevlerini ekonomik istikrar, bölüşüm ve kaynak tahsisi olmak üzere üçe ayırmıştır²⁴.

²² Uluatam, *Kamu Maliyesi*, s.55.

²³ Kenan Bulutoğlu, *Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.10.

²⁴ Richard A. Musgrave, *The Theory of Public Finance*, Mc Graw Hill Book Company, 1959, p.3-27.

a. İstikrar İşlevi

İstikrar, rutinin korunması olarak tanımlanabilir. Burada önemli olan unsur rutinin ne olduğudur. Kapitalist ekonomik sistemde rutin, ekonominin tam istihdam düzeyinde çalışıyor olmasıdır. Tam istihdamdan her sapma hali rutinin bozulması olarak nitelendirilebilir.

Piyasa ekonomisi kendi haline bırakıldığında ekonomide konjonktürel dalgalanmalar meydana gelmektedir. Konjonktürel dalgalanmaları önlemek veya şiddetini azaltmak amacıyla devletin zamanında önlem alması gerekmektedir²⁵. Aksi takdirde ekonomik istikrar bozulacaktır. Ekonomik istikrar ile fiyat istikrarı ve tam istihdamın birlikte gerçekleşmesi ifade edilmektedir. Fiyatların hızlıca yükselip alçaldığı bir ekonomide maksimum üretim seviyesine ulaşmak istenmediği gibi, maksimum üretim seviyesine ulaşamamış bir ekonomide fiyat istikrarının sağlanması da arzulanmamaktadır. Hem fiyat istikrarının hem de tam istihdamın mevcut olduğu bir ekonomide ekonomik istikrar gerçekleşmiş kabul edilmektedir²⁶.

Tam istihdam ve fiyat istikrarının birlikte sağlanması anlamına gelen ekonomik istikrar olumlu yatırım ikliminin en temel belirleyicilerinden biridir. Bu sebeple ekonomik istikrarın sağlanması ekonomik büyüme ve kalkınma için büyük önem taşımaktadır²⁷.

Fiyat istikrarı ile ekonomideki fiyatlar genel düzeyindeki sürekli dalgalanmaların engellenmesi ifade edilmektedir. Fiyatlar genel düzeyinde süreklilik gösteren böyle bir dalgalanma ya fiyatlar genel düzeyinin düşmesi ya da yükselmesi şeklinde ortaya çıkar. İlk durum deflasyon olarak adlandırılırken, ikinci durum enflasyon olarak nitelendirilmektedir. Bununla birlikte fiyat istikrarsızlığı ile ilgili olarak ortaya çıkan problem genellikle enflasyondur. Deflasyon durumu daha çok 1929 Büyük Buhran ve 2008 yılında yaşanan Küresel Ekonomik Kriz gibi durgunluk krizlerinin yaşandığı dönemlerde görülmektedir. Bu nedenle fiyat istikrarsızlığıyla mücadele ile kastedilen genellikle enflasyonla mücadeledir²⁸.

Devletin fiyat istikrarını sağlama görevi paranın bir değer saklama ve ödeme aracı olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Paranın mal ve hizmet satın alma gücünde hızlı

²⁵ Şerafettin Aksoy, *Kamu Maliyesi*, 3. b., İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998, s.69.

²⁶ Beyhan Ataç, *Maliye Politikası*, 10. b., Ankara: Turhan Kitabevi, 2013, s.37.

²⁷ Ahmet Ulusoy, *Maliye Politikası*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2016, s.35.

²⁸ Ataç, a.g.e., s.38.

değişimlerin yaşanmaması, istikrarlı bir seyir izlemesi, piyasadaki güvenin tesis edilmesinde büyük önem arz etmektedir²⁹.

İktisat literatüründe “istihdam” kelimesi ve bu kelimeye bağlı olarak üretilen “eksik istihdam” ve “tam istihdam” kavramları dar ve geniş olmak üzere iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Dar anlamda istihdam kavramı ile sadece emek kastedilmektedir. Bu anlamda tam istihdam ile tüm emek üretim faktörünün üretim sürecine katılması ifade edilmektedir. Geniş anlamda ise, istihdam ile yalnızca emek üretim faktörü değil tüm üretim faktörleri (emek, sermaye, girişimcilik ve doğal kaynaklar) kastedilmektedir. Bu açıdan bakıldığında tam istihdam ile bir ekonomideki mevcut tüm üretim faktörlerinin üretimde kullanılması, tamamından faydalanılması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte iktisat literatüründe tam istihdam kavramı dar anlamda kullanılmakta ve ekonomideki mevcut emek üretim faktörünün tamamının üretim sürecine dahil edilmesi anlamına gelmektedir³⁰. Çünkü, sermaye emeğin verimliliğini arttıran her türlü unsur olarak tanımlandığında emek istihdamındaki artış aynı zamanda sermayenin de istihdamı anlamına gelmektedir. Daha somut ve ölçülebilir olmasından hareketle tam istihdam emek üretim faktörü üzerinden tanımlanmaktadır.

Bir ekonomide tam istihdam ve milli gelir düzeyi arasında yakın bir ilişki vardır. Tam istihdamdaki bir ekonomide milli gelir maksimum seviyededir. Ancak bunun için kişilerin verimli alanlarda istihdam edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte ekonominin tam istihdamda olması kaynakların %100 kullanıldığı anlamına gelmemektedir. Çünkü iktisatçılar %5-6 düzeyindeki işsizlik oranını friksiyonel ve/veya yapısal sebeplerden kaynaklanacağı düşüncesiyle normal kabul etmektedirler. Dolayısıyla emek gücünün %95-96’sı istihdam edilen bir ekonominin tam istihdamda olduğu kabul edilmektedir³¹. Ancak doğal işsizlik oranı için kesin bir rakam vermek doğru olmaz. Çünkü böyle bir oran ülkeden ülkeye ve zamanla değişebilmektedir. Bu nedenle doğal işsizlik oranı; üretim faktörlerinin uzun süre atıl kalmayacağı, işsizliğin toplumsal tepkiye dönüşmeyeceği, işsizlik primlerinin ekonomik aktörlerin kararlarını olumsuz

²⁹ Mircan Tokathoğlu, Ufuk Selen, *Maliye Politikası*, 2. b., Bursa: Ekin Yayınevi, 2019, s.25.

³⁰ Vural Fuat Savaş, *Politik İktisat*, 7. b., İstanbul: Beta Yayınevi, 2013, s.40.

³¹ Aksoy, a.g.e., s.70.

etkilemeyeceği ve işsizliğin basın ve sanatçılar gibi toplumun değişik kesimlerince dramatize edilemeyeceği bir oran olabilir³².

Tam istihdam, özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir problemdir. Çünkü yapısal bozukluklardan kaynaklanan sebeplerden dolayı mevcut üretim kapasitesinden tam yararlanılamamakta ya da üretim birimleri tam kapasite ile çalışmadığı için üretim faktörlerinin istihdamında sorunlar yaşanmaktadır. Bu nedenle istihdam sorunun yaşandığı ekonomilerde milli gelir seviyesi azalmakta ve arzulanın büyüme ve kalkınma hızı sağlanamamaktadır³³.

b. Bölüşüm İşlevi

Devletin bölüşüm işlevi, milli gelirin adil bir şekilde paylaşılmasını ifade etmektedir. Piyasa mekanizmasına sahip bir ekonomide gelir dağılımı; miras kanunları, doğuştan gelen yeteneklerin farklılığı, eğitim olanakları ve piyasa yapısı gibi birçok faktöre bağlıdır. Bu faktörlere sahip olma düzeyi ve üretim sürecine katılabilme derecesine bağlı olarak, gelir dağılımı farklılık gösterebilmektedir. Ortaya çıkan bu gelir dağılımını bazı iktisatçılar adil kabul ederken, bazıları adil kabul etmemektedir. Bu nedenle kabul edilen sosyal felsefe veya kişisel değer yargılarına bağlı olarak gelir dağılımına ilişkin yargılar birbirinden farklı biçimde ortaya konmaktadır. Adil gelir dağılımının belli yönleri ile ilgili olarak, her yerde ve her zaman kabul görmüş bazı kurallar vardır. Çocukların sütsüz bırakılmamaları, yaşlıların bakılması ve fakirliğin kontrol altına alınması konularında neredeyse tüm toplum bireyleri anlayış içindedirler. Buna karşılık demokratik bir toplumda gelir dağılımına müdahale edilmesini gerektiren durumlarda, bireylerin bir kısmı farklı düşünmektedirler³⁴.

Adil gelir dağılımının sağlanması gerektiği kabul edilse bile adil gelir dağılımının ne olduğuna karar vermek güçtür. İktisadi anlamda adalet kavramı farklı şekillerde yorumlanabilmektedir. Bu farklı yorumlar arasından hangisinin tercih edileceği ise toplumların subjektif değer yargıları ile ilgilidir. Bazıları için adalet iktisadi refah düzeyleri arasındaki fiili eşitlik olarak görülürken bazıları için fırsat eşitliği anlamına

³² Demir, *Ekonomide Devlet*, s.224.

³³ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.26.

³⁴ Musgrave, a.g.e., p.17.

gelmektedir. Bazı görüşlere göre ise adalet toplumun tüm üyelerine maksimum refah sağlayacak olan gelir dağılımı olarak kabul edilmektedir³⁵.

Piyasa ekonomisinde adaletli bir gelir dağılımının herkesin üretime katkısı oranında gelire sahip olduğunda mümkün olacağı iddia edilmektedir. Piyasa ekonomisinin aksamadan çalışması durumunda, tam rekabet piyasa koşullarına sahip piyasa ekonomisinin böyle bir dağılımı kendiliğinden gerçekleştireceğine ve böylece dağılım probleminin otomatik olarak çözüleceğine inanılmaktadır³⁶. Tam rekabet piyasasında kaynakların veri fiyat düzeyinde sorunsuz değişime konu edilebileceği ve hiçbir üretim faktörünün istihdam dışı kalmadığı kabul edilir. Üretim faktörü istihdam dışı kalıyorsa bu sonuç sahibinin basiretsizliğinden kaynaklandığı içindir. Böylesi bir kurgusallık içinde, her üretim faktör sahibi, sahip olduğu üretim faktörlerini üretimde tutabildiği ölçüde üretimden pay alabilmektedir. Dolayısıyla, tam rekabet piyasa koşullarında, bölüşüm sorun olarak görülmez. Ancak, tam rekabet piyasa kurgusu içinde kabul edilen varsayımların gerçek yaşama uymaması piyasa aksaklığına neden olmaktadır. Aksayan piyasada ise bölüşüm problem olarak karşımıza çıkar. Ayrıca yetersiz üretim faktörüne sahip ekonomik birimler piyasada gerçekleştirilen bölüşümden olumsuz etkilenmektedirler. Özellikle piyasa mekanizmasının oturmadığı, yapısal sorunları bulunan gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımında büyük adaletsizlikler ortaya çıkmaktadır³⁷.

Milli gelirin paylaşılması tüm ekonomiler için problemlili bir alandır. Bölüşüm ilişkileri piyasaya bırakılmayacak kadar önem arz etmektedir. Çünkü bölüşüm ilişkilerinde yaşanan bozulma toplumda istikrarsızlıklar yaşanmasının temel nedenlerinden biridir. Bu nedenle bölüşüm ilişkilerinin toplum tarafından kabul edilebilir bir adalet algısı temelinde düzenlenmesi toplumsal barış ve huzurun sigortası olarak görülmektedir³⁸. Gelir dağılımının bozuk olduğu ülkelerde toplumsal huzursuzluk, ekonomik ve siyasal istikrarsızlıkların yaşanması kaçınılmazdır. Bu bakımdan gelir dağılımındaki adaletsizliklerin azaltılması büyük önem taşımaktadır.³⁹

³⁵ Musgrave, a.g.e., p.19.

³⁶ Şevki Özbilen, *İktisat Politikası-1 (Maliye Politikası)*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1998, s.48-49.

³⁷ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.29.

³⁸ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.28-29.

³⁹ Nazım Öztürk, *Kamu Maliyesi*, 4. b., Bursa, Ekin Kitabevi, 2018, s.49-50.

Ayrıca milli gelirin dağılımı, toplumun refahını belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Şöyle ki, gelir dağılımının bozuk olduğu bir ortamda, yetersiz satın alma gücü nedeniyle, kişilerin özel mal ve hizmet satın alabilmeleri olanağı da azalır. Öte yandan, kişiler ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlere olan taleplerini açıklayamadıklarından, piyasa ekonomisi gelir düzeyi yeterli olan kişi ve gruplar için mal üretecektir. Böylece, toplumun kıt kaynakları lüks tüketim mallarının üretimine ayrıldığından, geniş kitlelerin refahını arttırıcı temel mal ve hizmetler üretilemeyecektir. Bu özelliği nedeniyle, birçok ülkede devlet gelir dağılımını iyileştirmek için kamu ekonomisinin vergi, harcama ve borçlanma araçlarını en etkin bir biçimde kullanmaya çalışmaktadır. Çünkü konuya ilişkin araştırmalar piyasa mekanizmasının genellikle gelir dağılımını bozucu yönde işlediğini kanıtlamaktadır⁴⁰. Bu nedenle devlet gelir dağılımını daha adil hale getirecek politikalar izlemelidir.

c. Tahsis İşlevi (Büyüme Kalkınma)

Piyasa mekanizması, hangi malların ne kadar, nasıl ve kimin için üretileceği sorularına yanıt arayan ve insan ihtiyaçları ile kaynaklar arasında eşgüdüm görevini üstlenen bir kaynak tahsis mekanizmasıdır. Ekonomideki karar alıcıların tam ve simetrik bilgiye sahip olduğu, mal ve faktör hareketliliğinin tam olduğu, dışsallıklar ile piyasaya giriş ve çıkışlarda engellemelerin bulunmadığı durumlarda piyasa mekanizması sorunsuz işlemekte ve sonuçtan tüm üretici ve tüketiciler memnun kalmaktadır. Piyasa ekonomisinde üreticiler karlarını maksimum yapma peşinde iken tüketiciler faydasını maksimuma çıkarma peşindedirler. Piyasadaki fiyatın marjinal gelir ve marjinal maliyete eşit olduğu bir ortamda üreticiler karlarını, tüketiciler ise faydalarını maksimum kılmaktadır. Eğer ekonomide tam rekabet koşulları mevcutsa, toplam faydayı ve toplam karı en üst düzeye çıkaracak optimum kaynak dağılımı kendiliğinden gerçekleşmektedir⁴¹. Böylece fiyat mekanizması bireysel çıkarları toplumsal refaha dönüştürmüş olmaktadır⁴².

Tam rekabet koşulları altında yani piyasa aksaklıklarının olmadığı durumlarda serbest piyasa mekanizması etkin kaynak dağılımını sağlamaktadır. Rekabetçi piyasa mekanizması, ekonomideki kaynakları, merkezi bir yönlendirmeye gereksinim

⁴⁰ Orhan Şener, *Kamu Ekonomisi*, 12. b., İstanbul: Beta Yayınevi, 2014, s.18-19.

⁴¹ Öztürk, *Kamu Maliyesi*, s.29-30.

⁴² Ebru Karas, *Refah İktisadi Bağlamında Optimal Vergi Arayışı*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2020, s.48.

duymaksızın en etkin şekilde, sosyal yararı maksimize edecek biçimde tahsis etmektedir. Birinci en iyi olarak adlandırılan bu durum, öngörülen koşulların gerçekleşmesi halinde ulaşılabilen en iyi sonuç olmaktadır⁴³.

Piyasa kurumları aracılığıyla mülkiyet haklarının değiş tokuşunu yapan rasyonel bireylerin fayda maksimizasyon arayışlarının toplumsal açıdan yararlı sonuçlara yol açtığı düşüncesi, ekonominin en önemli görüşlerinden birini temsil eden, “görünmez el” doktrinine dayandırılabilir. Bu doktrin ilk kez Adam Smith’in 1776 yılında yayımlanan *Milletlerin Zenginliği* kitabında kullanılmıştır. Bu argüman, özünde, piyasa ilişkilerinde ekonomik aktörlerin bireysel çıkarlarını maksimize etme çabasının kıt kaynakların sosyal olarak rasyonel bir şekilde kullanılmasını sağladığını göstermektedir. Ayrıca, piyasa mekanizması aracılığıyla gerçekleştirilen gönüllü mübadele, toplumsal refahı arttırdığı gibi tüm katılımcılar için pozitif toplamlı bir oyun oynanmasına imkan sağlamaktadır. Rasyonel bireyin davranışı, tüketim ve üretimde otomatik olarak Pareto etkinliği sağladığı için aktif müdahale gerekliliğini ortadan kaldırmakta ve dolayısıyla devletin ekonomideki rolünün mülkiyet haklarının tanımlanması ve uygulanmasıyla sınırlı kalması için güçlü bir kanıt yaratmaktadır⁴⁴.

Adam Smith’in, devletin toplumdaki rolüne ilişkin bu görüşleri, on dokuzuncu yüzyılda geniş çapta kabul görmüştür. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere’de bu dönem boyunca devletin ekonomiye müdahalesi çok sınırlı kalmıştır. Ancak Arthur Pigou’nun önemli çalışması “Refah Ekonomisi”nin 1920’de yayınlanmasından sonra, modern refah ekonomisi genellikle görünmez elin etkin bir şekilde çalışması için gerekli koşulların geliştirilmesi ve iyileştirilmesi ile ilgilenmiştir. Yani, alternatif kaynaklar arasında kıt kaynakları etkin bir şekilde tahsis etmek için tamamen rekabetçi veya merkezi olmayan bir fiyat belirleme sisteminin karşılaması gereken temel şartların ne olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Ekonomik etkinliğin sağlanması için hangi şartların karşılanması gerektiğinin keşfedilmesi, piyasaların kaynakları etkin bir şekilde tahsis edemediği genel durumların sistematik olarak tanımlanmasına yol açmıştır.

Çeşitli faktörlerin varlığı veya yokluğu, değişim veya piyasa sürecinde rasyonel kişisel çıkarın sosyal olarak istenen sonuçları üretmesini engelleyebilir. Bu durum piyasa

⁴³ Öztürk, *Kamu Maliyesi*, s.30.

⁴⁴ Joe Wallis, Brian Dollery, *Market Failure, Government Failure, Leadership and Public Policy*, London: Mc Millan, 1999, p.15.

başarısızlığı olarak adlandırılır ve piyasa ekonomilerinde ekonomik etkinliği sağlamak için devlet müdahalesinin gerekçesini oluşturur. Bu anlamda piyasa başarısızlığı, bir piyasanın veya bir piyasa sisteminin mal ve hizmetleri ekonomik olarak optimal şekilde sunamamasıdır. Dolayısıyla piyasa başarısızlığı genelde ekonomik etkinlik ve özelde tahsis etkinliği açısından tanımlanmaktadır. Piyasa başarısızlığı teorisi, devletlerin ekonomik etkinliği sağlamak için kamu yararına ekonomiye müdahale ettiğini varsaymaktadır. Buradan hareketle piyasa başarısızlığı teorisi, hükümetlerin nasıl davranması gerektiğini gösteren normatif bir hükümet müdahalesi teorisidir⁴⁵.

Piyasanın başarısız olduğu alanlardan birincisi kamusal mallardır. Rasyonel bireylerin kendi çıkarlarını optimuma ulaştırdığında toplum refahının da optimuma ulaşacağı yönündeki piyasanın “görünmez el” argümanı, kamusal mallar konusunda sekteye uğramaktadır. Kamusal mallar, iktisadi anlamda, devletin varlığını zorunlu hale getiren bir durum oluşturmaktadır. Siyaset biliminde bazı devlet teorileri, devletin varlığını kamu mallarına dayandırarak açıklamaktadırlar⁴⁶. Bu sebeple, kamusal mallar, devletin ekonomide rol almasının en temel gerekçelerinden biridir. Sahip olduğu ideoloji fark etmeksizin her devlet ulusal güvenlik, adalet ve diplomasi hizmetleri gibi özel sektörce üretilmeyen mal ve hizmetleri üretmektedir.

Kamusal malların taşıdığı iki önemli özellik bu malların piyasa tarafından sunulamamasına veya sunulsa bile yeterli miktarda sunulamamasına neden olur. Bu özelliklerden ilki *tüketimde rekabet olmaması*'dir. Kullanıcı sayısının artması önceki kullanıcıların faydasını azaltmaz. Yani kamusal maldan faydalanmak isteyen ilave bir kişi hiçbir maliyet oluşturmaz. Matematiksel olarak, maldan yararlanan ek bir kişinin maliyeti sıfırdır. Bir milyonluk ülkeyi savunmanın maliyeti ile yeni bir kişi doğduğunda bir milyon bir kişiyi savunmanın maliyeti aynıdır. Kamusal malların ikinci önemli özelliği ise *tüketimden mahrum bırakılma*'dir. Kamusal mallar bir kez üretildi mi kişileri bu malın tüketiminden mahrum etmek imkansız ya da çok güçtür. Ulusal savunma politikamız, yurt dışından gelen saldırıları önlemede başarılı ise bundan tüm vatandaşlar fayda sağlar. Bu faydalardan tek bir kişiyi bile mahrum bırakmanın yolu yoktur⁴⁷.

⁴⁵ Wallis, Dollery, a.g.e., p.16.

⁴⁶ Kirmanoğlu, a.g.e., s.117.

⁴⁷ Joseph E. Stiglitz, *Economics of Public Sector*, 3.edition, Newyork: W.W. Norton&Company, 2000, p.79-80.

Kamusal mallar bir bütün olarak topluma sunulduğundan ve bir kez sunulduktan sonra herkes tarafından eşit olarak tüketildiğinden bedel ödemeyen kişiler tüketimden dışlanamaz. Bu sebeple bireyler kamusal malların finansmanına katılmaya istekli olmazlar yani bedavacılık problemi ortaya çıkar. Bireylerin kamusal mallara yönelik gerçek taleplerini açıklamaları için hiçbir neden yoktur. Çünkü rasyonel bireyler maliyete katlanmadan veya atfettiği değerden daha düşük maliyete katlanarak kamusal malı tükettiğinde kişisel faydasının artacağına farkındadır. Böyle bir durumda, kamu mallarından fayda sağlayacak kişilerin ödemeye istekli oldukları bedel, söz konusu kamusal malın marjinal maliyetinin altında kalacağı için kamusal mal üretilemez⁴⁸.

Tam rekabet piyasasında kaynak tahsis etkinliği marjinal maliyet fiyatlamasına dayanır. Tüketimde rekabet olmadığı durumlarda, yani ilave bir tüketimin marjinal maliyeti sıfır olduğunda, söz konusu malların özel sektör tarafından sunumuyla sosyal optimuma ulaşamaz. Sıfır marjinal maliyetle üretim imkanının olduğu bir piyasada fiyatın da sıfır olması gerekir. Bunun anlamı malın bedava sunulmasıdır. Oysa hiçbir piyasa aktörü malın bedava arzını/üretimini gerçekleştirmeyecektir. Kamusal mallara ilişkin piyasa aksaklığı bu noktada ortaya çıkmaktadır. Çünkü piyasa hiç oluşmamaktadır. Dolayısıyla kamusal mal ve hizmetlerin sunumunu ancak devlet yapabilecektir⁴⁹.

Piyasanın başarısız olduğu alanlardan ve dolayısıyla devletin ekonomiye müdahalesini gerektiren ikinci gerekçe dışsallıklardır. Dışsallıklar piyasa işlemlerinde fiyata yansıtılmayan fayda ve maliyetleri ifade etmektedir⁵⁰. Dışsallıklar ile ilgili problemler ekonomik aktörlerin piyasadaki işlemlerinde yalnızca kendi fayda ve maliyetlerini hesaba katmaları ve diğer aktörlerin maruz kaldığı maliyet ile elde ettiği faydaları görmezden gelmesinden kaynaklanmaktadır⁵¹.

Dışsallıkların varlığı halinde tam rekabet koşullarının iddia ettiği marjinal maliyet - marjinal fayda eşitliği söz konusu olmamakta ve dolayısıyla bu kurala göre yapılan üretim ve tüketim etkinlikten uzak olmaktadır. Toplumsal refah açısından, kaynak dağılımında

⁴⁸ Kirmanoğlu, a.g.e., s.119.

⁴⁹ Savaşan, a.g.e., s.163-164.

⁵⁰ David N.Hyman, *Public Finance: A Contemporary Application of Theory to Policy*, Mason, USA: Cengage Learning, 2010, p.99.

⁵¹ Richard Cornes, Todd Sandler, *The Theory of Externalities, Public Goods, And Club Goods*, UK: Cambridge University Press, 1999, p.6.

etkinliğin sağlanabilmesi için piyasaya yansıyan özel maliyet ve faydanın yanında oluşan dışsal fayda ve maliyetlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir⁵².

Dışsallıklar söz konusu olduğunda mal ve hizmetlerin özel değerleri ile sosyal değer farklılaşmaktadır. Yani özel fayda ile sosyal fayda ve özel maliyet ile sosyal maliyet eşit olmamaktadır. Bireyler kendi refahlarını en iyi gözeten aktörler olsa da dışsallıkların varlığı bireylerin (üreticilerin) kararlarını etkileyerek aşırı ya da eksik tüketim (üretim) biçiminde etkinlik ve refah kaybına neden olmaktadır. Sonuçta gelinen noktada kaynak tahsisinde etkinlik (Pareto anlamında etkinlik) bozulmaktadır⁵³. Dışsallığın var olduğu durumlarda kaynak tahsisinde etkinliğin sağlanabilmesi için devlet müdahalesi gerekmektedir. Devlet dışsallıklara kamu harcaması ve vergiler gibi doğrudan mali araçlarla müdahale edebileceği gibi ilgili alanlarda yasal düzenleme de yapabilmektedir.

Piyasanın başarısız olduğu alanlardan ve dolayısıyla devletin ekonomiye müdahalesini gerektiren üçüncü gerekçe asimetrik bilgidir. Piyasa mekanizmasının optimal kaynak tahsisini kendiliğinden sağlayabilmesi için gerekli koşullardan bir tanesi de “tam bilgi” yani alıcı ve satıcıların (üretici ve tüketicilerin) aynı bilgiye sahip olmalarıdır. Oysa bu duruma gerçek yaşamda nadir rastlanmaktadır. Alıcıların ve/veya satıcıların malın kalitesi, bileşimi, dayanıklılığı, belirtilen özelliklere ne oranda sahip olduğu, taahhüt edilen sözleşme yükümlülüklerine ne kadar uyulacağı gibi konularda tam ve aynı bilgiye sahip olmaları istisnai bir durumdur⁵⁴. Başta sağlık, finansman ve sigortacılık olmak üzere birçok sektörde bilgiyi tam ve doğru olarak elde etmek çoğu zaman mümkün değildir. Bilgiyi tam ve doğru elde etmek mümkün olsa bile maliyeti yüksektir. Eksik ve asimetrik bilgi koşullarında verilecek her karar kaynak tahsis etkinliğini bozacaktır. Çünkü eksik bilgi arz ve talebin gerçek olmayan miktarlarda eşitlenmesine neden olacaktır. Bu da eksik veya aşırı kaynak kullanılmasına bağlı refah kayıplarına yol açacaktır.

Bu durum kaynak tahsisinde etkinsizlik ve toplumsal refah kaybına neden olduğundan devletin ekonomiye müdahale gerekçelerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tüketicilerin, mal ve hizmetlerin fiyatları, kaliteleri, riskleri, çalışanların çalışma koşulları, iş olanakları hakkında sahip olduğu bilgiler sınırlıdır. Hem

⁵² Nazım Öztürk, *Ekonomide Devletin Değişen Rolü*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2007, s.124-126.

⁵³ Mustafa Durmuş, *Kamu Ekonomisi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2008, s.195.

⁵⁴ Savaşan, a.g.e., s.293.

tüketiciler hem de üreticiler tam bilgiye sahip olmadığında, bu durum onların rasyonel olduğu iddia edilen tercihlerini, kararlarını etkiler (saptırır) ve optimal davranışlardan uzaklaşmasına neden olur. Bu sebeple asimetrik bilgi kaynakların yanlış tahsisine neden olduğu gibi, toplumsal refah kaybına da yol açar⁵⁵.

Piyasanın başarısız olduğu alanlardan ve dolayısıyla devletin ekonomiye müdahalesini gerektiren dördüncü gerekçe aksak rekabettir. Tam rekabet piyasa sisteminin etkin çalışabilmesi için rekabet olmalıdır. Ancak bazı piyasalarda nispeten az sayıda firma vardır veya iki firma piyasada büyük paya sahiptir (Eğer piyasada tek bir satıcı varsa tekel piyasasıdır). Bu durum piyasada güçlü bir rekabet olmadığını göstermektedir⁵⁶. Piyasada fiyatı etkileyecek kadar az sayıda satıcının bulunduğu aksak rekabet piyasalarında satıcılar elde ettikleri piyasa gücü sayesinde fiyatları kontrol altında tutmaktadırlar. Böylece firmalar ürettikleri malları daha yüksek fiyattan satabilmek için üretimlerini yapay olarak kısma yoluna gidebilmektedirler. Tam rekabet piyasasında marjinal maliyete eşit olması gereken fiyat, aksak rekabet piyasalarında marjinal maliyetin üzerindedir. Firmaların malın fiyatını etkileyebilmeleri, piyasa mekanizması aracılığıyla pareto etkin dağılımın sağlanamamasına yol açar. Çünkü aksak rekabetin varlığında fiyat sistemi kaynak dağılımına yol gösteren ve etkinliği sağlayan bir araç olma niteliğini kaybetmektedir⁵⁷.

Piyasa başarısızlığına yol açan bu unsurlar devletin ekonomiye müdahalesini meşru hale getirmektedir. Devlet ekonomiye müdahale ederek bu başarısızlıkları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Devletin bu görevini başarılı bir biçimde yerine getirmesinde sahip olduğu kapasite önemlidir. Bu sebeple aşağıda devlet kapasitesine ilişkin bilgiler verilecektir.

B. DEVLET KAPASİTESİNİN TANIMI, BİLEŞENLERİ VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

Günümüzde geniş ve büyüyen bir literatür, ülkeler arasındaki ekonomik ve politik gelişimdeki kalıcı farklılıkları açıklayabilmek için devletlerin bölgelerini nasıl kontrol edebildiklerini, gelirlerini nasıl artırdıklarını, etkin bir bürokrasi oluşturup

⁵⁵ Durmuş, a.g.e., s.218-220.

⁵⁶ Stiglitz, a.g.e., p.77-78.

⁵⁷ Öztürk, *Ekonomide Devletin Değişen Rolü*, s.134-137.

oluşturmadıklarını ve kamu hizmetlerini etkin sunup sunmadıklarını anlamamız gerektiğini öne sürmektedir. Tüm bu unsurlar devlet kapasitesi kavramında somutlaşmaktadır. Bu sebeple devlet kapasitesi, sosyal bilimlerde önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Bu bölümde devlet kapasitesinin tanımı ve çok boyutlu bir kavram olarak ele alınan devlet kapasitesinin bileşenleri ile ölçüm yöntemleri ele alınacaktır.

1. DEVLET KAPASİTESİNİN TANIMI

Devlet kapasitesi kavramı sosyoloji, siyaset bilimi, tarih ve ekonomi olmak üzere sosyal bilimlerin birçok alanında sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle ekonomik büyüme ve kalkınma literatüründe devlet kapasitesine olan ilgi son yıllarda artış göstermiştir. Bu durum, devlet kurumlarının sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanmasında önemli bir rol oynamasından kaynaklanmaktadır.

Devlet kapasitesinin varlığı ya da yokluğu kalkınma başarıları ve başarısızlıklarıyla ilişkilendirilmiştir. Yüksek devlet kapasitesine sahip ülkeler hukukun üstünlüğünün sağlanması, güvenlik, eğitim, sağlık, altyapı gibi ekonomik büyüme ve kalkınma düzeyini etkileyebilecek temel kamusal mal ve hizmetleri etkin bir biçimde sunabilirken, düşük kapasiteli devletler bu malları sunmada yetersiz kalabilmektedir. Bu yüzden devletin kapasitesi ekonomik büyüme ve kalkınma için büyük önem taşımaktadır.

Acemoğlu'na göre; fakir ülkelerin kalkınmalarının önündeki temel engel devletlerin kapasitelerindeki yetersizlikleridir⁵⁸. Düşük devlet kapasitesine sahip ülkeler, karmaşık ekonomi politikalarının uygulanmasında güçlük çekebilmektedir. Düşük devlet kapasitesi politika seçeneklerini azaltmakta ve onları iç ve dış şoklara karşı daha savunmasız hale getirmektedir. Güçlü devlet kapasitesine sahip ülkeler ise daha geniş politika seçeneğine sahip olup karşılaştıkları zorlukları aşmak için en uygun politikaları seçip başarılı bir şekilde uygulayabilmektedirler⁵⁹.

Devlet kapasitesi kavramı birçok bilim dalı tarafından sıklıkla kullanılan bir kavram olmasına rağmen, şu ana kadar ortak kabul gören bir tanımı bulunmamaktadır. Bu nedenle

⁵⁸ Daron Acemoğlu vd., "Indirect Rule And State Weakness in Africa: Sierra Leone in Comparative Perspective", *NBER Working Paper*, Issue: 20092, 2014, p.1.

⁵⁹ Maria Franco Chuaire, Carlos Scartascini, Mariano Tommasi, "State Capacity and the Quality of Policies: Revisiting the Relationship between Openness and the Size of Government", *Idb Working Paper Series*, Issue: Idb-Wp-532, August 2014, p.2.

devlet kapasitesi kavramının çeşitli yazarlarca farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Bu durumun en önemli nedeni kavramın farklı disiplinler tarafından kullanılması ve devlete yapılan atıf farklılıklarıdır.

Devlet kapasitesi üzerine yapılan çalışmalarda kavramın tanımlanmasına yönelik temelde iki farklı yaklaşımın olduğu görülmektedir. Birinci yaklaşım, devlet kapasitesini organik bütünlük şeklinde ele almaktadır. Bu yaklaşımda devlet kapasitesi; toplumdan bağımsız bir şekilde, kamu politikalarını özerk ve profesyonel devlet organlarıyla etkin bir biçimde uygulayabilen örgütlenme yapısı olarak tanımlanmaktadır⁶⁰. Örneğin, Skocpol (1985), devlet gücünün sivil toplumdan bağımsızlığından geldiğini ileri sürmüştür. Skocpol, görüşlerini “belirli bir bölgede fiziksel gücün meşru kullanımını tekelinde bulduran insan topluluğu” olarak tanımlanan Weber’ci devlet kavramı üzerinden açıklamaktadır. Skocpol’a göre devletin gücü toplumdan değil kendi kurumlarından gelmektedir. Belirli bir bölgenin istikrarlı idari-askeri kontrolü, herhangi bir devletin politikaları uygulama yeteneğinin ön koşuludur. Bunun da ötesinde, sadık ve yetenekli memurlar ve bol miktarda mali kaynak, her türlü hedefe ulaşmada etkinliği belirleyen temel unsurlardır⁶¹. Buna göre; devlet kapasitesi, devletlerin hedeflerine ulaşmaya yönelik örgütsel imkanlarının ne kadar güçlü olduğuna bağlıdır.

Devlet kapasitesi üzerine yapılan çalışmalarda ikinci yaklaşım ise toplum ve devlet arasındaki karşılıklı etkileşimden hareket etmektedir. Bu yaklaşımda devlet, toplumsal ihtiyaçların belirlenmesinde merkeze oturtulmaz. Kamu politikalarının belirlenmesinde, devletin toplumla etkileşimli olarak hareket etmesi gerekliliğine işaret eder.

Bu yaklaşıma göre kamu politikalarını toplumla karşılıklı etkileşim içinde, toplumun beklenti ve isteklerini dikkate alarak belirleyen devlet, politika uygulamalarında daha başarılı olacaktır. Bu durum politikalara muhalefeti azaltacak, hizmet sunumunun daha etkin ve verimli yapılmasına katkı sağlayacaktır. Aksi takdirde politikalara karşı oluşan muhalefet devletin zorlayıcı gücünü kullanmasını gerektirecek ve bu durum devletin meşruiyetini zedeleyecektir. Bu yüzden ister demokratik isterse otoriter olsun, devletin, politikalarını etkin bir şekilde uygulayabilmek için her zaman toplum desteğine ihtiyacı

⁶⁰ Gülise Gökçe, Orhan Gökçe, “Devlet Kapasitesi: Kavramın Kuramsal Çerçevesi, Bileşenleri ve Türkiye’nin Görünümü”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.17, S.2, 2015, s.5.

⁶¹ Theda Skocpol, “Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research”, *Bringing the State Back In*, ed. Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer, Theda Skocpol, New York: Cambridge University Press, 1985, p.16.

vardır. Bu bağlamda karşılıklı etkileşim yaklaşımı, devlet ve toplum arasında karşılıklı işbirliği ve dayanışma sağlayarak politika belirleme ve uygulama kabiliyetine dikkat çekmektedir⁶².

Migdal (1988) devlet kapasitesini; devletin yürütme organının, toplumsal talepleri karşılayabilmek için devlet organlarını kullanabilme yeteneği olarak tanımlamaktadır⁶³. Diğer bir ifadeyle politika yapıcılarının planlamaları, politikaları ve uygulamaları ile toplumsal refah artışını sağlama başarısını devlet kapasitesi olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda Migdal'ın bakış açısında devlet kapasitesi, sosyal grupları düzenlemeyi, bölgeye nüfuz etmeyi, kaynakları toplamayı ve kaynakların uygun bir şekilde belirlenen amaçlar için kullanımını içerir. Migdal devleti güçlü ve zayıf devlet olarak iki grupta ele almaktadır. Güçlü devletler görevlerini yerine getirmek için yüksek kapasiteye sahipken, zayıf devletler görevlerini yerine getirmede yetersizlik gösterir⁶⁴.

Evans (1995) bu bakış açılarını geliştirmiştir. Onun için devlet kapasitesi devletin özerkliğini tanımlayan mekanik özellikleri yanında, devlet ile sosyal yapılar arasındaki ilişkiden ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yazar, “özerklik” ve “devlet kapasitesi” arasındaki ilişkinin her zaman pozitif olarak anlaşılmasını gerektiğini iddia eder. Aksine, ekonomide yapısal dönüşümler için özel sektör ile kamu bürokrasisi arasında bağlantılar kurulmalıdır. Evans, ifadelerini örneklendirmek için, Weberian bürokrasi modeli ve Japonya'nın kalkınmacı devlet modelinden yararlanmaktadır. Evans'a göre, devlet bürokrasisi ve Japon kalkınmacı devlet modelinde olduğu gibi, özel sektör ile resmi ve gayri resmi ilişki sistemleri devlet kapasitesini belirlemektedir. Burada bürokrasi devletin özerkliğini yani mekanik ilişki biçimlerini temsil etmektedir. Evans'a göre, o dönemde devlet eylemlerini belirleyen ve devletin etkinliğini artıran unsur, stratejilerin ve hedeflerin bürokrasi ve özel sektör arasında sürekli müzakere edilerek işbirliği yapılmasıdır. Buradan hareketle yazar, “gömülü özerklik” (embedded autonomy) kavramını türetir⁶⁵.

⁶² Gökçe, Gökçe, a.g.m., s.6.

⁶³ Joel S. Migdal, *Strong Societies and Weak States: State–Society Relations and State Capabilities in the Third World*, Princeton: Princeton University Press, 1988, p.viii.

⁶⁴ Migdal, a.g.e., p.4-5.

⁶⁵ Bknz. Peter Evans, *Embedded Autonomy: States And Industrial Transformation*, New Jersey: Princeton University Press, 1995.

Özerklik ve gömülülük arasındaki kombinasyon, devlet mekanizmasının tarihsel olarak belirlenmiş çerçevesine ve sosyal yapıyı şekillendiren ilişkilere bağlıdır. Bu nedenle devlet eylemlerine verilen politik ve sosyal tabanın desteği oldukça önemlidir. Bu da, uygulanacak kalkınma projeleri etrafında oluşturulan siyasi güçlerin ilişkisi sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, politikacılar ve bürokratlar arasında amaçların paylaşılması ve uyum gerekmektedir. Evans tarafından kalkınmacı devlet kategorisinde tanımlanmış olan Güney Kore örneği, siyasal ve sosyal desteğin devlet eylemindeki önemini örneklendirmekte ve vurgulamaktadır⁶⁶.

Son zamanlarda, kamu politikası ve yönetim alanlarından akademisyenler de devlet kapasitesi kavramına ilgi göstermeye başlamışlardır. Painter ve Pierre (2005), çağdaş devletlerin kamu politikalarını oluşturmak ve uygulamak için gerekli kapasitelerin, 1960 ve 1970 yılları bağlamında önemli olanlarla aynı olmaması gerektiğini savunmaktadırlar. Yazarlara göre, devletin bir parçası olarak özellikle hükümete odaklanması yanlış sonuçlar doğurabilir; çünkü devlet kapasitesi, devlet ile toplum arasındaki ilişkinin önemine işaret eder. Bu yazarlara göre, devlet kapasitesi iki şekilde yaratılmakta ve desteklenmektedir. İlki, politikaları oluşturup uygulayabilecek devlet ve hükümet sistemine içseldir. Dolayısıyla, yönetim kapasitesi, kamusal karar alma ve kaynak tahsis stratejilerinin belirlenmesi, kamusal hizmetlerin sunumunda kaynak kullanım etkinliğinin sağlanması ve devletin meşruiyetini sağlayacak desteğin ve onayın alınması yeteneği ile ilişkilendirilmektedir. Devlet kapasitesi kavramının ikinci yönü, devlet-toplum ilişkilerinin doğası ile ilişkilidir. Bu perspektif içinde devlet kapasitesi, kurumsal yapılara dar siyasi çıkarların nüfuz etmesini engelleyen ve kamusal faaliyetlere sosyal katılım sağlayan kurumların oluşturulması becerisini ifade etmektedir. Dolayısıyla, katılımcılık esasına dayanan ve bireysel çıkarlar için alet edilmeyecek kurumsal yapıların inşaa becerisi devlet kapasitesinin gücünü ortaya koymaktadır. Devlet kapasitesi; politik, kurumsal ve sosyal çevre etkileşimini gerektiren önemli bir ilişkisel kavramdır⁶⁷. Devlet kapasitesinin gücünü değerlendirmek için politik, kurumsal ve sosyal çevre etkileşimlerinin dikkate alınması gerekir. Çünkü kamu faaliyetleri bu etkileşimsel ilişki sürecinde ortaya çıkmaktadır.

⁶⁶ Bknz. Evans, 1995.

⁶⁷ Alexandre A. Gomide, Ana Karine Pereira, Raphael Machado, "The Concept of State Capacity and Its Operationalization In Empirical Research", International Public Policy Association – IPPA, University of Pittsburgh - 26th to 28th June 2018, p.6.

Politik, kurumsal ve sosyal çevre arasındaki ilişkiler devlet gücünün kullanımıyla şekillenmektedir. Michael Mann devlet gücünü despotik ve altyapısal olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Despotik devlet gücü, “devlet elitinin rutin olarak sivil toplum gruplarıyla kurumsallaşmış müzakereler olmadan üstlenmeye yetkili olduğu eylem aralığı” olarak tanımlanmaktadır. Altyapısal devlet gücü ise, dengeli bir iktidarı, toplumun gündelik yaşamına fiilen nüfuz etmesini ve toplumla müzakere ederek alınan siyasi kararları uygulama kapasitesini ifade etmektedir⁶⁸.

Weiss ve Hobson, despotik devlet gücünü devletin zayıflığının bir kaynağı olarak görmekte ve devlet gücünün, altyapısal gücün gelişmişlik derecesinden doğduğunu ifade etmektedir⁶⁹. Weiss ve Hobson’a göre güçlü devletler (yüksek kapasiteli devletler) ulusal ekonomik kalkınma ve endüstriyel gelişim açısından hayati bir rol oynarlar ve bu durum gelişmiş ülkeler için olduğu kadar gelişmekte olan ülkeler için de geçerlidir. Marksist ve Neoliberal yaklaşımlar kalkınmanın başarıya ulaşması ya da başarısız olmasında piyasanın belirleyiciliğini abartırlar. Bunun bir sonucu olarak da, devletlerin ülke içindeki kaynakları harekete geçirmedeki birbirinden farklı kapasitelerini küçümserler.

Fukuyama (2013) yönetim kavramını devlet kapasitesi fikriyle ilişkilendirerek yürütme organının idari işleyiş kalitesinin ölçülmesini tartışmıştır. Bu yazar için kapasite, devletin bir hedefi gerçekleştirme kabiliyetidir. Fukuyama, Weber’in bürokrasi kavramını yeniden ele alır ve profesyonelleşme ile bürokratik özerklik açısından onu devletin kalitesiyle ilişkilendirir. Fukuyama’nın yönetim kavramı (veya devlet kapasitesi) demokrasiyle ilişkili olmasa da, özerkliğin bürokratları toplumlardan izole etmek anlamına gelmediğini vurgulamakta ve bürokratların siyasetçilerin emirleriyle bağlantısı olmayan kararlar almaları gerektiği anlamına gelmemektedir. Aynı şekilde, kamu politikalarının üretiminde devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin araçlarını da dışlamamalıdır⁷⁰.

Fukuyama “devletin faaliyet sahası” ile “devlet gücü”nün bilerek veya bilmeyerek birbirinin yerine kullanıldığını ve fakat bunların birbirinden farklı kavramlar olduğuna

⁶⁸ Michael Mann, “The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results”, *European Journal of Sociology*, Vol:25, Issue:2, 1984, p.188-189.

⁶⁹ Linda Weiss, John M. Hobson, *Devletler ve Ekonomik Kalkınma*, çev. Kıvanç Dündar, Ankara: Dost Kitabevi, 1995, p.18.

⁷⁰ Bknz. Francis Fukuyama, “What is Governance?”, *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, Vol:26, Issue:3, 2013.

dikkat çekmektedir. Fukuyama devlet gücü kavramını yani devlet kapasitesini “devletlerin politika belirleme ve uygulama, kanunları açıklık ve şeffaflıkla uygulama kabiliyeti” olarak tanımlamaktadır⁷¹. Meksika, Arjantin, Mısır ve Türkiye gibi ülkeleri örnek göstererek bu ülkelerin geniş devlet faaliyet alanlarına sahip olmasına rağmen güçlü bir devlet kapasitesine sahip olmadıklarını ifade etmektedir. Fukuyama’ya göre devlet gücü, devlet faaliyet sahasından daha önemlidir. Örneğin devlet kapasitesi devletin ekonomik kalkınma faaliyetlerini olumlu ya da olumsuz etkileme gücüne sahiptir⁷². Dolayısıyla devlet kapasitesi ve devletin boyutu farklı anlamlara gelmektedir. Küçük boyuta sahip olan bir devlet güçlü devlet kapasitesine sahip olabilirken, büyük boyuta sahip olan bir devlet zayıf devlet kapasitesine sahip olabilmektedir.

Besley ve Persson devlet kapasitesini “devletin, topluma ve firmalara hizmet ve fayda sağlayan çeşitli politikaları yürütmek için sahip olduğu kurumsal kapasite” olarak tanımlamıştır⁷³. Knutsen ise devlet kapasitesi ile bağımsız, etkin ve kurallara uyan bir bürokrasi aracılığıyla kamu politikalarının başarılı bir şekilde uygulanmasını kastetmektedir. Knutsen’e göre yüksek kaliteli bir bürokrasi olmadan, vergi tahsilatı ve kamu hizmetlerinin sağlanması gibi çeşitli alanlardaki kamu politikalarının etkin bir şekilde uygulanması neredeyse imkansızdır⁷⁴.

Yukarıdaki ifadelerden görüldüğü gibi devlet kapasitesinin neyi ifade ettiğine yönelik farklı düşünceler bulunmaktadır. Ancak bu düşünceler şu ortak noktada buluşmaktadır: Politikaları uygulama kabiliyeti. Yüksek kapasiteli bir devlet çok çeşitli politikaları etkin bir şekilde uygulayabilir. Belirtilmesi gereken bir husus, en güçlü devlet bile her tür politikayı etkin veya tüm politikaları mükemmel bir şekilde uygulayamaz. Ancak yüksek kapasiteli bir devlet, politikalarını daha düşük kapasiteli bir devletten daha iyi uygulayacaktır⁷⁵. Yani devlet kapasitesi devletin işlevlerini yerine getirirken uyguladığı politikaların toplumsal ihtiyaçlara cevap verebilme becerisini ifade etmektedir. Devlet

⁷¹ Francis Fukuyama, *Devletin İnşası: Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetişim ve Yeni Dünya Düzeni*, çev. Türkan Çolak, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2015, s.30.

⁷² Bkz., Fukuyama, 2015.

⁷³ Timothy Besley, Torsten Persson, *Pillars of Prosperity: The Political Economics of Development Clusters*, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2011, p.6.

⁷⁴ Carl Henrik Knutsen, “Democracy, State Capacity and Economic Growth”, *World Development*, Vol:43, 2013, p.5.

⁷⁵ Melissa Ziegler Rogers, Nicholas Weller, “Income Taxation And The Validity of State Capacity Indicators”, *Journal of Public Policy*, Vol:34, Issue:2, 2014, p.185.

faaliyetlerinin farklı boyutları farklı politika bileşenlerini ortaya çıkarmaktadır. Devlet kapasitesinin bileşenleri aşağıdaki başlıkta incelenmiştir.

2. DEVLET KAPASİTESİNİN BİLEŞENLERİ

Devlet kapasitesi kavramı çok boyutlu bir kavramdır. Devlet kapasitesini daha iyi analiz edebilmek için onu parçalarına ayırmak gerekmektedir. Çünkü devlet kapasitesi devletin sahip olduğu işlevlere bağlı olarak çeşitli bileşenlerden oluşmaktadır. Ancak devletin işlevlerinin ne olduğu ve bu işlevleri nasıl yerine getirmesi gerektiği konusunda bir fikir birliği yoktur. Bu konu üzerindeki düşünceler toplumların devlete attığı değer kadar tarihsel koşullara da bağlı olarak değişmektedir. Politika öncelikleri her ülkede birbirinden farklı olacağı için temel fonksiyonlara odaklanmak yararlı olacaktır. Bu yüzden devlet kapasitesi “hukuki (yasal)”, “idari”, “askeri/zorlayıcı”, “mali” ve “ilişkisel” kapasite olmak üzere beş bileşene ayrılarak değerlendirilmiştir.

a. Hukuki (Yasal) Kapasite

Hukuki kapasite, devletin hukuk ve düzeni sağlayabilme ve denetleyebilme kapasitesidir. Yani devlet aktörlerinin, kamu personelinin, sivil toplum örgütlerinin ve vatandaşların kısaca tüm toplumun yasalara bağlılığını ve kurallar çerçevesinde davranmalarını sağlayabilme, aykırı her davranış ile haksızlığı cezalandırabilme ve haklıları koruyabilme kapasitesini ifade etmektedir⁷⁶.

Devlet kapasitesinin hukuki boyutu, köklerini, devlet müdahalesinin sınırlandırılmasına özel bir dikkat gösterilmiş olan “sınırlı hükümet” literatüründen almaktadır⁷⁷. Sınırlı hükümet literatürüne göre, ekonomik kalkınma farklılıklarının altında yatan temel faktör özel mülkiyet haklarının güvenliğidir. Özel mülkiyet haklarının en iyi göstergesi ise; bir ülkenin devlet yöneticilerinin despotik davranışlarını rekabetçi çok partili seçimler (demokrasi) ile, daha da önemlisi, resmi kontroller ve denge mekanizması (kuvvetler ayrılığı) yoluyla sınırlandırabilen politik kurumlardır⁷⁸. Sınırlama, güvenilir taahhütlerin

⁷⁶ Gülise Gökçe, “Devleti Yeniden Keşfetmek: Devlet Gücünün Göstergesi Olarak İdari Kapasite”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, C.8, S.3, 2006, s.221.

⁷⁷ Luciana Cingolani, “The State of State Capacity: A Review of Concepts, Evidence And Measures”, *UNU-MERIT Working Paper Series, IPD WP13*, 2013, p.32.

⁷⁸ Bkz. Douglass C. North, Barry R. Weingast, “Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-Century England”, *Journal of Economic History*, Vol:49, Issue:4, 1989; Daron Acemoglu, Simon Johnson, James A. Robinson, “The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation” *American Economic Review*, Vol:91, Issue: 5, 2001; Daron Acemoglu, Simon Johnson, James Robinson, “Institutions as The Fundamental Cause of Long-Run Growth”, *NBER Working Paper*, No: 10481, 2004.

ve sözleşme uygulamasının yapılmasını sağlayan istikrarlı bir hukuk sisteminin varlığıyla gerçekleşir. Ancak son yıllarda bu gelenek, piyasa ekonomisini teşvik etmek için güçlü bir devletin varlığının gerekli bir koşul olarak önemini kabul etmiştir. Çünkü, özel mülkiyet hakkı ihlalleri, yağmacı devlet aktörlerinden ziyade özel aktörler arasında yaşanmaktadır. Özellikle günümüz gelişmekte olan ülkelerinin çoğunda, mülkiyet haklarını güvensiz kılan unsur, özel aktörler arasında mülkiyet haklarının ihlallerinden kaçınmak için etkili bir devletin bulunmamasıdır. Devletin özel mülkiyet haklarını etkin bir şekilde uygulayabilmesi için, mülkiyeti kaydetme (gayrimenkul ve ticaret kaydı gibi) ve nüfusunu izleme (hırsızlığı tespit etmek ile mülkiyetin sahiplik ve değer değişikliklerini incelemek gibi) kapasitesi gerektirir. Günümüz gelişmekte olan ülkelerinde olduğu gibi bu kapasiteler düşükse, despotik devlet gücü üzerine getirilen önemli kurumsal sınırlamalar durumunda bile, özel mülkiyet hakları son derece güvensizdir. Çünkü despot devlet gücünü sınırlayan devlet kurumları (parlamento ve yargı) ile özel mülkiyet haklarının fiziki olarak uygulanması ve uygulatılmasından sorumlu olan devlet teşkilatları (bürokrasi, polis, vergi ile ticaret sicil kaydı gibi mal varlığını kaydeden devlet organları) aynı değildir⁷⁹. Dolayısıyla hukuki kapasite için idari ve zorlayıcı kapasite oldukça fazla önem arz etmektedir.

b. İdari Kapasite

İdari kapasite, kamu politikalarını hayata geçiren ve uygulayan bürokrasinin yönetim kabiliyet ve yeterliliğini ifade etmektedir. İdari kapasite, politika geliştirme kabiliyeti, kamusal mal ve hizmetleri üretme ve sunma kabiliyeti ile ticari faaliyeti düzenleme kabiliyetini içeren daha geniş bir boyuttur. Etkili politika yönetimi, teknik yeterlilik, güvenilir ve profesyonel devlet örgütleri, izleme ve eşgüdüm mekanizmaları ve devletin hakimiyet alanına ve sosyal gruplarına etkili bir şekilde ulaşmayı gerektirir. Özellikle Weber, özerk ve profesyonel bürokrasilerin, devletin otoritesini meşrulaştıran, karmaşık işleri yöneten ve yolsuzluğun kontrolünü de içeren etkinliğini temin eden önemini vurgular⁸⁰.

Devletin idari kapasitesi, modern devlet ile profesyonel ve bağımsız bir bürokrasinin varlığına ilişkin Weber'in geleneğine dayalıdır. Buna göre bürokrasi, yöneticilerden daha

⁷⁹ Sam Van Noort, "The Importance of Effective States: State Capacity and Economic Development", *Cambridge Working Paper Economics*, No:1821, 2018, p.11.

⁸⁰ Hanson, Sigman, a.g.m, p.5.

uzun yaşamakta ve politikaların kişisel olmayan biçimde uygulanması için gerekli bir unsur olarak görülmektedir. Genel olarak idari kapasite, devletin hakimiyet alanında gücünü kabul ettirmesi ve aktif olarak kullanabilmesine bağlıdır. Kamu gücünün hakimiyet alanı içinde tesis edilmesinden sonra liyakatlı bürokratlar ve bunların kullanımına tahsis edilecek güçlü gelir kaynaklarına sahip olunması gerekir⁸¹. Devlet kapasitesinin bu boyutu, literatürde en çok atıf yapılan boyutudur. Genel olarak, devlet kapasitesi göstergeleri, bürokrasinin yetkinliği ve yeteneği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak idari kapasitenin kurulabilmesi için devletin hakimiyet alanı içindeki askeri/zorlayıcı kapasitenin rolünü dikkate almak gerekir.

c. Askeri/Zorlayıcı Kapasite

Neredeyse tüm kapasite tanımlarında devletin temel görevlerini yerine getirebilme düzeyini belirleyen en temel özellik, devletin zorlayıcı iktidarın yönetimini tekeline alma kapasitesidir. Zorlayıcı kapasite de, özellikle devleti, kendi topraklarında meşru güç kullanma tekeline sahip bir örgüt olarak tanımlayan Weberci gelenekte devlet tanımının merkezinde yer alır. Zorlayıcı kapasite devletin sınırlarını muhafaza etme, dış tehditlere karşı koruma, iç düzeni sürdürme ve politika uygulama kabiliyeti ile doğrudan ilişkilendirilir. Daha geniş politika hedeflerine ulaşmak için, bir devlet hükmettiği tüm topraklar üzerindeki şiddeti ve zorbalığı gerekli güce sahip olarak kontrol altında tutmalı veya bunu yapabileceğine rakiplerini inandırmalıdır. Zorlama, düzen sağlamak ve nüfusa uyumu hatırlatmanın tek yolu değilse de devletlerin hayatta kalma ve politikaları uygulama kabiliyetinin temel bir unsurunu temsil etmektedir⁸². Sınırlı hükümeti kurumsal gelişmişlikle eşanlamlı olarak gören ekonomi literatürünün çoğu, mülkiyet haklarını ve yürütme kısıtlamalarını değerlendirmek için ilk etapta etkin bir devletin var olması gerektiğini kabul etmeye başlamıştır. Ancak dünyada çok az ülke böyle bir etkin devlete sahiptir. Bu konu ile ilgili bir önceki sayfada hukuki kapasite başlığında değinildiği için tekrara düşmemek adına burada tekrar yer verilmeyecektir.

d. Mali Kapasite

Devletin fonksiyonlarını yerine getirebilmek amacıyla ihtiyaç duyduğu mali kaynağı sağlayabilme kabiliyetidir. Bu boyut, devletin ağırlıklı olarak kaynakları vergi biçiminde toplumdan devlete aktarma gücüne ve kamu harcamalarını verimli kullanma becerisine

⁸¹ Skocpol, a.g.e., p.16.

⁸² Hanson, Sigman, a.g.m, p.5.

işaret eder. Bazı çalışmalarda, kaynak toplama kapasitesi savaş ile yakından ilişkilendirilirken bazılarında ise genel olarak kamu mallarının sağlanmasıyla ilişkilidir. Devletlerin vergi sistemini merkezi hale getirip tabana yayabilmeleri devlet kapasitesinin geliştirilmesinde önemli bir unsurdur ve gelir artırma ölçümleri, kapasite için olağan göstergelerdir⁸³.

Belki de hiçbir şey devlet kapasitesi kavramının merkezinde gelir elde etmekten daha önemli değildir. Çünkü devlet fonksiyonlarını yerine getirebilmek için gelire ihtiyaç duymaktadır. Devletin gelirini artırma ve yönetimini genişletme (devam ettirme) imkanı arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Gelirin artırılması, sadece devletin önemli bir işlevi değil aynı zamanda devlet gücünün temelini oluşturan belirli bir dizi kapasiteyi de kapsar. Devletler, özellikle toplumun beklentilerinin algılanması, bilginin ve gelirin toplanıp yönetilmesi için güvenilir kurumlara sahip olmak ve vergi politikasına mükelleflerin uyumunu sağlamak için gerekli maddi veya manevi donanımına sahip olmalıdır⁸⁴. Bu da ancak güçlü bir idari kapasiteyle mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla mali kapasite devletin idari kapasitesiyle yakın ilişkili olup, idari kapasitenin gelişmesi mali kapasiteyi arttırmaktadır.

e. İlişkisel Kapasite

Devletin ilişkisel kapasitesi, diğer bileşenlerden daha geniş bir yapıdadır ve esas olarak politik sosyoloji çalışmalarının ilgi alanına girmektedir. Devletin topluma ne ölçüde nüfuz ettiğini ve kendi eylemleri içinde sosyal etkileşimleri ne kadar içselleştirebildiğini ifade etmektedir. Migdal'ın (1988) çalışmasında, devletin gücünü toplum ile etkileşimin bir sonucu olarak değerlendirmesi, devlet kapasitesinin ilişkisel kapasite bileşenine karşılık gelmektedir. İlişkisel kapasite, devletin geleneksel görüşü olan “komuta-hiyerarşisi” nin aksine sosyo-ekonomik etkileşimini dikkate alır. Diğer bir ifadeyle, devletin politika hedeflerine ulaşmak amacıyla belirlediği kurallara uyumu, devletin sahip olduğu zor kullanma gücünü kullanarak değil de, toplum ile etkileşim halinde bulunarak gönüllülük esasına göre sağlamasını ifade etmektedir. Mann'in altyapısal güce ilişkin fikri - yetki alanında kararları müzakere ederek uygulamaya koyma kapasitesi - yasaları

⁸³ Cingolini, a.g.m., p.28.

⁸⁴ Jonathan K. Hanson, Rachel Sigman, “Leviathan's Latent Dimensions: Measuring State Capacity for Comparative Political Research”, June 2019 p.4. (05.08.2019).

dikte etmek için despotik gücün karşıtı bir güç olarak, devlet kapasitesinin bu bileşenini güçlendirmektedir⁸⁵.

Devletin işlevlerine göre belirlenen tüm devlet kapasitesi bileşenleri birbirinden tamamen bağımsız ve kopuk olmayıp, aksine karşılıklı etkileşim halindedir. Belirli bir kapasite türünde yaşanan gelişmeler diğer kapasite türlerini etkileyebilmektedir. Örneğin idari kapasitenin gelişmesi mükelleflerin tespitini ve gözlemini kolaylaştırarak, hukuki kapasitenin güçlenmesi ise piyasanın gelişmesine katkı sağlayarak vergi gelirlerinin artmasına ve dolayısıyla mali kapasiteye katkı sağlar. Bu yüzden devlet kapasitesinin bileşenlerini birbirinden kesin çizgilerle ayırmak zordur.

3. DEVLET KAPASİTESİNİN ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

Devlet kapasitesinin tanımı üzerinde bir görüş birliği bulunmadığından, devlet kapasitesinin ölçümü konusunda da üzerinde fikir birliğine varılmış bir ölçüm yöntemi bulunmamaktadır. Çünkü devlet kapasitesi çok boyutlu bir kavramdır ve tatmin edici tek bir ölçümü yoktur⁸⁶. Bu nedenle literatürde kullanılan devlet kapasitesi ölçümleri farklılık göstermektedir. Bazı araştırmacılar devlet kapasitesinin bileşenlerinden birini gösterge alırken, bazı araştırmacılar ise devlet kapasitesini daha kapsayıcı ölçüm yöntemleri kullanmayı tercih etmektedirler. Burada belirleyici husus araştırmacıların devlet kapasitesi ile neyi ifade ettiklerine bağlı olmaktadır. Literatürde kullanılan devlet kapasitesi ölçüm yöntemleri çıktı tabanlı, kamu gelirleri ve endeksleme yöntemi olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu ölçüm yöntemleri aşağıda ele alınacaktır.

a. Çıktı Tabanlı Ölçüm Yöntemi

Literatürde yaygın olarak kullanılan devlet kapasitesi ölçümlerinden biri çıktı tabanlı ölçüm yöntemidir. Bu ölçüm yönteminde; kişi başına düşen milli gelir, bebek ölüm oranı gibi devlet politikaları sonucunda ortaya çıktığı düşünülen göstergeler kapasite göstergesi olarak alınır⁸⁷. Ancak bu ölçüm yöntemleri bazı sakıncalar barındırmaktadır. İlk olarak çıktılar devlet politikalarının etkilerinin yanında bu politikaların çevre ve toplumla etkileşimi sonucunda ortaya çıkar. Dolayısıyla çıktı ölçümleri, devlet kapasitesinin

⁸⁵ Cingolini, a.g.m., p.31.

⁸⁶ Neil A. Englehart, "State Capacity, State Failure and Human Rights", *Journal of Peace Research*, Vol:46, Issue:2, 2009, p.167.

⁸⁷ Elissa Berwick, Fotini Christia, "State Capacity Redux: Integrating Classical and Experimental Contributions to an Enduring Debate", *Annual Review of Political Science*, Issue:21, 2018, p.74.

etkilerini diğer etkilerden ayırt etmek için elverişli değildir. İkinci bir sorun, çıktıyı ölçmenin metodolojik olarak sorunlu olmasıdır. Kamu kesimi ölçülmesi zor hizmetler üretir. Örneğin, eğitim kalitesini ölçmenin yaygın bir yolu standartlaştırılmış test puanlarına bakmaktır. Ancak bu yöntem eğitim faaliyetlerini test çözmeye yönelik eğitime teşvik etmektedir. Dolayısıyla test puanları eğitim kalitesini tam olarak yansıtmamaktadır. Aynı şekilde hukukun üstünlüğü ölçütleri olarak kullanılan yargılama süresi, dava açma oranları vb. gibi göstergeler, bir hukuk sistemi tarafından üretilen adaletin kalitesini göstermemektedir. Bu nedenle çıktıyı, devlet kapasitesi ölçümü için kullanmak yerine, devlet kapasitesiyle açıklanacak bir bağımlı değişken olarak kullanmak daha yararlı olacaktır. Bu durumda devlet kapasitesi çıktıları etkileyen bir bağımsız değişken olarak alınmış olacaktır⁸⁸.

b. Kamu Gelirleri Yöntemi

Literatürde devlet kapasitesini ölçmek için kullanılan bir diğer yöntem vergi geliri gibi kamu geliri verilerini kullanmaktır. Vergi verilerinin devlet kapasitesinin ölçümü için kullanımı vergi gelirlerinin milli gelir içindeki payı kullanılmaktadır. Devlet kapasitesini vergilendirme yoluyla milli gelirin bir yüzdesi olarak ölçmek iyi bir başlama noktası ve belki de en basit yaklaşım olsa da bazı önemli sınırlamaları bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, vergi toplama potansiyeli ile fiili vergi oranları arasındaki farktır. Fiili vergi oranları, yalnızca vergi toplama potansiyeli ile değil, aynı zamanda optimum oran ve vergileme politikalarının seçimini etkileyen ideolojiyle belirlenir. İkincisi, belirli bir vergileme düzeyi ve bu vergilerin kullanımıyla ilgilidir. Belirli bir vergilendirme düzeyi, vergi gelirlerinin mutlaka verimli kullanıldığı anlamına gelmez. Vergi gelirleri, kötü yönetim, verimsiz transferler veya doğrudan yolsuzluk nedeniyle boşa harcanabilir. Üçüncüsü, bazı ülkelerdeki doğal kaynak rantları vergilendirmeyi çok kolaylaştırır. Bu ülkelerde vergi toplamak için yüksek bir kapasiteye ihtiyaç duyulmaz. Küresel vergi istatistiklerinde bu tür kaynak rantlarını diğer vergi gelirlerinden ayırt etmek kolay değildir. Bu da vergi gelirlerinin kapasiteyi açıklayıcı potansiyelini azaltmaktadır⁸⁹.

c. Endeksleme Yöntemi

Çıktı tabanlı ve vergi göstergelerinin yanında literatürde yaygın şekilde kullanılan bir diğer yöntem endeksleme yöntemidir. Bu kategoride en yaygın şekilde kullanılan

⁸⁸ Fukuyama, a.g.m, p.355-356.

⁸⁹ Fukuyama, a.g.m, p.353-355.

endekslerden bazıları şunlardır: “Hükümet Kalitesi Endeksi”, “Hükümetin Etkinliği Endeksi”, “Devlet Kırılganlık Endeksi”, “Başarısız Devletler Endeksi” ve “Yolsuzluk Algılama Endeksi”dir.

1- Gothenburg Üniversitesindeki Hükümet Kalitesi Enstitüsü tarafından yayınlanan “Hükümet Kalitesi Endeksi” literatürde oldukça sık kullanılan bir endekstir. Bu endeks devlet kapasitesini üç boyutlu bir kavram olarak algılayarak “kanun ve düzen”, “bürokrasi kalitesi” ve “yolsuzluk” olmak üzere üç ayrı alt göstergenin ortalamasından oluşmaktadır. Endeks, 1984’ten itibaren 150 ülke için veri sağlamaktadır.

2- Hükümetin Etkinliği endeksi, Dünya Bankası'nın yayınladığı Dünya Yönetişim Göstergelerinden biridir. Endeks, "kamu hizmetlerinin kalitesi, kamu hizmetlerinin siyasi baskılardan bağımsızlık derecesi, karar alıcıların politika oluşturma ve uygulama kalitesi ile hükümetin bu tür politikalara yönelik taahhütlerinin güvenilirliğini” ölçmektedir. Dünyadaki hemen hemen tüm ülkeleri kapsayan endeks, 1996’dan 2002’ye kadar iki yılda bir kez yayınlanırken 2002’den itibaren yıllık olarak yayınlanmaktadır.

3- Devlet Kırılganlık Endeksi (SFI), Sistemik Barış Merkezi (Center for Systemic Peace) tarafından üretilip, yayınlanmaktadır. Endeks, devlet kapasitesini geniş anlamda tanımlar ve “çatışmayı yönetme, kamu politikası oluşturma ve uygulama ile temel hizmetleri sağlama kapasitesi” olarak ölçer. SFI, devletin etkinliği ve meşruiyetinin politik, sosyal, ekonomik ve güvenlik yönleriyle ilgili 15⁹⁰ alt göstergeye dayanmaktadır. İndeks, 1995’ten bu yana nüfusu en az 500.000 olan dünyadaki tüm ülkeler için yıllık olarak yayınlanmaktadır.

4- Başarısız Devletler Endeksi (FSI), ABD merkezli sivil toplum kuruluşu olan “Fund for Peace” tarafından yayınlanmaktadır. FSI endeksi; uzman kodlamasına, makale ve raporların içerik analizi ile güvenlik, hukukun üstünlüğü ve kamu hizmetleri gibi 12 alanla ilgili nicel ikincil verilere dayanmaktadır. Nihai endeksi elde etmek için 100’den fazla alt gösterge sentezlenmiştir. Ancak bu alt göstergeler hakkında kesin bilgi verilmemiştir. FSI, 2005 yılından bu yana her yıl yayınlanmaktadır.

⁹⁰ Kırılganlık Endeksi, Etkinlik Puanı, Meşruiyet Puanı, Güvenlik Etkinliği, Güvenlik Meşruiyeti, Silahlı Çatışma Göstergesi, Siyasi Etkinlik, Siyasi Meşruiyet, Rejim Türü, Ekonomik Etkinlik, Ekonomik Meşruiyet, Net Petrol Üretimi veya Tüketimi, Sosyal Etkinlik, Sosyal Meşruiyet, Bölgesel Etkiler.

5- Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI), Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından mevcut yolsuzluk ölçümlerini ve yolsuzlukla yakından ilişkili konuları bir araya getirilerek yayınlanmaktadır. Yolsuzluk ölçümleri devlet kapasitesini ölçmenin başka bir yolu olarak kabul edildiğinden⁹¹, endeks birçok uluslararası çalışmada devlet kapasitesinin bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. 1995'ten beri yıllık olarak yayınlanan CPI, çeşitli uzman anketlerinden elde edilen ikincil verilere dayanarak hazırlanmaktadır.

Görüldüğü üzere devlet kapasitesinin tanımına ve ölçümüne yönelik farklı bakış açıları bulunmaktadır. Devlet kapasitesinin ölçülmesi noktasında araştırmanın tasarımı belirleyici bir unsurdur. Diğer bir ifadeyle, devlet kapasitesinin araştırmada hangi yönüyle tanımlandığı belirleyici olmaktadır.

Kapitalist bir ekonomik sistemin etkin çalışması ve dolayısıyla ekonomik büyümenin sağlanması için mülkiyet haklarının korunması, sözleşmelerin geçerliliğinin sağlanması ve piyasa başarısızlıklarının düzeltilmesi devletin en önemli ekonomik işlevlerindedir. Bu işlevlerin yerine etkin bir şekilde getirilmesi açısından zorlayıcı kapasitenin desteklediği hukuki ve idari kapasite ön plana çıkmaktadır. Buradan hareketle çalışmada, devletin ekonomik işlevlerini yerine getirmesinde ihtiyaç duyduğu kapasiteyi tanımlayan en uygun gösterge olarak “kanun ve düzen”, “bürokrasi kalitesi” ve “yolsuzluk” göstergelerinden oluşturulan “Hükümetin Kalitesi” endeksi devlet kapasitesi değişkeni olarak kullanılmıştır.

C. DEVLETİN KULLANDIĞI MALİ ARAÇLAR VE DEVLET KAPASİTESİ

Devlet hedeflediği ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmak için çeşitli mali araçlar kullanabilmektedir. Devletin sahip olduğu mali araçlar kamu harcamaları ve kamu gelirleridir. Devlet bu araçları, miktar ve bileşimlerinde ayarlamalar yaparak, devlet bütçesi aracılığı ile kullanmaktadır.

Hedeflenen amaçlara ulaşmak için kullanılan mali araçlar farklı ekonomik olaylarda farklı ekonomik etkiler gösterebilmektedirler. Örneğin, bir ekonomide kamu harcamalarının toplam talep üzerinde gösterdiği etki ile kamu gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan vergilerin toplam talep üzerinde gösterdiği etki birbirinden farklıdır. Bunun da ötesinde kamu harcama türleri açısından bakıldığında reel harcamalarla transfer

⁹¹ Englehart, a.g.m., p.168.

harcamalarının veya vergi türleri açısından bakıldığında gelir üzerinden alınan vergilerle harcama üzerinden alınan vergilerin toplam talep üzerinde gösterdiği etki aynı değildir. Bu sebeple, devletin ekonomik fonksiyonlarını yerine getirirken kullandığı mali araçların ekonomi üzerinde yaratacağı etkilerin ayrıntılı olarak bilinmesi veya incelenmesi önemlidir⁹². Bununla birlikte, devlet kapasitesi, mali araçların kalitesi ve kullanım etkinliğini doğrudan etkilemektedir. Bu başlık altında devletin sıklıkla kullandığı mali araçlar ve devlet kapasitesinin bu araçların başarısını nasıl etkilediği ele alınacaktır.

1. KAMU HARCAMALARI VE DEVLET KAPASİTESİ

1929 yılındaki Büyük Buhran ve 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler devletin ekonomideki rolünü değiştirmiştir. Devletin üstlendiği ekonomik fonksiyonlar genişledikçe kamu harcamaları da artış göstermiştir. Günümüzde kamu harcamalarının önemli boyutlara ulaşması, mali araç olarak önemini ve etkinliğini arttırmıştır. Kamu harcamalarının önemi, makroekonomik yapı üzerindeki çok yönlü etkisinden ve kamu hizmetlerinin türü ve miktarına olan talep artışının gerektirdiği harcamaların büyük boyutlara erişmesinden kaynaklanmaktadır⁹³.

Kamu harcamaları, dar anlamda kamu tüzel kişilerinin bütçe aracılığı ile yaptığı harcamalar olarak tanımlanmaktadır. Ancak kamu tüzel kişilerinin piyasadan elde ettiği gelirlerle yaptığı harcamalar kamu harcaması olarak kabul edilmez. Kamu tüzel kişilerinin yapmış olduğu harcamaların kamu harcaması olarak kabul edilebilmesi için, harcamanın kamusal finansman yöntemlerinden ve/veya kamu mülkiyetinden elde edilen gelirlerle yapılması gerekmektedir. Kamu iktisadi kuruluşlarının ilk kuruluş aşamasında bütçeden karşılanan sermaye kamu harcamasıdır. Fakat kuruluşun piyasa faaliyetlerinden elde ettiği gelirleri kendi ihtiyaçları için harcaması, söz konusu harcamayı kamu harcaması olmaktan çıkartır. Bununla birlikte, kuruluşun piyasa faaliyetlerinden elde ettiği gelir devlet bütçesine aktarılır ve buradan harcanırsa o takdirde kamu harcaması özelliği kazanır⁹⁴.

Birçok mali ve iktisadi kavramda olduğu gibi kamu harcamaları da farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırmalardan hangisinin kullanılacağını belirleyen

⁹² Ataç, a.g.e., s.45.

⁹³ Ulusoy, a.g.e., s.51.

⁹⁴ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.31-32.

unsur, seçilen sınıflandırmanın, incelenen belirli bir konuyu diğerlerine nazaran daha iyi açıklayacağı düşüncesidir. Literatürde birçok kamu harcama sınıflandırılması bulunmasına rağmen, en çok kullanılan sınıflandırma türleri *idari sınıflandırma*, *fonksiyonel sınıflandırma* ve *ekonomik sınıflandırma*dır.

İdari sınıflandırma, devleti oluşturan idari örgütlenmede harcamayı yapan kuruma göre yapılan sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmanın amacı kamu harcamasının kim tarafından yapıldığını göstermektir. Toplam kamu harcamalarının Cumhurbaşkanlığı, İçişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı gibi kurumlar arasında nasıl dağıtıldığı bu sınıflandırmadan görülebilmektedir. *Fonksiyonel sınıflandırmada* ise harcamayı yapan kurumlardan ziyade, kurumların harcamaları devletin hangi amaca ulaşmak için yaptığı dikkate alınır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bir devlet örgütü sadece tek bir amaca değil, birden çok amacın gerçekleştirilmesine hizmet edebilir veya belli bir amaca yönelik harcamalar birden çok devlet örgütünün bütçesi içinde yer alabilmesidir. Örneğin eğitim ile ilgili harcamalar Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin yanında üniversiteler, Sağlık bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı gibi kurumların bütçeleri içinde yer alabilir⁹⁵. Yani bu sınıflandırmanın amacı devletin fonksiyonlarının maliyetinin hesaplanmasıdır.

Ekonomik sınıflandırma ise, yapılan harcamanın ekonomi üzerindeki etkisi dikkate alınarak yapılan sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmada kamu harcamaları reel harcamalar ve transfer harcamaları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Devletin herhangi bir mal veya hizmet satın alımı karşısında yaptığı harcamalar reel harcamalar olarak tanımlanırken, herhangi mal veya hizmet alımı yapılmadan, karşılıksız olarak yapılan harcamalar ise transfer harcaması olarak tanımlanmaktadır. Reel harcamalar kendi içerisinde cari harcamalar ve yatırım harcamaları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Cari harcamalar belirli bir dönem içinde yapılan ve ilgili dönemde mal ve hizmet talebi oluşturan harcamalardır. Bu harcamalar özel tüketim harcamaları gibi ekonomide genişletici etki yaratırlar. Genişletici etkinin büyüklüğü ise çarpan katsayısına bağlıdır. Çarpan katsayı, harcamalardaki bir birimlik değişimin milli gelir düzeyinde hangi oranda etki yarattığını göstermektedir. Çarpan katsayısını hesaplayabilmek için marjinal tüketim eğiliminin bilinmesi gerekmektedir. Marjinal tüketim eğilimi, bir tüketicinin kullanılabilir gelirinde yaşanan bir birimlik değişikliğin harcamalarını ne oranda

⁹⁵ Uluatam, *Kamu Maliyesi*, s.237.

etkilediğini göstermektedir. Çünkü sosyal hesaplar matrisine bağlı olarak “bir ekonomik birimin harcaması başka bir ekonomik birimin gelirini oluşturmaktadır”. Dolayısıyla harcamaların artmasıyla geliri artan ekonomik birimlerin bu gelir artışlarını hangi oranda tekrar harcamaya yönlendirdikleri önemli bir unsurdur. Ekonomide ortaya çıkan bu harcama artışlarının etkileri toplandığında, milli gelir üzerindeki etkisi de belirlenebilecektir⁹⁶. Basit harcama çarpanı (k), $k=1/(1-c)$ formülüyle hesaplanmaktadır. Basit bir örnekle açıklamak gerekirse marjinal tüketim eğiliminin 0,8 olduğu bir ekonomide $k=5$ olacaktır. Eğer cari harcamalar 1000TL arttırılırsa milli gelir 5000TL (5x1000TL) artacaktır.

Cari harcamalar kategorisinde yer almasına rağmen, eğitim ve sağlık harcamaları, eğitilmiş ve sağlıklı işgücüne sağladığı katkı sebebiyle yatırım carileri olarak nitelendirilir. Bu harcamalar cari dönemde ve tüketim niteliğinde olduğu halde, üretim kapasitesini arttırıcı etki ortaya çıkarma potansiyeli taşıdığı için yatırım kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Yatırım harcamaları da özel yatırımlara benzer şekilde ilgili dönemde mal ve hizmet talebini arttırıcı etki yaratırlar. Yatırım harcamalarının cari harcamalardan farkı üretim altyapısını güçlendirmeye yönelik üretim mallarının tedariki için yapılmalarıdır⁹⁷. Basit çarpan açısından cari ve yatırım harcamalarının ekonomi üzerindeki genişletici etkisi aynıdır. Her iki harcama türünün de toplam talep üzerindeki etkisi harcamanın yapıldığı sektörün tüketim alışkanlıklarına yani marjinal tüketim eğilimine bağlıdır. Bu sebeple harcama bileşenleri arasındaki ayarlamalar politika yapıcılarının siyasal tercihlerine göre şekillenmektedir. Hangi harcama türünün seçmenler açısından oya dönüşme gücü daha yüksekse politika yapıcının tercihi genellikle o yönde olmaktadır⁹⁸.

Reel harcamalardan farklı olarak transfer harcamaları, karşılıksız yapıldığı için harcamanın yapıldığı anda mal ve hizmetlere ek talep oluşturmazlar. Ekonomi üzerindeki etkileri transfer harcamasının niteliğine göre değişmektedir. Sosyal transferler, kişilerin kullanılabilir (harcanabilir) gelirini arttırdığından dolaylı olarak mal ve hizmetlere ek talep yaratırlar. Ortaya çıkan ek talep, transfer harcamasının yapıldığı kesimlerin marjinal

⁹⁶ Güner Tuncer, “Keynesian Regional Multiplier”, *Biltürk Ekonomi ve İlişkili Çalışmalar Dergisi*, C.1, S.4, s.298.

⁹⁷ Abuzer Pınar, *Maliye Politikası: Teori ve Uygulama*, 7. b., Ankara: Turhan Kitabevi, 2014, s.36.

⁹⁸ Tokatlıoğlu ve Selen, a.g.e., s.33.

tüketim eğilimine bağlıdır. Mali transferler, yatırımları özendirerek üretim hacmini arttırmayı amaçlayan sübvansiyon benzeri harcamalardır. Devlet bütçesinden harcadığı anda mal ve hizmetlere olan talepte bir artış yaşanmaz; fakat transferi alan kişi ve firmaların davranışına bağlı olarak cari ve yatırım amaçlı mal ve hizmet talebi yaratır⁹⁹. Diğer bir ifadeyle transfer harcamalarının toplam talebe etkisi dolaylı ve gecikmeli olur. Bu nedenle transfer harcamalarının çarpan etkisi basit harcama çarpanına oranla daha düşüktür. Transfer harcamalarının çarpan etkisi $k_{tr} = c/(1-c)$ formülüyle hesaplanmaktadır. Marjinal tüketim eğiliminin 0,80 olduğu yukarıdaki örneğin aynısını transfer harcamaları için hesaplarsak, transfer harcamaları çarpanının 4 olduğu görülmektedir. Böylece transfer harcamalarındaki 1000TL'lik artış milli geliri 4000TL (4x1000TL) arttırmaktadır. Görüldüğü gibi transfer harcamalarının genişletici etkisi cari harcamalara göre daha düşüktür.

Devletin, ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşması amacıyla, mali araç olarak kullanıldığı kamu harcamalarının başarısı, devlet kapasitesine bağlı olup, bundan önemli ölçüde etkilenir. Belirlenen hedef için kamu harcamalarının uygun bir araç olup olmadığı veya en iyi sonucu verecek kamu harcama miktar ve bileşiminin belirlenmesi belirli bir idari kapasite gerektirir. Çünkü mali araçlar bütçe yoluyla kullanılmakta ve etkin bütçe yönetimi için idari kapasiteye ihtiyaç duyulmaktadır. Bütçenin hazırlanması, uygulanması ve denetlenmesinde idari kapasite yetersizliği durumunda kamu kaynaklarının doğru mal ve/veya hizmetlere tahsis edilememesi arzu edilen sonuçların ortaya çıkmasına engel oluşturacaktır. Bu sebeple, idari kapasiteyi geliştirmeyi sağlayacak politikalar kamu harcamalarının başarısını arttıracaktır.

2. KAMU BORÇLANMASI VE DEVLET KAPASİTESİ

Devletin kullandığı bir diğer mali araç ise borçlanmadır. Aslında borçlanmanın bir mali araç olup olmadığı tartışmalı olmakla birlikte Keynesyen mali yaklaşıma göre mali araç olarak kullanılabilir. Modern mali yaklaşımda mali denklikten ziyade ekonomik denklik dikkate alındığından borçlanma da doğal bir mali araca dönüşmektedir. Politika yapıcılar ekonomik denkliği sağlamak için borçlanmayı bir araç olarak kullanabilmektedir¹⁰⁰.

⁹⁹ Pınar, a.g.e., s.36.

¹⁰⁰ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.37.

Borçlanma mali araç olarak iki şekilde kullanılabilir. Bunlardan ilki; kamu harcamalarının finansmanında vergiler yeterli olmadığında bütçe açıklarının finanse edilmesidir. Bu uygulamaya “mali amaçlı borçlanma” denilmektedir. İkincisi ise; ekonomik istikrarın sağlanması, gelir dağılımının düzenlenmesi ve ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması gibi ekonomik amaçların gerçekleştirilmesidir. Bu tür borçlanmaya ise “ekonomik amaçlı borçlanma” adı verilmektedir¹⁰¹.

Örneğin ekonomik istikrarsızlığın yaşandığı enflasyonist dönemde tüketimi kısmak amacıyla devlet bireylerden borç alarak piyasadaki likiditeyi azaltabilir. Faiz oranı yeterince çekici ise kişiler bugünkü tüketimlerini geleceğe erteleyerek devlete borç vereceklerdir. Konjonktürün daralma sürecinde ise enflasyonist dönemde alınan borçlar faiziyle birlikte geri ödenerek talep artışı sağlanabilir.

Borçlar genellikle iç borç ve dış borç olmak üzere ikiye ayrılır. İç piyasadan sağlanan borçlar iç borç olarak kabul edilirken, dış piyasalardan sağlanan borçlar ise dış borç olarak kabul edilmektedir. İç borçlar ulusal para birimi ile dış borçlar ise yabancı para birimi ile elde edilirler¹⁰².

Borçlanmanın ekonomi üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Dış borçlanma ülkeye sermaye girişi sağlandığı için milli geliri arttırıcı etki yaratmaktadır. Ancak bu artış ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Dış borçlanma ülkenin sermaye birikimi, dış ödemeler dengesi, ülkeye yeni teknolojilerin girmesi, işletmecilik ve yöneticilik tecrübesi kazanımları açısından olumlu etkiler meydana getirmektedir. Ayrıca yatırımların iç tasarrufların yetersizliği nedeniyle arttırılamadığı durumlarda, dış borçlarla yatırımların finansmanı karşılanarak ekonomik kalkınma sağlanabilmektedir. Bununla birlikte dış borçlanma dışa bağımlılığı arttırmakta, borcun geri ödenmesi sırasında ödemeler dengesini olumsuz etkilemekte, enflasyon artışına neden olmakta ve ülke içi israf riskini ve gelecek nesillerin vergi yükünü arttırmaktadır. İç borçlanma, satın alma gücünü dolayısıyla tüketim hacmini etkilemektedir. İç borçlanma yapıldığında tüketim harcamaları kısılmakta ve bu durum fiyatların düşmesine yol açmaktadır. Alınan borçlar faizi ile birlikte geri ödendiğinde ise,

¹⁰¹ Ulusoy, a.g.e., s.53.

¹⁰² Metin Erdem, *Devlet Borçları*, 5. b., Bursa: Ekin Yayınevi, 2013, s.41.

alacaklılar tüketim harcamalarını arttırmakta ve bu da tüketim hacminin genişlemesine neden olmaktadır¹⁰³.

Borçlanma kamu maliyesi açısından da önemli sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin borçlanmanın yüksek faizle yapılması, kamu finansman zorlukları meydana getirebilir. Teorik olarak devletin sonsuza kadar borçlanması mümkün değildir. Dönemsel olarak yapılan borçlanma vergi gelirleri ile ödenmektedir. Ancak vergilendirme sürecindeki zorluklar sebebiyle iç borçlanma bazen kısır döngü meydana getirebilmektedir. Vadesi gelen borç ve faiz ödemelerini yeniden borçlanarak ödeyen hükümetler, gelecek dönemlere ciddi bir borç yükü bırakabilirler. Özellikle popülist politikaların uygulandığı dönemlerde vergilemenin siyasi maliyetlerinden kaçınan hükümetler daha kolay bir finansman yolu olan borçlanmaya başvururlar. Bu durum, uzun dönemde, sağlıklı bir yol değildir¹⁰⁴.

Borçlanmanın ekonomi üzerinde olumlu etkiler yaratabilmesi için verimli kullanılması ve milli gelir artışı sağlayacak şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Eğer borçlanma yoluyla elde edilen gelirler doğru kullanılmazsa, borcun faiziyle birlikte geri ödenme sırasında bu yük vergi olarak halkın üzerine binmektedir. Borç yükünün artarak devam ettiği ve borçların yeni borçlarla ödenmeye geldiği noktada artık borçlanma bir gelir kaynağı olmaktan çıkmaktadır. Bu yüzden zorunlu kalınmadıkça borçlanma bir gelir kaynağı olarak görülmemelidir. Çünkü borçlanma kamu geliri unsuru olarak kabul edilse bile, vergi gibi karşılıksız değildir. Alınan borçlar faiziyle birlikte geri ödenmektedir¹⁰⁵.

Politika aracı olarak borçlanmanın başarısında devlet kapasitesi önemli bir rol oynamaktadır. Öncelikle devletin bireylerden ve/veya kurumlardan borç alabilmesi için bu ekonomik aktörlerin devlete güvenmesi gerekmektedir. Eğer devlete güven yoksa devletin borçlanması zorlaşacak ve hedeflenen amaçlara ulaşılması noktasında kamu borçlanma politikasının başarısı o ölçüde azalacaktır. Bunun yanında kamu borçlanma politikasının başarısı için borçlanmanın miktar ve bileşimi ile vadesi ve kaynağının iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Bu tespitlerin doğru yapılması ve belirlenen politikaların bu tespitlere uygun biçimde hayata geçirilmesi devletin idari kapasitesi ile doğrudan ilişkilidir. Kapasite yetersizliği nedeniyle kamu borçlanma politikasının doğru

¹⁰³ Nazım Öztürk, *Maliye Politikası*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2012, s.254.

¹⁰⁴ Pınar, a.g.e., s.42.

¹⁰⁵ Öztürk, *Maliye Politikası*, s.255.

belirlenememesi ve/veya belirlenen politikanın gerektiği gibi uygulanamaması kamu borçlanma politikasının başarısını olumsuz etkileyecektir.

3. VERGİLEME VE DEVLET KAPASİTESİ

Kamu gelirleri içinde önemli bir yere sahip olan vergiler, devletin ekonomik fonksiyonlarını yerine getirmek amacıyla kullandığı önemli araçlardan biridir. Bu başlık altında “verginin tanımı ve sınıflandırılması”, “vergilerin mali araç olarak kullanımı ve devlet kapasitesi”, “vergileme yetkisinin tanımı ve vergileme gücü” ve “vergilemenin sınırları ve devlet kapasitesi” alt başlıkları yer almaktadır.

a. Verginin Tanımı ve Sınıflandırılması

Vergi, kamu hizmetlerinin sağlanması ve/veya diğer ekonomik amaçlar için, devletin egemenlik hakkına dayanarak birey ya da kurumlardan, karşılıksız olarak kanunla aldığı zorunlu parasal tutarlar olarak tanımlanmaktadır¹⁰⁶.

Her vergi türü farklı özelliklere sahip olduğundan, farklı vergi türlerinin toplam talep ve ekonomi üzerindeki etkisi de birbirinden farklıdır. Bu etkilerin daha net ortaya koyulması için vergiler, farklı sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Literatürde en çok kullanılan sınıflandırma, vergilerin ekonomik faaliyet ile ilişkisi bakımından ve konuları bakımından sınıflandırılmasıdır. Bu sebeple aşağıda vergilerin ekonomik faaliyet ile ilişkisi bakımından ve konuları bakımından sınıflandırılması ele alınacaktır.

(1) Vergilerin Ekonomik Faaliyetler ile İlişkisine Göre Sınıflandırılması

Literatürde vergilerin sınıflandırılmasında sıklıkla kullanılan ayrımlardan biri, vergilerin ekonomik faaliyetlerle ilişkisine göre “dolaylı” ve “dolaysız” olmak üzere ikiye ayrılmasıdır. Dolaylı ve dolaysız vergilerin ayrımında kullanılacak kriterlerle ilgili olarak farklı görüşler bulunmaktadır. Fakat, dikkatli bir biçimde incelendiğinde, bu görüşlerin başlıca iki ana fikre dayandığı görülmektedir. Bu kriterler yansıma ve vergi konusunun sürekliliği kriterleridir¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Nihat Edizdoğan, Özhan Çetinkaya, Erhan Gümüş, *Kamu Maliyesi*, 10. b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2019, s.114.

¹⁰⁷ Halil Nadaroğlu, *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul: Beta Yayın Dağıtım, 1996, s.327.

Günümüzde hemen hemen her verginin çeşitli derece ve ölçülerde de olsa yansıtılabileceği kabul görmektedir. Yansıma kriterine göre, bir vergi kolay yansıtılabiliyorsa bu tür vergiler dolaylı vergidir. Buna göre, verginin mükellefi ile vergi yüklenicisi farklı kişiler ise vergi dolaylıdır. Örneğin gümrük vergisi kolayca yansıtılabilecek bir vergidir. Buna karşılık, verginin yansıtılması imkansız veya çok zorsa bu tür vergiler dolaysız vergidir. Kanuni vergi mükellefi ile vergi yüklenicisi aynı kişi olduğu takdirde vergiler dolaysızdır. Burada, vergi açısından araya giren biri olmadığı için, bu vergilere dolaysız vergi adı verilir. Örneğin veraset ve intikal vergisi gibi bazı vergileri yansıtmak çok zordur¹⁰⁸.

Süreklilik kriterine göre ise; verginin konusu veya kaynağı sürekli ve mükellefi önceden belli olan vergiler dolaysız vergi olarak adlandırılmaktadır. Buna karşılık, kaynağı ve konusu devamlı olmayan, mükellefinin önceden bilinmediği vergiler dolaylı vergi olarak adlandırılmaktadır¹⁰⁹. Buna göre; kişisel gelir vergisi, kurumlar vergisi, emlak vergisi gibi vergiler dolaysız vergi kategorisine girmektedir. Katma değer vergisi, gümrük vergisi gibi vergiler ise dolaylı vergi kategorisinde yer almaktadır.

(2) Vergilerin Konularına Göre Sınıflandırılması (Gelir-Servet-Harcama Vergileri)

Ekonomik sınıflandırma olarak da adlandırılan bu sınıflandırma, literatürde en çok kullanılan ayırım yöntemidir. Bu sınıflandırmada, kriter olarak, seçilen verginin konusu (kaynağı) esas alınmakta ve vergiler “gelir vergisi – servet vergisi - harcama vergisi” biçiminde üç kategoriye ayrılmaktadır. İktisadi anlamda gelir, servet ve harcama farklı şeyleri ifade etseler de aralarında fonksiyonel bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki elde edilen gelirin ya tüketim yoluyla harcanması ya da servet olarak biriktirilmesinden ortaya çıkar. Dolayısıyla verginin kaynağını gelir ve gelirin kullanılış biçimi oluşturmaktadır.

İktisadi anlamda gelir, üretim faktörlerinin üretim sürecine katılmaları sonucunda hasıladan aldıkları pay (örneğin ücret, faiz, kar, rant) olarak tanımlanmaktadır. Gelirin ortaya çıkması sebebiyle alınan vergilere de gelir vergisi adı verilmektedir. Gelir vergisinin “kişisel gelir vergisi” ve “kurumlar vergisi” olmak üzere iki farklı türü bulunmaktadır. Söz konusu iki verginin farklılığı mükelleflerinden kaynaklanmaktadır.

¹⁰⁸ Erhan Gümüş, “Vergi Teorisi”, *Kamu Maliyesi*, ed. Ekrem Karayılmazlar, İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2011, s.201.

¹⁰⁹ Metin Erdem, Doğan Şenyüz, İsmail Tathoğlu, *Kamu Maliyesi*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2021, s.177

Gelirin elde edilmesi sonucu doğan verginin mükellefi gerçek kişi ise bu vergiye kişisel gelir vergisi adı verilirken, verginin mükellefi tüzel kişi ise kurumlar vergisi adı verilmektedir¹¹⁰.

İktisadi anlamda servet, gerçek veya tüzel kişinin, belirli bir anda para ile ölçülebilen iktisadi kıymetlerin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir biçimde iktisadi varlıklara sahip olma veya sahip olunan servetin el değiştirmesi ya da değerinde artış görülmesi durumunda alınan vergilere ise servet vergisi adı verilmektedir. Servet vergisinin konusu servete dahil mallar iken, matrahı ise bu malların değeridir. Veraset ve intikal vergisi, emlak vergisi ve motorlu taşıtlar vergisi servet vergilerine örnek olarak gösterilebilir¹¹¹.

Vergilerin konusunu oluşturan üçüncü unsur gelirin harcanmasıdır. Bilindiği gibi, gelirin tasarruf edilmeyen kısımları bireylerin ihtiyaçlarını karşılaması için harcanmaktadır. Bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için gelirlerini harcaması aşamasında alınan vergilere harcama vergisi adı verilmektedir. Mal ve hizmet alımlarına ilişkin işlemlerin yanında bazı hukuki işlemler de harcama vergilerinin kapsamına girmektedir. Harcama vergilerinin, mal ve eşyanın tüketim, değişim veya üretim işlemlerine göre farklı çeşitleri bulunmaktadır¹¹².

b. Vergilerin Mali Araç Olarak Kullanımı ve Devlet Kapasitesi

Vergiler, devletin ekonomik fonksiyonlarını yerine getirmek amacıyla ihtiyaç duyduğu kamu harcamalarının en önemli finansman kaynağıdır. Ancak vergilerin tek işlevi kamu harcamalarına finansman sağlamak değildir. Bunun yanında, kişilerin ekonomik davranışları üzerinde çok önemli etkiler yaratma potansiyeline sahiptir. Devlet vergileri sadece bir finansman aracı olarak değil, bazı ekonomik kararları etkilemek amacıyla da kullanabilmektedir.

Vergiler, ekonomik birimlerin vergi sonrası gelirini ifade eden kullanılabilir (harcanabilir) geliri belirlemektedir. Kullanılabilir (harcanabilir) gelirin önemi ise toplam talebin belirleyicisi olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü ekonomik birimler hangi maldan ne kadar tüketeceklerine karar verirken satın alma güçlerini yani kullanılabilir

¹¹⁰ Salih Turhan, *Vergi Teorisi ve Politikası*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998, s.103-104.

¹¹¹ Gümüş, a.g.e., s.200; Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s.269.

¹¹² Gümüş, a.g.e., s.200; Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, a.g.e., s.269.

gelirlerini dikkate almaktadırlar. Dolayısıyla toplam talebin miktar ve bileşiminin belirlenmesinde vergiler önemli bir unsur olduğu söylenebilir¹¹³.

Tüketimi caydırılmak istenen bir mala yüksek vergiler koyulabileceği gibi, geliştirilmek istenen alanlara yatırımları özendirmek için vergi istisna ve muafiyetleri getirilebilmektedir¹¹⁴. Örneğin, ekonomik büyüme için tasarruflar önemli bir unsurdur. Ekonomik büyüme hızının arttırılmak istendiği bir ekonomide amaç tasarrufları arttırmaktır. Toplam tasarrufları arttırmak için ise vergiler iki şekilde kullanılabilir. Bunlardan birincisi, tüketim harcamalarını vergilendirerek gelirin tüketim ve tasarruf arasındaki dağılımını tasarruf lehine değiştirmektir. Yani tüketim maliyetini arttırarak özel tasarrufları teşvik etmektir. İkincisi ise, vergilerle zorunlu tasarruf yaratmaktır¹¹⁵.

Vergilerin sahip olduğu özellikler ekonomi üzerindeki etkisinde belirleyici olmaktadır. Vergi tabanı geniş ve vergilendirme süreci kısa vergilerin ekonomi üzerindeki etki gücü fazladır. Harcamalar üzerinden alınan vergilerin tabanının gelir ve servet üzerinden alınan vergilere göre daha geniş olması ve aynı zamanda verginin doğuşu ve tahsili arasındaki sürenin çok kısa olması harcama vergilerinin ekonomi üzerindeki etkisini görece olarak arttırmaktadır. Harcama vergilerinin etkili bir politika aracı olmasını sağlayan bir diğer özelliği ise fiyat mekanizması içinde tahsil edilmesidir. Bu vergilerde yapılacak bir değişikliğin kullanılabilir gelire etkisi mal ve hizmet talebinin gerçekleştiği anda ortaya çıkmaktadır¹¹⁶. Yani mal piyasasını doğrudan etkileyebilmektedir.

Harcama vergileri ile kıyaslandığında gelir üzerinden alınan vergilerin toplam talep üzerindeki etkisi daha zayıftır. Çünkü gelir üzerinden alınan vergilerin tabanı, harcama vergilerine oranla daha dardır. Neredeyse her birey harcama vergilerinin mükellefiyken her gelir sahibi vergi mükellefi olmayabilmektedir. Özellikle vergi ayrıcalıklarının yaygın olduğu ekonomilerde gelir vergisinin tabanı daha da daralmaktadır. Gelir üzerinden alınan vergilerin etki gücünü zayıflatan bir diğer unsur ise vergileme sürecinin uzunluğudur. Örneğin, gelir vergisinin yıllık özelliği dikkate alındığında bu yargı daha net algılanabilecektir. Bir takvim yılında elde edilen kazanç ve iratlar üzerinden alınacak gelir vergisinin doğuşu ve tahsili arasındaki fark bir yılı aşabilmektedir. Bu durumda

¹¹³ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.34-35.

¹¹⁴ Pınar, a.g.e., s.37.

¹¹⁵ Ulusoy, a.g.e., s.52.

¹¹⁶ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.35.

mükellef, gelir vergisindeki değişikliğin kullanılabilir gelir üzerindeki etkisini gecikmeli olarak hissedecek ve talep üzerindeki etkisi gecikmeli gerçekleşecektir. Servet üzerinden alınan vergilerin ise vergi tabanı diğer vergilere oranla daha dar olduğundan görece etki gücünün daha düşük olduğu söylenebilir. Servet vergileri daha çok gelir ve servet bölüşümünü düzenlemek amacıyla kullanılmaktadır¹¹⁷.

Vergiler gelir dağılımının düzenlenmesi amacıyla da kullanılabilir. Vergi oranları ve vergi yapısında değişiklik yapılarak toplumdaki farklı gelir grupları arasında gelir transferleri yapılabilir. Böylece optimal sosyal dengeye ulaşılabilir veya en azından bu amaca hizmet edecek bir gelişme sağlanabilir. Özellikle artan oranlı vergiler kullanılarak toplumsal vergi yükü üst gelir grubuna yansıtılabilir. Toplanan vergiler ikincil gelir dağılımı yoluyla gelir düzeyi düşük gruplara transfer edilerek gelir dağılımının daha adil bir düzeye ulaşmasına katkı sağlanabilir¹¹⁸.

Diğer mali araçlarda olduğu gibi, vergilerin de devletin ekonomideki amaçlarına ulaşmasında mali araç olarak başarısında devlet kapasitesi belirleyici bir unsurdur. Devlet kapasitesinin vergilerin mali araç olarak başarısındaki ilk etkisi politika belirleme aşamasında ortaya çıkmaktadır. Vergiler kullanılarak belirlenen amaca ulaşılması için; vergi oranı, miktarı ve yapısındaki ayarlamalar doğru belirlenmelidir. Bu da belirli bir bürokratik kalite ve dolayısıyla da devlet kapasitesi gerektirmektedir. İkinci etki ise uygulama aşamasında ortaya çıkmaktadır. Ekonomi teorisinde optimal vergi yükü ve yapısı belirlenirken, üstü kapalı olarak, her türlü vergi politikasını uygulayabilecek kapasiteye sahip bir bürokrasinin bulunduğu varsayılmaktadır. Ancak politika belirleme ve uygulama kabiliyeti her ülkede bir birinden farklıdır. Vergi toplamak devlet kapasitesi gerektirmektedir. Örneğin mükellefin tespit edilmesi ve matrahın doğru belirlenebilmesi için idari kapasiteye ihtiyaç bulunmaktadır. Vergi ödevlerine uyumun sağlanması ve böylece vergi tahsilatının yapılması ise zorlayıcı kapasite gerektirmektedir. Çünkü kimse vergiyi gönüllü olarak ödemek istemez. Vergi zora dayanan bir kamu geliridir. Buradaki zorlama devletin egemenlik gücüne dayanmaktadır. Dolayısıyla devlet kapasitesi, vergi politikasının hem doğru belirlenmesi hem de belirlenen politikanın etkin bir biçimde uygulanması açısından oldukça önemlidir.

¹¹⁷ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.36.

¹¹⁸ Ulusoy, a.g.e., s.53.

c. Vergileme Yetkisinin Tanımı ve Vergileme Gücü

Devletin, toplumsal ihtiyaçların finansmanını sağlamak için, sahip olduğu hukuki cebir gücü ile vergi alma yetkisi bulunmaktadır. Bu yetkinin temel dayanağı devletin egemenlik gücüdür. Egemenlik, devletin toplum içinde ve dışında herhangi bir güçten izin veya emir almadan ülkesi üzerinde fiili ve hukuki emretme ve yaptırım gücüdür. Ancak, egemenliğin keyfi ve sınırsız bir güç olduğu düşünülmemelidir. Egemenlik, hukuki bir güç olması sebebiyle doğal ve evrensel hukukla sınırlıdır¹¹⁹.

Vergilendirme yetkisinin sınırları ve hukuki niteliği geçmişten günümüze sahip olunan devlet anlayışına ve türüne göre değişiklik göstermiştir. Jandarma devlet anlayışında vergilendirme yetkisi, egemenlik gibi mutlak ve sınırsız bir güç olarak kabul edilmiştir. Buna karşılık, liberal devlet anlayışında karşılık ve mübadele ile; 19. yüzyılda ortaya çıkan kolektivist devlet anlayışında ise milli görev ve fedakarlık kavramlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Günümüzde ise vergilendirme yetkisi kavramı, devletin egemenliği esasına dayandırılmaktadır¹²⁰.

Yukarıdakilerden hareketle vergilendirme yetkisi; devletin, ülkesi üzerinde sahip olduğu egemenlik gücüne dayanarak vergi toplama konusunda sahip olduğu fiili ve hukuki güç olarak tanımlanmaktadır. Bu yetki dar ve geniş olmak üzere iki farklı anlamda kullanılabilir. Dar anlamda vergilendirme yetkisi, devletin kamu gelirleri içerisinde yalnızca vergi koyma yetkisini ifade etmektedir. Geniş anlamda vergilendirme yetkisi ise, kamu harcamalarının finansmanını sağlamak amacıyla gerçek ve tüzel kişilerin üzerine her türlü ek mali yükümlülük koyma yetkisini ifade etmektedir¹²¹.

Vergilendirme yetkisi, devletin zor kullanma gücünün en belirgin göstergesidir. Bu yetki ile devlet, bireylere ve özel kurumlara vergi yükleyerek kaynaklarının bir kısmını devlete aktarmaları konusunda zorlama gücüne sahip olmaktadır¹²². Dolayısıyla yeni bir vergi koymaya, var olan vergiyi değiştirmeye, kaldırmaya ve vergi toplamaya yetkili tek otorite devlettir. Ancak devletin sahip olduğu bu yetkisi, günümüzde hükümetler veya siyasi

¹¹⁹ Hasan Hüseyin Bayraklı, Hakkı Odabaş, "Vergilendirme Yetkisi ve 1982 Anayasası", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 2, S.1, 2000, s.142.

¹²⁰ Mualla Öncel, Nami Çağan, Ahmet Kumrulu, *Vergi Hukuku*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1992, s.53.

¹²¹ Nami Çağan, *Vergilendirme Yetkisi*, İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1982, s.3-4.

¹²² Geoffrey Brennan and James M. Buchanan, *The Power to Tax: Analytic Foundations of a Fiscal Constitution*, Cambridge: Cambridge University Press, 1980, p.9.

partiler tarafından kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, vergilendirme yetkisini kullanan otorite, o anda ülkeyi yöneten işbaşında bulunan siyasi parti ya da partilerdir. Pratikte hükümetler tarafından kullanılan devletin bu yetkisi, sınırsız bir yetki değildir. Devletin toplayabileceği vergilerin bazı sınırlamaları bulunmaktadır. Bu sınırlamaların başlıcaları “siyasi”, “hukuki”, “iktisadi” ve “mali” sınırlamalardır.¹²³ Bu sınırlamalar bir sonraki başlıkta ele alınmıştır.

d. Vergilemenin Sınırları ve Devlet Kapasitesi

Devletin egemenlik gücüne bağlı olarak vergilendirme yetkisine sahip olması, sınırsız bir şekilde vergi toplayabileceği anlamına gelmemektedir. Devletin vergilemede karşılaştığı “siyasi”, “hukuki”, “iktisadi” ve “mali” sınırlamalar, toplayabileceği vergi miktarını kısıtlamaktadır. Devlet kapasitesi ise devletin karşılaştığı bu sınırları etkileyebilmektedir. Bu nedenle aşağıda vergilemenin sınırları ve devlet kapasitesinin bu sınırlamalar üzerindeki etkilerine değinilecektir.

(1) Vergilemenin Siyasi Sınırları

Kamu ekonomisinde kararlar siyasal karar alma mekanizmasıyla alınmaktadır. Siyasal karar alma mekanizmasının temel aktörleri ise siyasi partiler, seçmenler, bürokratlar ve sivil toplum örgütleridir. Demokrasilerde vergilemeye ilişkin kararları iktidardaki siyasi partiler almaktadır. Siyasi partilerin nihai amacı oylarını maksimize ederek seçimi kazanmak ve yeniden iktidara gelmektir. Zora dayanarak alınan ve mükellefin kullanılabilir gelirini azaltan vergi ve vergilemeye ilişkin kararların seçmen tercihi üzerinde etkili olacağı konusunda hiç şüphe yoktur. Bu sebeple siyasi partilerin vergilemeye ilişkin karar alırken taşıdıkları oy kaybı endişesi vergilemenin siyasi sınırını belirlemektedir. Siyasi sınırın somut olarak önceden belirlenmesi mümkün değildir. Ancak vergileme nedeniyle, oyların düşmeye başladığı noktadan bir önceki fiili durum vergilemenin sınırını oluşturmaktadır¹²⁴.

Downs’a göre ise vergilemenin siyasi sınırı, bir siyasi partinin marjinal vergi artışı nedeniyle kaybedilen oy sayısı ile kamu harcamalarındaki artış nedeniyle kazanılan oyların eşit olduğu noktadır. İktidarda kalmak isteyen bir siyasi parti kamu hizmetlerinin sunumundan kazanacağı oylar ile vergilemeye ilişkin düzenlemeleri yaparken

¹²³ Hüseyin Şen, İsa Sağbaş, *Vergi Teorisi ve Politikası*, Ankara: Kalkan Offset Baskı, 2015, s.155.

¹²⁴ Nadaroğlu, a.g.e., s.288.

kaybedeceği oyları dikkatte almak zorundadır. Gerçekten de günümüzde, siyasi partilerin vergilemeye ilişkin kararlarında taşıdıkları oy kaybı endişesi önemli bir rol oynamaktadır. Mükelleflerin oy tercihlerinin değiştiği nokta, vergilemenin siyasi sınırının saptanması açısından oldukça önemlidir¹²⁵.

Ancak iktidarların oy kaygısı ile hareket etmesinin toplumsal refahı olumsuz etkilediği belirtilmektedir. Siyasal karar alma sürecinde yer alan aktörlerin toplumsal faydadan ziyade kendi çıkarlarını maksimum yapma peşinde olduğu ve bu durumun da demokrasinin gerçek değerleriyle bağdaşmadığı savunulmaktadır. Kişisel çıkarların ön planda tutulması sebebiyle, politika yapıcıların kamusal faydayı ön planda tutan uzun dönemli amaçları ihmal edilerek kısa vadeli fakat oy kazandıran amaçlara yöneldiği ileri sürülmektedir¹²⁶. Dolayısıyla vergilemenin siyasi sınırı devlet kapasitesi düzeyini de etkilemektedir. Özellikle, devlet kapasitesinin politika belirleme boyutu olumsuz etkilenmektedir.

Devlet kapasitesi de vergilemenin siyasi sınırında toplanan vergi düzeyini etkilemektedir. Yüksek devlet kapasitesine sahip olan ülkelerde yolsuzluk algısı düşüktür. Dolayısıyla vergi kapasitesi ne kadar yüksekse; vatandaşların, ödedikleri verginin toplum yararına kullanıldığı düşüncesi de o kadar yaygınlaşmakta ve özellikle ilişkisel kapasiteyi güçlendirmektedir. Bu durum vergiye ilişkin tepkileri azaltarak vergi uyumu ve bilincini arttırmaktadır. Böylece mükellefler vergilemeye ilişkin yasal düzenleme ve ahlaki kurallara uygun hareket etmekte ve devlet kapasitesi ne kadar yüksekse verginin siyasi sınırı da o kadar yüksek bir vergi düzeyinde dengelenmektedir.

(2) Vergilemenin Hukuki Sınırları

Verginin meşruiyeti devletin egemenlik gücüne dayanarak alınmasından kaynaklanmaktadır. Ancak tek taraflı emretme ve zorlama gücüne sahip olan devletin egemenlik gücü toplumsal uzlaşma metni olan anayasalarla sınırlanmıştır. Kontrolsüz güç güç değildir prensibinden hareketle, kamu gücünün kullanılması bazı şartların gerçekleşmesi ve kurallara bağlı kalınmasını gerektirmektedir. Anayasalarda ve yasalarda bireylere tanınan haklar devletin egemenlik gücünün sınırını belirlemektedir¹²⁷.

¹²⁵ Doğan Şenyüz, *Vergilemede Yükümlü Psikolojisi*, Bursa, 1995, s.21.

¹²⁶ Coşkun Can Aktan, *Anayasal İktisat*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002, s.102-105.

¹²⁷ Nadaroğlu, a.g.e., s.285.

İşte vergilemenin hukuki sınırını da vergilere ilişkin anayasal, yasal ve diğer mevzuatlarda tanımlanan şartlar ve uyulması gereken kurallar oluşturmaktadır. Vergilemede hukuki sınırlamanın ilk örneği Magna Carta (Büyük Ferman)'dır. Magna Carta ile ilk kez krala ait sınırsız vergilendirme yetkisine sınırlama getirilmiştir¹²⁸. Magna Carta ile Kral'ın vergilendirme yetkisini keyfi biçimde kullanması engellenmeye çalışılmıştır. Halktan ne zaman ve hangi şartla vergi alınabileceği hükme bağlanmış, toplanacak vergilerin hem makul hem de ölçülü olması gerektiğine vurgu yapılmış ve zımnen vergi ödeme gücüne atıfta bulunulmuştur. Bu belgeye göre toplanacak vergilere halk adına halkın kendi içinden seçtiği temsilciler karar verecektir¹²⁹. Bu sebeple, Magna Carta mutlak iktidarın vergilendirme yetkisinin sınırlandırılarak topluma devredilmesi adına atılmış ilk adım olarak nitelendirilebilir¹³⁰. Böylece vergilemenin hukuki temellerini oluşturan “hukuk devleti” ve “temsilsiz vergi olmaz” ilkeleri vücut bulmaya başlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası da yürütmenin vergilendirme yetkisine sınırlandırma getirmektedir. Nitekim 1982 Anayasasının vergi ödevi başlıklı 73. maddesi “*Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflik, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir.*” şeklindedir. Söz konusu madde ile vergilerin kanunilik ilkesine vurgu yapılmış ve vergilerin mali güce göre alınmasına hükmedilerek devletin vergilendirme yetkisine anayasal bir sınırlama getirilmiştir.

Vergilemenin kanuniliği ilkesi, hem devlet hem de birey açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Birey açısından doğan sonuçlar; “temsilsiz vergi olmaz ilkesi” gereği verginin yalnızca halkın temsilcisi olarak kabul edilen parlamento tarafından çıkartılan kanunla alınabilmesi ve “verginin belirgin olması ilkesi” gereği vergi kanunlarında

¹²⁸ “Kral kendini esaretten kurtarmak, oğluna asalet unvanı vermek, bir defaya mahsus olmak üzere büyük kızını evlendirmek için halktan harcamalara katılma payı (vergi) isteyebilir. Bu durumlar dışında kalan hallerde, ancak Genel Meclis’in kararı üzerine halk vergi ödemeye çağırılabilir. Halkı vergi ödemeye zorlayan irade, ister Kral’dan, ister Genel Meclis’ten gelsin, yükleyeceği yükün makul ve mutedil olması gerekir” (Magna Carta, 1215, Madde 12).

¹²⁹ Şen, Sağbaş, a.g.e, s.156.

¹³⁰ Ersan Öz, *Vergilendirmede Kanunilik ve Türk Vergi sistemi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2004, s.19.

vergiye ilişkin tüm temel unsurların (verginin konusu, matrahı, oranı ve mükellefi gibi) yer almasıdır. Devlet açısından doğan sonuçlar ise; vergiyi doğuran olay gerçekleştiğinde devletin vergiyi tahsil etmek zorunda olması ve ödenmeyen vergilerin zorla alınabilmesidir¹³¹. Diğer bir ifadeyle, kanunilik ilkesi gereği, üzerine vergi borcu doğan bir birey o vergiyi ödemek zorundadır.

Bir ülkede vergilerin hukuki sınırı dikkate alınarak tahsil edebileceği vergi düzeyine tam ve doğru bir biçimde ulaşılması açısından devlet kapasitesi, özellikle idari kapasite boyutu, önemli bir unsurdur. Nitekim günümüzde vergilerin tarhi, ağırlıklı olarak, beyan esasına göre gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle mükelleflerin doğru beyanda bulunup bulunmadıklarının idare tarafından denetlenmesi gerekmektedir. Devletin idari kapasitesi ise vergi denetimlerinin etkinliğiyle doğrudan ilişkilidir.

Vergi denetimi, mükelleflerin gelirlerini tam ve doğru şekilde beyan etmeye yöneltme amacını taşımakta ve vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde etkin bir uygulama aracıdır¹³². Ancak vergi denetimleri daha çok var olan kayıtlara bağlı olarak ve kaydı bulunan mükellefler üzerinde gerçekleştirilmektedir. Kaydı bulunmayan mükellefler ise genellikle vergi denetimi dışında kalmaktadır. Buna karşın, vergi kayıp ve kaçaklarının büyük bir bölümünün kaydı bulunmayan mükelleflerden kaynaklandığı belirtilmektedir¹³³. Vergi denetiminde etkinliğinin sağlanması için kaydı bulunmayan mükelleflerin de belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için mükellefiyetin ve matrahın doğru tespit edilmesi, verginin doğru hesaplanması ve tahakkuk edilerek tahsil edilebilmesi gibi vergileme sürecinin tüm aşamalarında güçlü bir idari kapasiteye ihtiyaç vardır. Dolayısıyla devlet kapasitesi hukuki sınırlar altında toplanabilecek vergi düzeyini etkileyebilmektedir.

(3) Vergilemenin İktisadi Sınırları

Vergilemenin iktisadi sınırı, vergi kapasitesi tarafından belirlenmektedir. Vergi kapasitesi ise bir ülkedeki milli gelirin toplumun asgari geçim seviyesinin üstünde kalan kısmıdır. Vergi kapasitesi toplanabilecek maksimum vergi miktarını göstermekte ve genellikle

¹³¹ Gülsen Güneş, *Verginin Yasallığı İlkesi*, İstanbul: Alfa Basım yayım Dağıtım A.Ş., 1998, ss. 15-2'den aktaran Adnan Gerçek, "Vergileme Alanında Bakanlar Kurulu Kararlarının Hukuki Sınırı: ÖTV Açısından Bir İnceleme", *Vergi Sorunları Dergisi*, C.28, S.204, 2005, s.108-109.

¹³² Saraçoğlu, s.155.

¹³³ Halil İbrahim Sugözü, *Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s.242

milli gelirin bir oranı şeklinde ifade edilmektedir. Teorik olarak bir ülkede vergi kapasitesinin üst sınırı o ülkenin milli geliridir. Bununla birlikte devletin milli gelirin tamamına vergi olarak el koyması pratikte mümkün değildir. En iyimser bakışla devlet ancak asgari geçim seviyesinin üzerinde kalan milli geliri vergi olarak toplayabilir¹³⁴.

Vergiye, iktisadi açıdan, devletin zora dayanarak milli gelirden aldığı karşılıksız pay olarak tanımladığımızda, devletin milli gelirin tamamını vergi olarak alabileceği düşünülebilir. Fakat bu düşünce teorik bir çıkarım olup, hiçbir yerde uygulanmamıştır. Çünkü devletin milli gelirin tamamını vergi olarak alması, kamusal ihtiyaçlarla birlikte özel ihtiyaçların da tamamını kendisinin karşılayacağı anlamına gelmektedir. Böyle bir uygulamaya sosyalist ekonomik düzeni benimseyen ülkelerde bile hiçbir zaman rastlanmamıştır. Milli gelirin tamamının vergi olarak alındığı bir vergi sisteminin uygulanması ise bireyin hiçbir kişisel gelire sahip olmadığı anlamına geldiğinden, itici gücü rekabet ve kar güdüsü olan ve bireysel girişimciliğe dayanan serbest piyasa ekonomisinde uygulanması mümkün değildir¹³⁵.

Vergilerin iktisadi sınırını standart bir oran olarak belirtmek mümkün değildir. Bu sınır, vergi gelirlerinin en yüksek düzeye çıkmasına rağmen makroekonomik göstergelerin olumsuz etkilenmediği bir nokta olarak tanımlanmaktadır¹³⁶. Yani ekonomideki çeşitli dengelere zarar vermeyen, kaynak dağılımında etkinliği bozmayan, üretim-yatırım-tasarruf dengesine zarar vermeyen bir vergi hasılatı düzeyi vergilemenin iktisadi sınırını oluşturmaktadır¹³⁷. Diğer bir ifadeyle, kamu finansman ihtiyacını karşılayan ve aynı zamanda etkinlik ve adalet arasında denge sağlayacak kadar vergi toplanabildiği düzey vergilemenin sınırı olarak kabul edilebilir. Yani optimal vergileme koşullarını sağlayan vergi düzeyi vergilemenin iktisadi sınırını belirlemektedir.

Devletin milli gelirin tamamını vergi olarak alamayacağı herkes tarafından kabul edilmesine rağmen, vergi olarak milli gelirden hangi oranda pay alacağı geçmişten günümüze uzanan bir tartışma konusudur. Bu konudaki ilk öneri Fizyokratlar tarafından ileri sürülmüş ve alınacak verginin mükellefin gelirinin %20'sini geçmemesi gerektiğini

¹³⁴ Şen, Sağbaş, a.g.e., s.163.

¹³⁵ İnci User, *Vergilemenin Sosyal Psikolojik Sınır*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, s.10.

¹³⁶ Nadaroğlu, a.g.e., s.286-287.

¹³⁷ İhsan Cemil Demir, *Türkiye'de Vergi Yüklü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2013, s.37.

belirtmişlerdir. Koyu bir liberal olan Fransız iktisatçı Paul-Leroy Beaulieu ise bu oranın %12 - %15 arasında olması gerektiğini ileri sürmüştür. Colin Clark ise bu konuda farklı bir yol izlemiş ve vergilemenin sınırını mükellefin şahsi geliriyle değil, milli gelir ile ilişkilendirerek belirlemeye çalışmıştır¹³⁸. Colin Clark'a göre devletin milli gelirden vergi olarak alması gereken pay %25 olmalıdır¹³⁹.

Ekonomik sistem ve siyasal rejim de verginin iktisadi sınırının belirlenmesinde önemli bir etkidir. Örneğin piyasa ekonomisinde temel üretim aktörleri birey ve firmalardır. Bu ekonomilerde devletin piyasa faaliyetlerine katılımı gerekli görülen durumlarda ve sınırlı alanlarda olmaktadır. Karma ekonomi modelinin uygulandığı ülkelerde ise devlet, iktidardaki siyasi partinin programına ve tercihlerine göre değişen ölçülerde, kurduğu işletmelerle piyasa faaliyetlerine katılabilmektedir. Bu modelin uygulandığı ülkelere, ekonomik büyüme ve kalkınma için gerekli yatırımların bir bölümü devlet tarafından yapılmakta ve bu yatırımların finansmanı zorunlu tasarruflarla yani vergilerle yapılmaktadır. Bu sebeple vergilemenin iktisadi sınırı karma ekonomi modelini uygulayan ülkelere piyasa ekonomisinin uygulandığı ülkelere göre daha yüksektir¹⁴⁰. Sonuç olarak, toplumun sahip olduğu sosyo-ekonomik yapı devletin ekonomideki büyüklüğünü ve rolünü belirleyerek vergilemenin iktisadi sınırını belirleyebilmektedir.

Ekonomik büyümeyi belirleyen her türlü unsur vergi kapasitesini ve dolayısıyla vergilemenin iktisadi sınırını belirler. Çünkü reel GSYH ne kadar artarsa politika yapıcılarının karşılaştığı iktisadi sınır da o oranda genişleyecektir. Yani vergilendirme imkânı artacaktır. Aksi durumda ise vergilemenin sınırı daralacaktır¹⁴¹. Devlet kapasitesi de ekonomik büyümeyi belirleyen bir unsur olduğundan, vergilemenin iktisadi sınırını etkilemektedir.

Vergi gelirlerini yeterli düzeye ulaştırmayan devletler, genellikle yetersiz bir devlet kapasitesi nedeniyle mülkiyet haklarının etkin bir biçimde korunmasının sağlanmasında da başarısız olurlar. Vergilendirme; piyasa ekonomisine uygun ve kurala dayalı bir gelir elde etme biçimi olduğundan, piyasa ilişkileri devletlerin gelir elde etmesinin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle, vergi gelirlerini arttırmayı arzu eden devletlerin piyasaları

¹³⁸ Nadaroğlu, a.g.e., s.286-287.

¹³⁹ Colin Clark, "Public Finance and Changes in the Value of Money", *The Economic Journal*, Vol: 55, Issue: 220, 1945, p.371-389.

¹⁴⁰ User, a.g.t., p.11-12.

¹⁴¹ Ufuk Selen, Reyhan Leba, *İktisadi gelişme ve Vergileme*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2021, s.137.

etkin bir biçimde çalışmasını destekleyen kurumları tesis etmesi gerekmektedir. Örneğin; hukukun üstünlüğünün tesis edilmesi piyasaların işleyişinin iyileştirilmesine yardımcı olduğundan, yatırımlar ve ekonomik aktiviteleri hızlandırarak ekonomik büyümenin artmasını sağlayacaktır¹⁴². Ekonomik büyüme ise vergileme imkanlarını arttıracaktır. Dolayısıyla devlet kapasitesinin, özellikle de hukuki ve idari kapasite boyutunun, güçlenmesi vergilendirme kapasitesinin artmasına katkı sağlayacaktır.

(4) Vergilemenin Mali Sınırları

Vergilemenin mali sınırı, mevcut vergi oranlarının arttırılmasına ve/veya yeni konulan bir vergiye rağmen toplam vergi gelirlerinin arttırlamadığı nokta olarak tanımlanmaktadır¹⁴³. Yani mali sınıra ulaşıldığında, vergi oranlarını arttırarak veya yeni vergiler koyarak vergi gelirlerini arttırmak mümkün değildir.

Düz bir mantıkla düşünüldüğünde vergi sistemindeki vergilerin oranı arttırıldığında veya vergi sitemine yeni vergiler eklendiğinde vergi gelirlerinde artış olması beklenir. Ancak vergi gelirlerinin arttırılması bu kadar kolay değildir. Vergi oranlarındaki artış ile vergi gelirlerindeki artış oranı her zaman aynı olmaz. Hatta bazen vergi gelirlerinde azalma bile meydana gelebilir. Ünlü düşünür David Hume bu durumu “Vergilemede her zaman iki kere iki dört değil, bir eder.” cümlesi ile açıklamıştır¹⁴⁴.

Vergi oranlarındaki bir değişikliğin vergi gelirleri üzerindeki etkisi, vergi esnekliğine yani vergi gelirlerinin vergi oranlarındaki değişime duyarlılığına bağlıdır¹⁴⁵. Vergi konusu mal ve hizmetlerin talep esnekliği, ikame imkanı, yeni vergilerin veya arttırılan vergi oranlarının sebep olduğu psikolojik tepki ve benzeri etkenler vergi hasılatının beklendiği kadar artmasını engelleyebilir. Buradan hareketle, vergilemenin mali sınırı mükelleflerin vergiye karşı direncinin artmaya başladığı vergi gelir düzeyi olarak da tanımlanabilir. Vergiye karşı, kaçırma, kaçınma, red ve grev tutumları vergi oranı artsa bile toplam vergi gelirlerinin artmasına izin vermeyebilir. Çünkü yeni bir vergi

¹⁴² Timothy Besley, Torsten Persson, “Why Do Developing Countries Tax So Little?”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol: 28, Issue: 4, 2014, s.118.

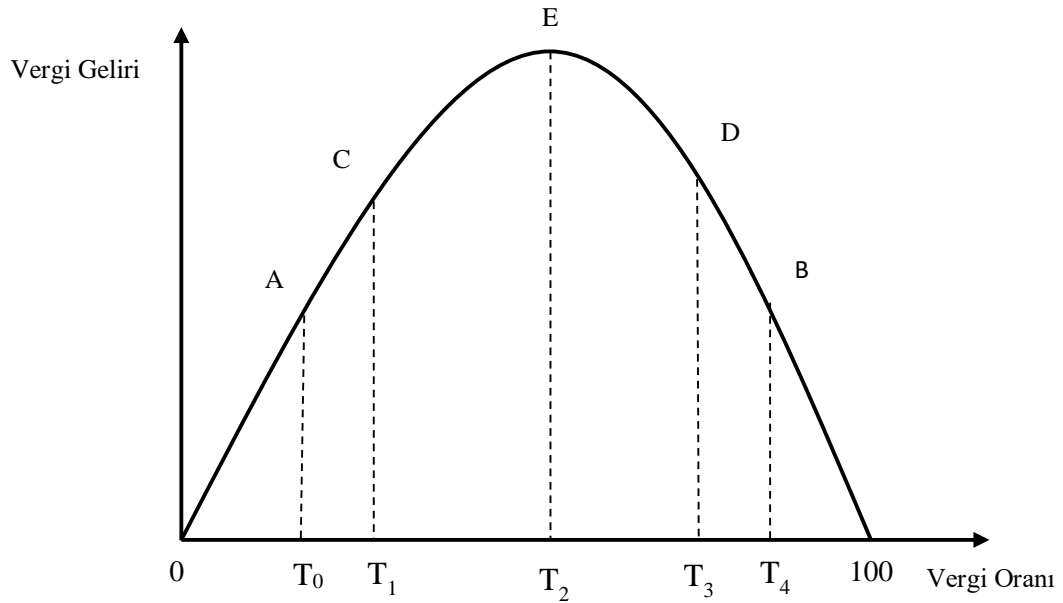
¹⁴³ Nadaroğlu, a.g.e., s.288.

¹⁴⁴ Bu sözün aslında J. Swift’e ait olduğu ifade edilmektedir. Swift bunu 1788’de yayınlanan eserinde açıklamıştır. Swift bu cümlesini ipek ve şarap üzerinden alınan gümrük vergisi oranlarının iki katına çıkartılmasına rağmen vergi gelirlerinin artmaması nedeniyle söylemiştir. Bkz. Nadaroğlu, a.g.e., s.288.

¹⁴⁵ Victor A. Canto, Douglas H. Joines, and Robert I. Webb, “The Revenue Effects of the Kennedy Tax Cuts”, *Foundations of Supply-Side Economics: Theory And Evidence*, ed. Victor A. Canto, Douglas H. Joines, Arthur B. Laffer, New York: Academic Press Inc., 1983, p.77.

konulduğunda veya mevcut verginin oranı arttırıldığında mükellefler vergiden kaçınabilmek için bazen tüketimden vazgeçmekte, bazen daha düşük vergi oranına sahip ikame malların tüketimine yönelmekte, bazen de kişiliğinin ve imkânların elverdiği ölçüde vergi kaçırmanın yollarını denemektedir¹⁴⁶.

Vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişki ilk olarak 14. yüzyılda Filozof İbni Haldun tarafından “Mukaddime” adlı eserinde açıklanmıştır. İbni Haldun bu eserinde yüksek vergi oranlarının üretimi ve vergi gelirlerini olumsuz etkileyeceğini belirtmiştir¹⁴⁷. Ancak bu görüş Arz yönlü İktisat yaklaşımının en önemli temsilcilerinden biri olan Arthur Laffer ile popülerite kazanmıştır. Bu nedenle vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişki “Laffer Eğrisi” ile gösterilmektedir¹⁴⁸. Laffer eğrisi, vergi oranları ve toplam vergi geliri arasında doğrusal olmayan, önce artan sonra azalan bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir. Laffer eğrisini şekil yardımı ile açıklamak mümkündür.

Şekil 1. Laffer Eğrisi

¹⁴⁶ Nadaroğlu, a.g.e., s.288.

¹⁴⁷ Coşkun Can Aktan, *Vergileme*, 2. b., Ankara: Seçkin Yayınevi, 2018, s.83.

¹⁴⁸ Jude Wanniski, “Taxes, Revenues, and the “Laffer Curve””, *Public Interest*, Winter 1978.

Şekil 1’den görüleceği üzere vergi oranı %0 ve %100 olduğunda toplam vergi geliri sıfırdır. Çünkü vergi oranı %100 olduğunda devlet gelirin tamamına el koyduğundan kimse çalışmaz ve üretim durur. Üretim sona erdiğinde vergilenecek bir gelir olmadığından vergi geliri sıfırdır. Vergi oranının %0 olması ise zaten bu verginin olmadığı anlamına gelmektedir. Bu durumda vergi geliri yine sıfırdır.

Bu iki uç nokta arasında vergi hasılatı pozitif ve aynı miktarda geliri toplayacak iki vergi oranı vardır. Şekil 1’de de görüldüğü gibi A ile B noktaları ile C ile D noktalarında vergi oranları farklı olmasına rağmen vergi gelirleri aynıdır. En yüksek vergi geliri ise E noktasında elde edilmektedir. E noktasına kadar vergi oranı arttıkça vergi geliri de artmaktadır. E noktasından sonra vergi oranlarındaki artış vergi gelirinin azalmasına neden olmaktadır. E noktası optimum vergi oranını yani mali sınırı göstermektedir.

Laffer eğrisi ters U şeklindedir. Vergi oranlarındaki artışların devletin vergi gelirlerini sınırsızca ve sonsuza kadar arttırmayacağını göstermektedir¹⁴⁹. Laffer’e göre vergi oranları vergi gelirlerini “aritmetik etki” ve “ekonomik etki” olmak üzere iki farklı şekilde etkilemektedir. Aritmetik etkiye göre; vergi oranı düştüğünde vergi gelirleri de aynı oranda düşmekte, vergi oranları arttığında vergi gelirleri aynı oranda artmaktadır. Ekonomik etkiye göre; vergi oranlarının düşürülmesi çalışma, üretim, istihdam ve dolayısıyla vergi tabanının genişlemesine teşvik sağlayarak vergi gelirleri üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Vergi oranlarının arttırılması ise vergilendirilen faaliyetlere katılımı cezalandırarak tam tersi bir etki yaratmaktadır¹⁵⁰. Aslında bu etkiler vergilemenin gelir ve ikame etkilerine işaret etmektedir. Marjinal vergi oranı, ek çalışmadan sağlanan marjinal gelirden oransal olarak düşük olduğu sürece vergi ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilemeyecektir. Ekonomik birimler vergi dolayısıyla kullanılabilir gelirindeki azalmayı telafi etmek amacıyla daha fazla çalışacaklardır. Bu durum, marjinal vergi oranı marjinal gelir artışına oransal olarak eşitlendiği noktaya kadar devam eder. Bu noktada toplam vergi gelirlerini maksimum kılacak optimal vergi oranına ulaşılmıştır. Bu noktadan sonra vergi oranlarının arttırılması vergiye karşı direnci doğuracak ve toplam vergi gelirlerini azaltacaktır. Mükellefler, ek çalışmadan dolayı uğrayacakları refah kaybını en aza

¹⁴⁹ Cihan Yüksel, *Optimal Vergileme Tartışmalarında Laffer Eğrisi*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2016, s.67.

¹⁵⁰ Arthur B. Laffer, “The Laffer Curve: Past, Present, and Future”, *Background*, Issue:1765, 2004, p.2.

indirmek için ekonomik faaliyetlerini azaltacak veya saklayacaklardır. Boş zaman, çalışmaya tercih edilecektir.

Aritmetik etki her zaman ekonomik etkinin tersi yönde çalışır. Bu nedenle, vergi oranı değişikliklerinin ekonomik ve aritmetik etkileri birleştirildiğinde, vergi oranlarındaki değişimin toplam vergi gelirleri üzerindeki sonuçları çok açık değildir. Buradan hareketle, vergi oranlarının ekonomik etkisi ülkeden ülkeye, zamandan zamana farklılık gösterebileceğinden, optimum vergi oranının veya mali sınırın da ülkeden ülkeye, zamandan zamana farklılık gösterebileceğini söylemek mümkündür.

Devlet kapasitesi ekonomik etkiyi dolayısıyla da mali sınırı etkileyen bir faktördür. Vergiler; bireyler ve özel firmalar üzerinde bir yük oluşturmakla birlikte, kamu harcaması biçiminde kullanıldığında firmaların ve bireylerin verimliliğini arttırıcı bir etki yaratmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi mükelleflerin vergilere karşı oluşturduğu tepki, vergilerin neden olduğu maliyetlerin vergilerden sağlanan faydayı aştığı durumda başlamaktadır. Mükellefler bu nokta aşıldıktan sonra ya ekonomik faaliyetlerini azaltarak ya da durdurarak vergiden kaçınacaklar ya da ekonomik faaliyetleri imkanları dahilinde gizleyerek vergi kaçırma eğilimine gireceklerdir. Devlet kapasitesi ise bu noktada belirleyici olmaktadır. Vergiler birey ve firmalara fayda sağlayacak biçimde ne kadar etkin ve verimli kullanılırsa mali sınır o kadar yüksek olacaktır. Devlet kapasitesi yüksek olan ülkeler bu kaynakları daha etkin ve verimli kullanacak bürokratik kabiliyete sahip olduğundan; mali sınır, düşük devlet kapasitesine sahip bir ülkeye göre daha üst bir sınırdan dengeye gelecektir. Bununla birlikte; devlet kapasitesi arttıkça, vergilerin etkin ve verimli kullanıldığının farkına varan mükelleflerin vergi uyumu artarak vergi kayıp ve kaçakları azalacak ve mali sınır yükselecektir.

Çalışmanın bu noktasına kadar devlet kapasitesi ile vergilendirme konu ve kavramları üzerinde açıklamalara yer verilmiştir. Vergilerin ekonomik büyümeyle olan ilişkisine ve bu ilişkide devlet kapasitesinin nasıl bir etkisi olduğuna ikinci bölümde yer verilecektir.

II. VERGİLEME EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ VE DEVLET

KAPASİTESİ

Bu bölümde ekonomik büyümenin tanımına, ekonomik büyümeyi belirleyen temel faktörlere, ekonomik büyüme modellerine ve bu modellerin vergiye yaklaşımları ile vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde devlet kapasitesinin rolüne yer verilmiştir.

A. EKONOMİK BÜYÜME

Günümüzde iktisatçıların ve hatta sosyal bilimcilerin en çok ilgi gösterdikleri konulardan biri ekonomik büyüme ve kalkınma konularıdır. Bu ilginin son yıllarda artış göstermesinin nedeni ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının daha da belirgin hale gelmesidir. Bu nedendir ki, ülkeler arasındaki gelir farklılıklarına neden olan unsurların belirlenmesi ekonomik büyüme ve kalkınma literatürünün en temel çalışma alanı haline gelmiştir. Buradan hareketle, bu başlık altında ekonomik büyüme kavramsal olarak ele alınarak ekonomik büyümeyi belirleyen temel unsurlar incelenecektir.

1. EKONOMİK BÜYÜMENİN TANIMI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ekonomik büyüme, belirli bir dönemde (genellikle bir yıl) bir ülkede üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin parasal tutarı olan gayrisafi yurtiçi hasılda (GSYH) görülen reel artış olarak tanımlanmaktadır¹⁵¹. Bu tanımdaki reel artış kavramına dikkat etmek gerekmektedir. Çünkü bazen üretilen mal ve hizmetlerin miktarında bir artış olmamasına rağmen fiyat artışı sebebiyle nominal bir ekonomik büyüme meydana gelebilir. GSYH'deki nominal artışlar her zaman toplumsal refah artışına dönüşen ekonomik büyüme anlamına gelmez. Bu nedenle ekonomik büyümedeki artışları değerlendirirken enflasyondan arındırılmış reel rakamları kullanmak daha doğru olacaktır. Böylece, GSYH'nın ne ölçüde toplumsal refah artışı sağladığı gözlemlenebilir.

Bir ülkedeki ekonomik büyüme iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, bir ülkenin üretim potansiyeli veya ölçeğinin artması yani üretim faktörlerinin miktarındaki artış sonucunda ortaya çıkan üretim artışıdır. İkincisi ise mevcut iktisadi

¹⁵¹ Muhteşem Kaynak, *Kalkınma İktisadi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2014, s.69.

kaynakların daha etkin ve verimli kullanılması sonucu üretim miktarının artmasıdır¹⁵². Görüldüğü gibi ekonomik büyümenin sağlanması için ya üretim faktörlerinin arttırılması ya da kaynak tahsisinde etkinliğin yani pareto iyileştirmenin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Ekonomik büyüme üretim kapasitesinin genişlemesini yani üretim olanakları eğrisinin veya toplam arz eğrisinin sağa kaymasını ifade etmektedir. Ülkenin sahip olduğu doğal kaynak, emek, sermaye gibi üretim faktörlerindeki artış ülkenin üretim imkanlarını genişletmektedir. Bunun büyümeye yansımaları emeğin daha fazla sermaye ile buluşması ve sermayenin daha yoğun teknoloji kullanmasıyla mümkün olacaktır. Çünkü; teknoloji sermayenin, sermaye de emeğin verimliliğini arttırarak büyümeyi pozitif etkilemektedir. Buradan hareketle, ekonomik büyüme teorilerinin konusunu bir ülkenin üretim olanakları eğrisinin veya toplam arz eğrisinin sağa kaymasına sebep olan faktörlerin oluşturduğu söylenebilir. Bununla birlikte hükümetlerin eğitim ve teknoloji politikaları sonucu üretim faktörlerinin verimliliğini arttırması ve/veya fiziki sermaye stokunu arttıran altyapı yatırımlarının da üretim imkanlarını arttırabileceği göz önünde bulundurulmalıdır¹⁵³.

Ekonomik büyüme oranı (hızı), bir ülkedeki reel milli gelirin bir önceki yıla göre yüzde kaç arttığını göstermektedir. Ekonomik büyüme oranı iki farklı şekilde ölçülmektedir. Bunlardan birincisi, reel GSYH'deki artışı (üretimdeki artışı) ölçmektir. İkincisi ise kişi başına reel GSYH oranındaki artışları ölçmektir. Böylece ekonomik büyüme oranı, GSYH'deki değişimin ($\Delta Y = Y_{t+1} - Y_t$) başlangıç reel GSYH değerine (Y_t) bölünmesiyle bulunabilir¹⁵⁴.

$$\text{Ekonomik Büyüme Oranı: } \frac{\Delta Y}{Y} = \frac{Y_{t+1} - Y_t}{Y_t}$$

Ekonomik büyüme analizinde kişi başına düşen reel GSYH, refah göstergesi olarak reel GSYH'den daha önemlidir. Çünkü; ülkedeki nüfus, o ülkede üretilen mal ve hizmetlerin kaç kişiye pay edileceğini göstermektedir. Nüfus arttıkça üretilen mal ve hizmetlerden vatandaşlara daha düşük bir pay düşecektir. Örneğin aynı GSYH'ye sahip iki farklı ülke düşünelim. Eğer bir ülkenin nüfusu diğer ülkenin nüfusunun iki katıysa, nüfusu az olan

¹⁵² Aykut Kibritçioğlu, "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.53, S.2, 1998, s.208.

¹⁵³ Kibritçioğlu, a.g.m., s.208.

¹⁵⁴ Ergül Han, Eytan Ayşen Kaya, *İktisadi Kalkınma ve Büyüme*, Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1575, 2004, s.265.

ülkenin refahı diğer ülkenin refahından iki kat daha fazladır diyebiliriz. Bu yüzden uluslararası karşılaştırmalarda genellikle kişi başına düşen GSYH rakamları kullanılmaktadır.

Ekonomik büyümeyle toplumun refah düzeyi artmaktadır. Çünkü ekonomik büyüme sonucunda kişi başına daha fazla gelir ortaya çıkmakta ve böylece toplumun artan mal ve hizmet talebi karşılanabilmektedir. Üretim kapasitesi genişletilmediği sürece, bir maldan daha fazla üretmek için diğer maldan daha az üretmek zorunludur. Fakat üretim kapasitesi arttırılırsa bir maldan daha fazla üretmek için diğer malın üretimini kısmak gerekmez. Dolayısıyla, toplumdaki bireylerin yaşam standartları, diğer malların üretiminde bir değişiklik yokken bazı malların üretimleri artırılarak yükseltilebilir¹⁵⁵. Bu sonucun elde edilebilmesi için ekonomik büyüme oranının nüfus artış oranından büyük olması gerekir.

Gelirde ortaya çıkan artışın ekonomik büyüme olarak adlandırılabilmesi için, bu artışın sürekli olması gerekir. Geçici artışlar ekonomik büyüme olarak kabul edilmemektedir. Dolayısıyla ekonomik büyüme kısa dönemli statik bir olgudan ziyade uzun dönemli dinamik bir olgudur. Ekonominin gerçek yapısı ve yapısal değişimi hakkında yeterli bilgi edinebilmek için uzun döneme ihtiyaç vardır. Ekonomik büyümede meydana gelen artış savaş sonrası veya durgunluk sonrası döneme denk gelmiş olabilir. Ya da büyümenin tarımsal verimliliğin yüksek olduğu yıllara rastlaması gibi tesadüfler ve arızı nedenlerle ekonomik büyümede artış ortaya çıkmış olabilir. Milli gelirden meydana gelen bu kısa süreli dalgalanmalar büyüme teorilerinin değil konjonktür teorilerinin konusudur. Dolayısıyla kısa dönemde ortaya çıkan gelir artışları konjonktürel dalgalanma olarak adlandırılırken, uzun dönemde ortaya çıkan artışlar ise büyüme olarak kabul edilmektedir. Bir veya birkaç yıllık değişiklikler iktisatçılar tarafından kısa dönemli değişiklikler olarak değerlendirilirken, on yıl, çeyrek asır veya yüzyılda ortaya çıkan değişiklikler uzun dönem olarak kabul edilmektedir¹⁵⁶.

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramları toplum tarafından sıklıkla aynı kavram gibi kullanılmaktadır. Bu kavramlar birbiriyle ilişkili olmasına rağmen aslında farklı anlamlar içermektedir. Ekonomik büyüme, bir ülkenin üretiminde veya kişi başına düşen gelirdeki artış anlamına gelir. Ekonomik kalkınma ise, gelirin dağılımı ve

¹⁵⁵ Muhteşem Kaynak, “*Büyüme Teorileri: Giriş*”, Ankara: Gazi Kitabevi, 2015, s.10.

¹⁵⁶ Sami Taban, *İktisadi Büyüme*, 5. b., Bursa: Ekin Yayınevi, 2018, s.1-2.

ekonomik yapıdaki değişikliklerin eşlik ettiği ekonomik büyüme yi ifade etmektedir. Bu değişiklikler yoksul kesimin refahındaki artışı, ekonomik yapıda tarım sektörünün payı düşerken sanayi ve hizmetler sektörünün payının artışı, işgücünün eğitim ve becerisinin artışı vb. gibi ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlardaki değişimleri içermektedir¹⁵⁷. Görüldüğü gibi ekonomik büyüme kalkınma için gerekli ancak yeterli değildir. Kalkınma ekonomik büyüme yi de içine alan çok boyutlu bir kavramdır.

Kalkınmanın çok boyutlu bir kavram olması ve çalışmanın kapsam olarak daraltılması ihtiyacı kalkınma kavramının çalışmada kapsam dışında tutulmasına neden olmuştur. Çalışmada ekonomik büyüme adına yapılan açıklamaları kalkınma kavramından ayrı değerlendirmek gerektiğini ifade etmeliyiz. Çünkü bu iki kavram birbirini besleyen tamamlayıcılık ilişkisine sahiptir. Kalkınma pek çok kaynakta ekonomik büyüme yi sağlayan altyapı iyileştirmeleri olarak tanımlanmaktadır.

2. EKONOMİK BÜYÜMEYİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Bir ülkenin ekonomik büyümesini belirleyen birçok faktör bulunmaktadır. Bununla birlikte büyüme teorilerinde genel kabul gören dört temel faktör bulunmaktadır. Bunlar; Fiziki Sermaye (K), Teknoloji (A), İş Gücü (L), Beşeri Sermaye (H) ve Doğal Kaynaklar (N)'dir. Ekonomik büyüme aşağıdaki fonksiyonda gösterilen faktörlerdeki reel artışlar tarafından belirlenmektedir. Büyümenin belirleyicilerini bir üretim fonksiyonu olarak aşağıdaki gibi yazabiliriz.

$\Delta Y = F(\Delta K, \Delta L, \Delta H, \Delta A, \Delta N)$ şeklinde yazılmaktadır.

Bu fonksiyonda Y reel GSYH'yi, K sermayeyi, L işgücünü, H beşeri sermayeyi, N doğal kaynakları A teknolojiyi ve Δ ise bu faktörlerdeki değişimleri göstermektedir. Fonksiyonda yer alan söz konusu değişkenler, ekonomik büyümenin belirleyicileri olmanın yanında bir ekonominin üretim potansiyelini de göstermektedir. Bu değişkenlerde görülen reel artışlar üretim artışını sağlamaktadır. Ancak; her ülkenin doğal kaynak, işgücü ve sermaye miktarını arttırma olanağı sınırlı olduğundan, üretim faktörlerini her zaman istenildiği kadar arttırmak mümkün değildir¹⁵⁸. Bununla birlikte, son yıllarda yapılan çalışmalarda yukarıda belirtilen dört faktöre ek olarak sahip olunan

¹⁵⁷ E. Wayne Nafziger, *Economic Development*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p.15.

¹⁵⁸ Adem Üzümcü, *İktisadi Büyüme (Teori, Model ve Türkiye Üzerine Gözlemler)*, İstanbul: Beta Yayınevi, 2015, s.11.

kurumsal yapıların da ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu kabul edilmeye başlanmıştır¹⁵⁹. Kurumların ekonomik büyüme üzerindeki rolü dolaylı olup, ekonomik büyümenin temel belirleyicileri üzerinde yarattığı etkilerle görülebilir. Ekonomik büyümenin tüm bu belirleyicilerine özel açıklamalar aşağıdaki gibi yapılabilir.

a. Fiziki Sermaye

Ekonomik büyümenin sağlanmasında geçmişten beri iktisatçıların en çok üzerinde durduğu unsur sermayedir. Sermaye, iktisatçılar tarafından, işgücünün verimliliğini arttıran her türlü unsur olarak tanımlanmaktadır. Fiziki sermaye unsurları bizim için çalışan makineler, araç gereçler olarak tanımlanmaktadır. Sermaye, sadece fabrikalardaki makineleri değil, aynı zamanda içinde çalıştığımız binaları, yollar ve limanlar gibi altyapıları, tüketim mallarını ve hammaddeleri taşımak için kullandığımız araçları ve hatta profesörlerin ders kitaplarını yazmak için kullandığı bilgisayarları içerir. İşgücünün kullanımına tahsis edilen sermaye miktarının artması ve niteliğinin iyileşmesi emeğin verimliliğini arttırmaktadır. Yani emekten daha fazla çıktı elde edilmesini sağlamaktadır. Bu teorik gerçekten hareketle, ülkelerin sahip olduğu sermaye stoku farklılıkları ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını açıklamada önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir¹⁶⁰.

Mal ve hizmetlerin üretilmesi için sermaye ve işgücünün bir araya getirilmesi gerekmektedir. Bir ülkede işgücü fazla olsa bile, fiziki sermaye düzeyi yetersizse işgücünün verimliliği yüksek olmayacaktır. Bu yüzden sermaye, ekonomik büyümeyi hedefleyen bir ekonominin en önemli kaynağıdır. Ekonomik anlamda bazı ülkelerin diğer ülkelere göre geri kalmasının en önemli sebebi sermaye birikimindeki yetersizliktir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarını dönüştürerek gelişmiş ülkelerin seviyesine çıkabilmeleri için sermaye birikimini hızlandırıp, arttırmalarına ihtiyaç duyulmaktadır¹⁶¹.

¹⁵⁹ Bkz. Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990; Daron Acemoğlu, James Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power Prosperity and Poverty*, London: Profile Books, 2013.

¹⁶⁰ David N. Weil, *Economic Growth*, 3. Edition, Boston: Pearson Education, 2012, s.48-49; J. Bradford De Long, Lawrence H. Summers, "Equipment Investment and Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, Volume:106, Issue: 2, 1991; Ahmet Turan Çetinkaya, Emrah Türk, "Tasarruf ve Yatırımların Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği (1975-2012)", *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, C. 24, Sayı: 2, 2014.

¹⁶¹ Taban, a.g.e., s.35.

Sermaye birikiminin temel kaynağını gelirin harcamaya dönüşmeyen kısmı olan tasarruflar oluşturmaktadır. Tasarruflar fabrika yapımına, makine ve teçhizata, alt yapı yatırımlarına harcanarak sermaye birikimine dönüşürler. Sermaye birikiminin artması ülkenin üretim kapasitesini arttırmaktadır. Bu sebeple de yatırımların artırılması için ülkenin daha çok tasarruf yapması gerekmektedir. Bir ülkenin tasarruf ve yatırım düzeyi ne kadar yüksekse sermaye birikimi de o kadar yüksektir. Artan sermaye birikimi de üretim artışının ve dolayısıyla ekonomik büyümenin artmasına imkan sağlar¹⁶².

b. Teknolojik Gelişme

Günümüzde ekonomik büyümeyi belirleyen önemli faktörlerden biri de teknolojik gelişmedir. Bir ülkenin sahip olduğu teknoloji düzeyi o ülkenin üretim potansiyelini belirleyen önemli bir unsurdur. Teknoloji düzeyi; üretim süreci, ürünün kendisi, üretim ve yönetim organizasyonu, pazarlama ve satış hizmeti ile ilgili bilgi ve deneyimlerin toplamı olarak tanımlanmaz. Teknolojik gelişme ise, belirtilen bu bilgi ve deneyimlerde meydana gelen artışı ifade etmektedir. Teknolojik gelişmenin ekonomik açıdan bir anlam ifade edebilmesi için üretimin herhangi bir aşamasında kullanılabilecek bir yeniliğin (inovasyon) ortaya çıkması gerekmektedir¹⁶³. Bu sebeple inovasyon, teknolojik ilerlemenin kaynağı ve uzun vadede ekonomik büyümenin ana itici gücü olarak kabul edilmektedir¹⁶⁴.

Teknolojinin ekonomik büyümeye etkisi verimlilik artışı üzerinden kurulmaktadır. Teknoloji ilk kademede sermayenin verimliliğini, ikinci kademede ise sermaye üzerinden emeğin verimliliğini arttırmaktadır. Birim girdiden en üst çıktıyı elde etme anlamında verimlilik, büyümenin itici gücüdür. Teknoloji bu gücü besleyen ana unsurlardan biridir. Teknolojik gelişme ile verimlilik arasında doğrudan bir ilişki vardır. Ekonomik yaklaşımlarda verimlilikte meydana gelen artışların genellikle teknolojik değişimlerden kaynaklandığı kabul edilmektedir. İktisatçılar genellikle haberleşme, ulaşım, tıp ve bilgisayar alanlarında meydana gelen teknolojik gelişmelerin verimliliği ve ekonomik büyümeyi belirleyen en önemli faktör olduğunu ileri sürmektedirler. Örneğin, buhar makinesi gibi teknolojik gelişmeler 19. Yüzyılda nehir taşımacılığı ile ulusal demir yolu

¹⁶² Fatih Kaplan, *Ekonomik Büyüme: Dolaylı Belirleyicileri ve Bir Uygulama*, Ankara: Savaş Yayınevi, 2016, s.15-16.

¹⁶³ Kibritçioğlu, a.g.m., s.211.

¹⁶⁴ Ufuk Akcigit, Stefanie Stantcheva, "Taxation and Innovation: What Do We Know?", *NBER Working Paper*, No:27109, May 2020, p.1.

ağının gelişmesine katkı sağlamıştır. 20. Yüzyılda içten yanmalı motorların keşfedilmesi ve havacılığın gelişmesiyle hızlı, ucuz ve güvenilir ulaşım imkânı doğmuştur. Tüm bu gelişmeler ölçek ekonomilerine olanak sağlayan yeni pazarlara ulaşmayı ve böylece uzmanlaşmadan kaynaklanan verimliliği arttırarak ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemiştir ¹⁶⁵.

Ekonomik büyümeyi belirleyen en önemli unsurlardan biri olarak kabul edilmesine rağmen, 1980'lerden önce teknolojik gelişmenin ekonomik büyümedeki rolü tam olarak anlaşılamamıştır. 1980'lere kadar teknoloji düzeyi ve teknolojideki gelişmeler geleneksel büyüme teorilerinde veri olarak kabul edilmiş ya da neoklasik büyüme teorisinde olduğu gibi dışsal olarak kabul edilmiştir. Ancak teknolojik gelişmeye yönelik bu yaklaşım günümüz modern büyüme teorilerinde kaybolmuş ve teknolojik gelişme büyümeye doğrudan etki eden içsel bir değişken olarak kabul edilmeye başlanmıştır¹⁶⁶.

Teknolojik gelişme kendiliğinden ortaya çıkan bir unsur değildir. Teknik bilgi, keşif, yenilik, buluş, öğrenme ve araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri teknolojik gelişmeyi belirleyen faktörlerdir. Buluş ve yenilikler büyük oranda Ar-Ge faaliyetleri sonucunda ortaya çıkar. Ar-Ge'nin ortaya çıkardığı yeni fikirler ve sonuçlar, genellikle diğer yatırımlarda olduğu gibi, Ar-Ge'ye ne kadar kaynak ayrıldığına bağlıdır. Dünyadaki en zengin ülkelerin Ar-Ge'ye en fazla kaynak ayıran ülkeler olması tesadüf değildir. Bazı Ar-Ge faaliyetleri devlet kurumlarında ve üniversitelerde yürütülürken firmalar da günümüzde giderek artan ölçüde Ar-Ge'ye daha fazla kaynak ayırmaya başlamıştır¹⁶⁷. Aşağıda Tablo 1 çeşitli ülkelerde 2018 ve 2019 yıllarındaki Ar-Ge harcamaları ile Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payını göstermektedir.

¹⁶⁵ Taban, a.g.e., s.35-36.

¹⁶⁶ Osman Demir, Adem Üzümcü, "İçsel Büyümenin Kaynakları", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 3-4, 2003, s.21-22.

¹⁶⁷ Taban, a.g.e., s.38.

Tablo 1. Çeşitli Ülkelerde Ar-Ge Harcamaları ve Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı

Ülkeler	2018		2019	
	Ar-Ge Harcamaları (Milyon \$)	Ar-Ge Harcamaları/GSYİH (%)	Ar-Ge Harcamaları (Milyon \$)	Ar-Ge Harcamaları/GSYİH(%)
Avusturya	14.272	3.091	14.653	3.129
Kolombiya	2.063	0.312	2.187	0.320
Çek Cumhuriyeti	7.557	1.899	7.904	1.942
Estonya	619	1.410	743	1.611
Fransa	62.813	2.193	64.053	2.196
Almanya	128.824	3.118	132.511	3.190
Yunanistan	3.589	1.213	3.842	1.275
Macaristan	4.467	1.509	4.577	1.478
İsrail	16 034	4.846	16.888	4.934
İtalya	33.119	1.422	34.254	1.466
Japonya	172.610	3.222	171.854	3.199
Kore	95.438	4.516	100.055	4.640
Meksika	7.336	0.307	6.779	0.284
Polonya	14.052	1.209	16.079	1.321
Romanya	2.519	0.501	2.505	0.479
Rusya	36.616	0.990	39.201	1.039
Türkiye	23.713	1.025	24.827	1.064
ABD	576.237	2.947	612.714	3.067

Kaynak: OECD

Tablo 1’de yer alan ülkeler arasında 2019 yılında Ar-Ge’ye yönelik en fazla harcama yapan ülke 612.714 Milyon \$ ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’dir. ABD’yi 171.854 Milyon \$ ile Japonya ve 132.511 Milyon \$ ile Almanya izlemektedir. En düşük miktarlı harcama 743 Milyon \$ ile Estonya’ya aittir. Türkiye’de ise 2019 yılında AR-Ge’ye yönelik yapılan toplam harcama tutarı 24.827 Milyon \$’dır.

Ar-Ge Harcamaları/GSYİH (%) açısından değerlendirildiğinde, GSYH içinde AR-Ge’ye en çok kaynak aktaran ülke %4,93’lük oranla İsrail’dir. İsraili %4,64 ile Kore ve %3,199 ile Japonya takip etmektedir. GSYH içinde AR-Ge’ye en az kaynak aktaran ülke 0,28 ile Meksika’dır. Meksika’yı %0,32 ile Kolombiya ve %0,47 ile Romanya takip etmektedir. Türkiye’nin GSYH içinde AR-Ge’ye ayırdığı kaynak ise 1,064’tür.

Teknolojik gelişmenin kaynağı firmaların kendi yaptıkları araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yanında çalışanlarının deneyimi de olabilir. Firmadaki işçi, yönetici ve

mühendislerin iş başındaki deneyim artışları verimliliği arttırabilir. Buna ekonomi literatüründe yaparak öğrenme (learning by doing) adı verilmektedir¹⁶⁸.

Teknolojik gelişme pozitif dışsallık yayarak diğer üretim faktörlerinin verimliliğini arttırır. Teknolojik gelişmenin ekonomik büyümeyi olumlu etkilemesi bu pozitif dışsallık etkisine bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında, teknolojinin dışsallık etkisiyle, günümüzde bilgi teknolojilerinin üretimi ve kullanımı büyümeyi belirleyen bir unsur haline gelmiştir. Dolayısıyla ülkelerin ekonomilerini daha hızlı büyütebilmeleri için ekonomilerinin ihtiyaç duyduğu teknolojiye yatırım yapmaları ve fiziki ve beşeri sermayelerinde verimlilik artışı yaratan dışsallıklardan faydalanmaları gerekmektedir. Bu sayede, teknolojik gelişmenin ortaya çıkardığı verimlilik artışıyla aynı miktarda girdi kullanarak daha fazla çıktı elde etme imkanına sahip olacaklardır¹⁶⁹.

Teknolojinin sahip olduğu pozitif dışsallıklar devletin teknolojik gelişme süreçlerine ve sonuçlarına bir biçimde taraf olmasını gerektirmektedir. Şöyle ki, pozitif dışsallıklar piyasada eksik kaynak kullanımı sorunu yaratır. Pozitif dışsallığın arttırılabilmesi için devlet, teknoloji yaratma sürecinde destek sağlayarak maliyetlerin bir kısmını üstlenmek ve Ar-Ge çıktılarında ilişkin mülkiyet haklarını koruyacak düzenlemeleri yapmak zorundadır. Devletin bu işlevini yerine getirme becerisi devlet kapasitesinin gücüne ve etkinliğine bağlıdır. Bu noktada devlet kapasitesi teknoloji politikalarının belirlenmesinden çıktılarının güvence altına alınmasına kadar geniş bir yelpazede önemli bir etki gücüne sahiptir.

Gerçekten de ekonomik büyümeye hız kazandırmak için teknolojik gelişme en iyi araçtır. Üretim miktarını arttırabilmek için daha çok üretim faktörüne ihtiyaç vardır. Ancak dünyadaki çeşitli kaynakların arzının sabit olduğu düşünüldüğünde, bu durum kişi başına düşen gelirdeki artışın bir sonu olduğu anlamına gelmektedir. Bununla birlikte insanlar biriktirilemeyecek ya da yeniden yaratılamayacak girdilerle teknolojik gelişme sayesinde daha fazla (ya da daha iyi) üretmenin yollarını keşfedebiliyorsa yani verimliliği arttırabiliyorsa, o takdirde gelecek yüz yıllarda ekonomik büyümenin dolayısıyla da yaşam standartlarının artmaması için herhangi bir sebep yoktur¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Kibritçioğlu, a.g.m., s.211.

¹⁶⁹ Kaplan, a.g.e., s.17.

¹⁷⁰ İlker Parasız, *Büyüme Teorileri*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2003, s.12.

c. İş Gücü ve Beşeri Sermaye

Ekonomik büyümeyi belirleyen faktörlerden biri de işgücüdür. İşgücü ise ülkedeki nüfusa bağlıdır. İşgücü miktarı, bir ülkedeki nüfustan üretim sürecine katılabilecek kişi sayısı arttıkça artmaktadır. İşgücündeki artış ekonomik büyümeyi iki farklı yoldan etkilemektedir. İlk olarak, işgücü bir üretim faktörü olarak görülmektedir. İkinci olarak, işgücü miktarındaki artış talep yaratacak bir kitle olarak değerlendirilmekte ve talebi karşılayacak yeni üretim yatırımları için motivasyon yaratmaktadır¹⁷¹.

Bununla birlikte artan işgücü miktarı yeni tüketici kitlesini garanti etse bile, işverenlerin geleceğe yönelik olumsuz beklentileri, konjonktürün daralma evresinde olması, sermaye yoğun teknolojilerin işgücüne olan talebi azaltması gibi nedenlerle artan işgücünün tam istihdamı kesin değildir. Üretim faktörlerinin ekonomik büyümeye etkisi verimlilik düzeyi ile ilgilidir. Emeğin verimliliğini sermayenin arttırdığı gerçeği kabul edildiğinde, işgücü miktarının ekonomik büyümeye etkisinin dolaylı olduğu görülecektir. Şöyle ki, mevcut işgücünün yeterli sermaye ve teknoloji ile buluşturulmaması halinde marjinal işgücünün ekonomik büyümeye katkısı giderek azalmaktadır. Dolayısıyla işgücünün tek başına ekonomik büyümeyi doğrudan belirleme imkanı kısıtlanmaktadır. Örneğin, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, nüfus artış hızının daha fazla olduğu az gelişmiş ülkelerdeki yapısal problemler sebebiyle verimlilik gelişmiş ülkelere göre daha düşüktür. Dolayısıyla diğer üretim faktörlerinden maksimum seviyede faydalanılması gerekmektedir. Bu yüzden az gelişmiş ülkelerin sermaye birikimini sağlayacak politikalara öncelik vermeleri, işgücü başına düşen sermaye oranını ve mevcut işgücünün niteliğini arttırmaları gerekmektedir¹⁷².

Emeğin ekonomik büyümeye katkısı işgücü miktarı kadar niteliğine de bağlıdır. İşgücünün niteliğini ifade eden beşeri sermaye ekonomik büyümeye işgücü arzından daha fazla katkı sağlamaktadır. Beşeri sermaye işgücünün sahip olduğu bilgi, beceri, deneyim ve tecrübe olarak tanımlanmaktadır. Modern büyüme teorilerinde işgücünün büyüme üzerindeki etkisi genellikle beşeri sermaye üzerinden incelenmektedir. Çünkü beşeri sermaye hem artan verimliliğin hem de teknolojik gelişmenin temel taşı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla işgücünün beceri ve bilgi birikimini arttıran beşeri sermaye

¹⁷¹ Metin Berber, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Trabzon: Derya Kitabevi, 2011, s.23.

¹⁷² Üzümcü, a.g.e., s.12-13.

ekonomik büyümenin en temel belirleyicilerinden biri olarak görülmektedir¹⁷³. Beşeri sermaye, teknolojik gelişmede olduğu gibi, pozitif dışsallıklara sahip olduğu için piyasa tarafından üretimi yetersizdir. Dolayısıyla beşeri sermaye konusunda kamusal müdahale kaçınılmazdır. Bu noktada her devlet, kapasitesi oranında beşeri sermaye yatırımına katkı sağlamaktadır.

d. Doğal Kaynaklar

Bir ülkenin ekonomik büyümesini etkileyen faktörlerden biri de doğal kaynaklardır. Doğada kendiliğinden oluşan, insan aklı ve tekniğinin ürünü olmayan, ortaya çıkma aşamasında insanın bir rolünün bulunmadığı tüm zenginlik “doğal kaynak” olarak nitelendirilmektedir. Kısaca doğada kendiliğinden bulunan ve insan ihtiyacını karşılayan her şey doğal kaynak olarak adlandırılmaktadır. Toprakla birlikte, tüm yerüstü ve yeraltı kaynaklar, akarsular, madenler, ormanlar, hammaddeler, petrol vb. doğal kaynaktır. Ancak doğal kaynaklar açısından ülkelerarası eşitsiz bir dağılım vardır¹⁷⁴.

Doğal kaynaklar çeşitli sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. En çok kullanılan sınıflandırma ise tükenen ve tükenmeyen doğal kaynaklar sınıflandırmasıdır. Petrol, doğalgaz, kömür ve madenler tükenen doğal kaynaklar içinde yer almaktadır. Tükenmeyen doğal kaynaklar ise kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Rüzgar, su, güneş ve dalga gücü daimi kaynaklar olarak adlandırılırken, orman, jeotermal kaynaklar, toprak ve hava belirli şartlarda kendini yenileyebilen kaynaklar olarak adlandırılmaktadır¹⁷⁵.

Bir doğal varlığın kaynak olarak değerlendirilebilmesi için, o doğal varlığın bir malın üretiminde kullanılması gerekmektedir. Bunun için de bilgiye ihtiyaç vardır. Dolayısıyla insanoğlunun bilgisi arttıkça, doğal kaynakların da kullanımında artış meydana gelebilir. Gerçekten de teknolojiye yaşanan gelişmeler doğal kaynaklar üzerinde iki önemli etki ortaya çıkarmıştır. Bunlardan birincisi teknik gelişmelerin yeni çalışma ve istihdam alanları yaratmasıyla az kullanılan veya kullanılmayan doğal kaynakların üretim sürecine dahil edilmesidir. İkincisi ise teknolojik gelişmelerin doğal kaynakların özelliklerinde değişiklik yapma imkanı sağlamasıyla yeni kullanım alanlarının ortaya çıkmasıdır¹⁷⁶.

¹⁷³ Parasız, a.g.e., s.11.

¹⁷⁴ İlkay Dilber, *Büyüme Teorileri*, İzmir: Kitapana Yayınevi, 2018, s.36.

¹⁷⁵ Dilber, a.g.e., s.36.

¹⁷⁶ Dilber, a.g.e., s.36.

Bir ülkede doğal kaynakların bol olması, doğanın bir hediyesi olarak görülmekte ve o ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasına katkı sağlaması beklenmektedir. Ancak çelişkili bir şekilde petrol, doğalgaz, değerli maden gibi doğal kaynak açısından zengin birçok ülkedeki kanıtlara bakıldığında bu durumun bir nimetten çok lanet olduğunu düşündürmektedir¹⁷⁷. Bu durum “kaynak laneti“ hipotezi olarak adlandırılmaktadır. 'Kaynak laneti' terimi, petrol, doğalgaz, madenler gibi doğal kaynaklara sahip olmanın mutlaka ekonomik büyümeye yol açmadığı ve kaynak zenginliğinin uzun vadede ekonomi üzerinde yapısal bir olumsuz etkisi olabileceği fikrini ifade eder¹⁷⁸.

Gerçekten de Angola, Nijerya, Sudan ve Kongo gibi birçok Afrika ülkesi petrol, elmas veya diğer madenler açısından zengin olmasına rağmen yine de bu ülkelerde kişi başına düşen gelir ve refah düzeyi düşüktür. Bununla birlikte, Doğu Asya ekonomilerin Japonya, Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong, neredeyse hiçbir ihraç edilebilir doğal kaynağı olmayan kayalık adalar (veya yarımadalar) olmasına rağmen yüksek kişi başına gelir ve refah düzeyine sahiptir¹⁷⁹. Dolayısıyla ekonomik büyüme için zengin doğal kaynaklara sahip olmak zorunlu bir koşul değildir. Doğal kaynak zengini olmayan ülkeler de ekonomilerini büyütme potansiyeline sahiplerdir. Hatta örneklerde görüldüğü gibi doğal kaynak zengini ülkelere göre daha hızlı ve istikrarlı büyüebilmektedirler.

Önemli bir üretim faktörü olan doğal kaynakların ülkeler arasında dengesiz dağılımı devletin doğal kaynaklar piyasasına müdahalesini zorunlu kılmaktadır. Her devlet, kapasitesi oranında doğal kaynakların tedarik ve tahsis süreçlerini yönetmeye çalışmaktadır. Devlet kapasitesi güçlü ülkeler, sahip oldukları doğal kaynakların tedarikini ve kendi toplum refahı için tahsisini etkin biçimde yapabilmektedir. Doğal kaynakların tedariki konusunda, devlet kapasitesinin güç boyutunu oluşturan askeri kapasitesini devreye sokabilmektedir. Askeri ve yönetim kapasitesi güçlü devletlerin doğal kaynak zengini ülkelerin “Kaynak Laneti” yaşamalarında önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Arz ve tedarik garantisi elde etmek adına bu ülkelerde yapay çatışma ve

¹⁷⁷ Stella Tsani, “Natural Resources, Governance and Institutional Quality: The Role of Resource Funds”, *Resources Policy*, Vol:38, Issue: 2, 2013, p.181.

¹⁷⁸ Ukertor Gabriel Moti, “Africa’s Natural Resource Wealth: A Paradox of Plenty and Poverty”, *Advances in Social Sciences Research Journal*, Vol: 6, Issue:7, 2019, p.483.

¹⁷⁹ Jeffrey A. Frankel, “The Natural Resource Curse: A Survey”, *NBER Working Papers*, No: 15836, 2010, p.1.

toplumsal kargaşa yaratılmaktadır. Dolayısıyla, doğal kaynakların ekonomik büyümeye etkisi ülkenin sahip olduğu devlet kapasitesi ve teknolojik gelişme düzeyine bağlıdır.

e. Kurumsal Yapı

Son yıllarda yapılan çalışmalarda kurumların ekonomik büyümeyi belirleyen önemli bir faktör olduğu ve dünyanın çeşitli bölgelerindeki gelir farklılıklarının farklı kurumsal yapılardan kaynaklandığı ileri sürülmektedir¹⁸⁰. Bu çalışmalarda işlem maliyetlerinden siyasal istikrara kadar çeşitlilik gösteren kurumsal değişkenlerin, bir ülkenin gelişmişlik seviyesini belirlemede önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır.

Son yıllarda ekonomik büyüme literatüründe sıklıkla söz edilen bir konu olmasına rağmen, kurumların tanımı konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Literatürde en çok North'un "kurum" tanımı kullanılmaktadır. Bu tanıma göre kurumlar; toplumdaki oyunun kuralları veya bireyler arasındaki ilişkileri biçimlendiren ve insanlar tarafından oluşturulmuş kurallar olarak tanımlanmaktadır¹⁸¹.

Bir toplumdaki kurumların en temel rolü, insanlar arası etkileşim için istikrarlı bir yapı oluşturarak belirsizliği azaltmaktır¹⁸². Bu bakımdan kurumlar yazılı ya da resmi (formel) veya sözlü ya da resmi olmayan (informel) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Resmi kurumlar hukuk, anayasa, kanun gibi alanlarda yer alırken, resmi olmayan kurumlar ise davranış normları, gelenek ve görenekler, etik kurallar olarak ortaya çıkmakta ve toplumlarda ve ekonomilerdeki tüm faaliyetlere olanak sağlayan teşvik mekanizmasının altyapısını oluşturmaktadır¹⁸³.

Sözlü ya da resmi olmayan kurumlar sosyal etkileşimin ve insan deneyimlerinin bir sonucu olarak kendiliğinden ortaya çıkmış ve toplumsal olarak kabul görmüş davranış normları ve ilişkilerdir. Bu kurallara uymayanlar toplum tarafından kınama ve dışlama gibi yöntemlerle cezalandırılırlar. Resmi kurumlar ise politik ve ekonomik kurumlar ile sözleşmelerden oluşmaktadır. Bu kurumlar toplumsal yaşamı kontrol eden aktörler veya bir otorite tarafından idari düzenlemeler sonucu oluşturulmaktadır. Politik kurumlar, devletin öncelik sırasını, onun temel karar alma ve denetim mekanizmasını tanımlarken;

¹⁸⁰ Bkz. North, a.g.e., 1990; Acemoğlu, Robinson, a.g.e., 2013.

¹⁸¹North, a.g.e., s.3.

¹⁸² North, a.g.e., s.6.

¹⁸³ Devrim Dumludağ, "Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Kalkınma", *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, ed. Ahmet Faruk Aysan - Devrim Dumludağ, Ankara: İmge Kitabevi, 2014, s.18.

ekonomik kurumlar, mülkiyet haklarını ve bu hakkın ortaya çıkardığı ekonomik hakları tanımlar. Sözleşmeler ise ekonomik mübadeleye ilişkin anlaşmalara ait özel hükümleri içermektedir¹⁸⁴. Resmi kurumlar devlet tarafından oluşturulmuş ve yaptırım gücünü bizzat devletten almaktadır. Bu nedenle genellikle yüksek yaptırım gücüne sahiptir. Ancak, devlet dışındaki bazı özel kuruluşların veya sivil toplum örgütlerinin de aynı devlet gibi bu tarz kurallar yaratma gücü bulunmaktadır¹⁸⁵.

Kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, değişim (işlem)¹⁸⁶ ve üretim maliyetleri üzerinde ortaya çıkmaktadır¹⁸⁷. Kurumların ekonomik büyüme üzerindeki önemli etkilerinden biri, eksik bilgiye bağlı piyasa aksaklıklarını ortadan kaldırarak ekonomik aktörlerin etkin karar almalarını sağlamasıdır. Bu sayede kurumsal etkinlik; mülkiyet haklarının bir kişiden diğerine aktarılması, eksik bilgi ve bürokrasiden kaynaklanan gereksiz işlem maliyetlerini azaltmakta ve pozitif dışsallıklar ortaya çıkarmaktadır. Böylece, daha etkin piyasa araştırması yapılmakta ve üretim için gerekli olan kaynaklar daha az maliyetle elde edildiğinden üretim maliyetleri azalmaktadır. Ayrıca, etkin kurumsal yapı, ekonomik aktörler arasında işlemlerin daha güvenli ve ucuz yapılmasına imkan vererek etkinlik ve kalitenin artmasını sağlamaktadır. Bu durum finansal kaynakları bir araya getirerek tasarruf ve yatırım kanallarının açılmasına, üretimde verimlilik artışı sağlayarak endüstrinin gelişmesine ve ticaretin artmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, etkin kurumlar yoğun rekabet ve ticari risklerle karşı karşıya olan ekonomik aktörlerin işlem ve bilgi maliyetlerini azaltmakta ve böylece girişimcilerin risk almalarını ve yatırım yapmalarını teşvik etmektedir. Sonuç olarak, girişimcilerin ticari riskleri azaldığı ve kaynak etkinliği sağlandığından ticari faaliyetler daha etkin hale gelmektedir.

Etkin kurumsal yapılar kayıt dışı ekonomik faaliyetleri azaltarak toplumda şeffaflığı arttırıp yolsuzluğu ve rüşveti azaltmaktadır. Diğer taraftan kurumlar kısa dönemde pahalı teknolojiyle etkin olmayan ve rekabetten uzak olarak gerçekleştirilen üretimin azalmasına katkı sağlayarak, üretim maliyetlerinin düşmesine de katkı sağlamaktadır. Böylece kurumsal yapı, ekonomi üzerinde etkin bir denetim mekanizması oluşturarak, ekonomik

¹⁸⁴ Dumludağ, a.g.m., s.18-19.

¹⁸⁵ Dilber, a.g.e, s.41-42.

¹⁸⁶ Mübadele edilen unsurun değerli özelliklerini ölçme maliyeti ile hakların korunması, anlaşmaların yürürlüğe koyulması ve denetlenmesinin bedelidir. Bkz. North, a.g.e., p.27.

¹⁸⁷ North, a.g.e., p.5-6.

birimlerin yeteneklerini tamamlamakta ve ekonomik büyüme için gerekli olan kaynakların verimli kullanılmasına yardımcı olmaktadır. Son olarak, gelişmişlik düzeyine ve ekonomik performansa bağlı olarak artan kurumsal kalite, teknolojik yenilikler hakkında bilgi akışını kolaylaştırmakta ve bu yeniliklerin uygulama alanlarının belirlenmesine yardımcı olmaktadır¹⁸⁸.

Ülkeler arasında görülen ekonomik büyüme farklılıklarının önemli kurumsal nedenlerinden biri de hükümetin (yürütme organının) kalitesidir. İdeal olarak yürütme organının, mülkiyet haklarını koruması, sözleşmelerin uygulanmasını sağlaması, rekabeti teşvik etmesi, yolsuzluğu cezalandırması gibi işlevlerle piyasa sisteminin çalışmasına destek olmaları gerekir. Ancak hükümetler (yürütme organları) bazen bu idealden uzaklaşır ve devlet otoritesini kullanarak güçlü birkaç kişiyi zenginleştirmek için toplumsal maliyet pahasına bir “kapan el” gibi hareket etmektedirler. Ampirik çalışmalar, yolsuzluğun boyutunun bir ülkede gerçekten de büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir¹⁸⁹. Bununla birlikte, bazen de devlet bu görevlerini yerine getirecek idari kapasiteye sahip olmaz. Bu durumda da görevlerini yerine getirememesi nedeniyle piyasa etkin çalışmadığından ekonomik büyüme ülke potansiyelinin altında gerçekleşir.

B. EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ VE VERGİYE YAKLAŞIMLARI

Günümüz ekonomik büyüme literatüründe yapılan tartışmalar genellikle, Solow’un ekonomik büyüme modelini temel alan neoklasik büyüme teorisi ile içsel büyüme modelleri etrafında biçimlenmektedir. Dolayısıyla bu başlık altında literatüre paralel olarak neoklasik büyüme teorisi ile içsel büyüme teorileri incelenecektir.

1. NEOKLASİK (SOLOW) BÜYÜME MODELİ

a. Neoklasik (Solow) Büyüme Modeli

Neoklasik büyüme teorisi 1950’li yıllardan 1980’li yıllara kadar büyüme literatüründe en çok dikkat çeken büyüme teorisidir. Ağırlıklı olarak Solow’un 1956 yılındaki “Ekonomik Büyüme Teorisine Bir Katkı” (A Contribution to the Theory of Economic Growth) isimli

¹⁸⁸ Dilber, a.g.e., s.43-44.

¹⁸⁹ N. Gregory Mankiw, Macroeconomics, 7. Edition, New York: Worth Publishers, 2009, p.234.

çalışmasına dayanmaktadır¹⁹⁰. Bu nedenle söz konusu teori Solow modeli olarak da anılmaktadır. Neoklasik büyüme modeli sermaye birikimi, işgücü miktarı ve teknolojik gelişmedeki değişikliklerin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini ortaya koymak amacıyla tasarlanmıştır.

Neoklasik büyüme teorisinin temel varsayımları¹⁹¹;

- 1- Ekonomik faaliyetlerin dışı kapalı bir ekonomide gerçekleştiği
- 2- Rekabetçi piyasa mekanizmasının işlediği
- 3- Ekonomik faaliyetlerin rasyonel bireyler tarafından gerçekleştirildiği
- 4- Faktör kullanımında azalan verimler yasaının geçerli olması
- 5- Ölçeğe göre sabit getirinin bulunduğu bir üretim fonksiyonunun kullanıldığı biçiminde sayılmaktadır.

Neoklasik büyüme teorisinin üretim fonksiyonunu Cobb-Douglas üretim fonksiyonu yardımıyla aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

$$Y = F(K, L)$$

Bu fonksiyonda Y; GSYH'yı, K; sermaye birikimini ve L işgücü miktarını göstermektedir. Üretim fonksiyonu ölçeğe göre sabit getiri varsayımına dayanmaktadır. Yani tüm girdiler iki kat arttığında hasıla da iki kat artmaktadır. Fonksiyonun bir diğer özelliği azalan verimler yasasına dayanmaktadır. Üretim faktörlerinden biri sabit tutulurken diğer üretim faktörü arttırıldığında, daha fazla kullanılan faktörün toplam üretime katkısının giderek azaldığı kabul edilmektedir.

Neoklasik büyüme teorisinde esasen işgücü başına hasıla ile işgücü başına sermaye arasındaki ilişki incelenmektedir. Denklem tüm elemanları işgücü miktarına oranlandığında,

$$Y/L = F(K/L, 1) = F(K/L)$$
 sonucuna ulaşırız.

Buna göre, denklem işgücü başına hasıla (Y/L)'nin işgücü başına sermaye (K/L)'nin bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir. Yani işgücü başına hasıla, işgücü başına sermaye

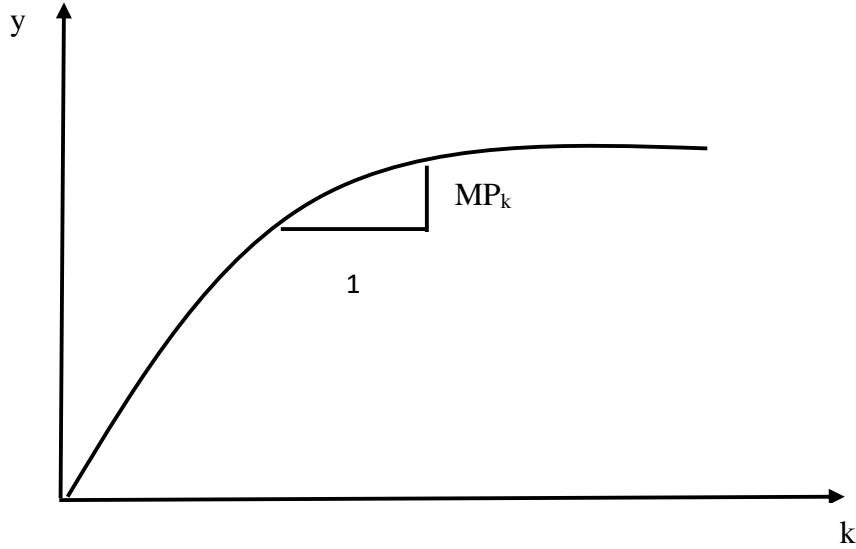
¹⁹⁰ Solow'a bu çalışması ve ekonomik büyüme literatürüne yaptığı katkılar nedeniyle 1987 yılında Nobel iktisat ödülü verilmiştir.

¹⁹¹ Nihal Yener Ercan, "İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış", Planlama Dergisi, Özel Sayı, DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı, 2002, s.130.

tarafından belirlenmektedir. Diğer bir ifadeyle, işgücünün toplam üretime katkısını işgücü-sermaye oranının belirlediği kabul edilmektedir. Kolaylık sağlamak amacıyla işgücü başına miktarları küçük harfle gösterirsek $y = Y/L$ işgücü başına hasılayı ve $k = K/L$ işgücü başına sermaye miktarını göstermektedir. Böylece neoklasik büyüme teorisinin üretim fonksiyonunu aşağıdaki gibi yazabiliriz:

$$y = f(k)$$

Üretim fonksiyonu Şekil 2’de görselleştirilmiştir. Üretim fonksiyonuna göre, işgücü başına sermaye arttıkça işgücü başına hasıla da artmaktadır. Bununla birlikte, azalan verimler sebebiyle, işgücü-hasıla düzeyi azalan oranda artmaktadır. Bunun anlamı, istihdam edilen her birim emeğin toplam üretime katkısı istihdam düzeyi arttıkça azalmaktadır. Bu sonuç üretim fonksiyonu eğrisinin eğimi ile gösterilebilir. Üretim fonksiyonunun eğimi sermayenin marjinal ürününü (MP_k) yani işgücü başına ne kadar çıktılı elde edileceğini göstermektedir. İşgücü başına sermaye oranı (k) arttıkça üretim fonksiyonunun eğimi azalacak; yani azalan verimler kanunu işleyecek ve üretim fonksiyonu daha düz hale gelecektir¹⁹².

Şekil 2. Neoklasik Büyüme Teorisinin Üretim Fonksiyonu

¹⁹² Taban, a.g.e., s.115.

Bu fonksiyonel ilişkiden hareketle, neoklasik büyüme teorisinde ekonomik büyümenin temel belirleyicisi sermaye birikimi olarak kabul edilir. Sermeye birikimi zaman içinde değişebilir ve bu değişimler ekonomik büyüme düzeyini belirler. Sermeye birikimini etkileyen en önemli unsur ise yatırım düzeyidir. Sermaye zaman içinde yıpranmakta ve üretimde verimliliği azalmaktadır. Bu noktada sermaye birikimi yatırımın düzeyine bağlı kalmaktadır. Şöyle ki; sermaye birikiminin artması için yeni yatırım düzeyinin ikame yatırım düzeyinden fazla olması gerekmektedir. İkame yatırım, yıpranan (amortismanına uğrayan) sermayenin yerini dolduracak yatırım düzeyini göstermektedir. Net sermaye birikiminden bahsedebilmek için toplam yeni yatırım miktarının amortismanına uğrayan sermaye miktarından büyük olması zorunludur¹⁹³.

Sermaye birikimindeki değişim (ΔK) yeni yatırımlardan (sY) üretim sürecinde meydana gelen sermayedeki aşınma ve yıpranmaların çıkarılmasıyla bulunmaktadır. Buradan hareketle, neoklasik büyüme teorisinin sermaye birikim denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\Delta K = sY - dK \quad d > 0$$

Denklemden ΔK ; sermaye birikimindeki değişimi göstermektedir. sY ; yeni tasarrufları göstermektedir. Neoklasik büyüme teorisinde gelirin sabit bir oranının (s) tasarruf edildiği, kapalı bir ekonomide tasarrufların yatırımlara eşit olduğu ve yatırımların sadece sermaye birikimi amacıyla kullanıldığı varsayılmaktadır. Bu nedenle sY 'yi yeni yatırımlar olarak da düşünebiliriz. Son terim dK ise; üretim sürecinde sermaye birikimindeki aşınmaları ifade etmektedir. Sermeye birikiminin her dönem ne kadar üretim yapıldığına bakılmaksızın sabit bir “ d ” oranında aşınmaya uğradığını göstermektedir¹⁹⁴. Sermaye birikimi arttıkça yatırımlar ve hasıla da artmaktadır. Bununla birlikte sermaye birikimi ne kadar yüksekse aşınma miktarı da o kadar yüksektir. Sonuç olarak, sermaye birikiminin yatırımların ve amortisman oranının bir fonksiyonu olduğu söylenebilir. Ayrıca bir fonksiyonel ilişki de sermaye birikimi ve amortisman oranında kurulabilir. Buna göre amortisman düzeyi sermaye birikiminin doğrusal bir fonksiyonudur. Sermaye birikimi arttıkça amortisman düzeyi de artmaktadır.

¹⁹³ Mankiw, a.g.e., p.195.

¹⁹⁴ Charles I Jones, *Introduction to Economic Growth*, New York: W.W. Norton & Company, 1998, p.22.

Neoklasik büyüme teorisinde ekonomik büyümeyi etkileyen bir diğer unsur nüfus artışı (n) yani işgücü miktarındaki artıştır. Bu teoriye göre nüfus artışı büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Çünkü işgücündeki artış kişi başına düşen sermaye miktarını değiştirmekte, azaltmaktadır. Dolayısıyla işgücündeki artış aşınmaya benzer bir etki yaratmaktadır. Aşınma işçi başına sermaye birikimini (k) yıpratarak azaltırken, nüfus artışı sermaye birikiminin daha çok işçi arasında her işçiye daha az düşecek şekilde dağıtarak azaltmaktadır. Solow modeli yüksek nüfus artış hızına sahip olan ülkelerin düşük işgücü başına sermaye düzeylerine ve dolayısıyla daha az gelire sahip olacaklarını öngörmektedir¹⁹⁵.

Artan nüfusa sahip bir ekonomide işçi başına sermayede ortaya çıkan değişim, yatırımın olumlu etkisi ile yıpranmanın ve nüfus artışının olumsuz etkilerinin toplamı arasındaki farka eşittir. Örneğin bir ekonomide nüfusun dolayısıyla da işçi sayısının %10 artması işçi başına düşen sermaye birikiminin %10 azalması anlamına gelmektedir. Buradan hareketle, nüfus artış hızının n olduğu bir ekonomide, işçi başına düşen sermayede ortaya çıkan değişim aşağıdaki gibi yazılabilir¹⁹⁶:

$$\Delta k = sY - (d+n)k$$

Yukarıdaki denkleme göre işgücü miktarı n oranında artarken işgücü başına tasarruf veya yatırımların bir kısmı işgücüne yeni katılanları donatmak için kullanılmaktadır. Bu miktar nk kadardır. Bununla birlikte mevcut sermaye birikimi d oranında yıpranmaktadır. Örneğin fiziki sermayenin ortalama kullanım ömrü 20 yıl ise, sermayenin yıllık yıpranma oranı %5 (d= 0,05)'tir. Bu durumda sermaye miktarı her yıl dk kadar yıpranmış olacaktır. Bu yüzden işgücü başına tasarrufların veya yatırımların bir kısmı (dk) da yıpranan sermayenin yerini almak için kullanılacaktır. Dolayısıyla sermaye işgücü oranını sabit tutabilmek için işgücü başına tasarrufların (d+n)k arttırılması gereklidir¹⁹⁷.

İşgücü miktarı arttıkça sermaye işgücü oranını sabit tutabilmek için tasarrufların kullanılmasına sermayenin genişlemesi (capital widening) adı verilmektedir. Sermaye genişlemesinde sermaye birikimi artmasına rağmen işgücü başına sermaye miktarı değişmemekte, sabit kalmaktadır. Yani bu durumda $sY = (d+n)k$ 'dir. Buna karşılık işçi

¹⁹⁵ Mankiw, a.g.e., p.212-213.

¹⁹⁶ Erdal M. Ünsal, *Makro İktisat*, 2013, s.655.

¹⁹⁷ Taban, a.g.e., s.118-119.

başına yatırım miktarı, işçi başına sermayeyi sabit tutmak için gereken miktarı aşarsa bu duruma sermayenin derinleşmesi adı verilmektedir. Bu durumda $sy > (d+n)k$ 'dır ve kişi başına düşen sermaye miktarı (k) artış gösterir. Sermayenin derinleşmesi sürekli gerçekleştirilebilecek bir durum değildir. Belli bir noktadan sonra kişi başına düşen sermaye miktarı (k) arttırılamamakta ve sabit kalmaktadır. Bu duruma “durağan durum” (steady state) adı verilmektedir¹⁹⁸. Yani durağan durum, işçi başına yatırım ile aşınma ve nüfus artışından kaynaklanan kişi başına sermayedeki azalışın eşit olduğu, bu sebeple de kişi başı sermaye ve hasılanın değişmediği durumu göstermektedir. Durağan durumda, hasıla (Y) artmasına rağmen bu artış nüfus artışı kadar bir artış olduğu için kişi başı hasıla artmamaktadır.

Neoklasik büyüme teorisinde ekonomik büyümeyi etkileyen bir diğer faktör teknolojik gelişmedir. Teknolojik gelişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi sermaye ve işgücünün verimliliğini arttırmak suretiyle ortaya çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeler sayesinde, mevcut üretim faktörleriyle daha çok hasıla elde edilebileceği gibi, daha az üretim faktörü kullanılarak aynı hasıla düzeyi de elde edilebilir¹⁹⁹. Dolayısıyla teknolojinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi olumludur.

Teknolojik gelişme ekonomik büyümeyi belirleyen önemli bir faktör olmakla birlikte, Solow modelinin önemli varsayımlarından biri teknolojinin dışsal olmasıdır. Solow modelinde teknolojik gelişmenin “cennetten düşen bir meyve” gibi, ekonominin diğer unsurlarından bağımsız olarak, ekonomiye otomatik olarak girdiği varsayılmış ve tesadüfen ortaya çıkan bir olgu olarak görülmüştür. Bu nedenle teknolojik ilerlemenin nasıl ortaya çıktığı modellenmiş, teknolojik gelişmenin anlık durumuna bakarak sabit bir oranda büyüdüğü varsayılmıştır²⁰⁰.

Neoklasik büyüme teorisine göre teknolojik gelişme olmadan ortaya çıkan büyüme geçicidir. Tasarruf oranları arttırılarak elde edilen büyüme sürdürülebilir bir durum değildir. Buna bağlı olarak, şu iki sonuç ortaya çıkmaktadır²⁰¹: ekonomik büyüme dışsal faktörlere bağlıdır ve ülkeler arasındaki milli gelir farklılıkları zamanla kaybolmaktadır.

¹⁹⁸ Charles I Jones, a.g.e., p.25.

¹⁹⁹ Üzümcü, a.g.e., s.219.

²⁰⁰ Charles I Jones, a.g.e., p.33.

²⁰¹ İlker Parasız, 2003, s.136.

Neoklasik büyüme teorisine göre ekonomik büyümeyi nüfus artışı ve teknolojik gelişme gibi dışsal değişkenler belirlemektedir. Bu nedenle kamu politikalarının kişi başına düşen gelirden artış sağlayacak ekonomik büyümeyi hızlandırmada bir rolü yoktur. Bu yüzden maliye politikasının kişi başına geliri arttıracak bir araç olarak kullanılması bu teoride konu dışı hale gelmiştir²⁰².

Neoklasik büyüme teorisinde, teknoloji düzeyinin tüm ülkelerde eşit olduğu ve değişmediği varsayımı altında, uzun dönem büyüme oranlarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından birbirine yakınlaşacağı ve bu oranın da sıfır olacağı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu hipotez literatürde *yakınsama hipotezi* olarak adlandırılırken, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalamaları sürecine ise *yakalama süreci* olarak adlandırılmaktadır. Yakınsama hipotezi, ülkeler arası gelişmişlik farkının, ülkelerin sermaye birikim düzeylerinin farklı olması ve sermayenin marjinal verimliliğinin azalan seyir izlediği varsayımından hareket etmektedir. Sermaye birikimi yüksek olan ülkelerde sermayenin marjinal verimliliği düşük olduğu için, sermaye, marjinal verimliliği yüksek olan sermaye açığı bulunan ülkelere kayacaktır. Uluslararası piyasalarda görülen faiz oranlarındaki farklılıklar, sermaye akışlarını teşvik ederek bu sürece katkı sağlar. Uluslararası sermaye hareketleri faiz oranları eşitleninceye kadar devam eder. Bu durum ülkelerin reel büyüme oranlarının sıfıra ve birbirlerine yakınlaşmasına yol açar²⁰³.

Teoriye göre, teknolojinin dışsal ve sabit olduğu varsayımı altında, bir ekonomide sermaye işgücünden daha hızlı artarsa, faiz oranları düşecek ve yoksul ülkeler zengin ülkelere daha hızlı büyüyerek eninde sonunda zengin ülkeleri yakalayacaktır. Eş-oranlı bir yatırım, başlangıçta faktör donanımlarının farklı olması sebebiyle, yoksul ülkedeki hasılayı zengin ülkelerekinden daha hızlı artırır. Böylece, ülkeler arasında büyüme oranları (sonradan birbirlerine yakınlaşacak olmakla birlikte) başlangıçta farklılaşır ve sonuçta, yoksul ülkeler zengin ülkelerin kişi başına reel hasıla düzeyine ulaşırlar²⁰⁴.

²⁰² Graham Keith Shaw, "Policy Implications of Endogenous Growth Theory", *The Economic Journal*, Vol:102, Issue: 412, 1992, p.611.

²⁰³ Kibritçioğlu, a.g.m., s.214-215.

²⁰⁴ Kibritçioğlu, a.g.m., s.215.

b. Neoklasik (Solow) Büyüme Modelinin Vergiye Yaklaşımı

Vergi politikasının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği; yeni yatırımları ve girişimciliği caydırıp caydırmadığı, vergi kanunlarının bazı yatırımları diğerlerine göre daha karlı hale getirdiği için yatırım kararları üzerinde saptrıcı etkiye sahip olup olmadığı veya işgücü arzı ve beşeri sermayenin gelişmesinde caydırıcı etkiye sahip olup olmadığı literatürde sıklıkla tartışılmaktadır. Bu konular, genellikle, Solow (1956) tarafından geliştirilen bir muhasebe çerçevesinde ele alınmıştır. Bu yaklaşımda genellikle GSYH ile ölçülen çıktı (y) ekonomideki kaynaklar (işgücü miktarı ve niteliği ile sermaye stokunun boyutu ve verimliliği) tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle ekonomik çıktının büyüme hızı, fiziki ve beşeri sermaye miktarı ile bu kaynakların verimliliğindeki değişikliğin büyüme hızına bağlı olacaktır. Bu ilişkiden hareketle, ekonomik çıktının büyüme oranını bileşenlerine aşağıdaki gibi ayırabiliriz²⁰⁵:

$$y_i = \alpha_i k_i + \beta_i m_i + \mu_i$$

Bu denklemde;

y_i : i ülkesinde çıktının büyüme oranı

α_i : sermayenin marjinal verimliliği

k_i : sermaye stoğundaki değişim oranı

m_i : efektif işgücündeki artış oranı

β_i : işgücünün verimliliği

μ_i : ekonominin genel verimlilik artışı

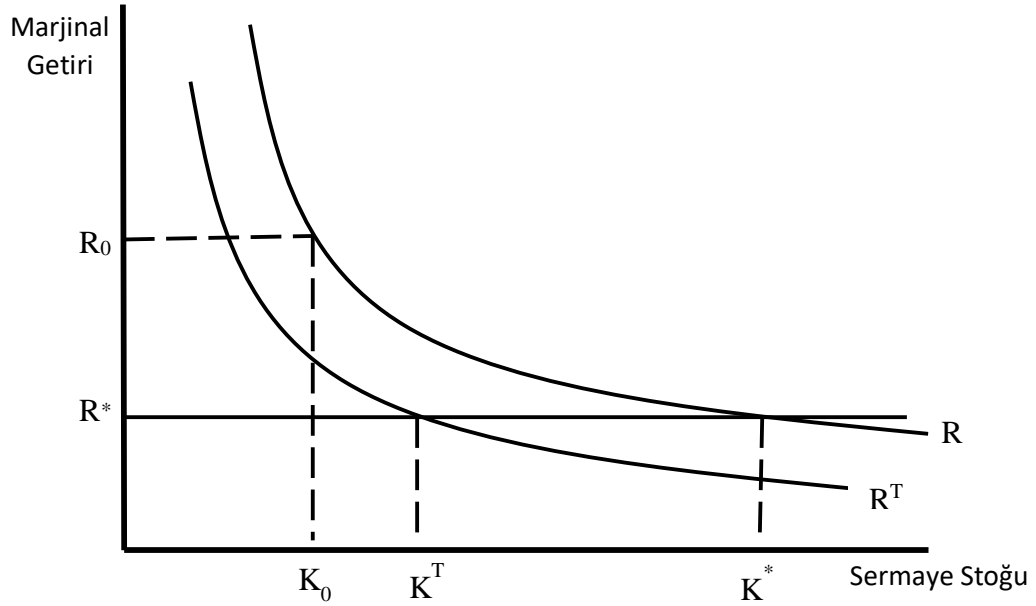
Yukarıdaki teorik çerçeveye göre, denklemin sağ tarafındaki değişkenlerin her birine karşılık gelen, vergilerin çıktı büyümesini etkileyebileceği beş yolu bulunmaktadır. Bunlar²⁰⁶;

²⁰⁵ Eric Engen, Jonathan Skinner, "Taxation and Economic Growth", *National Tax Journal*, Vol: 49, Issue: 4, 1996, p.618.

²⁰⁶ Engen, Skinner, a.g.m., p.618-619.

- Kurumlar vergisi, kişisel gelir vergisi ve sermaye kazançları üzerinden alınan vergi oranlarının yüksek olması ile amortisman indiriminin düşük olması, sermaye stoğundaki (k_i) artışları olumsuz etkileyebilmektedir.
- Vergiler, işgücüne katılımı veya daha fazla çalışmayı caydırarak işgücü arzının büyüme oranını (m_i) düşürebilir.
- Vergiler, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) ile “yüksek teknoloji” endüstrileri gibi emek ve sermayenin verimliliğini artırabilme potansiyeli bulunan ve pozitif dışsallık taşıyan faaliyetlerden elde edilecek gelirleri azaltmaktadır. Bu nedenle, bu alanlara yönelik girişimleri caydırarak verimlilik artışını (μ_i) engelleme potansiyeline sahiptir.
- Vergiler, yatırımları, yüksek vergilendirilen sektörlerden daha düşük verimliliğe sahip ancak daha düşük oranda vergilendirilen sektörlerle kaydırarak sermayenin marjinal verimliliğini olumsuz etkileyebilmektedir.
- Emeğin yüksek oranda vergilendirilmesi, marjinal verimliliği yüksek ancak vergi yükü ağır sektörlerdeki istihdamı caydırarak beşeri sermayenin verimli kullanımını bozabilir. Diğer bir ifadeyle, vergi yükünün yüksek olduğu ülkelerde, fiziki ve beşeri sermaye birikimleri sabitken, α ve β katsayılarının düşük olması nedeniyle ekonomik büyüme yavaşlayacaktır.

Vergilerin Solow modelinde toplam çıktıyı nasıl etkilediğini ortaya koymak için aşağıda şekil 3’den yararlanabiliriz. Başlangıç noktasında sermaye stoğu K_0 ve marjinal getiri oranı R_0 düzeyindedir. Bu durumda R_0 , R^* ’ın üzerinde olduğu için tasarruflar pozitiftir. Bu durumda sermayenin marjinal getirisi R^* ’a düşene kadar tasarruflar ve sermaye birikimi artmaya devam eder. R^* ’a geldiğinde ise durur. Hükümetin gelir vergisi uyguladığını varsaydığımızda; vergi, sermayenin marjinal getirisini düşürdüğü için bireylerin tasarruf etme güdüsünü zayıflatarak marjinal getiri eğrisinin R ’den R^T ’ye paralel aşağı doğru kaymaya neden olur. Çünkü bireyler yalnızca vergi sonrası getiriyi önemserler. Böylece K_0 ’dan başlayan ilk sermaye stoğu, vergisiz durumda K^* ’a kadar devam edecekken, vergi uygulandığı durumda sermaye birikimi K^T ’e ulaştığında durur.

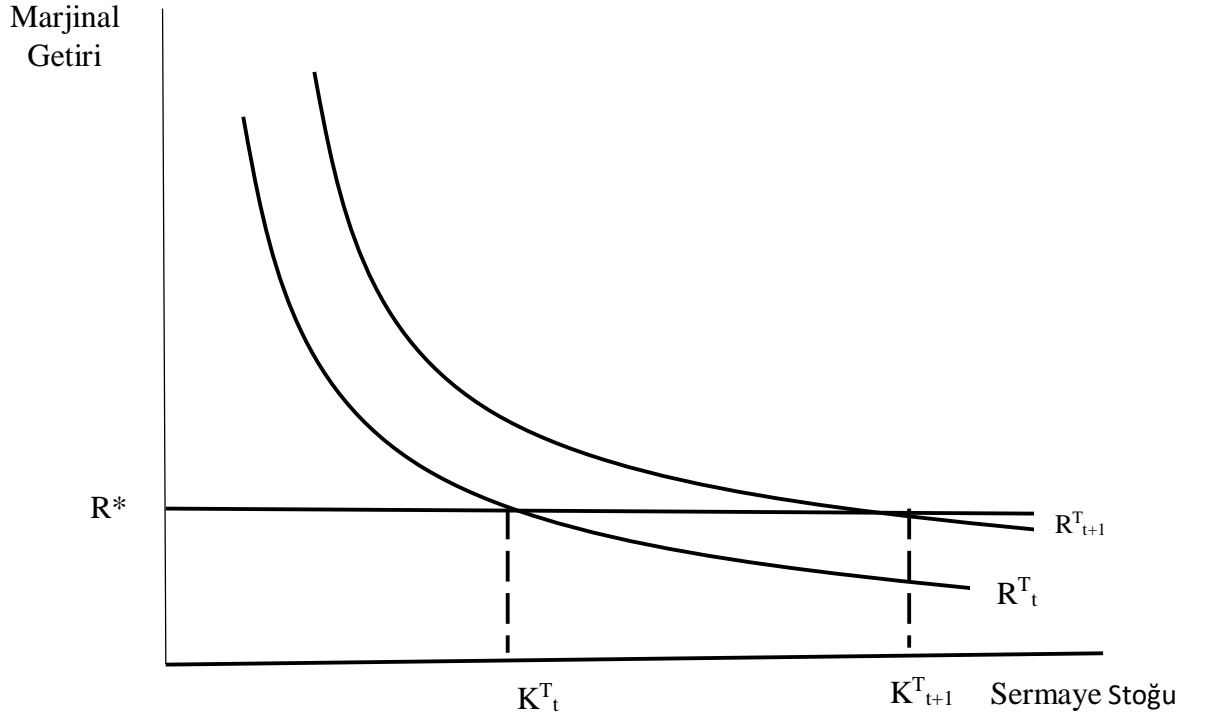

Şekil 3. Neoklasik Büyüme Teorisinde Vergiler

Kaynak: Peter N. Ireland, "Two Perspectives on Growth and Taxes", *Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly*, Vol: 80, Issue:1, 1994, p.3.

Şekil 3, Solow modelinde gelir vergisinin toplam çıktıyı nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Vergi, sermayenin marjinal getirisini düşürdüğü için özel tasarrufları azaltır. Daha düşük tasarruf, daha küçük bir sermaye stoku anlamına geldiğinden, vergiyle elde edilen çıktı düzeyi, vergisiz durumda elde edilen çıktı düzeyinden daha düşüktür. Şekil 3 ayrıca, vergi olsun veya olmasın, Solow modelinin, sermaye üzerindeki marjinal getirinin sonunda R^* 'a düştüğünü, böylece sermaye birikiminin ve büyümenin nihayetinde duracağını ima ettiğini göstermektedir.

Solow büyüme modelinde sürekli büyümenin sağlanabilmesi için ekonomide genel ekonomik verimliliğin (μ) artması gerekmektedir. Bu da teknolojik gelişmeyle gerçekleşmektedir. Böylece aynı girdi miktarıyla daha fazla çıktı elde edilebilecektir. Aşağıda Şekil 4 bize teknolojik gelişmede bir artışın etkilerini göstermektedir.

Şekil 4. Neoklasik Büyüme Teorisinde Teknolojik Gelişme

Kaynak: Ireland, a.g.m, p.4.

Hükümet, gelir vergisini uygulamaya devam etmektedir. t süresinin sonunda, sermaye stoku K^t , minimum getiri oranı R^* ile durağan düzeye ulaşmıştır. Bu durumda teknolojik değişim olmadan ekonomi daha fazla büyüyemez. Teknoloji, t zamanından $t + 1$ zamanına geliştiğinde, marjinal getiri eğrisi R_t^T 'den R_{t+1}^T 'e yani yukarıya kayar. Böylece marjinal getiri R^* 'nin üzerine yükselir ve sermaye birikimi yeniden artmaya başlar. Sermaye birikimi artışına bağlı olarak sermaye stoku K_{t+1}^T 'e yükselir. Bu nedenle, Solow modelinde teknolojik gelişme, azalan marjinal getirilerin etkilerini dengeleyerek sürekli büyümeyi sağlayacak unsur olarak kabul edilir.

Buradaki temel varsayım, μ 'nin tamamen dışsal olmasıdır. Bu varsayım, Solow modelini dışsal bir büyüme modeli yapmaktadır. Vergi, daha düşük bir üretim seviyesine yol açan olumsuz etkiler yaratsa da, ekonominin uzun vadeli büyüme oranını belirleyen teknolojik

değişim süreci üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Diğer bir ifadeyle, Solow modelinde vergiler kısa dönemde çıktı üzerinde etki yaratsa bile bu etki uzun dönemde kaybolmaktadır²⁰⁷.

2. İÇSEL BÜYÜME MODELLERİ

Neoklasik büyüme teorisine göre teknoloji uzun dönemde ekonomik büyümeyi belirleyen temel faktördür. Ancak teknolojik gelişmenin dışsal olarak, tesadüfen ortaya çıktığı kabul edilmiştir. Bu sebeple neoklasik büyüme teorisi ekonomik büyümenin nasıl meydana geldiğini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Ayrıca dünya ekonomisindeki ülkelerin geçmiş büyüme performansları gözlemlendiğinde, neoklasik büyüme teorisinin uzun dönemde durağan durum büyüme oranlarının sifıra yaklaşacağı ve ülkelerin büyüme oranlarının birbirine yaklaşacağına yönelik öngörüler gerçekleşmemiştir. Bu sebeplerle neoklasik büyüme teorisi ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Belirtilen bu eksiklikler içsel büyüme teorilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

a. İçsel Büyüme Modelleri

İçsel büyüme teorilerinin temellerinin Romer (1986), Romer (1988) ve Barro (1990)'nun yaptığı çalışmalara dayandığı genel kabul görmektedir. İçsel büyüme teorileri ile ilgili çalışmalar, ekonomik büyümeyi ekonomik sistemin dışındaki unsurlara bağlayan neoklasik büyüme yaklaşımının aksine, ekonomik sistemin kendi dinamikleri içinde bazı faktörlerin etkileşimiyle içsel olarak gerçekleştiğini ileri sürmektedirler. İçsel büyüme teorilerini neoklasik büyüme teorisinden ayıran en önemli nokta burasıdır. İçsel büyüme teorilerinin amacı büyüme muhasebesi açısından katma değeri hesaplamak değil, katma değeri etkileyen faktörleri ve böylece katma değer ülkeler arasında farklılaşmasına sebep olan kamu ve özel sektör tercihlerini incelemektir²⁰⁸.

İçsel büyüme teorilerinin neoklasik büyüme teorisinden ayrıldığı noktalar şunlardır²⁰⁹:

1. Ekonomik büyüme, sistemi dışarıdan etkileyen faktörlere değil, ekonominin iç dinamiklerine bağlıdır.
2. Teknolojik gelişme, ekonomik yaşam içinde ortaya çıkmaktadır.

²⁰⁷ Ireland, a.g.m, p.5.

²⁰⁸ Ercan, a.g.m, s.130.

²⁰⁹ Metin Berber, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, 7. b., Bursa: Ekin Yayınevi, 2019, s.195-196.

3. Ekonomik büyüme yaşanan şoklardan etkilenmekte olup, yaşanan bir şokun etkisi gelecek dönemleri etkileyebilir.
4. Hem üretim faktörleri hem de toplam üretim için sabit ya da artan oranlı fonksiyon kullanılmıştır.
5. Yakınsama hipotezi reddedilir. Tam tersine, az gelişmiş ülkeler gerekli önlemleri almazlarsa gelişmiş ülkeler ile aralarındaki gelir farkları gittikçe artacaktır.
6. Eğitim düzeyi, kamu politikaları ve hizmetleri, dış ticaret, vergi, gelir dağılımı, bölgesel faktörler, kültürel yapı, dinsel faktörler, doğurganlık oranı, yönetim şekli, sağlık, ekonomik istikrar, yatırım oranı gibi faktörler uzun dönemde büyüme üzerinde etkilidir.
7. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde optimal büyüme oranına ulaşana kadar devlet müdahalesi gerekir. Müdahalelerin daha çok yol gösterici nitelikte olması öngörülür.
8. İçsel büyümede tasarruflar büyümeyi kalıcı olarak etkilerler.

Ekonomilerdeki büyümenin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışan büyüme teorilerinin tüm ekonomilerdeki büyümeyi tek bir model veya değişkenle açıklaması söz konusu değildir. Bu durum içsel büyüme teorileri için de böyledir. İçsel büyüme teorisi içinde yer alan modellerinin ortak görüşü, büyümeyi belirleyen faktörlerin ekonomik sistemin içinde var olmasıdır. Bununla birlikte farklı yazarlar ekonomik büyümenin motoru olarak farklı bir faktörü ön plana çıkarmışlardır. İçsel büyüme teorilerinde büyümenin motoru olarak öne çıkartılan dört farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar²¹⁰:

- Bilgi Üretimi ve Dışsallıklar Modeli
- Beşeri Sermaye Modeli
- Kamu Politikası Modeli ve
- Ar-Ge Modeli olarak sıralanabilir.

(1) Bilgi Üretimi ve Dışsallıklar Modeli

Bilgi üretimi ve dışsallıklar modeli Arrow (1962)'un "The Economic Implications of Learning by Doing" adlı çalışmasına dayanmaktadır. Arrow, bazı sektörlerde zaman

²¹⁰ Berber, a.g.e., 2019, s.197-198.

ilerledikçe üretim maliyetlerinin düştüğünü, ürün kalitesinin yükseldiğini ve üretimde artış yaşandığını fark etmiştir. Bu durumu da “yaparak öğrenme” olarak adlandırmıştır. Arrow’a göre öğrenme işgücünün deneyiminin artışı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir firma üretim yaptıkça zamanla kendi üretimi konusunda daha fazla bilgiye sahip olmakta ve böylece maliyetlerini düşürebilmekte, ürünlerini geliştirerek yeni ürünler ortaya çıkarabilmektedir. Ülkedeki toplam üretim miktarı da firmaların üretimlerinin toplamından oluştuğundan, firmaların verimlilikleri ile toplam üretim düzeyi arasında doğrusal bir ilişki vardır. Bu sebeple yaparak öğrenme ekonominin genelinde toplam üretim düzeyini arttırmaktadır²¹¹.

Romer (1986)’e göre bir firmanın yeni bir bilgi üretmesi, diğer firmaların üretim olanakları üzerinde pozitif dışsallığa sebep olmaktadır. Çünkü bilgi mükemmel bir şekilde mülkiyet hakkına bağlanamaz veya gizli tutulamaz²¹². Yeni bilgiyi üreten firma, diğer firmalar tarafından bu yeni bilgiye erişimi ve onun kullanımını tamamen dışlayamadığı için yaparak öğrenme sonucu elde edilen yeni bilgi kamu malı olarak değerlendirilebilir. Bu durum özellikle Ar-Ge yatırımlarında daha net ortaya çıkmaktadır. Birbirleriyle rekabet halinde olan firmalar, yeni icat edilmiş ürünleri analiz ederek çok fazla yatırım yapmadan diğer firmaların yenilikçi fikirlerini kullanabilirler. Böylece, bilgi birikiminden kaynaklanan pozitif dışsallıklar, firmaların azalan marjinal getirilerini ortadan kaldırarak faaliyetlerini artan marjinal getiri koşullarında sürdürmelerine imkan sağlar²¹³.

Romer, mevcut sermaye stokunu, ekonomide üretilen yeni bilginin göstergesi olarak kabul etmiştir. Yani o ülkede daha önce yapılan yatırım miktarı ne kadar fazlaysa (sermaye stoku ne kadar çoksa) o kadar fazla ekonomik bilgi üretilmiştir. Üretim fonksiyonu bu biçimde oluşturulduğunda, belli varsayımlar altında, sermaye için artan verimler geçerli olmaktadır. Dolayısıyla, her yeni yatırımın getirisi bir öncekinden daha çok olacaktır²¹⁴.

²¹¹ Kenneth J. Arrow, “The Economic Implications of Learning by Doing”, *The Review of Economic Studies*, Vol:29, Issue: 3, 1962.

²¹² Paul M. Romer, “Increasing Returns and Long-Run Growth”, *Journal of Political Economy*, Vol:94, Issue: 5, 1986, p.1003.

²¹³ Kaynak, a.g.e., 2015, s.216.

²¹⁴ Murat A. Yülek, “İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu politikaları”, *Hazine Dergisi*, S.6, 1997, s.99.

Romer'in pozitif dışsallıklar önerisiyle birlikte, ölçeğe göre sabit verimlere dayanan neoklasik üretim fonksiyonu yerini, ölçeğe göre artan üretim fonksiyonuna bırakmıştır. Romer'in pozitif dışsallıklar ile ilgili ortaya attığı bu görüş daha sonra birçok iktisatçı tarafından farklı şekillerde kullanılmıştır. Lucas (1988) dışsallıkları, beşeri sermaye birikiminin bir sonucu olarak ele almıştır. Ekonomik büyüme, özel ve kamu sektörünün beşeri sermayeye yapmış olduğu yatırımların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte beşeri sermayeye yapılan yatırım, diğer sektörlerdeki verimliliği de arttırmakta ve ekonomide daha hızlı bir büyüme ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Romer (1990), Aghion ve Howitt (1992, 1994), Grossman ve Helpman (1994) ise, dışsallıkların araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yapılan yatırım sonucu ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Barro (1991) ise, kamunun yapacağı altyapı yatırımlarının özel sektörü de teşvik edeceğini ve yapılacak yatırımlar neticesinde sadece fiziki ürünün değil aynı zamanda yeni üretim bilgisinin de ortaya çıkacağını ve bunun da dışsallıklar sonucu diğer sektörlerle yayılarak ekonominin genelinde verimlilik artışı sağlayacağını ifade etmiştir²¹⁵.

(2) Beşeri Sermaye Modeli

Beşeri sermaye, işgücünün sahip olduğu bilgi ve becerilerin toplamıdır. Beşeri sermaye yatırımları denilince akla eğitim yatırımları gelse de beşeri sermaye yaparak öğrenme yoluyla kendiliğinden de ortaya çıkabilir. Bununla birlikte işgücünün sağlığı ve beslenmesi de beşeri sermayenin önemli bir unsurudur²¹⁶.

Beşeri sermayeye dayalı içsel büyüme modelleri büyümenin motoru olarak beşeri sermayeyi görürler. Bu modeller Lucas (1988)'in öncü çalışmasına dayanmaktadır. Lucas'ın çalışmalarını takiben uzun dönem büyümenin ve ölçeğe göre artan getirinin sürekli kılınmasında beşeri sermayeyi ana unsur olarak kabul eden birçok model oluşturulmuştur.

Beşeri sermayenin tanımlanması ekonomik büyüme modellerinde farklılık gösterebilmektedir. Örneğin Lucas (1988) modelinde beşeri sermaye için tek girdi olarak eğitimde geçirdikleri süreyi dikkate alırken²¹⁷, Sørensen (1993) modelinde girdi olarak

²¹⁵ Berber, a.g.e., 2019, s.199-200.

²¹⁶ Berber, a.g.e., 2019, s.200.

²¹⁷ Robert E. Lucas, "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, Vol: 22, Issue: 1, 1988.

işgücünün becerisini arttıracak kaynakları da dikkate almıştır. Bu tamamlayıcı kaynaklar eğitimlerin yapıldığı okul, atölye, labaratuvar ve eğitimcilere yapılan yatırımları da kapsamaktadır²¹⁸.

Beşeri sermayeye dayalı içsel büyüme modelleri özünde eğitimde geçen zamanın ve eğitime kullanılan sermayenin yoğunluğuna bağlı olarak, mesleki ve teknik becerisi yüksek işgücünün geliştiğini ve kalifiye işgücüne bağlı olarak da üretimde verimliliğin arttığını ve sürekli artan verimlerle büyümenin devam ettiğini savunmaktadır. Böylece ortalama eğitim süresi uzun olan, mesleki teknik ve bilimsel eğitime daha çok kaynak ayıran ülkeler, üretim tekniklerinde daha çok yenilik yapmakta ve ürünlerinde de nitelik ve nicelik faydası yaratarak ekonomik büyümeyi sürekli kılmaktadır²¹⁹.

Beşeri sermayenin ekonomik büyümenin sağlanmasında taşıdığı önem, devletin bu konuda üstleneceği görevin önemine de yansımaktadır. Çünkü bireylerin eğitim ve becerilerini arttırıcı faaliyetleri destekleyen politikalar ekonomik büyümeyi hızlandırabilecektir. Şirketler istihdam ettikleri işçilere belirli bir seviyede eğitim verseler de vatandaşa temel eğitimi sağlamak ancak devletin üstlenebileceği bir görevdir. Birçok ülkede özel eğitim kurumlarının bulunması devletin eğitim konusunda taşıdığı önemi ortadan kaldırmaz. Bu kurumların hemen hemen hepsinin devletten önemli yardımlar alması veya en azından vergi indirimlerinden yararlanması bu durumun bir göstergesidir²²⁰. Beşeri sermayenin kamusal hizmet alanına alınması pozitif dışsallıkların arttırılması/hayata geçirilmesi amacıyla. Beşeri sermayeye katkı sağlayacak mal ve hizmetlerin maliyeti topluma yayılarak özel sektörün beşeri sermaye maliyetleri sosyalize edilmektedir.

(3) Kamu politikaları Modeli

İçsel büyüme modellerinden bir diğeri de “kamu politikaları” modelidir. Kamu politikaları modelinde, devletin yapmış olduğu altyapı yatırımlarının ve kamu politikalarının ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği incelenmektedir. İçsel büyüme modelleri içinde kamu politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen

²¹⁸ Peter Birch Sørensen, “Human Capital Investment, Government, and Endogenous Growth”, *FinanzArchiv / Public Finance Analysis*, Vol:50, Issue:1, 1993, p.76.

²¹⁹ İsmail Şiriner, Yılmaz Doğru, *Türkiye’de Büyümenin Ekonomi Politikası: 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme*, 2. b., Ankara: Dipnot Yayınları, 2008, s.121.

²²⁰ Yülek, a.g.m., s.100-101.

öncü çalışma Barro (1990)'nun "Government Spending in a Simple Model of Endogeneous Growth"dur.

Barro (1990) modelinde kamu sektörü tarafından üretilen mal ve hizmetler üretim faktörlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kolaylık sağlanması için "emek" üretim fonksiyonundan çıkarılmış ve üretim fonksiyonunun sermaye ve kamu sektörü tarafından üretilen mal ve hizmetlere bağlı olduğu varsayılmıştır. Yine modelde basitliğin sağlanması için bütçenin denk, kamu gelirinin sadece gelir vergisi ve tek giderinin ise kamusal mal sunumu için yapılan giderler olduğu varsayılmıştır. Bütçe denklığı, kamu malı arz seviyesini sermaye stoğuna bağladığından model fiilen bir içsel büyüme modeline dönüşmektedir. Özel yatırımlar sermaye stoğunda artış meydana getirirken dolaylı olarak vergi gelirlerini ve denk bütçe sayesinde kamu malı arzını arttırmaktadır. Dolayısıyla özel yatırımlar ekonomiye iki ayrı koldan fayda sağlamaktadır²²¹.

Modelde özel yatırımların vergi gelirlerini arttırması ve bunun sonucunda denk bütçe ile kamu malı arzının artması dışsallık olarak kabul edilmektedir. Bu dışsallık sayesinde ekonomik büyüme içselleştirilmektedir. Bunun en önemli sonucu özel yatırımlara tanınması gereken teşvikler (vergi indirimi, sübvansiyon vb.) ile ilişkilidir. Bu tür teşviklerin bulunmadığı bir ortamda yatırım hesapları yapan özel girişimciler sadece kendi özel faydasını dikkate alarak kar/zarar hesabı yapar. Oysaki sosyal refahı maksimum yapmayı amaçlayan bir hükümet herhangi bir yatırımın topluma sağladığı diğer faydaları da (artan bütçe gelirleri ve dolayısıyla artan kamu malı arzı ile üretim) dikkate alır. Bu türden teşviklerin olmaması yatırımların optimal seviyenin altında kalmasına neden olacak ve büyüme hızı da optimal seviyeye ulaşamayacaktır²²².

Barro'nun çalışmalarıyla birlikte içsel büyüme teorilerinde devletin ekonomideki rolü yeniden gündeme gelmiştir. İçsel büyüme modellerini esas alan birçok çalışma, yapılacak politika değişikliklerinin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde etki yaratabileceğini göstermektedir. Bu çalışmalarda devlete atfedilen rol Keynesyen yatırımcı ve üretici devlet ile neoklasik pasif devletten biraz farklıdır. Bu kuramda neoklasik teorinin savunduğu gibi hükümetlerin ekonomiye müdahale ederek kaynakların dağılımında etkinsizliğe yol açması nedeniyle hükümetin pasif rol üstlenmesi görüşünün aksine

²²¹ Yülek, a.g.m., s.101-102.

²²² Yülek, a.g.m., s.102.

ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması için hükümetlerin aktif kamu politikaları yürütmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Hükümetlerin kamusal malların sunumu veya vergi ve sübvansiyonlarda yapacakları değişikliklerle yatırımları teşvik ederek kaynak dağılımında etkinliği arttırabileceği kabul edilmektedir. Bu kabulden hareketle kamu müdahalelerinin ekonomik büyüme üzerinde nasıl bir kalıcı etki yaratacağı incelenmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalarda teknolojik ilerlemelerin büyüme modellerinde önemli bir bileşen olarak kabul edilmesi ile birlikte söz konusu unsur teşvik eden kamu politikalarının gerekliliğini de ortaya çıkmaktadır²²³.

Kamu politikaları modeline göre devletin ekonomideki rolü; etkin makroekonomik politikalar uygulayarak yurtiçi piyasalarda istikrar ve güven sağlamak, politik, hukuki ve ekonomik kurumları iyi işler hale getirmek, ulaşım ve iletişim gibi altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek ve yabancı sermayeyi çekmek için güvenilir bir ortam yaratmaktır. Devlet dış ticareti yurtiçi firmalara fayda sağlayacak şekilde yapılandırılmalı, teknoloji transferlerinin yurtiçinde uygulanabilmesi ve geliştirilebilmesi için gereken eğitim yatırımlarına öncelik verilmeli ve sağlık hizmetlerini en iyi biçimde sunmalıdır. Üniversiteler ve Ar-Ge kurumlarına yapacağı çalışmalarla ithal edilen teknolojinin geliştirilmesi için teşvikler verilmelidir²²⁴. Devletin bu işlerdeki başarısı ne kadar yüksek olursa ekonomik performans da o kadar yüksek olacaktır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer konu şudur ki; kamu politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, bu politikaların uygulayıcısı konumunda olan hükümetlerin amacı ile yakından ilişkilidir. Barro (1990)'nun modelinde hükümet, kar amacı gütmeyen ve toplumun faydasını maksimum yapmaya çalışan iyi niyetli (benevolent) bir hükümet olduğu için ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaratmaktadır²²⁵. Ancak hükümeti oluşturan politik aktörlerin kendi faydasını maksimum yapmaya çalışan bir hükümetse, kamu politikaları ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir.

Sonuç olarak; içsel büyüme teorisi kamu politikalarına önemli görevler yüklemektedir. Bu görevler üretim ve yatırımların taşıdığı pozitif dışsallıktan, beşeri sermayenin

²²³ Han, Kaya, a.g.e., s.304.

²²⁴ Han, Kaya, a.g.e., s.305.

²²⁵ Robert J.Barro, "Government spending in a simple model of endogeneous growth". *Journal of Political Economy*, Vol:98, Issue:5, 1990, p.110.

üretimdeki öneminden, altyapı ve istikrar gibi kamu politikalarının doğrudan sonuçlarından kaynaklanmaktadır²²⁶.

(4) Ar-Ge'ye Dayalı İçsel Büyüme Modelleri

Ar-Ge'ye dayalı içsel büyüme modelleri Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" düşüncesine dayanmaktadır. Bu sebeple Schumpetergil büyüme modelleri olarak da adlandırılırlar. Schumpetergil büyüme modelleri genellikle ürün ve üretim sürecindeki yeniliklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Bu büyüme modellerinde içsel büyüme, karlarını veya faydalarını maksimum yapmaya çalışan ekonomik birimlerin bilinçli davranışları sonucunda icat edilen ve kullanılan yeniliklerle ortaya çıkar²²⁷.

Bu tip modellerin ortak özelliği ve bilinçli davranışlar ile kastedilen şey, teknolojik gelişmenin, ayrı bir sektör tarafından, doğrudan bu tür faaliyetlere yapılacak yatırımlarla sağlanacağı fikridir. Bilgi tesadüfen değil, bilinçli bir süreç sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu modellerde rekabetçi olmayan piyasa koşulları esas alınmaktadır. Dolayısıyla teknolojik gelişmeye dolaylı katkı sağlayan ve rekabetçi piyasa koşullarını esas alan diğer içsel büyüme modellerinden farklılık göstermektedir. Bu modellerin bir diğer özelliği ise Ar-Ge sektörünün dışsallık yaratarak artan getiri yoluyla ekonomik büyümeye pozitif katkı sağlamasıdır. Ar-Ge sektöründe çalışan bilim adamı, mühendis, teknik uzman vb. eleman sayısı ve niteliği bu modellerde büyümeyi etkileyen unsurlar olarak kabul edilmektedir²²⁸.

Ar-Ge'ye dayalı içsel büyüme modellerinde ön plana çıkan çalışmalar Romer (1990), Grossman ve Helpman (1989, 1990)'dir. Romer'in modelinde ekonomik büyümenin merkezinde teknolojik gelişme yer almaktadır. Modele göre karlarını maksimum yapmayı amaçlayan firmalar Ar-Ge yatırımı yaparak teknolojik gelişmeye yol açmakta ve bunun sonucunda elde ettiği bilgileri patent ve fikri mülkiyet hakları gibi kurumlarla tekelleştirerek monopolleşme yoluna gitmektedir. Böylece firmalar için karlarını sektörün üzerinde belirleme imkanı doğmaktadır. Bu imkan, firmaları, teknolojik geliştirmeye ve dolayısıyla ekonomik büyümeye teşvik eden unsurdur²²⁹.

²²⁶ Taban, a.g.e., 2010, s.96.

²²⁷ Kaynak, a.g.e., 2015, s.233-234.

²²⁸ Taban, a.g.e., 2018, s.160.

²²⁹ Şiriner ve Doğru, a.g.e., s.106.

Modelde teknolojik gelişme ekonomik birimlerin sermaye birikimlerini devam ettirmeleri için teşvik sağlamaktadır. Teknolojik gelişme ve sermaye birikimi ise birlikte verimliliği arttırmaktadır. Teknolojik gelişme büyük ölçüde piyasa teşvikleri tarafından uyarılan firmaların bilinçli kararları ile ortaya çıktığından dışsal değil içsel bir değişken olarak kabul edilmektedir. Fakat bu durum teknolojik gelişme katkıda bulunan herkesin piyasa teşvikleriyle motive edildiği anlamına gelmez. Devlet tarafından desteklenen bilimsel araştırmalar da teknolojik gelişme açısından önem arz etmektedir. Modele göre bir üretim faktörü olan bilgi ile diğer üretim faktörleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bilginin üretiminde tek sefere mahsus olmak üzere maliyete katlanılır. Daha sonra üretim sürecinde ne kadar kullanılırsa kullanılsın üretim maliyetlerini arttırmaz. Diğer bir ifadeyle bilgiyi kullanmanın marjinal maliyeti sıfırdır. Aynı bilginin kullanımı için ayrıca bir maliyete katlanmak gerekmez. Bu özellik teknolojinin belirleyici özelliği olarak kabul edilmektedir²³⁰.

Ar-Ge'ye dayalı içsel büyüme modellerinde ön plana çıkan çalışmalardan diğeri ise Grossman ve Helpmen'in modelidir. Grossman ve Helpmen'e göre içsel büyüme iki şekilde ortaya çıkmaktadır:

1. Malların niteliğindeki iyileşmelerden sağlanan büyüme
2. Ar-Ge sektörünün sürekli yeni teknolojiler üretmesi sonucu sağlanan ürün çeşitliliğinin ve verimlilik artışının yol açtığı büyüme

Bu modele göre dış ticaretin sağladığı imkanlardan yararlanan Ar-Ge sektörü, ülke ekonomisine karşılaştırmalı üstünlük sağlayarak büyümenin itici gücü olmaktadır. Az gelişmiş ekonomiler de dış ticareti serbest hale getirerek teknoloji transferiyle dünyadaki bilgi stokuna erişme imkanı elde edebilecektir. Teknolojik gelişmelerden dünya ticaretinde meydana gelen artışla da yararlanarak serbestleşmeden azami yararı elde edeceklerdir²³¹. Model, dışa açık bir ekonomide, teknolojik gelişmelerin uluslararası ticarete bağlı kullanımına ve büyüme imkanları sunacağına işaret etmektedir. Bunun için teknoloji transferini önemseyen çerçevede serbest ticaret politikalarına yönelmek gerekmektedir.

²³⁰ Paul M. Romer, "Endogenous Technological Change", *Journal of Political Economy* , , Vol:98, Issue: 5, 1990, p.72.

²³¹ Ercan, a.g.m., s.133.

b. İçsel Büyüme Modellerinin Vergiye Yaklaşımları

Ekonomik büyümenin teknolojik gelişmeye bağlı olduğunu kabul eden Solow modelinde vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin kısa dönemli olduğu, uzun dönemde etkili olmadığı kabul edilmektedir. Buna karşın, içsel büyüme modelleri, hükümetin vergi politikasının uzun vadeli büyüme oranlarını etkileyebileceğine dair teorik olasılığı gündeme getirmiştir. Beşeri sermayeyi de üretim fonksiyonuna dahil eden bu modellere göre, fiziki ve beşeri sermaye birikimi durağan durumda da büyümeyi sağlayabilmektedir. Bu modellerde içsel olarak belirlenen büyüme oranı, vergi oranlarına bağlı olan, yatırımdan elde edilen net getiri oranı tarafından belirlenmektedir. Sonuç olarak, içsel büyüme modellerinde vergiler büyüme oranını etkileyebilmektedir²³².

Buna ek olarak, içsel büyüme modellerine göre; yaparak öğrenme, Ar-Ge faaliyetleri, dışsallıklar vb. sebepler uzun dönem büyüme oranını üzerinde etkili olmaktadır. Çünkü iktisat politikalarıyla pareto iyileştirme yapabileme imkanı vardır. Dolayısıyla mali politikalar da (vergileme) uzun dönemli büyüme üzerinde belirleyici olan bu noktaları etkileyerek büyüme üzerinde etkili olabilmektedir²³³. Piyasa aksaklıkları olarak nitelenen bu unsurların varlığı, refah iktisadının “tam rekabet koşullarının varlığı kaynak dağılım etkinliğini garanti eder” kabulünü bozmaktadır. Bu durumda ikinci temel teorem olan “piyasa koşullarında kalınarak ekonomiye yapılacak müdahaleler kaynak dağılımında etkinlik artışı sağlar” yaklaşımı ön plana çıkacaktır. Pareto iyileştirme olarak tanımlanan ikinci temel teorem devletin ekonomiye müdahalesini meşrulaştırmaktadır. Buradan hareketle, içsel büyüme modelleri vergi politikalarında yapılacak bir değişikliğin ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebileceğini ileri sürmektedir.

Vergi oranları ve türlerindeki değişiklikler ekonomik aktörlerin fiziki ve beşeri sermaye birikimi konusundaki kararlarını etkilediğinden uzun dönem büyüme oranını da etkilemiş olurlar. Ülkelerin farklı büyüme oranlarına sahip olmasında maliye politikaları (özellikle de vergileme) önemli bir unsurdur. Örneğin gelir vergisi oranındaki bir artış özel sektör yatırım faaliyetlerinin getiri oranını azaltarak sermaye birikimini ve büyüme oranını

²³² Se-Jik Kim, “Growth Effect of Taxes in an Endogenous Growth Model: To What Extent Do Taxes Affect Economic Growth?”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol:23, Issue:1, 1998, p.126.

²³³ Sanlı Ateş, “Kamu Harcamaları ve Vergi Politikalarının Uzun Dönemli Büyüme Sürecine Etkileri: Yeni İçsel Büyüme Modelleri Açısından Bir Bakış ve Türkiye Örneği”, V. Erc/METU Uluslararası Ekonomi Kongresi, 10-13 Eylül (Ankara: ODTÜ), 2001, s.5.

düşürebilir²³⁴. Vergi politikalarının bu etkileri sermaye hareketliliğin yüksek olduğu dışa açık ekonomilerde daha fazla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla vergi politikası kalkınma tuzaklarına yol açabileceği gibi büyümeyi de güçlü bir şekilde etkileyebilmektedir²³⁵.

İçsel büyüme modellerine göre gelir vergisi oranlarında yapılacak bir artışın uzun dönem ekonomik büyüme üzerindeki etkisi nötr, negatif veya pozitif olabilir. Bu sonuçlardan hangisinin ortaya çıkacağı modelin özelliklerine bağlıdır. Gelir vergisinin çeşitli içsel büyüme modellerine göre büyüme üzerindeki etkileri aşağıdaki Tablo 2’de özetlenmiştir²³⁶.

Tablo 2. Çeşitli İçsel Büyüme Modellerinde Gelir Vergilendirmesinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri

	Gelir Vergisinin Büyüme Etkileri	Büyümeyi Maksimize Eden Gelir Vergisi
AK Modelleri [Rebelo (1991)]	Negatif	Sıfır
Dışsallık Etkisinin Dahil Edilmediği Beşeri Sermaye Modelleri [Rebelo (1991)]	Negatif	Sıfır
Dışsallık Etkisinin Dahil Edilmediği Beşeri Sermaye Modelleri [Lucas (1988)]	Etkisiz	İlgisiz
Dışsallık Etkisinin Dahil Edildiği Beşeri Sermaye Modelleri [Romer (1986)]	Negatif	Belirsiz
İnovasyon Modelleri [Romer (1990)]	Etkisiz	İlgisiz
Özel Mal Girdisi Olarak Kabul Edilen Kamu Altyapı Modelleri (Barro and Sala-i-Martin [1992a])	Pozitif veya negatif	Pozitif
Kamusal Mal Girdisi Olarak Kabul Edilen Kamu Altyapı Modelleri (Barro and Sala-i-Martin [1992a])	Pozitif veya negatif	Pozitif

Kaynak: Bin Xu, “Tax Policy Implications in Endogenous Growth Models”, IMF Working Paper, WP/94/38, 1994, s.8.

Harcama vergisinin ise uzun dönemde büyüme üzerindeki etkisinin genel olarak önemsiz olduğuna inanılır. Çünkü harcama vergisi, standart tercih varsayımları göz önüne alındığında, bugün veya yarın tüketme arasındaki tahsis kararını, yani sermaye biriktirme

²³⁴Sergio Rebelo, “Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth”, *The Journal of Political Economy*, Vol: 99, Issue:3, 1991, p.501.

²³⁵ Robert G. King, Sergio Rebelo, “Public Policy and Economic Growth: Developing Neoclassical Implications”, *Journal of Political Economy*, Vol:98, Issue:5 1990, p.148.

²³⁶ Bin Xu, “Tax Policy Implications in Endogenous Growth Models”, *IMF Working Paper, WP/94/38*, 1994, p.7-9.

teşvikini etkilemeyecektir. Bununla birlikte bir harcama vergisi, ardışık nesiller modeline dayanan içsel büyüme modellerinde olumsuz büyüme etkilerine sahip olacaktır. Bunun nedeni, mevcut neslin vergi yükünün kısmen gelecek nesillere yükleneceğini bilmesi ve bu nedenle daha yüksek oranda tüketip daha düşük bir oranda tasarruf yaparak daha düşük bir durağan durum büyüme oranına yol açmasıdır²³⁷.

Yatırımlar üzerinden alınan vergilerin de, içsel büyüme modellerine göre, genellikle ekonomi büyümeyi olumsuz etkilediği kabul edilmektedir. Yatırımlar üzerinden alınan vergi oranındaki artış, özel sektörün yatırım faaliyetlerinin getiri oranını azalttığından sermaye birikimi ve büyüme oranında kalıcı bir düşüşe neden olmaktadır. Buradan hareketle büyümeyi maksimum yapan yatırım vergisi oranının sıfır olduğu kabul edilmektedir. Ancak genel görüş bu yönde olmakla birlikte, yatırımlar üzerinden alınan vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, büyüme modellerindeki büyümenin belirleyicileri ve vergi gelirlerinin nasıl harcadığına bağlı olarak değişebilmektedir. Dolayısıyla yatırımlar üzerinden alınan vergilerin büyüme etkileri gelir vergilerinde olduğu gibi; negatif, sıfır veya pozitif olabilir. Buna bağlı olarak da büyümeyi maksimize eden yatırım vergisi oranı negatif veya pozitif olabilir²³⁸.

C.VERGİLERİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ VE DEVLET KAPASİTESİNİN ROLÜ

Vergi politikası ekonomik büyüme sürecini etkileme potansiyeli bulunan önemli bir maliye politikası aracıdır. Vergiler büyüme sürecini iki farklı yolla etkileyebilir. Vergiler büyümenin finansmanı için zorunlu finansman aracı olarak kullanılabilir gibi, özel sektör yatırımlarını yönlendirmek amacıyla teşvik aracı olarak da kullanılabilir.

Ekonomik büyüme her şeyden önce bir sermaye birikimi sorunudur. Sermaye birikimi, mevcut şartlarda milli gelir artışı sağlamanın yanında ekonomide verimliliği arttırmak açısından da önemli bir unsurdur. Bunların yanında sermaye birikimi büyüme için bir diğer önemli unsur olan teknolojik gelişmeye de katkı sağlar. Teknolojik gelişme ise sermaye/hasıla katsayısını küçültür. Bu durum büyüme oranının artması anlamına gelmektedir. İstenilen bu sonuçların ortaya çıkması ise fiziki ve beşeri sermaye birikimi

²³⁷ Xu, a.g.m., p.12-13.

²³⁸ Xu, a.g.m., p.14.

ile mümkündür. Dolayısıyla vergi politikasının ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmesi için sermaye birikimini teşvik edici özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bununla birlikte vergiler zorunlu tasarruf aracı olarak da kullanılabilir. Özellikle sermaye birikimin yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikimin oluşturulmasında vergilerin bu özelliği çok büyük önem arz etmektedir²³⁹. Vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri vergi politikalarının dizaynından başlayarak, vergileme sürecinin ve vergilerin kullanım sürecinin yönetimine kadar uzanan bir süreçte ortaya çıkmaktadır. Bu sürecin politika hedefleri doğrultusunda yönetimini ve etkin sonuç ortaya koymasını belirleyen en temel unsur ise devlet kapasitesidir. Özellikle devletin idari ve mali kapasitesi bu noktada önem arz etmektedir. Aşağıda vergilemenin ekonomik büyümeyi etkileyen unsurlar üzerindeki etkileri ve devlet kapasitesinin rolü incelenecektir.

1. VERGİLEMENİN SERMAYE BİRİKİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Vergilerin sermaye birikimi üzerindeki etkileri, vergilerin tasarruflar ve yatırımlar üzerindeki etkileri olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

a. Vergilerin Tasarruflar Üzerindeki Etkisi

Gelirin tüketilmeyen kısmı tasarruf olarak tanımlanmaktadır. Bir ekonomideki toplam tasarruf düzeyi gönüllü ve zorunlu tasarrufların toplamından oluşmaktadır. Gönüllü (özel) tasarruflar hane halkı ve firmaların kendi istekleri ve kararları ile gelirlerinin bir kısmını harcamayarak gerçekleştirdikleri tasarruflardır. Zorunlu tasarruflar ise hane halkı ve firmaların kendi iradeleri dışında tüketimlerinin kısılmasıyla oluşan tasarruflardır. Bu sebeple vergilerin tasarruflar üzerindeki etkisi bu ayırım dikkate alınarak ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir.

(1)Gönüllü Tasarruflar Üzerindeki Etkisi

Gönüllü tasarruflar ekonomik büyüme için önemli bir unsurdur. Bununla birlikte gönüllü tasarrufların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ekonomik konjonktürün hangi evrede olduğu ile gönüllü tasarrufların kısa ve uzun vadeli etkilerine göre farklılık gösterebilmektedir. Enflasyonist bir konjonktürde gönüllü tasarrufların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitifdir. Buna karşılık eksik istihdam durumunda gönüllü tasarruflardaki artış toplam talep yetersizliğine sebep olabilir. Zaten toplam talebin

²³⁹ Şen, Sağbaş, a.g.e., s.367.

toplam arzı karşılamadığı bir konjonktürde artan spekülasyon para talebi yatırımı ve üretimini olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla böyle bir konjonktürde artan gönüllü tasarruflar toplam talebi daha da baskılayacağı için ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yaratacaktır. Çünkü eksik istihdamdan çıkabilmek için ilave (uyarılmış) yatırımları oluşturan bir tüketim artışı gerekmektedir. Dolayısıyla gönüllü tasarruflardaki artış, istihdam artışını olumsuz etkileyebilir. Uzun dönemde ise, gönüllü tasarrufların yatırıma dönüşüp dönüşmediği önemli bir unsurdur. Tasarrufların tamamı yatırımlara dönüştüğü takdirde ($S=I$) gönüllü tasarruflardaki artış (düşüş) –diğer şartlar aynı kalmak şartıyla- milli gelirden bir artışa (düşüşe) yol açar. Bununla birlikte, milli gelirdeki büyüme –devlete ilişkin otonom tasarrufların özel sektördeki tasarruf azalmasına kıyasla daha küçük ya da daha büyük olmasına bağlı olarak- devlet faaliyeti ile hızlandırılabilir veya yavaşlatılabilir. Bu sebeple, vergilerin gönüllü tasarruflar ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin tam olarak analiz edilebilmesi kamusal tasarruf düzeyinin ve kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin bilinmesine bağlıdır²⁴⁰.

Klasik iktisatçılara göre gönüllü tasarrufları belirleyen unsur faizdir. Faiz tüketimden vazgeçmenin bedeli olarak görülmekte, yani tasarrufun arz fiyatı olarak kabul edilmektedir. Buna göre faiz oranı arttıkça tasarruflar da artış göstermektedir. Keynesyen iktisatçılara göre ise bireyin tasarrufunu belirleyen en önemli unsur gelir olarak kabul edilmektedir. Keynesyen iktisatçılar faizin tasarruflar üzerindeki etkisini reddetmemekle birlikte, klasik iktisatçıların ifade ettiğinden çok daha zayıf bir ilişki olduğunu ileri sürmüşlerdir²⁴¹.

Keynes'e göre kullanılabilir gelir ile marjinal tasarruf eğilimi arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Marjinal tasarruf eğilimi, kullanılabilir gelirin artan bir fonksiyonudur. Marjinal tüketim eğilimi ile marjinal tasarruf eğiliminin toplamının bire eşit olduğu dikkate alındığında; kullanılabilir gelir arttıkça, diğer değişkenler sabitken, marjinal tüketim eğilimi azalırken, marjinal tasarruf eğilimi artmaktadır. Dolayısıyla kullanılabilir gelirden ortaya çıkan bir artış tasarruf miktarında nispi olarak daha çok artış sağlarken, tüketim miktarı nispi olarak daha az artacaktır²⁴².

²⁴⁰ Turhan, a.g.e., s.335-336.

²⁴¹ John M. Keynes, *The General Theory of Employment Interest and Money*, Macmillan, Cambridge University Press, 1973.

²⁴² Nagihan Oktayer, "Gelir ve Tüketim Vergilerinin Tasarruflar Üzerine Etkileri", *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 41. Seri, 2002, s.156.

Devlet birçok politika aracı kullanarak gönüllü tasarrufları etkileyebilmektedir. Bu araçlardan biri de vergilerdir. Tasarrufun gelirin tüketilmeyen kısmı olduğu dikkate alındığında, devlet maliye politikası aracı olarak vergiler yoluyla kullanılabilir geliri değiştirerek tasarruf düzeyini etkileyebilmektedir.

Vergilerin gönüllü tasarruflar üzerindeki etkisi gelirin vergilendirildiği ve tasarruf kararının verildiği aşama olmak üzere iki aşamada ortaya çıkmaktadır. Vergi kullanılabilir geliri azaltıcı bir unsur olduğundan, vergi ne kadar yüksek olursa tasarrufa ayrılacak miktar da o derecede azalmaktadır. İkinci aşamada ise, tasarruf yapacak gelire sahip olan birey, yapacağı tasarruftan elde edeceği gelir için alternatif tercihler arasında bir seçim yapacaktır. Bu seçim aşamasında vergiler, tasarrufların net getirisini etkileyen bir unsur olduğu için, tekrar devreye girecektir. Dolayısıyla alternatif tasarruf araçlarından ne kadar gelir elde edileceği ve bu gelirin ne kadarının vergiye gideceği tasarruf kararlarında göz önünde bulundurulmaktadır²⁴³.

(a) Gelir Vergileri

Gelir vergisi, gönüllü tasarrufları iki farklı kanal üzerinden etkilemektedir. İlk olarak gelir vergisi, kullanılabilir geliri değiştirdiğinden, bireylerin gelirlerini tüketim ve tasarruf arasında nasıl bölüştürüleceğini etkilemektedir. İkinci olarak ise, gelir vergisi tasarruflardan elde edilecek gelirleri etkilemektedir. Gelir vergisi tasarruf getirilerini konusu içine aldığından, bireyler kararlarında bu durumu da dikkate almaktadırlar²⁴⁴.

Tüm vergiler gibi gelir üzerinden alınan vergiler de bireylerin tasarruf edebilecekleri fonların azalmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla gelir üzerinden alınan vergilerin tasarrufları azalttığı kabul edilmektedir. Bireysel olarak tasarrufların ne kadar azalacağını belirleyen unsur marjinal tasarruf eğilimidir. Eğer gelir vergisi artan oranlı olarak uygulanıyorsa gönüllü tasarruflar üzerindeki bu etki daha da artmaktadır. Çünkü yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin marjinal tasarruf eğilimi daha yüksek olduğundan toplam tasarruf düzeyine katkısı da daha fazladır. Bu gerçek dikkate alındığında, artan oranlı bir gelir vergisinin gönüllü tasarruflar üzerindeki olumsuz etkisi daha açık bir biçimde görülmektedir. Özellikle dikine artan oranlı tarife yapılarında marjinal vergi yükü yüksek

²⁴³ Ahmet Burçin Yereli, "Tasarruf Politikalarının Oluşumunda Vergi Sisteminin Rolü", Maliye Yazıları, S.55, 1997, s.78.

²⁴⁴ Robin Boadway and David Wildasin, "Taxation and Savings: A Survey", *Fiscal Studies*, Vol:15, Issue:3, 1994, p.28. ; Uluatam, *Kamu Maliyesi*, s.380.

olduğu için ortalama vergi yükü de artmaktadır. Gelir vergisinin gönüllü tasarruflar üzerindeki bu olumsuz etkisinin azaltılması amacıyla gelir üzerindeki fiili vergi yükünü düşürecek istisna ve muafiyet uygulamaları kullanılmaktadır²⁴⁵.

Gelir üzerinden alınan vergilerin gönüllü tasarruflar üzerinde olumsuz etki yarattığı literatürde yaygın olarak kabul görmesine rağmen, bu yaygın düşünce özellikle gelişmekte olan ülkeler için geçerli olmayabilir. Çünkü her ülke grubundaki üst gelir grubunun toplam gelirden aldığı pay farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerdekinin aksine gelişmekte olan ülkelerdeki üst gelir grubunun marjinal tüketim eğilimi oldukça yüksektir. Bu sebeple, gelişmekte olan ülkelerde, gelir üzerinden alınan vergilerin toplam gelirden oldukça yüksek bir pay alan üst gelir grubunun tasarrufları üzerindeki etkisi sanıldığı kadar yüksek olmayabilir. Bu yüzden Kaldor ve Due'ye göre, gelir üzerinden alınan vergiler, gelişmekte olan ülkelerde lüks tüketimi azaltma araçlarından biri olarak görülmekte ve tasarruflardan daha çok tüketimi etkilemektedirler. Dolayısıyla gelir üzerinden alınan vergilerin tasarruflar üzerindeki net etkisini belirleyen unsur üst gelir gruplarının marjinal tasarruf ve tüketim eğilimlerinin büyüklüğü, milli gelirden aldıkları pay ve vergilerin kullanılış biçimidir²⁴⁶.

Üst gelir grubunda yer alan bireylerin marjinal tüketim eğiliminin yüksek olduğu ülkelerde gelir vergisi daha çok özel tüketimin azalmasına ve vergi gelirlerinin artmasına yol açar. Bu ülkelerde marjinal tasarruf eğiliminin düşük olması sebebiyle gelir vergisinin gönüllü tasarruflar üzerindeki olumsuz etkisi sınırlı kalmaktadır. Bununla birlikte, vergi gelirleri arttığı için, vergi gelirlerinin kullanımına bağlı olarak kamusal tasarrufları ve dolayısıyla toplam tasarrufları arttırıcı bir etki meydana getirebilir. Üst gelir grubunda yer alan bireylerin marjinal tüketim eğiliminin düşük olduğu ülkelerde ise gelir vergileri gönüllü tasarrufları olumsuz etkiler. Buna karşın, vergi gelirlerindeki artış, kullanımına bağlı olarak, kamusal tasarrufları arttırırsa gönüllü tasarruflarda ortaya çıkan azalmayı tolere edebileceği gibi toplam tasarrufları da arttırabilir²⁴⁷.

Gelir üzerinden alınan vergilerin gönüllü tasarrufları olumsuz etkileyebilecek bir değer özelliği de tasarrufların getirisini azaltmasıdır. Ancak tasarrufların getirisi üzerindeki

²⁴⁵ Tokatlıoğlu ve Selen, a.g.e., s.375-376.

²⁴⁶ Hasan Atılğan, Vergilemenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye'deki Durumun Analizi, Ankara: Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No: 2004/365, 2004, s.98-99.

²⁴⁷ Atılğan, a.g.e., s.99

vergilerin gönüllü tasarrufları mutlak olarak azaltacağı kesin değildir. Söz konusu vergi, tasarrufların getirisini azaltmakla birlikte, tasarruf miktarının bu durumdan nasıl etkileneceğini belirleyen unsur gelir ve ikame etkileridir. Tasarrufların getirisi üzerine konulan bir vergi, gelir veya ikame etkisi ortaya çıkarır²⁴⁸. Vergilendirmenin tasarrufların getirisinde ortaya çıkardığı azalma, nispi olarak bugünkü tüketimi gelecekteki tüketime oranla daha ucuz hale getirecektir. Dolayısıyla birey, gelecekteki tüketimini bugüne çekecektir. Bugünkü tüketimde ortaya çıkan artış, tasarruf düzeyinde bir azalış anlamına gelmektedir. Verginin tasarrufların getirisini düşürerek, gelecek tüketimi bugünkü tüketime kaydırması sebebiyle, tasarruf miktarını azaltmasına verginin ikame etkisi adı verilmektedir. Buna karşın, tasarrufların getirisinde ortaya çıkan azalma, bireyin hem bugünkü hem de gelecekteki gelirini düşürmesine rağmen, gelecek dönemki tüketim miktarını arttırmak amacıyla bugünkü tüketim miktarını kısarak tasarruf miktarını arttırabilir. Bu duruma ise verginin gelir etkisi adı verilmektedir²⁴⁹. Sonuç olarak gelir ve ikame etkileri sebebiyle tasarruflar üzerine konan bir verginin tasarruf düzeyindeki değişimin miktarı ve yönü tam olarak belirlenmemektedir.

Gelir ve ikame etkilerinin zıt yönlü işlemesi sebebiyle verginin tasarruf miktarı üzerindeki etki net değildir. Tasarruf miktarındaki artış veya azalış hangi etkinin baskın geldiğine bağlıdır. Bu durumu belirleyen unsur ise tasarrufların faiz değişmelerine duyarlılığına yani faiz esnekliğine bağlıdır²⁵⁰.

(b) Harcama Vergileri

Harcama üzerinden alınan vergiler de, gelir üzerinden alınan vergilerde olduğu gibi, kullanılabilir geliri azalttığından tasarruf edilebilecek miktarı kısıtlamaktadır. Bu azalmanın sebebi gelir üzerinden alınan vergilerin aksine, gelir akışının azalmasından değil tüketimin daha pahalı hale gelmesinden kaynaklanmaktadır²⁵¹. Buna karşın, harcama üzerinden alınan vergilerin zorunlu tasarruf olduğu dikkate alındığında, toplam tasarruflar üzerinde bir değişme olmayacaktır. Harcama vergilerinin oranı arttığında

²⁴⁸ Hyman, a.g.e., p.547-550.

²⁴⁹ Rosen and Gayer, a.g.e., p.428.

²⁵⁰ Oktayer, a.g.m., s.165.

²⁵¹ Boadway, Wildasin, a.g.m., p.29.

gönüllü tasarruflar azalırken zorunlu tasarruflar artacak, harcama vergilerinin oranı düştüğünde gönüllü tasarruflar artacak ve zorunlu tasarruflar azalacaktır²⁵².

Tasarrufların getirisini etkileme açısından değerlendirildiğinde, harcamalar üzerinden alınan vergiler bu getiriler üzerinde bir değişikliğe yol açmamaktadır. Bunun sebebi harcama vergilerinin tasarruf getirilerini konusu içine almamasıdır. Tasarruf sahiplerinin vergi yükümlülüğü sadece tasarruf getirileri harcandığında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla da bugünkü tüketimin maliyeti değişmemektedir. Bu nedenle harcama vergisi bugünkü ve gelecek dönem tüketim kararları üzerinde bir etki etkiye yol açmamaktadır. Bu açıdan harcama vergilerinin gönüllü tasarruflar üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır²⁵³.

Gelir vergileri ile harcamalar üzerindeki dolaylı vergilerin gönüllü tasarruflar üzerindeki etkileri farklıdır. Bu farklılığın sebebi tasarrufların faiz esnekliğinin büyüklüğü ve işaretine bağlıdır. Tasarrufların faiz esnekliği pozitifse, gelir vergisinin harcama vergilerine göre tasarruflar üzerindeki olumsuz etkisi daha fazla olacaktır. Tasarrufların faiz esnekliğinin işareti konusunda teoride kesin bir kabul olmamasına rağmen, ampirik çalışmalarda genellikle pozitif olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Söz konusu esnekliğin işaretinin pozitif olduğu varsayımı altında, gönüllü tasarrufların artırılması için, tasarrufların getirisini de kapsayan gelir vergisine kıyasla harcamalar üzerinden vergi alınması daha yararlı olacaktır. Bununla birlikte esneklik ne kadar büyükse, gelir vergisinin tasarruflar üzerindeki olumsuz etkisi o kadar büyük olacak ve gelir vergisi yerine alternatif olarak harcama vergisi kullanmanın önemi artacaktır²⁵⁴.

(c) Servet Vergileri

Servet üzerinden alınan vergilerin gönüllü tasarruflar üzerindeki olumsuz etkisinin ise oldukça yüksek olduğu kabul edilmektedir. Çünkü servet üzerinden alınan vergilerin mükellefleri genellikle orta ve yüksek gelir grubundan kimselerdir. Dolayısıyla servet vergileri tüketimi düşük oranda etkilerken, tasarrufu çok daha yüksek oranda etkilemektedir²⁵⁵. Servet üzerinden alınan vergilerin olumsuz etkisi, tasarrufların gelir getirmeyen yatırımlara yönelmesi durumunda gelir vergisine oranla çok daha büyük

²⁵² Yereli, a.g.m., s.84.

²⁵³ Hyman, a.g.e., p.653-654.

²⁵⁴ Atılğan, a.g.e., s.96.

²⁵⁵ Turhan, a.g.e., s.336.

olmaktadır. Çünkü böyle bir durumda, gelir vergisinden kaçınma imkanı bulunabilirken, genel bir servet vergisinden kaçınma imkanı bulunmamaktadır. Ayrıca cari geliri olmayanlar servet vergisini daha önce biriktirmiş oldukları tasarruflardan karşılayacaklarından, servet üzerinden alınan vergiler sermaye birikimini gelir vergisine kıyasla daha çok olumsuz etkileyecektir²⁵⁶.

Servet vergileri tasarrufların yönünü de etkilemektedir. Servet üzerinden alınan vergilerin düşük olması, tasarrufların arazi, emlak gibi verimsiz alanlara yönelmesine sebep olabilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, konut ve arazi gibi yüksek ranta sahip gayrimenkullere yönelik talep oldukça yüksektir. Bu yüzden kalkınma için gerekli tasarrufların bir kısmı bu verimsiz yatırım alanlarına da kayabilmektedir²⁵⁷. Dolayısıyla ekonomik büyüme ve kalkınma amacına yönelik vergi politikasında tasarruf düzeyini arttırmak ve tasarrufları verimli alanlara yönlendirmek için servet unsurları arasında ayrımcı bir vergi politikasının uygulanması gerekmektedir. Böylece özellikle üretime yönelmeyen, spekülative nitelikli servet unsurları üzerindeki vergi yükü arttırılırken, verimliliği yüksek servet unsurları üzerindeki vergi yükü azaltılarak gönüllü tasarrufların artı değer yaratacak alanlara yönlendirilmesi sağlanabilir²⁵⁸. Bu noktada ölçek ekonomilerinden yararlanmak amacıyla, tasarrufların belli ellerde hızlı biçimde toplanması amacıyla, spekülative yatırımlardan elde edilen kazançlar bilinçli olarak vergi dışında tutulabilmektedir. Spekülative yatırım alanlarındaki vergisiz veya düşük vergili kazançlar sermaye birikiminin hızlanmasına ve artmasına imkan sağlar. Ancak, böyle bir birikim modelinin etkinlik kaybına yol açacağı unutulmamalıdır.

(2) Zorunlu Tasarruflar Üzerindeki Etkisi

Tasarrufların ve dolayısıyla sermaye birikiminin arttırılmasında gönüllü tasarruflar yetersiz kaldığında izlenecek yol zorunlu tasarrufları arttırmaktır. Yani, toplam tasarrufların arttırılabilmesi için yeni vergiler getirmek, mevcut vergilerin oranlarını arttırmak veya vergi tabanını genişletmek suretiyle kamusal tasarrufları arttırmak ve bu tasarrufları yatırımlara yöneltmektir²⁵⁹.

²⁵⁶ Nihat Edizdoğan, Ali Çelikkaya, *Vergilerin Ekonomik Analizi*, Bursa: Dora Yayınevi, 2012, s.326.

²⁵⁷ Yereli, a.g.e., s.85.

²⁵⁸ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.377.

²⁵⁹ Arif Nemli, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikası*, İstanbul: Y. Güray Matbaası, 1979, s.38.

Zorunlu tasarruf yaratmak için vergilerin yanında enflasyon, otofinansman ve sosyal sigorta fonları gibi çeşitli araçlar da kullanılabilir. Ancak burada zorunlu tasarruf yaratmada sadece vergilerin rolü üzerinde durulacaktır. Devlet, bireylerin veya kurumların gelirinin bir kısmını vergi şeklinde alarak tüketimlerini kısımlar. Böylece toplumun belirli bir dönem içindeki üretim ve tüketim miktarı arasındaki fark, vergisiz durumda ortaya çıkacak farka kıyasla daha fazla olacaktır. Diğer bir ifadeyle, ekonomideki toplam tasarruflar birey ve kurumların iradesinden bağımsız olarak artacaktır. Buradaki tasarrufun zorunlu tasarruf olarak adlandırılmasının sebebi, bireylerin ve kurumların kanunla konulmuş olan vergiyi değiştirme ve ortadan kaldırma gücüne sahip olmamalarıdır. Dolayısıyla vergi, zora dayanan bir tasarruf aracı olarak toplam tasarrufların artmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla gönüllü tasarruflardaki azalma sermaye birikiminin ve yatırımların azalacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü kamu harcamalarının bir kısmı tüketim harcaması için kullanılırken bir kısmı ise kamu yatırımları için kullanılmaktadır. Bu nedenle verginin etkilerinin incelenmesinde, vergi gelirlerinin nasıl kullanıldığı büyük önem taşımaktadır²⁶⁰.

(a) Gelir Vergileri

Kişisel gelir vergisi, mükelleflerin ödeme güçlerine göre alınması sebebiyle, kamu harcamalarına finansman sağlamak için en uygun vergidir. Bununla birlikte, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları ekonomik ve sosyal yapılar kişisel gelir vergisinin etkin bir şekilde uygulanmasını kısıtlamaktadır. Bu kısıtlar şunlardır²⁶¹:

- Kişi başına düşen gelirin düşüklüğü ve vergi tabanının darlığı
- İdari kapasite yetersizlikleri
- Gelir belirleme sorunları
- Yetersiz muhasebe teknikleri
- Okuma yazma oranlarının düşüklüğü

²⁶⁰ Selahattin Tuncer, *Kamu Maliyesi*, 2. b., Eskişehir: Eskişehir Ticari ve İdari Bilimler Akademisi Yayınları, 1971, s.382.

²⁶¹ Robin Burgess, Nicholas Stern, "Taxation and Development", *Journal of Economic Literature*, Vol:31, Issue:2, 1993, p.776. ; Nemli, a.g.e., s.121-122.

- İşletmelerin takibinin zor ve bu yüzden gelirleri tespit etmenin zor olduğu tarım ve diğer küçük ölçekli sektörlerin yaygınlığı (kayıtdışılık)

Gelişmekte olan ülkelerdeki bu kısıtlara karşın, kalkınmanın ilk aşamalarında başarılı bir biçimde uygulamaya konursa; kapsam ve verim bakımından kalkınmaya paralel bir gelişme göstereceğinden, yatırımların finansmanında bu kaynaktan geniş ölçüde yararlanma imkanı doğacaktır. Ancak tarife yapısının yükseklik farkı fazla olursa, çalışma arzusu ve yatırım kararları üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir²⁶². Dolayısıyla gelir vergisi uygulama olanağı söz konusu olsa bile, bu verginin sermaye birikiminin sağlanması açısından elverişli bir vergi olduğunu söylemek mümkün değildir. Vergi yoluyla gelirin büyük bir kısmının devlete transfer edilmesi özel tasarrufların azalmasına neden olacaktır. Böyle bir durumda toplam tasarruflar artmayacaktır²⁶³. Dolayısıyla özel sektör yatırımlarının kalkınma hedefine uygun bir gelişme göstermesini olumsuz etkileyecektir. Bu yüzden hükümetler marjinal tasarruf eğilimi yüksek olan üst gelir grubunu yüksek oranda vergilendirmeyi tercih etmemektedir.

Kurumlar vergisi geliştirmekte olan ülkelerde zorunlu tasarrufları artırma açısından iyi bir kaynak olabilir. Çünkü büyük şirketler kurumlar vergisi mükellefidirler. Bu şirketler küçük çiftçilerin ve tüccarların çoğunun muaf olduğu yasal muhasebe gerekliliklerine uymaları gerekir. Dolayısıyla vergi mükellefi olan kurumlar daha kolay izlenebilmekte ve yükümlülüklerini daha iyi yerine getirmektedir. Böylece vergi tahsilatı daha kolay yapılmakta ve verginin verimliliği artmaktadır. Bununla birlikte, geliştirmekte olan ülkelerde şirketler dar bir vergi tabanı oluşturduğundan, yüksek marjinal oranlar hem yatırım teşvikini olumsuz etkiler hem de vergiye karşı direnci artırıcı bir etki meydana getirebilir²⁶⁴. Ayrıca verginin dağıtılmayan karlardan ödenmesi halinde, özel kesim tasarruflarını ve dolayısıyla sermaye ortaklığını kurmayı olumsuz etkiler. Diğer bir ifadeyle kurumsallaşmayı azaltarak ölçeğe göre artan getiri imkanlarının oluşmasını engeller. Hatta yüksek vergi oranları kurumsallaşmayı engelleyeceği için rekabet ortamını yok ederek mevcut kurumların tekel ya da oligopol haline gelmesine yol açabilir²⁶⁵.

²⁶² Nemli, a.g.e., s.122.

²⁶³ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.354.

²⁶⁴ Burgess, Stern, a.g.m., p.177.

²⁶⁵ Ömer Faruk Batirel, *Maliye Politikası ve Gelişmekte Olan Ülkeler*, İstanbul: Okan Yayıncılık, 1984, s.127.

(b) Harcama Vergileri

Harcamalar üzerinden alınan vergilerin zorunlu tasarruf yaratmada önemi büyüktür. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelir üzerinden vergi alınmasında yaşanan güçlükler, bu ülkeleri harcama vergilerine yöneltmektedir. Ayrıca gelir üzerinden alınan vergilerin özellikle artan oranlı olması ve tasarruf eğilimi daha yüksek olan üst gelir grubundan alınması durumunda toplam tasarrufları artırma garantisi yoktur. Çünkü gelir üzerinden alınan vergiler zorunlu tasarrufları arttırmasına rağmen, gönüllü tasarrufları azaltacağı için toplam tasarrufu arttırmayacaktır. Bu sebeple, harcamalar üzerinden alınan vergiler gönüllü tasarrufları azaltmadan toplam tasarrufları arttırmak için daha etkili bir yol olabilir²⁶⁶.

Harcama üzerinden alınan vergilerin hem talep azaltıcı hem de talep kaydırıcı özelliği bulunmaktadır. Harcamalar üzerinden alınan vergiler tüketimi kısırarak tasarrufu teşvik ederler. Harcama vergilerinin yatırım ve tüketim harcamaları arasında tercih sapması yaratacak biçimde farklı uygulanması, bu harcama unsurları arasında talep kaymasına neden olacaktır. Ayrıca vergi öncesi duruma göre nispi fiyat yapısını bozarak, tüketimi görece daha pahalı hale getirirler ve tasarrufların yatırım harcamalarına kanalize edilmesine imkan sağlarlar. Lüks tüketim üzerindeki harcama vergileri de tüketimi kısıcıcı, talep kaydırıcı bir özellik taşır. Bu yüzden, harcama vergileri ekonomideki tüketim/tasarruf, lüks tüketim/zorunlu tüketim ve iç tüketim/ihracat oranları üzerinde etki ederek sermaye birikimi ve ekonomik büyümenin arttırılmasında etkili olabilirler²⁶⁷.

Lüks mallar üzerinden yüksek oranda harcama vergisi alınması iki açıdan olumlu etki meydana getirebilir. Bunlardan birincisi, verginin mali amacıyla ilgili sağlayacağı katkıyla ilgilidir. Lüks malların yüksek oranda vergilendirilmesi mali amacı büyük oranda karşılayacağı için dar gelirli kesimlerin tükettiği mallar için daha düşük oranda vergilendirilmesi imkanı sunacaktır. Böylece yoksulluk sınırındaki kişilerin refah seviyelerinin belirli bir düzeyin altına düşmesi engellenmiş olacaktır. İkincisi ise, yüksek gelir grubundaki kişilerin daha düşük oranda vergilendirilmesinin, tasarrufları arttırmak yerine büyük ölçüde ithalata dayanan lüks tüketimi arttırma ihtimalidir. İthalat artışı ise zaten düşük düzeyde bulunan yurtiçi tasarrufların dışarıya akması anlamına gelmektedir.

²⁶⁶ Pınar, a.g.e., s.192.

²⁶⁷ Şen, Sağbaş, a.g.e., s.377.

Bu yüzden ithalat ve lüks tüketim mallarının daha yüksek oranda vergilendirilmesi hem ithalatı azaltacak hem de zorunlu tasarrufları arttıracaktır. Temel ihtiyaçlara yönelik harcamaların büyük bir kısmının yurtiçi üretimle karşılandığı da dikkate alınırsa, harcama vergilerindeki böyle bir farklılaşma, hem yurtiçi üretime olan talebi hem de toplam tasarrufları arttıracak ve yatırımlar için kaynak yaratmış olacaktır²⁶⁸.

Zorunlu tasarrufları arttırmak amacıyla harcama vergileri kullanılırken iki önemli hususa dikkat etmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, ithal edilen mallarla ilişkilidir. İthal edilen malların bir kısmı ekonomik büyüme için önem taşıyan ara mallar ve yatırım malları iken, bir kısmı ise nihai mallardır. İthalat üzerinden vergi alınırken ekonomik büyümeye zarar vermemesi için bu ayırımın dikkate alınması hayati önem taşımaktadır²⁶⁹. Bu noktada; AB, Türkiye ve pek çok ülkede, aramalı ve hammadde ithalatı, ihraç malı üretiminde kullanılmak kaydıyla gümrük vergilerinden istisna tutulmaktadır. Ayrıca ithal yatırım mallarında KDV ve gümrük vergisinden istisna kılan uygulamalara da rastlanmaktadır²⁷⁰. İkinci önemli nokta ise, harcama üzerinden alınan vergilerin tüketimi kısıcı özelliği ile ilgilidir. Eğer vergilerle büyük halk kitlelerinin tüketimi kısıtlanırsa toplam talep baskılanacağı için piyasa yeterince genişleyemez. Bu durumda kitle tüketimine yönelmiş yatırımların karlılığı düşebilir ve yatırımlar azalabilir. Bu yüzden tüketim harcamalarıyla yatırımlar arasında bir dengenin kurulması gereklidir. Dolayısıyla bu hususun da göz önünde bulundurulmasında yarar vardır²⁷¹.

(c) Servet Vergileri

Gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı gibi servet dağılımı da adaletsiz ve çarpıktır. Sermaye birikiminin sağlanabilmesi için servet vergilerinin hangi servet kaynağından alınacağı önemli bir unsurdur. Mobil olmamaları nedeniyle tespit edilmesi daha kolay olduğundan, taşınmazlar veya gayrimenkullerden oluşan serveti vergilendirmek daha kolaydır. Buna karşılık menkullerden oluşan servetin vergilendirilmesi daha zordur. Servet sahibi kişi ve grupların lüks tüketim eğilimlerinin yüksek olmasından dolayı etkin bir servet vergisi lüks tüketimi kısırarak sermaye birikimine katkı sağlayabilir. Ekonomik kalkınmanın ivme kazandığı ve kentlere göçün hızlandığı dönemlerde kent merkezlerinde

²⁶⁸ Pınar, a.g.e., s.192.

²⁶⁹ Pınar, a.g.e., s.193.

²⁷⁰ Ufuk Selen, *Gümrük İşlemleri ve Vergilendirilmesi*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2020.

²⁷¹ Sevim Görgün, *Maliye Politikası*, İstanbul: Çağlayan Basımevi, 1973, s. 193-194.

–özellikle de göç alan kentlerde- önemli ölçüde rant artışları yaşanmaktadır. Bu rant artışlarını vergilendiren bir servet vergisi kamusal tasarrufları arttırmak amacıyla kullanılabilir. Böylece hem servetten yüksek pay alan kişilerin lüks tüketim eğilimleri vergilerle dizginlenerek sermaye birikimine hem de servet dağılımında adaletin sağlanmasına katkı verebilecektir²⁷².

Toplam yurtiçi tasarruflar gönüllü tasarruflar ile kamusal tasarrufların toplamından oluşmaktadır. Toplam tasarrufların arttırılabilmesi için gönüllü tasarrufların arttırılması veya kamu harcamalarından fazla alınan vergilerle oluşturulan kamu tasarruflarının arttırılması gerekmektedir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen gelirin az ve sermaye piyasalarının gelişmemiş olması sebebiyle gönüllü tasarrufları arttırmak oldukça güçtür. Bu sebeple, toplam yurtiçi tasarrufların vergiler yoluyla arttırılması ve bu tasarrufların kamu sektörü tarafından ekonomik büyümeyi hızlandıracak şekilde gerekli yatırımlarda kullanılması önerilmektedir²⁷³.

Yurtiçi tasarrufların arttırılmasında kamu tasarruflarının arttırılması daha güvenli ve daha kısa bir yoldur. Kamu tasarrufları vergi gelirlerinin arttırılması ve/veya kamu harcamalarının azaltılmasıyla arttırılabilmektedir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının arttırılması noktasındaki baskılar dikkate alındığında, kamu tasarruflarını arttırabilmenin tek yolu vergileri arttırmaktır. Bu görüşe göre, vergiler gönüllü tasarruflar üzerinde olumsuz bir etki yaratsa bile, bu etki kamu tasarruflarındaki artış sayesinde tolere edilecektir²⁷⁴.

b. Vergilerin Yatırımlar Ve Risk Alma Üzerindeki Etkileri

Sermaye birikiminin sağlanmasında tasarrufların arttırılmasının yanında, bu tasarrufların yatırımlara kanalize edilmesi noktasında da vergiler önem taşımaktadır. Vergiler, doğası gereği, özel kesim açısından yatırımları sınırlayıcı etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler, birbirleri ile ilgili üç farklı biçimde ortaya çıkmaktadır²⁷⁵.

- Vergi nedeniyle kullanılabilir geliri azalan bireyler için ya tüketimlerini, ya tasarruflarını, ya da her ikisini birden azaltma zorunluluğu doğmaktadır. Bu

²⁷² Şen, Sağbaş, a.g.e., s.376.

²⁷³ Atılğan, a.g.e., s.96.

²⁷⁴ Atılğan, a.g.e., s.98.

²⁷⁵ Özhan Uluatam, *Vergilerin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi ve Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası (Teori ve Türkiye Uygulaması)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1971, s.23-24.

durum özel kesimin yatırıma ayırabileceği fonları yani yatırım potansiyelini azaltmaktadır.

- Vergilerin bu ilk etkisinin yanında ortaya çıkaracağı diğer sonuç tüketimdeki – ve muhtemelen yatırımlardaki – azalmanın neden olacağı pazar daralması nedeniyle yatırımların gelecekteki gelirlerine yönelik beklentileri olumsuz etkilemesidir.
- Ayrıca vergileme yatırımların vergi sonrası karlılığını değiştirerek girişimcilerin yatırım kararlarını olumsuz etkilemektedir. Vergilerin yatırımlar üzerindeki en önemli etkisi bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Vergilerin gerçekleşecek yatırımlar üzerindeki etkisi bir yandan kimlerin tasarruf ve yatırım yapma potansiyeline ve isteğine sahip olduğuna, diğer taraftan da vergi yükünün nasıl dağıldığına bağlıdır. Gelir arttıkça marjinal tasarruf eğiliminin arttığı durum için ilk noktayı belirlemek kolaydır. Kişilerin gelirleri arttıkça, tasarruf –dolayısıyla yatırım-yapabilme kabiliyeti de artmaktadır. Bazı ülkelerde yapılmış araştırmalar üst gelir grubundaki kişilerin yatırım yapmaya daha istekli olduğunu göstermektedir²⁷⁶. Buradan hareketle, vergi sisteminin belli bir andaki yükünün dağılımı daha çok bu gelir gruplarını hedef alıyorsa, sonucun özel yatırımları kısıtıcı yönde olacağı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, vergi sistemi, yüksek gelirlileri daha fazla vergilendirecek biçimde artan oranlı oluşu yatırım potansiyelini olumsuz etkileyecektir. Vergi sisteminin tamamı için belirtilen bu husus, tüm vergi unsurları için de geçerlidir²⁷⁷.

Mükellefin ödemiş olduğu vergi türü ne olursa olsun, gönüllü tasarrufların azalması nedeniyle yatırımlarda ortaya çıkacak azalma değişmeyecektir. Ancak dolaylı vergiler bu noktada farklılık gösterebilir. Dolaylı vergiler de gönüllü tasarrufları azaltır. Ancak mükellefler yansıma mekanizmasından yararlanarak mükellefi olduğu vergiyi tüketiciye ödeyebilirler. Bu açıdan yatırımlar için belki olumlu bir etkiden bile bahsedilebilir. Çünkü mükellef, aracı mükellef sıfatı ile topladığı vergileri vergi dairesine yatırıma kadar bir nevi krediden yararlanmış olur. Toplanan vergileri elinde bulundurma süresi ne kadar kısa olursa olsun, vergi devamlı olduğu olduğuna göre, mükellefin bu vergi toplayıcılığı

²⁷⁶ Bkz. J. Keith Butters, Lawrence E. Thompson, Lynn L. Bollinge, *Effects of Taxation on Investments by Individuals*, Boston: : Harvard Business School, 1953.

²⁷⁷ Uluatam, *Vergilerin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi ve Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası (Teori ve Türkiye Uygulaması)*, s.24-25.

görevi ile ilave bir nakit imkanından yararlandığını ve bunları bazı yatırımların finansmanı için kullanabileceğini düşünmek mümkündür²⁷⁸.

Vergilerin, yatırımlardan elde edileceği beklenen vergi öncesi gelirleri değiştirmek biçimindeki etkisi girişimcilerin bekleyişleri ile yakından ilişkilidir. Ayrıca bu bekleyişler vergi politikasının yanında, toplanan vergilerin nasıl harcandığına da bağlıdır. Dolayısıyla, bu konuda kesin bir şey söylemenin imkansızlığı, vergilerin bu etkisi üzerinde derin yorum yapmayı engellemektedir. Fakat girişimcilerin gelecek gelirlerde yani vergi öncesi karlılıkta değişmeler konusundaki bekleyişleri ile ilgili bir noktayı açıklamakta yarar vardır. Girişimcilerin yeni yatırımlar yoluyla sermaye birikimine gitmeleri durumunda sabit sermayelerinin oranı diğer girdilere oranla artmaktadır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak ise teşebbüs karlarının duyarlılığı artacaktır. Çünkü; satışların azaldığı durgunluk dönemlerinde, sabit giderleri azaltmak diğer girdilere göre daha zor olduğundan, karlardaki düşüş oranı satışlardaki düşüşe oranla daha fazla olacaktır. Vergileme nedeniyle girişimcilerde bir ekonomik durgunluk ve kar azalışı döneminin yaklaştığı algısı ortaya çıkarsa, girişimciler yatırımlarını arttırmaktan kaçınacaklardır. Böylece yatırımlar olumsuz etkilenmiş olacaktır²⁷⁹.

Yatırımlardan elde edilecek vergi öncesi gelirler açısından vergilerin yatırımlar üzerindeki etkisinde dolaylı vergiler önem taşımaktadır. Bu vergiler konuldukları malların fiyatını arttırdıkları için, bu mallara olan talebin esneklik derecesine göre, talebinin azalmasına neden olurlar. Vergi nedeniyle sürümün azalması, üretimin dolayısıyla da üretim kapasitesinin yeni duruma uygun şekilde azaltılmasını, diğer bir ifadeyle, yatırımların bu alanlarda azaltılması sonucunu doğurur. Mala olan talep esnekliği ne kadar düşük ise, vergi nedeniyle bu malın üretiminde kullanılan kaynakların vergi sebebiyle azaltılması da o kadar az olur. Eğer mala olan talep esnekliği sıfır ise, talepte bir değişme olmayacağından, üretim seviyesinde de herhangi bir değişme olmaz ve bu alanda yapılan yatırımlar olumsuz etkilenmez²⁸⁰.

Vergiler, yatırımın karlılığını değiştirerek de yatırımlar üzerinde etkili olur. Yatırım yapmaya neden olan temel motivasyon kar elde etme isteğidir. Yatırımcılar, yalnızca kar

²⁷⁸ Bulutoğlu, *Vergi Politikası*, s.266.

²⁷⁹ Uluatam, *Vergilerin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi ve Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası (Teori ve Türkiye Uygulaması)*, s.25.

²⁸⁰ Bulutoğlu, *Vergi Politikası*, s.271.

elde edecekleri sürece yeni yatırım yaparlar. Ancak vergiler, kısmen de olsa, bir yatırımın karlılığını etkiler. Örneğin yatırımlardan elde edilecek karlar üzerine konulan yüksek oranlı bir vergi, yatırımcıların elde edecekleri gelirleri azaltacağından, yatırım yapma arzusunu olumsuz etkileyecektir²⁸¹.

Vergiler, yatırımın karlılığını iki biçimde etkiler. Bunlardan ilki vergi nedeniyle yatırım mallarının fiyatının değişmesidir. İkincisi ise yatırımlardan elde edilecek gelirin vergi nedeniyle düşmesidir. Yalnızca yatırım malları veya tüm üretim faktörleri ile birlikte yatırım malları üzerine konulan bir dolaylı vergi yansıma teorisine göre kısmen ya da tamamen yatırım mallarının fiyatını arttıracaktır. Vergi nedeniyle sermaye mallarında meydana gelecek artış sabit sermaye kullanmanın maliyetini de arttıracak ve vergi sonrası yatırım, vergi öncesi yatırımın altına düşecektir. Bununla birlikte diğer üretim faktörleri vergi dışı bırakılmışsa, yatırım talebi nisbi olarak ucuz kalan diğer üretim faktörlerine kayacaktır. Böylece, verginin yatırım tercihlerini değiştirmesine bağlı etkinlik kayıpları oluşabilecektir. Yatırım mallarının fiyatını değiştiren dolaylı vergiler açısından en belirgin örnek gümrük vergisidir. Özellikle yatırım mallarının büyük bir kısmı ithalat yoluyla elde ediliyorsa, gümrük vergisi oranlarının yüksekliği ölçüsünde, gümrük vergilerinin konulup kaldırılması ya da oranlarının değiştirilmesi yatırım maliyeti açısından büyük önem taşır. Bu etki açısından en belirgin örnek gümrük vergisi olsa da tek örnek değildir. Yurtiçi üretilen yatırım mallarının üretim ya da kullanımını kapsayan herhangi bir dolaylı vergi de benzer sonuçlara yol açacaktır²⁸².

Gelir ve kurumlar vergisi yatırım kararlarını etkileyen iki önemli vergi unsurudur. Gelir vergisi, satın alma gücünü azaltarak toplam talebin ve yatırımların düşmesi ile kullanılabilir geliri azaltarak yatırım yapılabilir fonları azaltmasının yanında, yatırımların karlılığının azalmasına neden olarak da yatırımları olumsuz etkiler. Çünkü yatırımcılar için önemli olan ve yatırım kararlarını etkileyen vergi sonrası gelirdir²⁸³. İlk olarak, karın maksimize edilmesi açısından, vergi öncesi ve sonrası gelir arasında bir fark olmadığı düşünülebilir. Çünkü marjinal vergi oranı yüzde yüzden küçük olduğu sürece, uygulanan gelir vergisi oranı artan oranlı olsa bile, vergi öncesi gelirin yüksek olması kendiliğinden vergi sonrası gelirin de yüksek olmasını sağlayacaktır. Buradan hareketle, gelir vergisinin

²⁸¹ Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s.70.

²⁸² Uluatam, Vergilerin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi ve Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası (Teori ve Türkiye Uygulaması), s.26-27.

²⁸³ Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s.71.

yatırım kararlarını etkilemeyeceği düşünülebilir. Ancak, vergi, piyasa maliyetleri üzerine binen bir maliyet unsurudur. Bu açıdan bakıldığında, her düzeydeki vergi oranı işletmelerin maliyet yapısını etkileyerek vergi öncesi ve vergi sonrası karlılık düzeyini etkileyeceği dikkatten kaçırılmamalıdır. Her şeyden önce uygulanan gelir vergisi tüm teşebbüs kazançlarını kapsayan genel karakterli bir vergi değilse, sermayenin daha yüksek oranda vergilendirilen alanlardan daha düşük oranda vergilendirilen alanlara kayması ve yatırım kararlarında sapmaların olması muhtemeldir. Bununla birlikte, uygulanan vergi genel karakterli olsa bile, bazı yatırımların karlılığında yaşanacak düşüş bu yatırımların çekiciliğini azaltacaktır²⁸⁴.

Genel olarak vergilerin riskli yatırım alanlarına yönelik yatırım kararlarını olumsuz etkilediği kabul edilmektedir²⁸⁵. Çünkü vergiler yatırımlardan elde edilen gelirleri düşürerek risk almayı caydırmaktadır. Böylece tasarruflar, tasarruf hesaplarında ve/veya finans sistemi dışında tutularak yatırım tasarruf eşitliğinin bozulmasına neden olabilecektir. Diğer bir ifadeyle, vergi artışları yatırımları caydırarak tasarruf fazlasının oluşmasına neden olabilecektir. Tasarruf araçlarının finans sistemi dışına çıkması riskli yatırım alanlarında finansman maliyetlerinin artmasına ve sonuçta riskli yatırım sektörlerinde beklenen yatırımın gerçekleşmemesine neden olacaktır²⁸⁶. Bu düşüncenin altında yatan temel gerekçe, vergi öncesi belli bir gelir elde edilecek riskli bir yatırımın geliri vergi oranında düşeceği için, yüklenilen risk başına gelir şeklindeki çekiciliğinin azalmasıdır. Risk arttıkça bu azalış daha belirgin olacağından, vergileme riskli yatırımlar aleyhine bir durum ortaya çıkartmaktadır²⁸⁷.

Yatırımlarda ortaya çıkan zararın, diğer faaliyetlerden elde edilen kardan mahsup edilip edilmemesi durumu riskli yatırımlar açısından önem taşımaktadır. Eğer devlet yatırımlarda ortaya çıkan zararı diğer yatırımlardan elde edilen kardan indirilmesine

²⁸⁴ Uluatam, Vergilerin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi ve Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası (Teori ve Türkiye Uygulaması), s.27-28.

²⁸⁵ Paul Streeten, "The Effect of Taxation on Risk-Taking", *Oxford Economic Papers*, New Series, Vol: 5, Issue:3, 1953, p.271. <https://www.jstor.org/stable/pdf/2662130.pdf> (E.T. 22.03.2021)

²⁸⁶ Charles M. Allan, *The Theory of Taxation*, London: Penguin Books, 1971, p.64-65.

²⁸⁷ Uluatam, Vergilerin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi ve Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası (Teori ve Türkiye Uygulaması), s.33-34.

imkan tanımıyorsa, kardan pay alan ancak, zararlara karışmayan bir ortak rolüne bürünecektir. Bu durum yatırımcının risk alma isteğini azaltacaktır²⁸⁸.

Yine de, çok yüksek oranlı bir verginin bile, risk almayı azaltacağı kesin değildir. Vergiler yatırımlardan beklenen geliri düşürmesi sonucunda iki zıt etki ortaya çıkar²⁸⁹:

1. Düşük gelir düzeyinde gelirin marjinal faydasının daha fazla olduğu genel varsayımı kabul edildiğinde, yatırımcılar gelirlerindeki azalışı telafi etmek amacıyla daha fazla gelir getirmesi beklenen daha riskli yatırımlara yöneleceklerdir. (Verginin gelir etkisi).

2. Öte yandan, risk almanın marjinal getirisi azaldığı için, yatırımcı daha az risk almaya yönelecektir. (Verginin ikame etkisi)

Vergilemenin risk alma üzerindeki etkisi, bu iki etkiden hangisinin ağır bastığına bağlıdır. Yatırımcılar açısından bu sonucu belirleyen unsur, gelirin risk almaya göre marjinal faydasının azalıp azalmadığıdır. Diğer bir ifadeyle, risk almanın maliyeti ile marjinal faydasındaki değişme yatırımcının riske yönelik davranışında belirleyici olacaktır.

Vergilerin yatırımları ve riskten kaçınma arzusunu arttırıcı olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla, zararların mahsubu yöntemi kullanılabilir. Böylece devlet yatırımcının hem karına hem de zararına ortak olmuş olur. Zararların mahsubu yöntemi uygulandığı takdirde, özel yatırımların riski de azalacaktır. Yatırımcılar yüksek kar elde etmeyi ümit ettikleri takdirde, riski büyük yatırımlar yapma eğilimine girmektedirler²⁹⁰. Ancak bu durumun uygulamada değer taşınması için yatırımcının gelecekte diğer faaliyetlerden uğradığı zarar kadar gelir elde etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla zarar mahsubunun geçmiş yatırımlardan elde edilen zararlar için de kullanılabilmesi uygulamanın etkinliğini arttıracaktır. Nitekim Türk Vergi sisteminde de gelir ve kurumlar vergisi uygulamalarında zarar indirimine imkan verilmektedir. Geçmiş yıl zararlarının matrahtan indirilmesine imkan sağlanarak girişimcilerin vergi yükü azaltılmakta ve risk alma eğiliminin arttırılması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, iki zarar mahsubu yönteminin de yatırımcı için tam bir güven sağlamamaktadır. Yatırımcı için tam bir güvenin

²⁸⁸ George Leland Bach, *Economics: An Introduction to Analysis and Policy*, New Jersey: Prentice-Hall, 1966, p.602; Musgrave, a.g.e., p.318.

²⁸⁹ Streeten, a.g.m., p.271-272.

²⁹⁰ Turhan, a.g.e., s.338.

sağlanabilmesi için yatırımlarda ortaya çıkan zararların devlet tarafından vergi oranında yatırımcıya iade edilmesi gerekmektedir²⁹¹.

2. VERGİLEMENİN TEKNOLOJİK GELİŞME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Teknolojik gelişmenin, ülkelerin refah seviyesini arttıran önemli bir unsur olduğu neredeyse herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu etki, teknolojik gelişmenin, üretim faktörlerinin verimliliğini arttırıcı bir unsur olmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde, teknolojik gelişmenin, neoklasik iktisadi görüşün kabul ettiği gibi dışsal değil, içsel olduğu kabul edilmektedir. Bu yüzden, neredeyse tüm ülkeler teknoloji politikalarına ciddi önem atfetmekte ve yönlendirilmiş teknoloji çerçevesinde Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerini destekleyerek teknolojik gelişmeyi hızlandırmaya çalışmaktadırlar.

Ar-Ge ve inovasyon kavramları birbirleri ile oldukça ilişkili kavramlar olmakla birlikte farklı anlamlara gelmektedir. Ar-Ge; bilgi stokunu arttırmak amacıyla yapılan sistematik ve yaratıcı faaliyetleri kapsamaktadır. İnovasyon (yenilik) ise değer yaratmak amacıyla yeni fikirlerin uygulanması sürecini ifade etmektedir. Burada yenilik ile yeni bir hizmet, sistem veya süreç yaratma kastedildiği gibi mevcut hizmetleri geliştirme de kastedilebilir. İnovasyon yaratıcı fikirleri ve bilgiyi ürüne dönüştürmektedir. Ar-Ge inovasyonun başlangıç aşamasında kullanılmakla birlikte, Ar-Ge olmadan da inovasyon mümkündür²⁹². Bununla birlikte, Ar-Ge faaliyetlerin artması daha fazla yenilikçi sonuçların ortaya çıkmasına yol açar²⁹³. Bu anlamda Ar-Ge faaliyetlerinin inovasyona sağladığı katkı yadsınamaz bir gerçektir.

Ar-Ge, bilgiye ve teknolojiye dayalı olarak yeni ürünler yaratmak, mevcut ürünleri veya yeni üretim tekniklerini gerçekleştirmektir. Kamu kurumları ve özel firmalar, Ar-Ge faaliyetlerinde çalışan personelini ve eski araştırmalardan günümüze kadar elde edilen bilgi birikimlerini kullanarak yeni ürünler ve çözüm yolları elde etmektedirler²⁹⁴. Ar-Ge çalışmaları ile sadece yeni ürün ve üretim yöntemi geliştirilmemekte, aynı zamanda

²⁹¹ Musgrave, a.g.e., p.320.

²⁹² Cem Saatçioğlu, Ülkü Bildirici, “İnovasyon Göstergeleri Bakımından Türkiye’nin OECD Ülkeleri Arasındaki Yeri: Ekonometrik Bir Uygulama”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, C.5, S.4, 2017, s.45.

²⁹³ Timothy F. Slaper vd. , The Index of Innovation: A New Tool for Regional Analysis”, *Economic Development Quarterly*, C.25, S.1, 2010, p.39.

²⁹⁴ Kevin Sylwester, “R&D and Economic Growth”, *Knowledge, Technology, & Policy*, Vol:13, Issue: 4, 2001, p.72.<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF02693991.pdf> (E.T. 16.03.2021).

mevcut teknolojiyi özümseme ve kullanma kapasitesini de iyileştirilmektedir. Dolayısıyla Ar-Ge, teknoloji kullanımının her aşamasında önem taşıyan bir unsurdur²⁹⁵. Bu sebeple Ar-Ge'ye yapılan yatırımlar, teknolojik gelişmeye ve dolayısıyla da ekonomik büyümeye zemin hazırlayan bir faktör olarak görülmektedir²⁹⁶.

Ar-Ge faaliyetleri sonucu ortaya çıkan bilgi veya teknolojik buluşlar, sahip oldukları dışlanamama ve tüketiminden mahrum edilememe özellikleriyle kamusal mal özelliği taşıdığından kamusal müdahale gerektirmektedir. Dolayısıyla yönlendirilmiş teknoloji kavramı, bilimsel çalışmalarını belli amaçlar doğrultusunda yönlendirilmesine imkan sağlayacak bir kaynak tahsisini içeren kamusal müdahaleyi gerektirmektedir. Bu müdahale Ar-Ge faaliyetlerinin doğrudan devlet tarafından yapılması şeklinde olabileceği gibi özel sektör Ar-Ge faaliyetlerinin çeşitli teşvik politikalarıyla desteklenmesi şeklinde de olabilmektedir²⁹⁷. Böylece bütçenin kaynak tahsisi işlevinden yararlanılarak teknolojik gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki pozitif yönlü ilişkiden yararlanılmaktadır. Bütçenin maliye politikalarının somutlaştığı bir belge olduğu dikkate alındığında, ekonomik büyümenin hızlandırılabilmesi için teknolojinin yönlendirilmesinde maliye politikası araçlarına önemli bir rol verilmektedir²⁹⁸.

Teknolojik gelişmenin sağlanması noktasında kullanılan önemli maliye politikası araçlarından biri de vergilerdir. Eğitim, araştırma ve teknik ilerlemeye yönelik kamu harcamalarıyla birlikte, vergi sistemi kullanılarak da bu alanlar desteklenebilir. Bu amaçla, ilk olarak, eğitim için yapılan harcamalar vergi matrahından düşülebilir. Böylece, mesleki alanda artan kalite nedeniyle uzun dönemde teknolojik gelişme hızlandırılabilir. İkinci olarak, vergi kanunlarında bilimsel araştırmaları teşvik edici hükümler yer alabilir. Örneğin, özel kesimdeki Ar-Ge araştırmalarına yönelik harcamaların gelir ve kurumlar vergisinden indirilmesi ve Ar-Ge'ye yönelik teçhizatlara hızlandırılmış amortisman uygulanabilir. Son olarak, teknik ilerleme ile yatırımlar arasında yakın bir ilişki bulunduğundan, yatırımları olabildiğince yüksek düzeyde tutabilmeye yönelik her türlü (hızlandırılmış amortisman, zararların ileriye ve geriye nakli vb.) önlemler katkı

²⁹⁵ Wesley M. Cohen, Daniel A. Levinthal, "Innovation and Learning: The Two Faces of R & D", *The Economic Journal*, Vol:99, Issue:397, 1989, p.569.

²⁹⁶ Nancy L. Stokey, "R&D and Economic Growth", *The Review of Economic Studies*, Vol:62, Issue:3, 1995, p.469.

²⁹⁷ Simla Güzel, "Ar-Ge Harcamaları ve Vergi Teşvikleri: Belirli Ülkeler Karşısında Türkiye'nin Durumu", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.4, S.2, 2009, s.34-35.

²⁹⁸ Tokatlıoğlu, Selen, a.g.e., s.382.

sağlayabilir²⁹⁹. Ar-Ge çalışmalarına yönelik bu vergi ayrıcalıkları, yenilikçi bir faaliyet gerçekleştirmeleri karşılığında, bu faaliyetleri gerçekleştirenlerin ödeyecekleri vergileri azaltan bir ödül olarak değerlendirilmektedir³⁰⁰.

3. VERGİLEMENİN İŞGÜCÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Emek arz miktarının bireyler tarafından serbestçe belirlenebileceği varsayılırsa, boş zaman talebi de, bir tüketim malı gibi değerlendirilebilir. Buradan hareketle boş zaman talebinin, tüketim mallarında olduğu gibi, bireyin gelir düzeyi ile boş zamanın ve diğer malların fiyatı tarafından etkilendiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla bireyin geliri ne kadar yüksek ise boş zaman tüketimi de o kadar yüksek olacaktır. Aynı şekilde, boş zamanın fiyatı ne kadar düşükse, ceteris paribus, tüketimi de o kadar fazla olur. Boş zamanın fiyatı ise çalışmadan elde edilecek marjinal gelire eşit olmaktadır. Buradan hareketle, emek geliri üzerine vergi konulduğunu varsaydığımızda, söz konusu vergi bireyin kullanılabilir gelirini azaltacaktır. Böylece bireyin boş zaman talebi de azalacaktır. Bununla birlikte, emek üzerine konulan vergi bireyin çalışmasından elde ettiği geliri de azaltmakta, dolayısıyla da boş zamanın fiyatını ucuzlatmaktadır. Boş zamanın daha ucuz olması bireyin daha fazla boş zaman talep etmesine yol açacaktır³⁰¹.

Gelir vergisi nedeniyle kullanılabilir geliri düşen mükelleflerin, yansıtılması güç olduğundan, üzerlerindeki vergi yükünü değiştirme imkanları bulunmamaktadır. Dolayısıyla mükellefler vergi nedeniyle daha fakir hale gelmektedir. Ancak ev kirası, kredi ödemeleri, mobilya taksitleri vb. sabit ödemeleri değişmemektedir. Vergi mükelleflerinin bu ödemeleri karşılayabilmesi için ya diğer mal ve hizmetlerin tüketimini azaltarak yaşam standartlarını düşürmeleri ya da daha çok çalışarak artan gelir vergisini telafi etmeleri gerekmektedir. Gelir vergisindeki artış sebebiyle, geliri azalan mükellefin eski refah seviyesini koruyabilmek amacıyla daha çok çalışmayı tercih etmesi verginin gelir etkisi olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte mükellef, vergi sonrası kalan gelirin katlanılacak zahmete değmeyeceğini düşünerek boş zamanı çalışmanın yerine ikame de

²⁹⁹ Turhan, a.g.e., s.339.

³⁰⁰ A. Kemal Çelebi, Hamza Kahrıman, “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Vergi Teşvikleri ve Bunların Karşılaştırmalı Analizi”, *Maliye Dergisi*, S.161, 2011, s.35.

³⁰¹ Kenan Bulutoğlu, *Vergi Politikası*, İstanbul: Sermet Matbaası, 1962, s.225.

edebilir. Gelir vergisi sebebiyle net geliri azalan mükellefin çalışmak yerine boş zamanı tercih etmesi ise verginin ikame etkisi olarak adlandırılmaktadır³⁰².

İşgücü arzı üzerindeki vergilerin artan oranlı olması, düz oranlı vergiye göre daha fazla çalışmayı caydırıcı etki ortaya çıkarır. Bu farklılık ikame etkisinden kaynaklanmaktadır. Bireyler her iki vergi için de aynı miktar ödeme yaptığında, verginin gelir etkisi aynı kalmakla birlikte, artan oranlı verginin marjinal oranı düz oranlı verginin marjinal oranından daha yüksek olacaktır. Öyleyse artan oranlı verginin ikame etkisi düz oranlı verginin ikame etkisinden daha fazla olacaktır³⁰³. Dolayısıyla artan oranlılık ne kadar kuvvetli olursa verginin işgücü arzı üzerindeki olumsuz etkisi o kadar artmakta iken, marjinal vergi oranı ortalama vergi oranına yaklaştıkça işgücü arzı üzerindeki olumsuz etki azalmaktadır.

Vergilerin çalışma arzusunu olumsuz etkilememesi için matrahtan bağımsız olarak götürü uygulanması gerekmektedir. Götürü vergiler ikame etkisi oluşturmazlar. Bununla birlikte kişilerin kullanılabilir gelirleri azaldığı için gelir etkisi oluştururlar. Götürü vergiler tercihleri etkilemeyen tek vergi türüdür³⁰⁴. Bunun en güzel örneği, herkesin eşit miktarda ödediği baş vergisidir. Çünkü baş vergisi bireyin gelirinden, servetinden, mesleğinden ve tüketim kalıplarından, aile yapısından, yaşından ya da diğer özelliklerden bağımsızdır³⁰⁵.

Harcamalar üzerinden alınan vergilerin çalışma isteği üzerindeki etkileri gelir üzerinden alınan vergilerle karşılaştırıldığında, harcama vergilerinin gelir etkisi açısından aynı miktardaki bir gelir vergisinden farkı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, dolaylı bir tüketim vergisi şeklinde alınırsa, mükellef mali anestezi etkisinden dolayı vergi nedeniyle kullanılabilir gelirindeki azalmayı tam olarak hissetmeyebilir. İkame etkisi açısından bakıldığında, gelir vergisi boş zaman lehine ve gelecekteki tüketim aleyhine ayırım yaratır. Harcama vergisi ise, boş zaman lehine ayırım yaratır fakat şimdiki ve gelecekteki tüketim arasındaki tüketim tercihlerinin değiştirmez. Dolayısıyla harcama vergisi, gelecekteki tüketim için daha elverişli şartlar yaratmaktadır. Öyleyse, gelecekteki tüketim için çalışma saiki daha kuvvetli olan kişiler için yani çalışmalarını ile gelecekteki gelir

³⁰² D.I. Trotman-Dickenson, *Economics of the Public Sector*, London: Macmillan Press, 1996, p.148.

³⁰³ Bulutoğlu, *Vergi Politikası*, s.230.

³⁰⁴ Anthony B. Atkinson, Joseph E. Stiglitz, *Lectures on Economics*, Berkshire: McGraw - Hill Book, 1980, p.28'den aktaran Hale Balseven, "Vergilerin Emek Arzı Üzerindeki Gelir, İkame ve Mali Etkileri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, 2003, s.221-222.

³⁰⁵ Edizdoğan, Çelikkaya, a.g.e., s.24.

talepleri tamamlayıcı olan kişiler için ikame etkisi, gelir etkisinden daha zayıf olacaktır. Diğer bir ifadeyle, emek arzını azaltıcı etkisi daha zayıf olacaktır. Daha çok şimdiki tüketim için çalışanlarda ise, yani çalışmalarını ile şimdiki tüketim talepleri tamamlayıcı olanlarda, gelir vergisinin ikame etkisi harcama vergisinden daha zayıf olacaktır³⁰⁶.

Özel tüketim vergilerinin işgücü arzı üzerindeki etkisinde ise üzerine vergi konulan malın özellikleri önem arz etmektedir. Üzerine vergi konulan mal, iş kıyafeti vb. gibi çalışma ile tamamlayıcı bir mal ise işgücü arzı üzerindeki ikame etkisi daha kuvvetli olur. Buna karşın, kamp ekipmanları vb. gibi boş zamanla tamamlayıcı bir mal ise boş zaman aleyhine ve emek arzı lehine bir etki yaratır. Buradan hareketle, lüks malların boş zaman tüketimi ile daha çok ilişkili olduğu göz önüne alındığında, lüks mallar üzerine konulan vergilerin çalışma isteğini daha az caydıracağı ve emek arzını olumlu etkileyeceği söylenebilir³⁰⁷.

Görüldüğü üzere vergiler, hem gelir etkisiyle boş zaman talebini azaltıcı (emek arzını arttırıcı) hem de ikame etkisiyle boş zaman talebini arttırıcı (emek arzını azaltıcı) etki meydana getirmektedir. Bu iki etki de zıt yönlü çalıştığından, vergi sonrası emek arzının azalması ya da artması hangi etkinin daha baskın olduğuna bağlıdır.

Literatürde verginin gelir ve ikame etkilerinden hangisinin baskın olacağını belirleyen unsurun işgücü arzı esnekliği olduğu kabul edilmektedir. Buna göre işgücü arzının esnekliği çok yüksekse, vergi oranındaki artış işgücü arzını önemli ölçüde azaltır. Buna karşılık işgücü arzı esnek değilse, vergi oranındaki değişim işgücü arzını çok etkilemeyecektir³⁰⁸. Fakat bu yöntem, genel esnekliklerin hesaplanarak işgücü arzının tepkilerinin analiz edilmesi için uygun bir araç değildir. Çünkü ücret esneklikleri ile marjinal vergi oranları kişiden kişiye değişmektedir. Cinsiyet, medeni durum, yaşlı veya çocuk gibi bakımından sorumlu bulunan kişilerin bulunması ve tam zamanlı çalışılıp çalışılmaması gibi etkenler çalışanların işgücü arzı esnekliğini önemli ölçüde farklılaştırmaktadır³⁰⁹.

Yukarıdaki açıklamalarda vergilerin emek arzı üzerindeki etkileri incelenirken bireylerin emek arzının süresini dolayısıyla da boş zaman talebinin iradesi ve tercihleri ile

³⁰⁶ Musgrave, a.g.e., p.249.

³⁰⁷ Musgrave, a.g.e., p.250-251.

³⁰⁸ Rosen, Gayer, a.g.e., p.419.

³⁰⁹ Atılğan, a.g.e., s.113-114.

bölünebilir küçük kısımlar halinde artırıp azaltabileceği varsayılmıştır. Ancak bu varsayımlar günümüzde çoğu durumda gerçeğe uymamaktadır. Çünkü çiftçiler, zannatkarlar, esnaf, serbest meslek sahipleri ve parça başına çalışan işçiler dışında bireyler emek arzlarını kendi arzularına göre ayarlayamamaktadır. Bu konuda kanunların koyduğu sınırlar altında, çoğunlukla iş yerleri için toplu olarak belirtilmiş çalışma sürelerine uymak zorunda kalmaktadırlar³¹⁰. Ayrıca işgücü sahiplerinin vergi sebebiyle başka alana kayması mali zararlara yol açabileceğinden sınırlı kalmaktadır. Bu şartlar altında fazla mesai ile az aylıklık arasında bir seçim olanağı doğmamakta, aksine emek arzı artışı daha ön plana çıkmaktadır³¹¹.

Son olarak, bireylerin vergi nedeniyle çalışma arzusunun azalıp azalmayacağı, biraz da ödenen vergilerle gerçekleştirilecek hizmetlerin faydasına olan inanca da bağlıdır. Eğer vergi mükellefi, devletin topladığı vergileri etkin ve verimli şekilde harcadığını ve ödediği verginin adil olduğunu düşünüyorsa, verginin işgücü arzı üzerindeki olumsuz etkisi daha düşük olacaktır. Aynı şekilde ülke savaş vb. gibi zor dönemlerden geçiyorsa ve vatandaşlar da hükümete yardımcı olma bilinci yaratılmışsa, ağır vergilere rağmen işgücü arzı yüksek kalabilir³¹².

Bu açıklamalardan görüleceği üzere, teori vergilerin işgücü arzı üzerinde gelir ve ikame etkilerinden hangisine yol açacağını belirlemesi noktasında yetersiz kalmaktadır. Çünkü bu etkiler bireylerin kanıtlanması mümkün olmayan subjektif değer yargılarından önemli ölçüde etkilenmektedir. Dolayısıyla bu konularda daha fazla ampirik kanıtlara ve ekonometrik çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

4. VERGİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE DEVLET KAPASİTESİNİN ROLÜ

Vergilemenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğu konusunda bir fikir birliğine varılamamıştır. Bu konudaki yaygın teorik görüş, vergilendirmenin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği yönündedir. Bu görüşe göre vergileme inovasyonun, özel yatırımların ve emek arzının getirilerini düşürmekte ve böylece büyüme için önem arz eden özel yatırımları caydırmaktadır. Bu bakış açısına göre,

³¹⁰ Bulutoğlu, Vergi Politikası, s.239.

³¹¹ Turhan, a.g.e., s.333.

³¹² Bulutoğlu, Vergi Politikası, s.240.

özel yatırımları arttırmak amacıyla, vergi yükünün en aza indirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Alternatif bir görüşe göre ise, vergileme, ekonomik ve kurumsal ortamdan bağımsız olarak analiz edilmemelidir. Çünkü vergi gelirleri fiziki altyapı, eğitim, sağlık ve hukuk sisteminin kurulması ile kamusal düzenin oluşturulmasına imkan sağlayacak kamusal malları finanse ederek, arzulanan ekonomik ve kurumsal ortamın oluşturulabilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yatırımlar genellikle bu ekonomik ve kurumsal ortama büyük ölçüde bağımlıdır. Daha yüksek vergilendirme, daha çok ve/veya daha kaliteli kamusal malların sunulmasına katkı sağlıyorsa, yatırımlardan beklenen getirileri arttıracığı için büyüme üzerinde olumlu etki ortaya çıkarabilecektir³¹³. Dolayısıyla vergilerle finanse edilen kamu altyapı harcamaları ve kamusal düzenin inşası yatırımların arttırılmasında bir ara mal olarak kabul edilmektedir.

Vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, vergilerin nereye ve nasıl harcandığına oldukça duyarlıdır. Vergi gelirleri, bireylerin fayda fonksiyonuna giren ancak üretim fonksiyonuna girmeyen kamu hizmetlerini sağlamak için kullanılırsa, büyüme etkisine sahip olmayacaktır. Burada vergi gelirlerinin harcandığı kamu hizmetlerinin niteliği de önem arz etmektedir. Örneğin vergi gelirlerinin üretim için gerekli olan kamu girdilerine harcandığını ve bu girdilerin özel mal niteliğinde olduğunu düşünelim. Burada iki olası sonuç ortaya çıkmaktadır³¹⁴. Bunların ilki vergilerin ekonomik büyüme üzerinde sermayenin getirisini azaltmasına bağlı olarak yatırımları negatif etkilemesidir. İkinci olası etki ise vergi gelirlerinin üretim girdileri için kullanılmasından kaynaklanan dolaylı pozitif etkidir. Aşağıda da ifade edildiği gibi vergilerin yatırımlar ve dolayısıyla büyüme üzerindeki net etkisi negatif ve pozitif etkilerden hangisinin ağır astığına bağlı olarak değişecektir.

Temel kamu hizmetlerine (ör. altyapı, eğitim, sağlık) yönelik kamu harcamalarının, verimlilik artışını ve ekonomik büyümeyi etkilediği varsayılmakta ve hatta, yetersiz altyapının ve verimsiz kamu harcamalarının, verimlilik artışına zarar vererek daha düşük

³¹³ Philippe Aghion vd., "Taxation, Corruption, and Growth", *European Economic Review*, Vol:86, 2016, p.24.

³¹⁴ Xu, a.g.m., p.10.

ekonomik büyümeye yol açabileceği ifade edilmektedir³¹⁵. Gerçekten de, devlet, topladığı vergileri büyüme için önem arz eden alanlara yönelik yaptığı kamu harcamalarıyla ekonomiye tekrar kazandırır. Bu harcamalar özellikle kara yolu, demir yolu, metro, köprü, baraj, hava alanları, limanlar, elektrik santralleri, nükleer santraller gibi büyük çaplı fiziki altyapı yatırımlarının finansmanının sağlanması amacıyla yapılır. Bu alanlara yapılan yatırımlar ekonomik büyümenin sağlanması için büyük önem arz etmektedir. Çünkü alt yapı olmadan üst yapı olmaz ve dolayısıyla özel yatırımlar uyarılamaz. Bu tür yatırımlar, gelişmişlik düzeyine bağlı olarak, özel sektör yatırımları üzerinde crowding-in etkisi yaratıp, ekonomik büyüme sürecini hızlandırır. Fiziki kamu altyapı yatırımlarıyla birlikte eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik kamu harcamaları da ekonomik büyüme açısından büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla eğitim ve sağlık alanlarında kaynak tahsis ve kullanım etkinliğini mümkün kılacak ölçüde beşeri sermayenin nicel ve nitel olarak artırılması gerekmektedir³¹⁶.

Literatürde yaygın görüş vergilerin işgücü arzını olumsuz etkilediği yönündedir. Buna göre işgücü üzerinden alınan vergiler çalışmadan elde edilen geliri azalttığı için çalışmayı caydırıcı bir etki ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, vergi gelirleri, çalışmayı teşvik edici kamu harcamaları şeklinde kullanıldığında bu bozucu etkileri azalmakta veya ortadan kaldırmaktadır. Örneğin vergi gelirleri çocuk bakımı, okul öncesi eğitim, yaşlı bakımı ve ulaşım gibi çalışmayı tamamlayıcı nitelikte olan malların kamu tarafından sunulması veya sübvansede edilmesi için kullanılabilir. Bu tür politikalar, işgücü arzını teşvik ederek vergilerin bozucu etkilerini azaltmakta ve piyasanın çalışma maliyetlerini sübvansede etmektedir³¹⁷. Kleven (2014) yaptığı çalışmada okul öncesi, çocuk bakımı ve yaşlı bakımı için daha yüksek kamu desteği ile istihdam oranı arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur³¹⁸. Ayrıca eğitim ve sağlık hizmetleri beşeri sermayenin gelişmesini sağladığı için verimlilik artışına da yol açarak özel sektöre katkıda bulunur.

³¹⁵ Su Dinh Thanh, Neil Hartb, Nguyen Phuc Canh, "Public Spending, Public Governance and Economic Growth at the Vietnamese Provincial Level: A Disaggregate Analysis", *Economic Systems*, Vol:44, Issue: 4, 2020, p.7.

³¹⁶ Şen, Sağbaş, a.g.e., s.368-369.

³¹⁷Bkz. Sören Blomquist, Vidar Christiansen, and Luca Micheletto, Public Provision of Private Goods and Nondistortionary Marginal Tax Rates, "Public Provision of Private Goods and Nondistortionary Marginal Tax Rates", *American Economic Journal: Economic Policy*, Vol:2, No: 2, 2010; Richard Rogerson, "Taxation and Market Work: Is Scandinavia an Outlier?", *NBER Working Paper*, No: 12890, 2007.

³¹⁸ Henrik Jacobsen Kleven, "How Can Scandinavians Tax So Much?", *Journal of Economic Perspectives*, Vol:28, Issue:4, 2014, p.90.

Böylece aynı miktarda girdi ile daha fazla çıktı elde edilerek üretim düzeyinin arttırılması beklenmektedir³¹⁹.

Vergilendirme, inovasyon ve teknolojik gelişmeleri iki biçimde etkilemektedir. İlk etki inovasyon kazançlarının vergilendirilmesiyle ilgilidir. İnovasyon kazançları üzerinden yüksek oranda vergi alınması, vergi sonrası geliri azaltacağı için, teknolojik gelişme ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki ortaya koyacaktır. İkinci etkisi ise inovasyon kazançları üzerinden elde edilen vergi gelirlerinin kullanımıyla ilgilidir. Elde edilen vergi gelirleriyle daha iyi altyapı tedariki sağlanarak, yeniliği ve büyümeyi teşvik edecek biçimde kullanılması pozitif etkiler yaratacaktır.

Teknolojik gelişme ve inovasyon için altyapı kapasitesinin varlığı önemli bir unsurdur. Burada altyapı kapasitesi geniş anlamda kullanılmakta ve hem fiziki hem de kurumsal altyapıyı ifade etmektedir. Fiziki ve kurumsal altyapı bireylerin ve firmaların inovasyon çabalarına yardımcı olmaktadır. Örneğin ulaşım ve haberleşme altyapısına yönelik kamu yatırımları ile birlikte sektörler ve ekonomik birimler arası etkileşimler artarak bilgi ve fikirlerin yayılması kolaylaşmakta ve dolayısıyla teknolojik yenilikler teşvik edilmektedir. Daha kaliteli eğitim hizmetleri ile beşeri sermayenin iyileştirilmesi teknolojik yenilikleri daha olası hale getirmektedir. Aynı şekilde teknolojik gelişme ve inovasyon için mülkiyet haklarının korunması da büyük önem arz etmektedir. Devletin mülkiyet haklarını iyi koruyamaması inovasyona yönelik yatırım teşviklerini zayıflatmaktadır. Devlet mülkiyet haklarının daha iyi korunmasını sağlayarak teknolojik gelişme ve inovasyona katkı sağlayabilmektedir³²⁰.

Görüldüğü gibi teorik olarak vergilendirmenin ekonomik büyüme üzerinde iki zıt etkisi bulunmaktadır. Vergilendirme bir yandan, kaynak tahsisini ve kullanım etkinliğini bozarak büyümeyi olumsuz etkilerken, diğer yandan, ekonomik büyüme için önem arz eden kamu harcamalarını finanse ederek ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Bu nedenle vergilemenin büyüme üzerindeki genel etkisi vergilerin

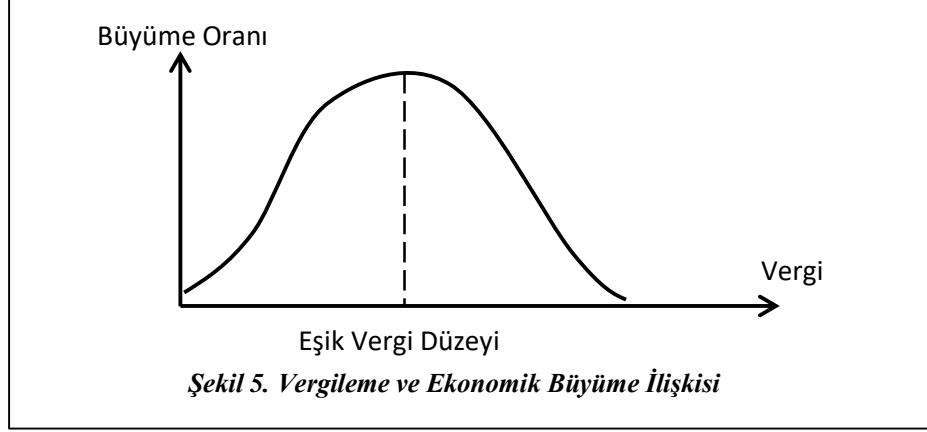
³¹⁹ Sara Connolly, Alistair Munro, *Economics of the Public Sector*, Prentice Hall Europe, England, 1999, p.386'dan aktaran Murat Demir, Erşan Sever, "Kamu Altyapı Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.25, S.2, 2008, s.106.

³²⁰ Daron Acemoglu, Jacob Moscona, James A. Robinson, "State Capacity and American Technology: Evidence from the Nineteenth Century", *American Economic Review*, Vol:106, Issue:5, 2016, p.61-62.

olumsuz etkisi ile kamusal malların ve özel mal niteliği taşımakla birlikte kamu tarafından sunulan mal ve hizmetlerin olumlu etkilerinden hangisinin ağır bastığına bağlıdır.

Vergilemenin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu ve olumsuz etkiden hangisinin ağır bastığını belirleyen iki unsur vardır. Bu unsurların ilki, kamu kesiminin büyüklüğüdür. Çünkü vergilerin olumsuz etkisi ile kamusal malların ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi vergileme düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Vergileme düzeyi yükseldikçe vergilerin olumsuz etkisi artarken, kamusal malların olumlu etkisi azalmaktadır. Bu durum ilk olarak kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin kamu kesiminin büyüklüğüne ve özellikle kamu harcamalarının marjinal getirisine bağlı olduğunu ileri süren Barro tarafından ileri sürülmüştür. Barro'ya göre vergi artışı, ekonominin büyüme hızını düşürürken, vergilerle finanse edilen kamu harcamaları ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Ancak bu ikinci etki sadece ekonomide kamu kesiminin payı düşük olduğunda ağır basmaktadır. Eğer ekonomide kamu kesiminin payı yüksekse, kamu harcamalarının marjinal getirileri azalmakta ve verginin negatif etkisi, GSYİH büyümesini yavaşlatmaktadır³²¹. Dolayısıyla vergileme ve ekonomik büyüme arasında tersine çevrilmiş bir U ilişkisi vardır. Diğer bir deyişle ikisi arasındaki ilişki doğrusal olmayıp, önce artan sonra azalan bir ilişki söz konusudur. Vergileme, belli bir düzeye ulaşıncaya kadar ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaratırken, eşik vergi düzeyinin aşılması halinde olumsuz etki yaratmaya başlamaktadır. Bu ilişki Şekil 5 üzerinden somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Eşik vergi düzeyine kadar ekonomik büyüme oranı artmakta ve eşik vergi düzeyinden sonra verginin büyüme üzerindeki etkisi zayıflamaya başlamaktadır.

³²¹ Lisa Chauvet, Marin Ferry, "Taxation, Infrastructure, and Firm Performance in Developing Countries, *WIDER Working Paper*, Issue: 2016/103, 2016, p.2.

Eşik vergileme düzeyi mali kapasitenin sınırını da göstermektedir. Bu düzey yakalanıncaya kadar vergi gelirlerinin ve dolayısıyla büyüme odaklı kamu harcamalarının artırılmasına devam edilmelidir. Eşik vergileme düzeyine kadar vergiler, zorunlu tasarruf aracı olarak kullanılarak büyüme için gerekli alt yapı devlet eliyle iyileştirilmeli ve dolayısıyla özel sektör yatırımlarını teşvik edici iklim yaratılmalıdır. Eşik vergileme düzeyinin aşılması halinde ise; bu vergilerle finanse edilen kamu harcamalarının olumlu etikine kıyasla, vergilerin yatırımları caydırıcı etkisi ağır basmaya başlayacağından, özel sektör yatırımları olumsuz etkilenecek ve verginin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi ortadan kaybolmaya başlayacaktır.

Vergilemenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini belirleyen ikinci unsur ise devlet kapasitesidir. Devlet kapasitesi ekonomik büyümeyi belirleyen en önemli faktörlerden biri olan sermaye birikiminin (fiziki ve beşeri sermaye) sağlanması açısından oldukça önemlidir. Sermaye birikimi yatırım ve tasarrufların artışıyla gerçekleşmektedir. Ancak mülkiyet haklarının korunmadığı, sözleşme güvenliğinin bulunmadığı ülkelerde belirsizlikler artıp güven ortamı sağlanamayacağından hiçbir birey fiziki ve beşeri sermaye yatırımına girişmeyecektir. Güven ortamının sağlanması, ekonomik sistemin etkin çalışması için önemli bir bileşendir. İç ve dış güvenlik sorunlarından kaynaklanan durumlarda, girişimciler ve tasarruf sahipleri kaynaklarını üretken reel yatırım alanlarında kullanmayacaklardır. Devlet kapasitesinin düşük olduğu ülkelerde bu mal ve hizmetler yeterli sunulmadığından özel yatırımlar düşük kalmaktadır. North (1981)'in “oyunun temel kuralları” olarak adlandırdığı iç hukuk ve kamusal düzenin sağlanması, özel mülkiyet haklarının korunması ve dış tehditlere karşı askeri savunma biçimindeki üç temel kamusal mal ve hizmetin her birinde meydana gelen olumlu gelişmeler piyasadaki belirsizliği azaltıp güven ortamını artırarak özel yatırımları teşvik etmektedir.

Devlet kapasitesinin düşük olduğu ÷lkelerde, yatırımların yapılabilmesi için gerekli ekonomik ve kurumsal ortam sağlanamadığından özel yatırımlar düşük kalmaktadır. Böyle durumlarda devlet, vergileri zorunlu finansman aracı olarak kullanarak özel kesimden sağladığı kaynakları devlet kapasitesini geliştirmek ve özel kesimin önünü açacak büyük çaplı yatırımlara kanalize edecek şekilde kullandığında ekonomik büyümede sürükleyici güç olmaktadır. Bununla birlikte; devlet kapasitesi ve ekonomik gelişme seviyesi arttıkça, kamu kesimi ve özel kesim ilişkisi farklı bir boyut kazanmaktadır. Devlet kapasitesi arttıkça piyasada yatırım ortamı iyileşmekte ve devletin öncü rolüne gerek kalmamaktadır. Devlet kapasitesi ve ekonomik gelişme seviyesi arttıkça, özel sektör yatırımları artacağından, kamu kesimi ile özel kesim birçok alanda birbirine rakip haline gelebilecektir.

Kamu kesiminin payı arttıkça vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki marjinal olumlu etkisinin azaldığı, vergilerin alternatif maliyet olarak özel kesim yatırım yapılabilir fonların azalmasına yol açtığı ve gelişmiş ÷lke gözlemlerinden hareketle özel kesimin ekonomik olarak daha etkin olduğu dikkate alındığında; devlet kapasitesi ve ekonomik gelişme seviyesi arttıkça vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi azalmaktadır. Bu sebeple özel sektör ile kamu sektörü arasında verimliliği ve etkinliği en üst düzeye çıkaracak bir dengenin kurulmasını sağlayarak ekonomik büyüme hızını arttırmak için devlet kapasitesi dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla ekonomik büyümenin sağlanmasında vergilerin rolünün devlet kapasitesiyle birlikte ele alınıp değerlendirilmesi gerekmektedir.

5. SEÇİLMİŞ ÷LKELERDE DEVLET KAPASİTESİ, EKONOMİK BÜYÜME VE VERGİLEME İLİŞKİSİ

Bu başlık altında seçilmiş ÷lkelerin devlet kapasiteleri ile ekonomik büyüme ve vergiler arasındaki ilişki değerlendirilecektir. Verileri değerlendirilen ÷lkelerin seçiminde, kişi başı GSYH dikkate alınarak ÷lkeleri düşük, orta ve yüksek gelirli olarak sınıflandıran Dünya Bankası Atlas Yöntemi'nden yararlanılmıştır. Bu yöntemde ÷lkeler, kişi başı GSYH düzeyi esas alınarak, 0-1025\$ arası düşük gelirli, 1.026-12.375\$ arası orta gelirli ve 12.376\$'dan fazla olanlar ise yüksek gelirli olarak sınıflandırılmıştır. Devlet kapasitesi, ekonomik büyüme ve vergi arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için her gruptan üçer ÷lke seçilmiştir. Bu çerçevede düşük gelirli ÷lkelerden Mali, Madagaskar ve Burkina

Faso; orta gelirli ülkelerden Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika; yüksek gelirli ülkelerden ise İsveç, Almanya ve ABD seçilmiş ve değerlendirilmiştir.

a. Seçilmiş Ülkelerde Devlet Kapasitesinin Durumu

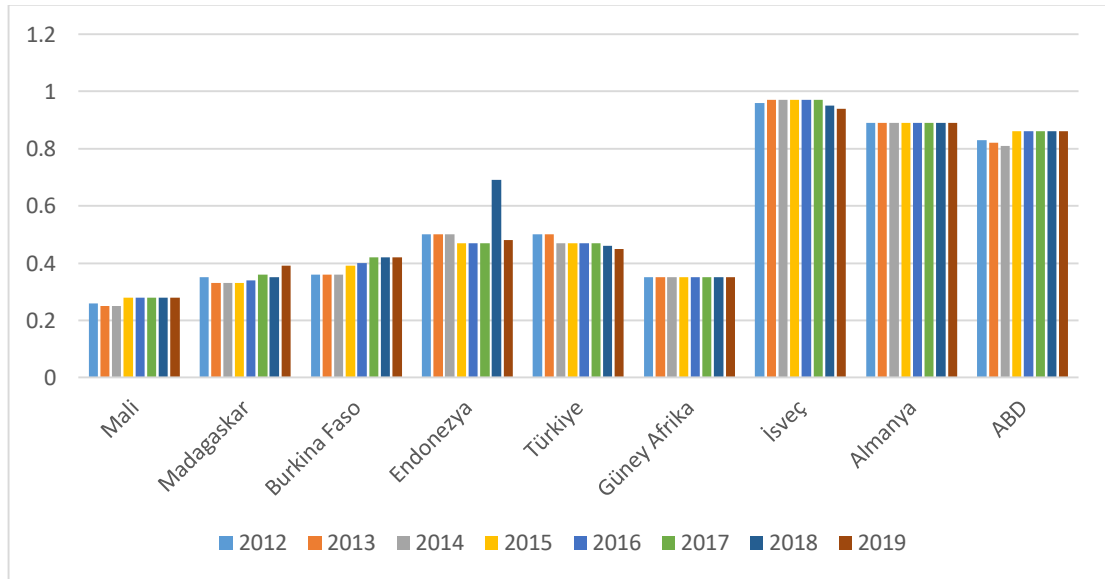
Hükümetin Kalitesi endeksi, devlet kapasitesinin göstergesi olarak kullanılan en yaygın endekslerden biridir. Endeks 0 ve 1 arasında değer almaktadır. 0 en düşük seviyeyi gösterirken 1 en yüksek seviyeyi göstermektedir. Aşağıda Tablo 3 ve Grafik 1’de seçilmiş ülkelerin hükümetin kalitesi endeks değerleri gösterilmektedir.

Tablo 3. Seçilmiş Ülkelerde Devlet Kapasitesinin Durumu

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Mali	0.26	0.25	0.25	0.28	0.28	0.28	0.28	0.28
Madagaskar	0.35	0.33	0.33	0.33	0.34	0.36	0.35	0.39
Burkina Faso	0.36	0.36	0.36	0.39	0.40	0.42	0.42	0.42
Endonezya	0.50	0.50	0.50	0.47	0.47	0.47	0.69	0.48
Türkiye	0.50	0.50	0.47	0.47	0.47	0.47	0.46	0.45
Güney Afrika	0.35	0.35	0.35	0.35	0.35	0.35	0.35	0.35
İsveç	0.96	0.97	0.97	0.97	0.97	0.97	0.95	0.94
Almanya	0.89	0.89	0.89	0.89	0.89	0.89	0.89	0.89
ABD	0.83	0.82	0.81	0.86	0.86	0.86	0.86	0.86

Kaynak: The Quality of Government (QoG) Institute

Grafik 1. Seçilmiş Ülkelerde Devlet Kapasitesinin Durumu

İlgili ülkelerin devlet kapasitesi (hükümetin kalitesi) endeksine bakıldığında en yüksek devlet kapasitesi endeksine sahip olan ülkenin İsveç olduğu görülmektedir. İsveç'in devlet kapasitesi endeksi 2012 ve 2019 yılları arasında 0.97 ile 0.94 değerleri arasında değişmektedir. İsveç'i sırasıyla Almanya ve ABD takip etmektedir. Almanya'nın devlet kapasitesi endeksi ilgili yıllarda hep sabit kalarak 0.89 olarak gerçekleşmişken, ABD'nin devlet kapasitesi endeksi 0.81 ile 0.86 değişmektedir.

İncelenen ülkeler arasında en düşük devlet kapasitesi endeksine sahip olan ülke ise Mali'dir. Mali'nin devlet kapasitesi endeksi ilgili yıllar arasında 0.25 ve 0.28 değerleri arasında değişmektedir. Madagasakar'ın ilgili yıllar arasındaki devlet kapasitesi endeks değerleri 0.33 ile 0.39; Güney Afrika'nın 0.35; Burkina Faso'nun 0.36 ve 0.42; Endonezya'nın 0.47 ve 0.69 arasında değişim göstermektedir.

Türkiye'nin devlet kapasitesi endeksi ise 0,45 ile 0.50 arasında değişmektedir. Türkiye açısından dikkat çeken durum ise devlet kapasitesi endeksinin sürekli bir azalış eğiliminde olmasıdır. 2012 ve 2013 yıllarında 0.50 olan devlet kapasitesi endeksi; 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarında 0.3 puan düşerek 0.47; 2018 yılında 0.4 puan düşerek 0.46; 2019 yılında ise 0.5 puan düşerek 0.45 olarak gerçekleşmiştir.

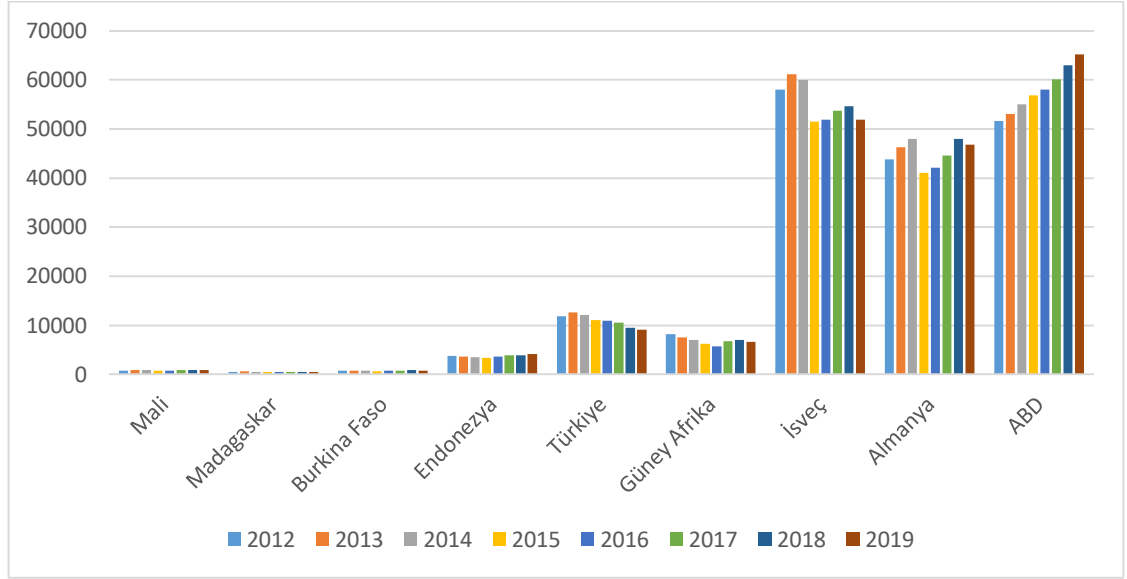
b. Seçilmiş Ülkelerde Kişi Başı Milli Gelir

Aşağıda Tablo 4 ve Grafik 2'de seçilmiş ülkelerin 2012 ve 2019 yılları arasındaki dolar cinsinden kişi başına düşen GSYH gösterilmektedir.

Tablo 4. Seçilmiş Ülkelerde Kişi Başı Milli Gelir (\$)								
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Mali	778	805	848	751	780	830	894	879
Madagaskar	518	541	530	467	475	515	523	522
Burkina Faso	758	787	792	653	688	734	804	796
Endonezya	3.694	3.623	3.491	3.331	3.562	3.837	3.893	4.135
Türkiye	11.795	12.614	12.157	11.006	10.894	10.589	9.454	9.121
Güney Afrika	8.222	7.467	6.988	6.259	5.756	6.690	7.005	6.624
İsveç	58.037	61.126	60.020	51.545	51.965	53.791	54.589	51.939
Almanya	43.858	46.285	47.959	41.086	42.107	44.542	47.950	46.794
ABD	51.602	53.106	55.049	56.863	58.021	60.109	63.064	65.279

Kaynak: Dünya Bankası

Grafik 2. Seçilmiş Ülkelerde Kişi Başı Milli Gelir (\$)

Değerlendirmeye konu olan ülkeler içerisinde en yüksek kişi başına GSYH'ya sahip olan ülkeler ABD, İsveç ve Almanya'dır. ABD'nin kişi başı GSYH'si ilgili yıllarda 51.602\$ ile 65.279\$ arasında, İsveç'te 51.545\$ ile 61.126\$ arasında ve Almanya'da 41.086\$ ile 47.959\$ arasında değişmektedir.

İncelen ülkeler içerisinde en düşük kişi başına GSYH'ya sahip olan ülkeler ise Madagaskar, Burkina Faso ve Mali'dir. Madagaskar'ın kişi başı GSYH'si ilgili yıllarda 467\$ ile 541\$ arasında, Burkina Faso'nun 653\$ ile 804\$ arasında ve Mali'nin 751\$ ile 894\$ arasında değişmektedir.

Endonezya'nın 2012 yılında 3.694\$ olan kişi başına GSYH'sı ilgili yıllar arasında küçük dalgalanmalar göstermiş ve 2019 yılında 4.135\$ olarak gerçekleşmiştir. Güney Afrika ve Türkiye'nin kişi başına GSYH'ları ilgili yıllar arasında sürekli bir düşme eğilimi sergilemişlerdir. Güney Afrika'nın 2012 yılında 8.222\$ olan kişi başına GSYH'sı 2019 yılında 6.624\$a düşerken; Türkiye'nin 2012 yılında 11.795 dolar olan kişi başına GSYH'sı 2019 yılında 9.121\$a gerilemiştir.

Devlet kapasitesi endeksi ile kişi başına düşen GSYH arasında önemli ölçüde bir pozitif ilişki olduğu görülmektedir. Devlet kapasitesinin yüksek olduğu ülkelerde kişi başına düşen GSYH da yüksektir. Çünkü; piyasa odaklı ekonomilerde devlet kapasitesi

ekonomik büyümenin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Devlet kapasitesi, ekonomik büyüme için elverişli bir ortam sağlanmasında, piyasayı tamamlayan ve destekleyen kurumların kalitesini belirlemektedir. Devlet kapasitesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ekonomik büyüme için önem arz eden kurumsal ve fiziksel altyapının sağlanmasında ortaya çıkmaktadır. Devlet kapasitesi yüksek olan ülkeler iç hukuk ve düzenin sağlanması, mülkiyet haklarının korunması, dış tehditlere karşı askeri koruma, eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerinin ve ulaşım veya elektrik gibi fiziksel altyapının etkin bir şekilde sunulmasını sağlayabilirken; düşük devlet kapasitesine sahip olan ülkeler bu hizmetlerini yerine getirmede zorlanmaktadırlar. Dolayısıyla devlet kapasitesinin artışı ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilenmektedir.

c. Seçilmiş Ülkelerde Vergi Gelirleri

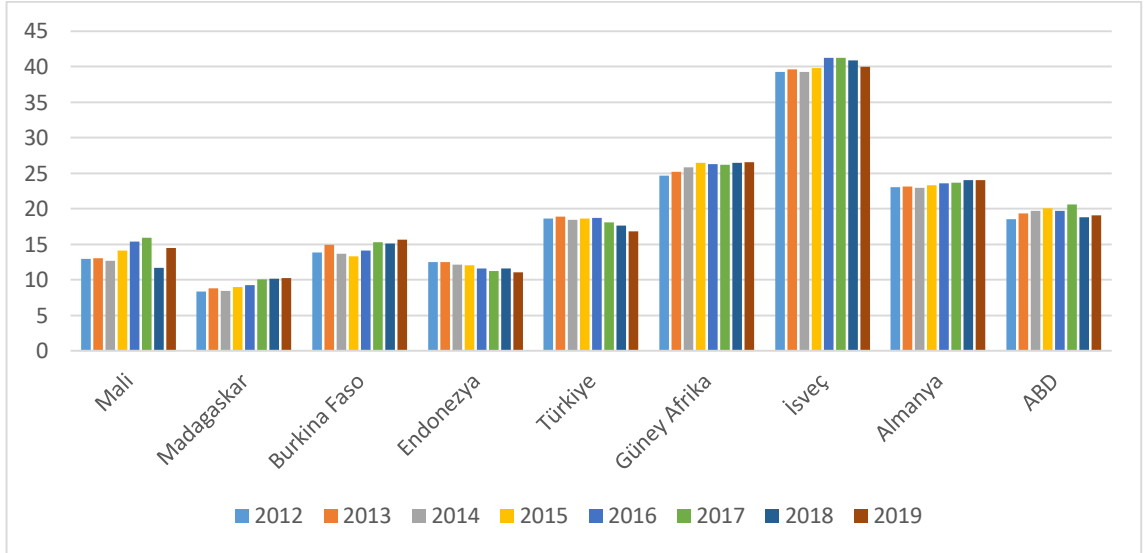
Literatüre bakıldığında, toplam vergi gelirlerinin hesaplanmasında, bazı çalışmalar sosyal güvenlik katkı paylarını toplam vergi gelirlerine dahil ederken bazı çalışmalarda sosyal güvenlik katkı paylarının bu hesaplama dahil edilmediği görülmektedir. Aşağıda Tablo 5 ve Grafik 3'te seçilmiş ülkelerin 2012 ve 2019 yılları arasındaki sosyal güvenlik katkı paylarının dahil edilmediği toplam vergi gelirlerinin GSYH' ya oranları gösterilirken, Tablo 6 ve Grafik 4'te sosyal güvenlik katkı paylarının dahil edildiği toplam vergi gelirlerinin GSYH' ya oranları gösterilmektedir.

Ele alınan ülkelerin sosyal güvenlik katkı payları hariç vergi gelirlerinin GSYH'ya oranına bakıldığında en yüksek orana sahip olan ülkenin İsveç olduğu görülmektedir. İsveç'in sosyal güvenlik katkı payları hariç vergi gelirlerinin GSYH'ya oranı 39,21 ile 41,22 arasında değişmektedir. İsveç'i Güney Afrika ve Almanya takip etmektedir. Bu oran Güney Afrika'da 24,62 ile 26,52 arasında değişirken Almanya'da 22,99 ile 24,02 arasında değişmektedir. Güney Afrika ve Almanya'yı ise sosyal güvenlik katkı payları hariç vergi gelirlerinin GSYH'ya oranlarının birbirine oldukça yakın olduğu ABD ve Türkiye gelmektedir. ABD'de bu oran 18,50 ile 20,63 arasında iken, Türkiye'de 16,86 ile 18,86 arasındadır.

Tablo 5. Seçilmiş Ülkelerde Vergi Gelirlerinin (Sosyal Güvenlik Katkı Payları Hariç) GSYH İçindeki Payı (%)								
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Mali	12,99	13,03	12,65	14,10	15,40	15,88	11,67	14,48
Madagaskar	8,37	8,79	8,44	8,95	9,24	10,03	10,13	10,23
Burkina Faso	13,89	14,95	13,66	13,28	14,14	15,26	15,13	15,68
Endonezya	12,48	12,49	12,15	12,04	11,60	11,20	11,56	11,07
Türkiye	18,63	18,86	18,46	18,66	18,70	18,12	17,64	16,86
Güney Afrika	24,63	25,16	25,86	26,43	26,25	26,19	26,44	26,52
İsveç	39,21	39,57	39,29	39,76	41,22	41,22	40,89	39,96
Almanya	23,02	23,15	22,99	23,30	23,58	23,67	24,00	24,02
ABD	18,50	19,36	19,75	20,04	19,71	20,63	18,81	19,07

Kaynak: IMF

Grafik 3. Seçilmiş Ülkelerde Vergi Gelirlerinin (Sosyal Güvenlik Katkı Payları Hariç) GSYH İçindeki Payı (%)

İncelenen ülkeler arasında sosyal güvenlik katkı payları hariç vergi gelirlerinin GSYH'ya oranının en düşük olduğu ülke ise Madagaskar'dır. Bu oran Madagaskar'da 8,37 ile 10,23 arasında değişmektedir. Madagaskar'ı Endonezya, Mali ve Burkino Faso takip etmektedir. Endonezya'nın sosyal güvenlik katkı payları hariç vergi gelirlerinin GSYH'ya oranını 11,07 ile 12,49 arasında değiştirirken, Mali'nin 11,67 ile 15,40 arasında ve Burkino Faso'nun 13,28 ile 15,68 arasında değişmektedir.

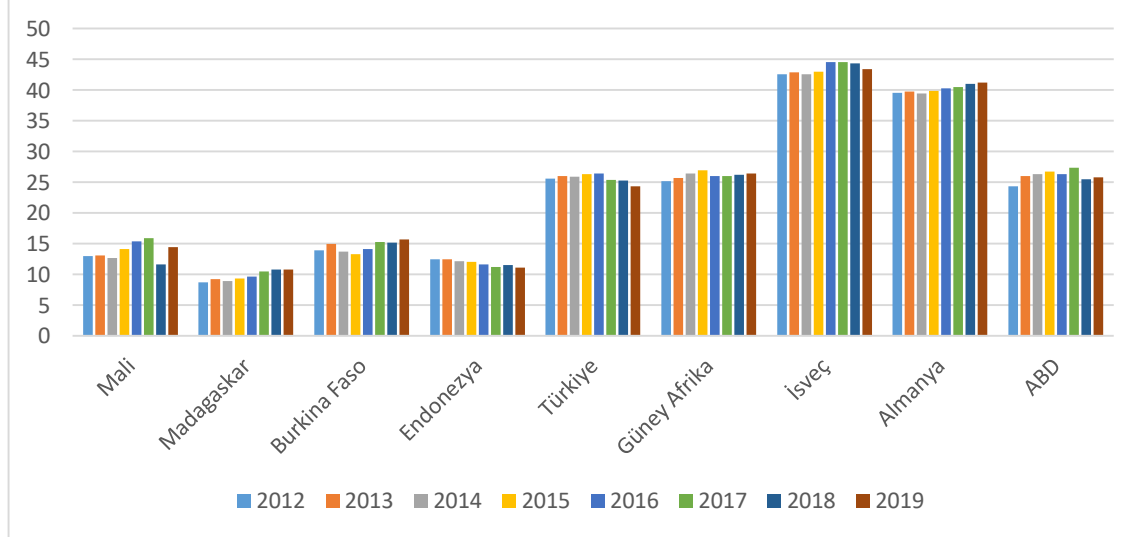
Daha önce ifade edildiği gibi bazı çalışmalarda sosyal güvenlik katkı payları vergi gelirlerine dahil edilmektedir. Aşağıda tablo 6 ve grafik 4 seçilmiş ülkelerde sosyal

güvenlik katkı paylarının dahil edildiği toplam vergi gelirlerinin GSYH'ya oranını göstermektedir.

Tablo 6. Seçilmiş Ülkelerde Vergi Gelirlerinin (Sosyal Güvenlik Katkı Payları Dahil) GSYH İçindeki Payı (%)								
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Mali	12,99	13,03	12,65	14,10	15,40	15,88	11,67	14,48
Madagaskar	8,68	9,25	8,88	9,37	9,61	10,43	10,82	10,81
Burkina Faso	13,89	14,95	13,66	13,28	14,14	15,26	15,13	15,68
Endonezya	12,48	12,49	12,15	12,04	11,60	11,20	11,56	11,07
Türkiye	25,62	26,03	25,89	26,29	26,44	25,36	25,27	24,36
Güney Afrika	25,21	25,73	26,44	26,98	26,05	25,98	26,17	26,38
İsveç	42,53	42,92	42,59	43,03	44,52	44,53	44,30	43,37
Almanya	39,58	39,71	39,47	39,86	40,31	40,49	41,00	41,25
ABD	24,38	25,95	26,35	26,68	26,36	27,32	25,46	25,75

Kaynak: IMF

Grafik 4. Seçilmiş Ülkelerde Vergi Gelirlerinin (Sosyal Güvenlik Katkıları Dahil) GSYH İçindeki Payı (%)

Ele alınan ülkeler arasında toplam vergi gelirlerinin GSYH'ya oranı en yüksek olan ülkeler İsveç ve Almanya'dır. İsveç'in toplam vergi gelirlerinin GSYH'ya oranı ilgili yıllar arasında 42,52 ile 44,53 arasında değişirken, Almanya'nın 39,47 ile 41,25 arasında değişmektedir. Bu ülkeleri Güney Afrika, Türkiye ve ABD takip etmektedir. Toplam vergi gelirlerinin GSYH'ya oranı Güney Afrika'da 25,21 ile 26,98 arasında, Türkiye'de 24,36 ile 36,44 arasında ve ABD'de 24,38 ile 27,32 arasında değişmektedir.

Değerlendirilen ülkeler arasında toplam vergi gelirlerinin GSYH'ya oranı en düşük olan ülke ise Madagaskar'dır. Madagaskar'ın toplam vergi gelirlerinin GSYH'ya oranı ilgili yıllar arasında 8,68 ile 10,82 arasında değişmektedir. Madagaskar'ı Endonezya, Mali ve Burkino Faso takip etmektedir. Endonezya'nın toplam vergi gelirlerinin GSYH'ya oranı 11,07 ile 12,79 arasında, Mali'nin 11,48 ile 15,88 arasında ve Burkino Faso'nun 13,28 ile 15,68 arasında değişmektedir.

Devlet kapasitesi ile toplam vergi gelirleri arasında bir ilişki olduğu söylenebilir. Daha önceki başlıklarda da ifade edildiği gibi, verginin doğmasını sağlayan unsurların belirlenmesi ve tahsil edilmesi dolayısıyla da devletin vergi toplayabilmesi için belirli bir devlet kapasitesi gerekir. Dolayısıyla devlet kapasitesi ne kadar yüksek ise vergi toplama kapasitesi de o oranda artacaktır. Ancak bir ülkenin devlet kapasitesinin yüksek olması, vergi gelirlerinin de yüksek olacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü bir ülkedeki vergi yükü, aynı zamanda devletin ekonomideki payını ölçmede kullanılan bir göstergedir. Bu gösterge devletin ekonomideki kaynakların ne kadarını kendine aktardığını göstermektedir. Bu yüzden ideoloji de bu payı etkileyen bir faktördür. Örneğin ABD sahip olduğu devlet kapasitesi ile daha yüksek oranda vergi toplama kapasitesine sahip olmasına rağmen, devletin üstlendiği görevler görece az olduğundan sahip olduğu potansiyelden daha düşük bir vergi yüküne sahiptir. Bu nedenle, bir ülkenin devlet kapasitesini toplam vergi gelirlerinden ziyade vergi yapısı üzerinden değerlendirmek daha doğru olacaktır. Devlet kapasitesi ve vergi yapısı arasındaki bu ilişki ise aşağıda ele alınacaktır.

e. Seçilmiş Ülkelerde Vergi Yapısı

Vergi yapısı genel olarak, bir ülkede tahsil edilen vergilerin vergi sistemi içinde yer alan hangi vergi türlerinden elde edildiğini ve bu vergilerin toplam vergi gelirleri, kamu gelirleri ve milli gelir gibi değişkenler içindeki payını göstermektedir³²². Aşağıdaki Tablo 7, ele alınan ülkelerin dolaysız ve dolaylı vergi türlerinin toplam vergi geliri içindeki payını göstermektedir.

³²² Selen, Leba, a.g.e., s.113.

Tablo 7. Seçilmiş Ülkelerde Dolaysız ve Dolaylı Vergilerin Toplam Vergiler İçindeki Payı (%)																
Dolaysız Dolaylı	2012		2013		2014		2015		2016		2017		2018		2019	
	Mali	50	50	45	55	42	58	35	65	30	70	30	70	32	68	35
Madagaskar	24	76	24	76	24	76	24	76	26	74	25	75	25	75	27	73
Burkina Faso	31	69	30	70	31	69	28	72	29	71	31	69	29	71	32	68
Endonezya	46	54	45	55	45	55	46	54	50	50	47	53	47	53	47	53
Türkiye	35	65	30	70	34	66	32	68	33	67	34	66	38	62	38	62
Güney Afrika	58	42	58	42	58	42	58	42	61	39	61	39	60	40	60	40
İsveç	68	32	68	32	69	31	69	31	69	31	69	31	69	31	69	31
Almanya	54	46	55	45	56	44	56	44	57	43	58	42	58	42	58	42
ABD	76	24	77	23	77	23	78	22	78	22	79	21	76	24	77	23

Kaynak: IMF

Değerlendirmeye konu ülkelerin 2012 ve 2019 yılları arasındaki vergi yapılarına bakıldığında toplam vergi gelirleri içinde dolaysız vergilerin payının en yüksek olduğu (dolaylı vergilerin en düşük olduğu) ülke ABD'dir. ABD'nin dolaysız vergi oranı ilgili yıllar arasında 76-79 arasında değişirken, dolaylı vergi oranı 24-21 arasında değişmektedir. ABD'yi İsveç, Güney Afrika ve Almanya takip etmektedir. İlgili yıllar arasında toplam vergi gelirleri içinde dolaysız (dolaylı) vergilerin oranı İsveç'te 69-58 (31-32) arasında değişirken, bu oranlar Güney Afrika'da 61-58 (39-42) ve Almanya'da 58-54 (42-46) arasında değişmektedir.

İlgili ülkelerin 2012 ve 2019 yılları arasındaki vergi yapılarına bakıldığında toplam vergi gelirleri içinde dolaysız vergilerin payının en düşük olduğu (dolaylı vergilerin en yüksek olduğu) ülke ise Madagaskar'dır. Madagaskar'ın dolaysız vergi oranı ilgili yıllar arasında 24-27 arasında değişirken, dolaylı vergi oranı 76-73 arasında değişmektedir. Madagaskar'ı Burkino Faso, Türkiye ve Endonezya takip etmektedir. İlgili yıllar arasında toplam vergi gelirleri içinde dolaysız (dolaylı) vergilerin oranı Burkino Faso'da 28-32 (72-68) arasında değişirken, Türkiye'de 30-38 (70-62) arasında ve Endonezya'da 45-50

(55-50) arasında değişmektedir. Mali’de toplam vergi gelirleri içinde dolaysız (dolaylı) vergilerin payı ise 2012 yılında 50 (50) iken yıllar itibariyle vergi yapısında dolaylı vergiler lehine bir kayma gözlenmektedir. Bu değişime göre 2019 yılında toplam vergiler içinde dolaysız vergilerin payı 35’e gerilerken, dolaylı vergilerin payı 65’e yükselmiştir.

Vergi yapısı ile devlet kapasitesi arasındaki ilişkiye bakıldığında şunları söyleyebiliriz: Devlet kapasitesi ve dolaysız vergiler arasında pozitif bir ilişki varken, dolaylı vergilerle arasındaki ilişki negatiftir. Bu durum devletin vergi toplarken ihtiyaç duyduğu devlet kapasitesinin vergi türüne göre farklılık göstermesinden kaynaklanmaktadır. Dolaysız vergi toplarken dolaylı vergiye göre daha yüksek bir devlet kapasitesine ihtiyaç bulunmaktadır. Örneğin; dolaylı vergiler içinde yer alan uluslararası ticaret vergilerini toplayabilmek için havaalanları, limanlar ve kara sınır kapılarının kontrol altında tutulması yeterli iken, dolaysız vergiler içinde yer alan gelir vergisinin toplanabilmesi çok daha ayrıntılı izleme, uygulama ve uyum sistemi gerektirir. Bu nedenle devlet kapasitesi düşük ülkeler ihtiyaç duydukları vergi gelirlerini daha kolay yönetilebilen dolaylı vergilerden karşılama eğilimindedirler.

f. Seçilmiş Ülkelerde Kamu Harcamaları

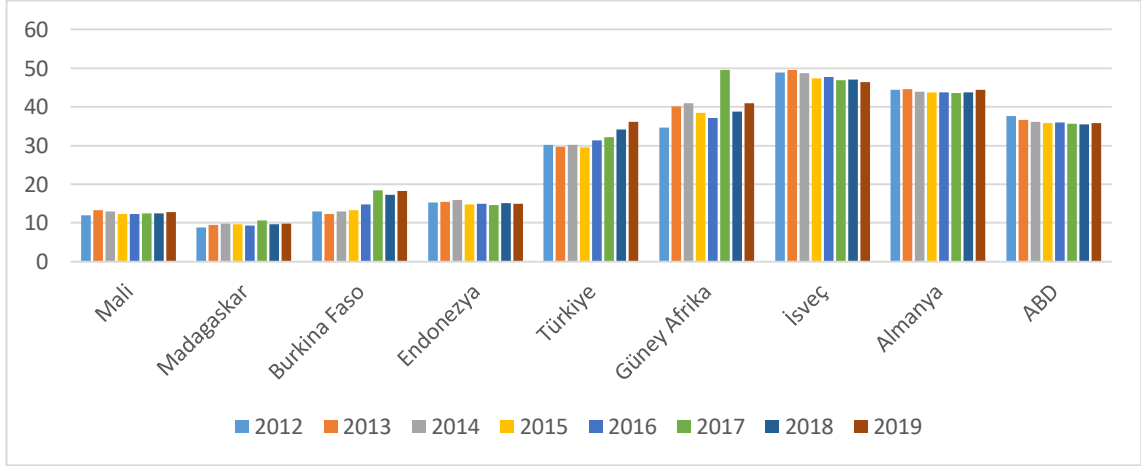
Kamu harcamaları devletin ekonomideki büyüklüğünü ölçmede en çok kullanılan ölçütlerden biridir. Günümüzde ise kamu harcamaları ağırlıklı olarak vergilerle finanse edilmektedir. Aşağıdaki Tablo 8 ve Grafik 5’te seçilmiş ülkelerde kamu harcamalarının GSYH içindeki payları gösterilmektedir.

İncelenen ülkeler arasında kamu harcamalarının GSYH’ya oranı en yüksek olan ülkeler İsveç ve Almanya’dır. İsveç’in toplam vergi gelirlerinin GSYH’ya oranı ilgili yıllar arasında 46,38 ile 49,57 arasında değişirken, Almanya’nın 43,65 ile 44,50 arasında değişmektedir. Bu ülkeleri Güney Afrika, ABD ve Türkiye ve takip etmektedir. Kamu harcamalarının GSYH’ya oranı Güney Afrika’da 34,71 ile 49,60 arasında, ABD’de 35,49 ile 37,55 arasında ve Türkiye’de 29,45 ile 36,14 arasında değişmektedir. Türkiye’de kamu harcamalarının GSYH’ya oranının ilgili yıllar arasında sürekli bir artış eğiliminde olduğu gözlenmektedir. 2012 yılında 30,09 olan kamu harcamalarının GSYH’ya oranı yalnızca 2013 yılında çok küçük bir düşüşle 29,64’e geriledikten sonra sürekli bir artışla 2019 yılında 36,14’e yükselmiştir.

Tablo 8. Seçilmiş Ülkelerde Kamu Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (%)								
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Mali	11,99	13,25	12,96	12,28	12,31	12,51	12,37	12,84
Madagaskar	8,76	9,40	9,85	9,56	9,32	10,59	9,68	9,84
Burkina Faso	12,92	12,33	12,88	13,20	14,71	18,49	17,19	18,27
Endonezya	15,23	15,46	15,93	14,85	15,00	14,57	15,13	14,93
Türkiye	30,09	29,64	30,19	29,45	31,39	32,15	34,14	36,14
Güney Afrika	34,71	40,09	40,94	38,46	37,15	49,60	38,79	40,99
İsveç	48,82	49,57	48,66	47,36	47,66	46,89	47,14	46,38
Almanya	44,43	44,50	43,95	43,69	43,83	43,65	43,69	44,33
ABD	37,55	36,57	36,11	35,87	35,99	35,68	35,49	35,76

Kaynak: Dünya Bankası

Grafik 5. Seçilmiş Ülkelerde Kamu Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (%)

İncelenen ülkeler arasında kamu harcamalarının GSYH'ya oranı en düşük olan ülke ise Madagaskar'dır. Madagaskar'ın ilgili yıllar arasında kamu harcamalarının GSYH'ya oranı 8,76 ile 10,59 arasında değişmektedir. Madagaskar'ı Mali, Burkino Faso ve Endonezya takip etmektedir. Mali'nin kamu harcamalarının GSYH'ya oranı 11,99 ile 13,25 arasında, Burkino Faso'nun 12,33 ile 18,49 arasında ve Endonezya'nın 14,57 ile 15,93 arasında değişmektedir.

Kamu harcamalarının GSYH içindeki payının yüksek olduğu ülkelere bakıldığında, bu ülkelerin yüksek devlet kapasitesine sahip ülkeler olduğu görülmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi, doğal kaynak zengini ülkelerin oluşturduğu istisnalar dışında, kamu harcamaları günümüzde ağırlıklı olarak vergilerle finanse edilmektedir. Dolayısıyla

devlet kapasitesinin vergi kapasitesi ve gayreti üzerindeki olumlu etkisi kamu harcama imkanlarını artırmaktadır.

Ancak bu durum, devlet kapasitesi yüksek olan ülkelerin kamu harcamalarının GSYH içindeki payının da her zaman yüksek olacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü kamu harcamalarının GSYH içindeki payı, aynı zamanda devletin ekonomideki büyüklüğünü ölçmede kullanılan bir göstergedir. Bu gösterge devletin ekonomideki kaynakların ne kadarını kullandığına işaret etmektedir. Bu yüzden ülkedeki vatandaşların ve yöneticilerin devlete ilişkin bakış açıları ve bu bakış açısına bağlı olarak devletin faaliyet alanları kamu harcamalarının miktarını belirlemektedir. Bir ülke yüksek devlet kapasitesine sahip olsa bile, o ülkede devlet görece daha az faaliyet alanına sahipse kamu harcamaları daha düşük olabilir. Dolayısıyla devletin ekonomideki büyüklüğü ile devlet kapasitesi aynı anlama gelmemektedir.

III. VERGİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKSİNDE

DEVLET KAPASİTESİNİN ROLÜ: AMPİRİK ANALİZ

Bu bölümde, vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde devlet kapasitesinin rolünü incelemek için ampirik analiz yapılacaktır. Ampirik analiz için gelişmekte olan 51 ülkeye ait 2012-2019 yılları arasındaki veriler kullanılarak bir panel veri seti oluşturulmuştur. İlk olarak ampirik literatür taramasına ve çalışmada kullanılan yönteme değinilecektir. Daha sonra çalışmada kullanılan veri seti ve modeller ile modelde kullanılan değişkenler incelenecek ve Sistem-GMM tahmin sonuçları yorumlanacaktır. Son olarak ise sonuç ve önerilerde bulunulacaktır.

A. LİTERATÜR TARAMASI

Bu başlık altında vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara ilişkin literatür taraması yapılacaktır. Bazı çalışmalardan elde edilen bulgulara göre vergiler ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilerken, bazı çalışmalarda negatif yönde etkilemektedir. Bazı çalışmalarda ise; vergiler ve ekonomik büyüme arasında ilişki olduğuna dair bir bulguya rastlanmamıştır. Literatür taraması bu kriter dikkate alınarak gruplandırılmıştır. Çalışmaların seçiminde daha güncel olanlara öncelik verilmiştir.

Vergilerin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği bulgusuna ulaşan çalışmalar kronolojik sıraya göre aşağıda ele alınmıştır.

Aghion vd. (2016) vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğu ve bu etkide yolsuzluğun bir rolünün olup olmadığını araştırmak için Schumpeterci bir büyüme modeli geliştirmiştir. Panel veri analizi teknikleri kullanılarak yapılan çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 47 eyalete ait 1988 ve 2007 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; gelir vergileri ile ekonomik büyüme arasında tersine çevrilmiş U şeklinde bir ilişki vardır. Yani vergiler belirli bir optimal noktaya kadar ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratırken, bu optimal noktadan sonra ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yaratmaya başlamaktadır. Bu ilişkide yolsuzluk düzeyi ne kadar yüksekse optimal vergi oranı o kadar düşüktür. Yolsuzluk düzeyi %10 ve %25 arasında bulunan eyaletlerde vergilerin

ekonomik büyüme üzerindeki etkisi oldukça pozitif iken, yolsuzluk düzeyi %90 düzeyinde olan eyaletlerde bu pozitif etki çok daha düşük hale gelmektedir³²³.

Babatunde vd. (2017) tarafından panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada 16 Afrika ülkesine ait 2004-2013 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre vergi gelirlerindeki artış ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir³²⁴.

Egbunike vd. (2018) tarafından Granger Nedensellik analizi kullanılarak yapılan çalışmada vergi gelirleri ile GSYH arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada Nijerya ve Gana'ya ait 2000-2016 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; vergi gelirlerindeki artış hem Nijerya hem de Gana'da ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Çalışmada ekonominin büyümesi ve gelişmesi için vergi gelirlerinin etkin bir şekilde kullanılması gerekliliğine dikkat çekilerek bu yönde adımların atılmasına yönelik tavsiyede bulunulmuştur³²⁵.

Oboh vd. (2018) tarafından yapılan çalışmada Görünüşte İlişkisiz Regresyon Tahmini (SURE) analiz yöntemi kullanılarak vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada ECOWAS (Nijerya, Gana, Sierra Leone, Benin ve Burkina Faso) ülkelerine ait 2000-2015 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Buna göre vergi gelirlerindeki 1 dolarlık artış, ekonomik büyümeye 0,43 oranında artış sağlamaktadır³²⁶.

Koç (2019) tarafından yapılan çalışmada, Johansen eş-bütünleşme analizi ve hata düzeltme modeli (VEC) kullanılarak vergi yükü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada Türkiye'ye ait 1980-2017 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar vergi yükünün ekonomik büyümeyi

³²³ Aghion vd., a.g.e., 2016.

³²⁴ Onakoya Adegbelemi Babatunde, Afintinni Oluwatobi Ibukun and Ogundajo Grace Oyeyemi, "Taxation Revenue and Economic Growth in Africa" *Journal of Accounting and Taxation*, Vol:9, Issue:2, 2017.

³²⁵ Francis Chinedu Egbunike, Ochuko Benedict Emudainohwo, Ardi Gunardi, "Tax Revenue and Economic Growth: A Study of Nigeria and Ghana", *Signifikan: Jurnal Ilmu Ekonomi*, Vol:7, Issue:2, 2018.

³²⁶ Joshua Ose Oboh, Okafor Joan Chinonyelum, Richardson Kojo Edeme, "Tax Revenue and Economic Growth in Selected ECOWAS Countries, Evidence From Sure Model", *International Journal Of Academic Research In Accounting, Finance and Management Sciences*, Vol:8, Issue:3, 2018.

olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Buna göre vergi yükünde ortaya çıkan %1 oranındaki artış ekonomik büyüme üzerinde %1,65 oranında artışa yol açmaktadır³²⁷.

Damani ve Bechrair (2020) tarafından yapılan çalışmada gelişmekte olan ülkelerde vergileme ve ekonomik büyüme ilişkisinde yolsuzluğun etkisi incelenmiştir. Dinamik panel veri tahmincisi olan Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) kullanılarak yapılan çalışmada, 70 gelişmekte olan ülkeye ait 1996-2016 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre vergiler ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Ancak yolsuzluk düzeyi ne kadar artarsa vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi o kadar azalmaktadır³²⁸.

Kutbay (2021) tarafından yapılan çalışmada, panel veri analizi kullanılarak vergi yükü ile doğrudan ve dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada 30 OECD ülkesine ait 2000-2017 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, dolaysız vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre dolaysız vergilerin kamu gelirleri içindeki payında ortaya çıkan %1 birimlik artış ekonomik büyümeyi %0.26 oranında arttırmaktadır. Bununla birlikte vergi yükü ve dolaylı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi de pozitif olmasına rağmen bu değişkenler istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır³²⁹.

Altuntaş vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada, panel veri analizi kullanılarak vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada 24 OECD ülkesine ait 1980-2018 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, vergi gelirlerindeki artış ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Buna göre vergi gelirlerindeki %1 oranındaki artış ekonomik büyümede %1.117 oranında bir artış yol açacaktır³³⁰.

³²⁷ Özgür Emre Koç, “Türkiye’de Vergi Yükü Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Alanya Akademik Bakış*, C.3, S.3, 2019.

³²⁸ Mohamed Abderaouf Damani, Omrane Bechrair, “The Effect of Corruption on The Relationship Between Taxation and Growth: An Econometric Investigation”, *El-Bahith Review*, Vol:20, Issue:1, 2020.

³²⁹ Hüseyin Kutbay, “Vergi Yükünün ve Yapısının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi”, *Mali Çözüm Dergisi*, C.31, S.164, 2021.

³³⁰ Mehmet Altuntaş vd., “Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Panel Veri Yöntemiyle Analizi: OECD Ülkelerinden Kanıtlar”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 23, Özel Sayı: IERFM, 2021.

Vergilerin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği bulgusuna ulaşan çalışmalar kronolojik sıraya göre aşağıda ele alınmıştır.

Widmalm (2001) tarafından yapılan çalışmada 23 OECD ülkesine ait 1960-1990 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Havuzlanmış yatay kesit analizi kullanılarak yapılan çalışmada gelir vergilerinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır³³¹.

Seward (2008) tarafından yapılan çalışmada emek üzerinden alınan vergilerin işsizlik ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada 14 sanayileşmiş ülkeye ait 1965-1995 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, emek üzerinden alınan vergiler hem işsizliği hem de ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Buna göre emek üzerinden alınan vergilerdeki %10'luk artış işsizlik oranını %5.3 düzeyinde arttırırken, ekonomik büyümeyi %2.1 oranında azaltmaktadır³³².

Szarowska (2010) tarafından yapılan çalışmada panel veri analizleri kullanılarak vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada 24 Avrupa Birliği ülkesine ait 1995- 2008 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgularda vergi yükü ile doğrudan vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi olumsuzdur. Buna göre vergi yükündeki %1'lik artış ekonomik büyümeyi %0.29 oranında azaltırken, doğrudan vergilerdeki %1'lik azalış ekonomik büyümeyi %0.43 oranında arttırmaktadır³³³.

Attila (2011)'in Genelleştirilmiş Momentler Metodu'nu (GMM) kullanarak yaptığı çalışmada vergilendirme ve yolsuzluk arasındaki etkileşimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan 90 ülkenin örneklem olarak seçildiği çalışma 1980-2002 dönemini kapsamaktadır. Çalışmaya göre vergiler ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte vergilendirme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı ve bir ülkedeki yolsuzluk

³³¹ Frida Widmalm, "Tax Structure and Growth: Are Some Taxes Better Than Other?", *Public Choice*, Vol:107, Issue:3/4, 2001.

³³² Thomas Seward, "The Impact of Taxes on Employment and Economic Growth in Industrialized Countries", *MPRA Working Paper Series*, No: 16574, 2008.

³³³ Irena Szarowska, "Changes in Taxation and Their Impact on Economic Growth in The European Union", *MPRA Paper No: 32354*, 2010.

seviyesi ne kadar fazlaysa vergilerin olumsuz etkisinin de o kadar fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır³³⁴.

Dackehag ve Hansson (2012) tarafından yapılan çalışmada panel veri analizi kullanılarak gelir üzerinden alınan vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada 25 üst gelirli OECD ülkesine ait 1975 - 2010 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, hem kişisel gelir vergisi hem de kurumlar vergisi ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte kurumlar vergisinin ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisi kişisel gelir vergisine göre daha fazladır³³⁵.

Atems (2015) tarafından yapılan çalışmada mekânsal panel veri analizleri kullanılarak vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi kısa ve uzun dönem için incelenmiştir. Çalışmada ABD'nin 48 eyaletine ait 1967- 2008 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, vergiler ekonomik büyümeyi hem kısa hem de uzun dönemde olumsuz etkilemektedir. Buna göre yerel vergilerdeki %1'lik artış kısa dönemde ekonomik büyümeyi %0.37 oranında azaltırken, uzun dönemde %0.33 oranında azaltmaktadır³³⁶.

Ahmad vd. (2016) tarafından eş bütünleşme analizi kullanılarak yapılan çalışmada, toplam vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada Pakistan'a ait 1974-2010 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, uzun vadede toplam vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi olumsuzdur. Toplam vergi gelirlerinde meydana gelen %1 oranındaki artış ekonomik büyümeyi %1.25 oranında düşürmektedir³³⁷.

Demir ve Sever (2017) tarafından yapılan çalışmada, panel veri analizi kullanılarak reel vergi gelirlerinin reel GSYH üzerindeki kısa dönemli etkisi incelenmiştir. 11 OECD ülkesine ait 1980-2014 yılları arasındaki veriler kullanılarak yapılan çalışmada vergi

³³⁴ Gbewopo Attila, "Corruption, Taxation and Economic Growth: Theory and Evidence", *CERDI, Etudes et Documents, E 2008.29*, 2011. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00556668> (E.T. 17.02.2021)

³³⁵ Margareta Dackehag, Asa Hansson, "Taxation of Income and Economic Growth: An Empirical Analysis of 25 Rich OECD Countries", *Lund University Department of Economics*, Working Paper No 6. 2012.

³³⁶ Bebonchu Atems, "Another Look At Tax Policy and State Economic Growth: The Long and Short – Run Of It", *Economic Letters*, Vol:127. Issue:1, 2015.

³³⁷ Shahzad Ahmad, Maqbool H.Sial, Nisar Ahmad, "Taxes and Economic Growth: An Empirical Analysis of Pakistan", *European Journal of Business and Social Sciences*, Vol:5, Issue:2, 2016.

gelirlerinin reel GSYH'yı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre toplam vergi gelirlerindeki bir birimlik artış gelir seviyesinde 0.17'lik bir azalışa yol açarken, dolaylı ve dolaysız vergilerdeki bir birimlik artış sırasıyla 0.008 ve 0.02 birimlik azalışa sebebiyet vermektedir³³⁸.

Stoilova (2017) tarafından panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada vergi yapısı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada 28 Avrupa Birliği ülkesine ait 1996- 2013 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre üretim ve ithalat üzerindeki vergiler, kişisel gelir vergisi ve sosyal güvenlik katkıları ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yaratırken, katma değer vergisi negatif etki yaratmaktadır. Servet vergilerinin ise ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır³³⁹.

Topal (2017) tarafından yapılan çalışmada, panel veri analizi kullanılarak vergi yükü ve yapısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada 22 OECD ülkesine ait 1971-2014 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre vergi yükü ve dolaysız vergilerin (gelir ve servet vergilerinin) uzun dönem ekonomik büyüme üzerindeki etkisi olumsuz iken, dolaylı vergilerin (tüketim vergileri) etkisi olumludur. Buna göre vergi yükü ve dolaysız vergilerdeki bir birimlik artış ekonomik büyümeyi sırasıyla 0.17 ve 0.21 oranında azaltırken, dolaylı vergilerdeki bir birimlik artış ekonomik büyümeyi 0.10 oranında arttırmaktadır³⁴⁰.

Khumbuzile ve Khobai (2018) tarafından yapılan çalışmada, ARDL yöntemi kullanarak vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada Güney Afrika'ya ait 1981-2016 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre vergilerin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır³⁴¹.

Pokharel (2018) tarafından yapılan çalışmada panel veri analizi kullanılarak yapılan çalışmada vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. SAARC

³³⁸ Murat Demir, Erşan Sever, "Vergi Gelirleri Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkelerine İlişkin Panel Veri Analizi", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.9, S.2, 2017.

³³⁹ Desislava Stoilova, "Tax Structure and Economic Growth: Evidence From the European Union", *Contaduriay Administracion*, Vol:62, Issue:3, 2017.

³⁴⁰ Mehmet Hanefi Topal, "Vergi Yapısının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkelerinden Ampirik Bir Kanıt", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.3, 2017.

³⁴¹ Khumbuzile Dladla, Hlalefang Khobai, "The Impact of Taxation on Economic Growth in South Africa", *MPRA Paper No. 86219*, 2018.

üyesi 5 ülkeye ait 1990-2012 yılları arasındaki verilen kullanıldığı çalışmada vergi gelirlerinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır³⁴².

Bazı çalışmalarda ise vergilerin ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmalar kronolojik sıraya göre aşağıda ele alınmıştır.

Taha, Nanthakumar ve Colombage (2011) tarafından yapılan çalışmada Malezya'ya ait 1970-2009 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Zaman serisi analizleri kullanılarak yapılan çalışmadan elde edilen bulgularda, toplam vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır³⁴³.

Xing (2012) tarafından Hata Düzeltme Modeli (ECM) kullanılarak yapılan çalışmada vergi yapısı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada 21 OECD ülkesine ait 1970- 2004 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre vergi yapısı ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunamamıştır³⁴⁴.

Ortaya koyulan literatürden hareketle şunları ifade etmek mümkündür: Yerli ve yabancı literatürde, vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, farklı zaman dilimleri ve farklı ekonometrik yöntemler kullanarak inceleyen çalışma sayısı oldukça fazladır. Buna karşın, standart veri bulma zorluğu nedeniyle, literatürdeki çalışmaların çoğunluğu genellikle OECD ve Avrupa Birliği gibi üst gelirli ülkeleri ele almaktadır. Ayrıca sınırlı sayıda çalışma, etkileşim değişkeni kullanarak, vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde diğer değişkenlerin rolünü incelemiştir. Çalışmamıza benzer biçimde, Attila (2011), Aghion vd. (2016) ve Damani ve Bechrair (2020) çalışmalarında etkileşim değişkeni kullanarak vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde yolsuzluğun rolünü incelemiştir. Literatür taramasında vergi ve ekonomik büyüme ilişkisinde devlet kapasitesinin etkisini inceleyen bir çalışmaya ise rastlanmamıştır. Çalışma bu yönüyle diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

³⁴² Bishnu Pokharel, "Tax Reforms and Economic Growth with Reference to SAARC Countries: A Study Note", *Journal of Business and Social Sciences Research (JBSSR)*, Vol:3, Issue:1, 2018.

³⁴³ Roshaliza Taha, Loganathan, Nanthakumar, Sisira R.N. Colombage, "The Effect of Economic Growth on Taxation Revenue: The Case of a Newly Industrialized Country", *International Review of Business Research Papers*, Vol:7, Issue:1, 2011.

³⁴⁴ Jing Xing, "Tax Structure and Growth: How Robust is The Empirical Evidence", *Economics Letters*, Vol:117, Issue:1, 2012, s.379-382.

B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ: PANEL VERİ ANALİZİ VE GENELLEŞTİRİLMİŞ MOMENTLER METODU TAHMİNCİLERİ

Çalışmanın ampirik analizi dinamik panel veri modellerinin Sistem-GMM tahmincisi kullanılarak yapılmıştır. Dolayısıyla bu başlık altında panel veri ve Sistem-GMM tahmincisi hakkında bilgiler verilecektir.

1. PANEL VERİNİN TANIMI VE ÜSTÜN YANLARI

Ekonomik araştırmalarda üç farklı türde veri kullanılmaktadır. Bu veri türleri zaman serisi, yatay kesit verisi ve karma (havuzlanmış) veridir. Değişkenlerin aldığı değerler saat, ay, yıl, gün gibi zaman birimlerine göre değişiyorsa bu seriler zaman serisi olarak adlandırılırken, sabit bir zaman kesitinde farklı birimlere göre değişkenlik gösteren seriler yatay kesit verisi olarak adlandırılmaktadır. Zaman serisi ve yatay kesit verisinin birleşiminden oluşan verilere ise karma veri adı verilmektedir. Karma verilerde yatay kesit birimleri değişmiyorsa, yani veriler aynı yatay kesit birimlerinde zamana göre değişim gösteriyorsa bu tür karma veriye panel veri (longitudinal) denilmektedir³⁴⁵.

Panel veriler sahip oldukları özelliklere göre dengeli panel-dengesiz panel ve kısa panel-uzun panel gibi farklı gruplara ayrılmaktadır. Bir panelde tüm birimlerin (ülkelerin, firmaların, bireylerin vb.) gözlem sayısı aynı ise bu panele “dengeli panel” adı verilmektedir. Bazı birimlerin gözlemlerinde eksiklik bulunması durumunda ise bu panele “dengesiz panel” adı verilmektedir. Bununla birlikte panel verideki birim sayısı zaman dönemi sayısından fazla ise “kısa panel”, zaman dönemi sayısı birim sayısından fazla ise “uzun panel” olarak adlandırılmaktadır³⁴⁶.

Ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesinde, panel veriler kullanılarak oluşturulan panel veri modellerinden yararlanılmasına “panel veri analizi” adı verilmektedir. Panel veri analizinde genellikle birim sayısının (N) zaman dönemi sayısından (T) fazla olduğu durumlarla karşılaşılmaktadır³⁴⁷.

³⁴⁵ Damodor N. Gujarati, Dawn C. Porter, *Basic Econometrics*, Fifth Edition, NewYork: The McGraw-Hill Companies, 2008, p.25-28; Selahattin Güriş, Ebru Çağlayan Akay, Burak Güriş, *Eviews ile Temel Ekonometri*, İstanbul: Der Yayınları, 2017, 5-6.

³⁴⁶ Gujarati, Porter, a.g.e., p.593.

³⁴⁷ Ferda Yerdelen Tatoğlu, *Panel Veri Ekonometrisi*, 5. b., İstanbul: Beta Yayınları, 2020, s.4.

Genel bir Panel veri modeli aşağıdaki gibi gösterilebilir³⁴⁸;

$$y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it}x_{it} + u_{it}, \quad i = 1, \dots, N, t = 1, \dots, T,$$

Yukarıdaki denklemde y bağımlı değişkeni, α sabit parametreyi, β eğim parametrelerini, x açıklayıcı değişkenleri ve u hata terimini göstermektedir. i alt indisi birim boyutunu (ülke, firma, birey vb.), t alt indisi zaman boyutunu (yıl, ay, gün vb.) ifade etmektedir. Değişkenlerde ve hata teriminde i ve t alt indislerinin bulunması, veri tipinin panel olduğunu göstermektedir. Sabit ve eğim parametresinde i ve t indislerinin bulunması ise aldıkları değerlerin hem zamana hem de birimlere göre değiştiğini göstermektedir.

Panel veri analizini kullanmanın zaman veya kesit verisi kullanmaya göre bir takım avantajları bulunmaktadır. Bu avantajlardan bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir³⁴⁹:

- Panel veri heterojenliği kontrol edebilmektedir. Ekonometrik analizlerde kullanılan birey, firma, ülke gibi birimlerin genellikle heterojen olduğu kabul edilmesine rağmen, zaman serisi ve yatay kesit verisi tek başına bu heterojenliği kontrol edememektedir. Bu durum zaman serisi ve yatay kesit çalışmalarında yanlış sonuçlar elde etme riskini taşır. Dolayısıyla panel veri bu riski azaltarak daha etkin sonuçlar verir.
- Panel veri hem yatay kesit hem de zaman serisi verilerini bir araya getirdiği için daha fazla gözlem içerir. Bu durum açıklayıcı değişkenler arasındaki doğrusal bağlantı sorununu azaltır ve serbestlik derecesini artırır. Yani daha fazla gözlem kullanılarak daha güvenilir sonuçlar elde edilir.
- Panel veriler, tek başına yatay kesit veya zaman serisi verileri kullanılarak basitçe saptanamayan etkileri daha iyi belirleyebilir ve ölçülebilir.
- Yatay kesit veya zaman serisi verilerine kıyasla daha karmaşık modeller kurulmasına ve bu modellerin test edilmesine imkan sağlar.

³⁴⁸ A. Colin Cameron, Pravin K. Trivedi, *Microeconometrics Methods and Applications*, New York: Cambridge University Press, 2005, p.698.

³⁴⁹ Badi H. Baltagi, *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, West Sussex: John Wiley&Sons, 2005, p.4-7.

2. PANEL VERİ MODELLERİNİN TÜRLERİ

Panel veri analizi, bağımlı veya bağımsız değişkenin gecikmeli değerinin açıklayıcı değişkenlerin içinde yer alıp almamasına bağlı olarak statik ve dinamik panel veri analizi şeklinde ikiye ayrılır. Bağımlı veya bağımsız değişkenin gecikmeli değerinin açıklayıcı değişkenlerin içinde yer almadığı modellerle yapılan tahminlere statik panel veri analizi adı verilmektedir. Diğer taraftan bağımlı veya bağımsız değişkenin gecikmeli değerinin açıklayıcı değişkenlerin içinde yer aldığı modellerle yapılan tahminlere ise dinamik panel veri analizi adı verilmektedir. Statik ve dinamik panel veri modellerine ilişkin açıklayıcı bilgiler aşağıdaki gibi verilebilir.

a. Statik Panel Veri Modelleri

Yukarıda ifade edildiği gibi açıklayıcı değişkenlerin arasında bağımlı veya bağımsız değişkenin gecikmeli değeri yer almıyorsa bu modellere statik panel veri modelleri denilmektedir. Statik panel veri modelleri havuzlanmış en küçük kareler modeli (Pooled OLS), sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modeli olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır³⁵⁰.

Klasik model olarak da adlandırılan havuzlanmış en küçük kareler modelinde hem sabit terim hem de eğim parametreleri birimlere ve zamana göre sabittir. Yatay kesit veri matrisleri arasında fark olmadığı temel varsayımı altında sonuçlar sunar. Diğer bir ifadeyle bu model, tüm yatay kesitler için ortak bir sabit terim tahmini yapmaktadır. Bu modelde, pratik olarak, tahmin edilen yatay kesitler arasında hiçbir fark olmadığı ima edilmektedir. Bu durum veri setinin homojen olduğu hipotezi altında faydalıdır. Ancak tüm birimlerin homojen olması oldukça kısıtlayıcı bir varsayım olması nedeniyle sabit ve rassal etkiler modelleri daha çok ilgi görmektedir³⁵¹.

Sabit etkiler modeli, her bir yatay kesitin sabit katsayısı farklı iken eğim parametrelerinin aynı olduğu modellerdir. Bu modelde birimler arasındaki davranış farklılıklarının sabit terimdeki farklılıklarla yakalanabileceği varsayılmıştır³⁵². Sabit etkiler modeli “kukla değişkenli en küçük kareler yöntemi” olarak da bilinir. Çünkü bu yöntemde her bir yatay

³⁵⁰ William H. Greene, *Econometric Analysis*, Seventh Edition, New Jersey: Prentice Hall, 2012, p.386-387.

³⁵¹ Dimitrios Asteriou, Stephen G. Hall, *Applied Econometrics: A Modern Approach Using Eviews and Microfit*, Revised Edition, Palgrave Macmillan, 2007, p.345.

³⁵² M.Vedat Pazarlıoğlu, Özlem Kiren Gürler, “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C.44, S.508, 2007, s.38.

kesitte farklı sabite izin vermek amacıyla her bir birim için kukla değişken kullanılmaktadır³⁵³.

Bir diğer statik panel veri analizi yöntemi rassal etkiler modelidir. Rassal etkiler modelinde, sabit ve eğim parametrelerinin yatay kesit birimler ve zaman boyunca açıklayıcı değişkenlerle ilişkisiz olarak değiştii varsayılmaktadır. Modele dahil edilmeyen fakat bağımlı değişkeni etkileyen tüm faktörlerin rassal hata terimi ile açıklandığı kabul edilmektedir³⁵⁴.

b. Dinamik Panel Veri Modelleri

Dinamik panel veri modelleri statik panel veri modellerinden farklı olarak, içerisinde gecikmeli değişken ya da değişkenler barındıran modellerdir. Dinamik panel veri modellerinde gecikmeli değerlerin yer almasının sebebi, geçmiş deneyim ve davranış biçimlerinin iktisadi davranışlar üzerinde etki yaratabilmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla iktisadi ilişkilerin incelenmesinde değişkenlerin gecikmeli değerlerinin de açıklayıcı faktörler olarak ele alınması önem arz etmektedir. İktisadi ilişkilerin sahip olduğu bu dinamik karakter nedeniyle, dinamik yapı panel veri modellerinde sıklıkla kullanılmaktadır³⁵⁵.

Dinamik panel veri modelleri gecikmesi dağıtılmış modeller ve otoregresif modeller olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bağımlı değişkenin geçmiş değer(ler)i açıklayıcı değişken(ler) olarak yer aldığı modeller “otoregresif modeller” olarak adlandırılırken; açıklayıcı değişken(ler)in gecikmeli değer(ler)i açıklayıcı değişken(ler) olarak yer aldığı modeller “gecikmesi dağıtılmış” modeller olarak adlandırılmaktadır³⁵⁶. Literatüre bakıldığında ise otoregresif modellerin daha yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da bağımlı değişkenin bir gecikmeli değeri modele eklenerek otoregresif model oluşturulacaktır.

Bağımlı değişkenin bir gecikmeli değerinin modelde bağımsız değişken olarak yer aldığı otoregresif panel veri modeli aşağıdaki gibi gösterilebilir;

³⁵³ Asteriou, Hall, a.g.e., p.346.

³⁵⁴ Engin Akman, “Sermaye Yapısını Belirleyen İşletmeye Özgü Faktörler: İMKB’de İşlem Gören Sermaye Firmaları Üzerine Bir Panel Veri Uygulaması”, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012, s.111.

³⁵⁵ Ferda Yerdelen Tatoğlu, *İleri Panel Veri Analizi*, 4. b., İstanbul: Beta Yayınları, 2020, s.115.

³⁵⁶ Gujarati, Porter, a.g.e., p.656.

$$Y_{it} = \delta Y_{it-1} + \beta X_{it} + \mu_i + u_{it}$$

Bu modellerin tahminini, matematiksel olarak, bilindik tahmin yöntemleri ile tahmin etmek mümkün olsa bile, tahmin sonucunda tahmincilerin özelliklerinde bozulmalar ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan en önemli problem, bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin modelde açıklayıcı değişken olarak yer almasının yol açtığı içsellik problemidir. Dinamik modellerde genellikle Y_{it} ile u_{it} arasında bir korelasyon olduğu bilinmektedir. Buna ek olarak, panel veri modellerinde Y_{it} , μ_i 'nin bir fonksiyonu olduğundan Y_{it-1} 'de μ_i 'nin bir fonksiyonudur. Dolayısıyla Y_{it-1} ile μ_i 'yi de içeren hata terimi arasında bir korelasyon vardır. Bu durum katı dışsallık varsayımını bozduğundan tahminciler sapmalı ve tutarsız olmaktadır³⁵⁷.

En küçük kareler yönteminin dinamik panel veri tahminlerinde yarattığı bu sorunları gidermek amacıyla çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden biri olan Anderson ve Hsiao (1981) yönteminde, birinci fark dönüşümü yapılarak, hata terimi ile korelasyonlu olan bağımsız değişken olarak kullanılan gecikmeli bağımlı değişkenin araç değişken kullanılarak kontrol edilmesi önerilmiştir. Buradan hareketle ilk olarak dinamik panel veri denkleminin farkı alınmakta ve sonrasında birim etkiden kurtulmak için $Y_{i,t-2}$ ya da $\Delta Y_{i,t-2} = (Y_{i,t-2} - Y_{i,t-3})$ değişkeni $\Delta Y_{i,t-1} = (Y_{i,t-1} - Y_{i,t-2})$ değişkeni yerine araç değişkeni olarak kullanılmaktadır³⁵⁸. Birinci fark alınmış modelin hata terimleri sabit varyanslı ve otokorelasyonsuz ise, Handerson ve Hsiao'nun tahmincisi kullanılarak tahmin yapılabilir. Fakat birinci fark hata terimleri genellikle negatif otokorelasyona sahiptir. Bu durumda GMM tahmincilerinin kullanımı daha uygundur³⁵⁹.

(1) GMM Tahmincileri

Daha gelişmiş ve güvenli bir yöntem olan GMM (Genelleştirilmiş Momentler Metodu) Arellano ve Bond (1991), Arellano ve Bover (1995) ve Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilmiştir. Dinamik panel veri tahminlerinde GMM yönteminin literatürde gittikçe daha sık kullanılmaya başlandığı görülmektedir. En çok kullanılan iki GMM

³⁵⁷ Cameron, Trivedi, a.g.e., p.763; Baltagi, a.g.e., p.135; Tatoğlu, *İleri Panel Veri Analizi*, s.115-116.

³⁵⁸ Baltagi, a.g.e., p.136.

³⁵⁹ Tatoğlu, *İleri Panel Veri Analizi*, s.131.

panel veri tahmincisi Fark-GMM ve Sistem-GMM tahmincileridir. Her iki tahminci de aşağıdaki durumlarda daha etkin sonuçlar veren genel tahmincilerdir³⁶⁰;

- N'nin büyük, T'nin küçük olduğu durumlarda, yani birim boyutu fazla iken zaman boyutunun kısa olduğu durumlarda.
- Doğrusal bir fonksiyonel ilişkinin var olduğu durumda.
- Bağımlı değişkenin kendi geçmiş gerçekleşmiş değerleriyle ilişkili olduğu dinamik bir yapının varlığında
- Bağımsız değişkenlerin kesin olarak dışsal olmadığı yani hata terimlerinin geçmiş ve muhtemelen şimdiki gerçekleşmeleriyle ilişkili olması durumunda.
- Sabit bireysel etkilerin varlığında.
- Heteroskedastisite ve otokorelasyonun olduğu, ancak birimler arasında olmadığı durumlarda.

Fark-GMM olarak adlandırılan Arellano ve Bond tahmininde ilk önce modelin farkı alınarak dönüşüm yapılır ve Genelleştirilmiş Momentler Metodu kullanılır. Arellano-Bover/Blundell-Bond tahmincisinde ise, araç değişkenlerinin birinci farklılıklarının sabit etkilerle ilişkisiz olduğuna dair ek bir varsayım yapılarak Arellano-Bond tahmincisi güçlendirilmektedir. Bu durum daha fazla araç değişken kullanılmasına izin vererek tahmin etkinliğini önemli ölçüde arttırabilmektedir. Sistem-GMM yöntemi, orijinal denklem ve dönüştürülmüş denklem olmak üzere iki denklemden oluşan bir sistem oluşturduğu için Sistem-GMM adını almıştır³⁶¹.

Fark-GMM olarak da adlandırılan Arellano ve Bond tahmincisinde ilk olarak birinci fark modeli araç değişken matrisi kullanılarak dönüştürülmektedir. Daha sonra bu dönüşüm yapılmış model genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilmektedir. Bu sebeple Genelleştirilmiş Momentler Metodu “iki aşamalı araç değişkenler tahmincisi” olarak da adlandırılmaktadır³⁶².

³⁶⁰ David Roodman, “How to do xtabond2: An Introduction to Difference and System GMM in Stata”, *The Stata Journal*, Vol:9, Issue:1, 2009, p.86.

³⁶¹ Roodman, a.g.m, p.86.

³⁶² Tatoğlu, *İleri Panel Veri Analizi*, s.131.

Arellano ve Bond tahmincisi, otoregresif parametre sayısı çok fazla veya birim etki varyansının artık hata varyansına oranı yüksek olduğunda zayıflamaktadır. Buna ek olarak dengesiz panel verilerle tahmin yaparken veya zaman boyutu kısa iken birinci fark dönüşümü yine zayıf kalmaktadır. Örneğin dengesiz panelde Y_{it} 'ye ait veri bulunmadığında, dönüştürülmüş ΔY_{it} ve ΔY_{it-1} 'e ait veriler de kaybolmaktadır. Dolayısıyla birinci fark alındığında bazı birimlere ait tüm veriler kaybolabilmektedir. Bu yüzden Sistem-GMM yönteminde birinci fark dönüşümü yapmak yerine başka bir dönüşüm yöntemi olan “ileri ortogonal sapmalar” ya da “ortogonal sapmalar” yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntemde, birinci farklar yönteminden farklı olarak, cari dönemden bir önceki dönemin farkını almak yerine bir değişkenin mümkün gelecek tüm değerlerinin ortalamasının farkı alınmaktadır. Bu sayede, özellikle dengesiz panel veri setlerinde birinci farklar yöntemi kullanıldığında ortaya çıkan veri kaybını minimuma indirmektedir³⁶³. Blundell ve Bond (1998) ve Soto (2009) büyük örneklerle kullanarak yaptıkları çalışmalarda Sistem-GMM yönteminin diğer tahmin yöntemlerine göre daha etkin ve sapması en düşük tahminci olduğunu belirtmişlerdir.

(2) GMM Tahmincisinin Geçerliliği İçin Gerekli Testler

GMM tahmincisi kullanılarak yapılan çalışmaların etkin ve tutarlı sonuçlar vermesi bazı testlerin geçerliliğine bağlıdır. Bu testler otokorelasyon ve kullanılan araç değişkenlerin geçerliliği testidir.

(a) Otokorelasyon Testi

Hata terimleri arasında ikinci dereceden otokorelasyon bulunmaması, GMM tahmincilerinin en önemli varsayımlarından biridir. Dinamik panel veri modellerinde otokorelasyonun var olup olmadığı Arellano ve Bond (1991) tarafından geliştirilen AR (1) ve AR(2) testleri ile sınanmaktadır. Bu testlerin yapılması oldukça önemlidir. Çünkü GMM tahmincilerinin etkin sonuçlar verebilmesi için ikinci dereceden otokorelasyon olmaması oldukça gerekmektedir³⁶⁴. AR (1) ve AR(2) testlerinin hipotezleri aşağıdaki gibidir;

H_0 = Hata terimleri arasında otokorelasyon yoktur.

³⁶³ Tatoğlu, *İleri Panel Veri Analizi*, s.138.

³⁶⁴ Tatoğlu, *İleri Panel Veri Analizi*, s.151-152.

H_1 = Hata terimleri arasında otokorelasyon vardır.

AR(1) testi, “birinci dereceden otokorelasyon yoktur” biçimindeki boş hipotezini test ederken, AR(2) testi “ikinci dereceden otokorelasyon yoktur” biçimindeki boş hipotezini test etmektedir. Hata terimleri arasında birinci dereceden otokorelasyonun varlığı bir sorun oluşturmamaktadır. Bağımlı değişkenin gecikmeli değeri modelde açıklayıcı değişken olarak yer aldığından dolayı bu zaten beklenen bir durumdur. Dolayısıyla AR(1) testinin boş hipotezi reddedilmelidir. Fakat AR(2) testinin boş hipotezinin reddedilmemesi gerekmektedir. Aksi durumlar GMM tahmincisinin güvenilir sonuçlar vermediğini göstermektedir³⁶⁵.

(b) Kullanılan Araç Değişkenlerin Geçerliliği Testi

GMM tahmincilerinin bir diğer varsayımı ise modelde kullanılan araç değişkenlerin geçerli olmasıdır. GMM tahmininde kullanılan araç değişkenlerin geçerli olması, diğer bir ifadeyle aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerli olup olmadığı Sargan ve dirençli Hansen testi ile sınanmaktadır. Kalıntılar ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon yok ise kullanılan araçlar gerçekten dışsaldır. Modelde heteroskedastisite varsa dirençli Hansen testinin kullanılması daha uygundur³⁶⁶. Sargan ve Hansen testinin hipotezleri aşağıdaki gibidir;

H_0 : Aşırı tanımlama kısıtları geçerlidir (Araç değişkenleri dışsaldır).

H_1 : Aşırı tanımlama kısıtları geçerli değildir (Araç değişkenleri dışsal değildir).

Sargan ve Hansen testleri birbiri ile uyumlu testlerdir. Bununla birlikte robust tahminciler kullanıldığında Sargan testi sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Dolayısıyla robust tahminciler kullanıldığında araç değişkenlerin geçerliliği için Hansen testini dikkate almak daha doğru olacaktır.

Sistem-GMM tahmininde, modele ilave edilmiş olan araç değişkenlerin geçerliliği için fark-Sargan testi uygulanmaktadır. Bu test Genelleştirilmiş Momentler-Sistem ve Genelleştirilmiş Momentler-Fark tahminleri ile hesaplanan iki ayrı Sargan testi arasındaki fark ile hesaplanmaktadır. Bu testin heteroskedastisite altında da tutarlı olan fark-Hansen

³⁶⁵ Ertuğrul Yıldırım, Ferdi Kesikoğlu, “Ar-Ge Harcamaları İle İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri: Türkiye Örneğinde Panel Nedensellik Testi Kanıtları”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.XXXII, S.I, 2012, s.172.(165-180)

³⁶⁶ Tatoğlu, *İleri Panel Veri Analizi*, s.150.

testi versiyonu da vardır ve bu testler C testi olarak bilinmektedir. Bununla birlikte araç değişken sayısı çok yüksek olduğunda, çok sayıda aşırı tanımlama kısıtlamalarının test edilmesi gerektiğinden bu testler zayıf kalabilmektedir³⁶⁷. Dolayısıyla araç değişkenlerin birim sayısını geçmemesine dikkat edilmesi gerekmektedir.

B. VERİ SETİ, MODELLER VE DEĞİŞKENLER

Çalışmada düşük ve orta gelirli 51 ülkeye ait 2012-2019 yılları arasındaki dönemi kapsayan sekiz yıllık veriler kullanılmaktadır. Çalışmanın verileri kullanılan ülkeleri ve zaman aralığını belirleyen en temel kısıt standart veri setine ulaşabilmek olmuştur. Çalışmada verileri kullanılan ülkeler aşağıda Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9. Çalışmada Verileri Kullanılan Ülkeler

Angola	Ermenistan	Kosta Rika	Peru
Arjantin	Etiyopya	Lübnan	Romanya
Arnavutluk	Fas	Madagaskar	Rusya
Azerbaycan	Filipinler	Malezya	Sırbistan
Belarus	Gabon	Mali	Sri Lanka
Botsvana	Gana	Meksika	Tanzanya
Brezilya	Guatemala	Moğolistan	Tayland
Bulgaristan	Güney Afrika	Moldova	Togo
Burkina Faso	Hindistan	Mozambik	Türkiye
Çin	Jamaika	Myanmar (Burma)	Ukrayna
Dominik Cumhuriyeti	Kamerun	Namibya	
El Salvador	Kolombiya	Nikaragua Cumhuriyeti	
Endonezya	Kongo Cumhuriyeti	Paraguay	

Çalışmada 3 adet model kullanılmıştır. Model 1’in amacı vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tespit etmektir. Model 1’de bağımlı değişken ekonomik büyümeyi temsilen reel kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla’dır. Bağımsız değişkenler ise sermaye birikimini temsilen brüt sabit sermayenin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, emeği temsilen nüfus artış oranı, beşeri sermayeyi temsilen her 1000 doğum için bebek ölüm oranı, vergi gelirlerini temsilen vergi gelirlerinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranıdır. Reel kişi başına

³⁶⁷ Tatoğlu, *İleri Panel Veri Analizi*, s.150.

gayrisafi yurtiçi hasıla, vergi gelirleri ve sermaye verilerinin logaritması alınmıştır. Model 2'nin amacı vergi gelirleri ve devlet kapasitesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tespit etmektir. Model 2'de, Model 1'e ek olarak devlet kapasitesini temsilen hükümet kalitesi endeksi dahil edilmiştir. Model 3 ise Model 2'ye vergi gelirlerinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ile hükümet kalitesi endeksi'nin çarpımından oluşan etkileşim değişkeni eklenerek oluşturulmuştur. Modele 3'e etkileşim değişkeninin dahil edilmesinin amacı, bu çalışmanın da amacını oluşturan, vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde devlet kapasitesinin rolünü tespit etmektir. Söz konusu modeller aşağıdaki Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10. Çalışmada Kullanılan Modeller

Model Numarası	Model
1	$Y_{it} = Y_{it-1} + \beta_1 K + \beta_2 L + \beta_3 H + \beta_4 T$
2	$Y_{it} = Y_{it-1} + \beta_1 K + \beta_2 L + \beta_3 H + \beta_4 T + \beta_5 S$
3	$Y_{it} = Y_{it-1} + \beta_1 K + \beta_2 L + \beta_3 H + \beta_4 T + \beta_5 S + \beta_6 T * S$

Roodman (2009)'a göre Sistem-GMM tahmincisinde sabit terim yalnızca düzey denklemlerinde kullanılmalıdır³⁶⁸. Model tahminleri, GMM yönteminde ortogonal sapma kullanılarak yapılmıştır. Bu nedenle modellerde sabit terim yer almamaktadır.

Model 1, Model 2 ve Model 3'de yer alan değişkenlere ait açıklamalar Tablo 11'de yer almaktadır.

³⁶⁸ Roodman, a.g.m., p.123.

Tablo 11. Modellerde Yer Alan Değişkenlere Ait Açıklamalar

Değişken	Kısaltma	Açıklama	Kaynak
Ekonomik Büyüme (Bağımlı Değişken)	Y	Kişi Başına Düşen Reel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla	WDI
Sermaye	K	Brüt Sabit Sermayenin Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya Oranı	WDI
Emek	L	Nüfus Büyüme oranı	WDI
Beşeri Sermaye	H	Her 1000 Doğum İçin Bebek Ölüm Oranı	WDI
Vergi Gelirleri	T	Toplam Vergi Gelirlerinin Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya Oranı	WDI
Devlet Kapasitesi	S	Hükümetin Kalitesi İndeksi	QoG
Etkileşim değişkeni: (Vergi gelirleri*Devlet Kapasitesi)	T*S	Toplam Vergi Gelirlerinin GSYH'ye Oranı ile Hükümetin Kalitesi İndeksinin Çarpımı	WDI QoG

Çalışmada kullanılan; ekonomik büyüme, sermaye, emek, beşeri sermaye ve vergi değişkenlerine ait veriler Dünya Bankası tarafından yayımlanan World Development Indicators (WDI) veri tabanından elde edilmiştir. Devlet kapasitesi değişkenine ait veriler ise University of Gothenburg'ta yer alan The Quality of Government (QoG) Institute veri tabanından elde edilmiştir.

C. AMPİRİK BULGULAR

Bu başlık altında çalışmada kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklere, değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon matrisine ve Sistem-GMM tahmin sonuçları ile yorumlanmasına yer verilecektir.

1. TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER VE KORELASYON MATRİSİ

Tanımlayıcı istatistikler, analizde kullanılan değişkenlerin ortalamalarını, standart sapmalarını, minimum ve maksimum değerlerini göstermektedir. Çalışmada yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler aşağıdaki Tablo 12'de yer almaktadır.

Tablo 12. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Y	5236.886	3523.927	389.9389	15186.83
K	24.61602	7.748137	10.87335	81.05174
L	1.392929	1.222549	-1.718541	6.559122
H	23.31838	17.05639	2.4	72.6
T	15.09416	5.177357	2.625638	34.62869
S	0.4325073	0.0874495	0.25	0.6944444

Tablo 12’de çalışmada yer alan değişkenlere ait ortalama değerler, standart sapma ile minimum ve maksimum değerlerin yer aldığı tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Çalışmada örneklem olarak kullanılan 51 ülkenin ortalama değerleri incelendiğinde; reel kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla 5236 dolar; brüt sabit sermayenin milli gelire oranı %24,61; nüfus artış oranı %1,39; her 1000 doğum için bebek ölüm oranı 23; vergi gelirlerin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı %15,09 ve “hükümetin kalitesi” endeksi 0.43’tür.

Çalışmada yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait korelasyon matrisi aşağıda Tablo 13’de sunulmaktadır.

Tablo 13. Korelasyon Matrisi

	Y	K	L	H	T	S	T*S
Y	1.0000						
K	-0.1513	1.0000					
L	-0.4361	0.1740	1.0000				
H	-0.7422	0.1986	0.6559	1.0000			
T	0.2334	-0.1734	-0.2103	-0.1684	1.0000		
S	0.2705	0.1211	-0.0586	-0.3187	0.2526	1.0000	
T*S	0.3243	0.0119	-0.1397	-0.3074	0.6779	0.8750	1.0000

Tablo 13 incelendiğinde; ekonomik büyüme ile vergi, devlet kapasitesi ve etkileşim değişkenleri arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Sermaye birikimi, emek ve beşeri sermaye değişkenlerinin ise ekonomik büyüme ile ilişkisi negatiftir. Korelasyon matrisine

göre sermaye birikimi ve etkileşim değişkeni dışındaki tüm sonuçlar teorik beklentiye paraleldir.

2. SİSTEM-GENELLEŞTİRİLMİŞ MOMENTLER METODU TAHMİN SONUÇLARI VE YORUMLANMASI

Panel veri analiz yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarda, büyük yatay kesit ve büyük zaman serisine sahip olan araştırmalar için değişkenlerin durağanlık koşulunu sağlaması gerekmektedir. Buna karşın, büyük yatay kesit ve küçük zaman serisine sahip olan araştırmalar için değişkenlerin durağanlık koşulunu sağlamasına gerek bulunmamaktadır.³⁶⁹ Diğer bir ifadeyle, küçük zaman serisine sahip panel veri analizlerinde birim kök testleri yapılmasına ihtiyaç yoktur. Bu sebeple çalışmada yapılan panel veri analizinde, 51 ülke yatay kesit verisi ve 8 yıllık zaman serisi kullanıldığından, birim kök testi yapılmamıştır.

Tablo 14’te, çalışmada oluşturulan dinamik panel veri modellerinin, Sistem-GMM tahmincisinden elde edilen sonuçları yer almaktadır. Sonuçların değerlendirilebilmesi için öncelikle spesifikasyon testlerinin geçerli olması gerekmektedir. Spesifikasyon testlerinden ilki “araç değişkenlerin geçerliliği” testidir. Araç değişkenlerin geçerliliği’ni sınamak için Sargan testi ya da dirençli Hansen testi kullanılmaktadır. Modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunları varsa Sargan testi sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Dirençli Hansen testi ise otokorelasyon ve değişen varyans durumunda bile sapmasız sonuçlar üretebilmekle birlikte, araç değişken sayısı çok yüksekse sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Söz konusu bu iki testinde H_0 hipotezi “aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir” şeklindedir. Analizde kullanılan araç değişken sayısı düşük olduğu için, Dirençli Hansen testi sonuçlarını dikkate almak daha uygundur. Model 1’de Dirençli Hansen testinin olasılık değeri 0.342, Model 2’de 0.429 iken Model 3’te 0.377’dir. Üç modelde de Dirençli Hansen testinin olasılık değeri 0,05’ten büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilememektedir. Dolayısıyla modelde kullanılan araç değişkenler geçerlidir sonucuna ulaşılmaktadır.

Bir diğer spesifikasyon testi “otokorelasyon testi”dir. Modelde otokorelasyon sorunu olup olmadığı AR(1) ve AR(2) testlerine bakılarak anlaşılmaktadır. AR(1) testi birinci

³⁶⁹ Baltagi, a.g.e., p.7; Mehmet Nargeleçekenler, “Hisse Senedi Fiyatları ve Fiyat/Kazanç Oranı İlişkisi: Panel Verilerle Sektörel Bir Analiz”, *Business and Economics Research Journal*, C.2, S.2, s.168.

dereceden otokorelasyon hakkında bilgi verirken AR(2) testi ikinci dereceden otokorelasyon hakkında bilgi vermektedir. Bu testlerin H_0 hipotezi “otokorelasyon yoktur” şeklindedir. GMM tahmincisinin etkin sonuçlar üretebilmesi için birinci dereceden otokorelasyonun bulunması ancak ikinci dereceden otokorelasyonun bulunmaması gerekmektedir. Model 1’in birinci dereceden otokorelasyon testi 0.036, Model 2’nin 0.024 iken Model 3’ün 0.037’dir. Üç modelin de AR(1) testi olasılık değerleri 0,05’ten küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla her üç model için de birinci dereceden otokorelasyon vardır sonucuna ulaşılmaktadır. İkinci dereceden otokorelasyon hakkında bilgi veren AR(2) testine bakıldığında ise, Model 1’in olasılık değeri 0.222, Model 2’nin olasılık değeri 0,200 iken Model 3’ün olasılık değeri 0.221’dir. Üç modelin de olasılık değeri 0,05’ten büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilememektedir. Dolayısıyla her üç model için de ikinci dereceden otokorelasyon yoktur sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 14. Sistem-GMM Tahmin Sonuçları

Bağımlı değişken (Y)	Model 1	Model 2	Model 3
Y_{t-1}	0.963 (0.000)*	0.962 (0.000)*	0.956 (0.000)*
K	0.081 (0.000)*	0.073 (0.002)*	0.034 (0.049)**
L	-0.008 (0.002)*	-0.010 (0.003)*	-0.010 (0.002)*
H	-0.001 (0.012)**	-0.0009 (0.092)***	-0.001 (0.015)**
T	0.036 (0.015)**	0.029 (0.053)***	0.100 (0.007)*
S		0.125 (0.078)***	0.680 (0.004)*
T*S			-0.216 (0.011)**
AR(1)	0.036	0.024	0.037
AR(2)	0.222	0.200	0.221
Dirençli Hansen Testi	0.342	0.429	0.377
Ülke Sayısı	51	51	51
Gözlem Sayısı	350	350	350
Araç Değişken Sayısı	31	32	33

Not: Parantez içindeki sayılar değişkenin olasılık değerini göstermektedir.

*,**,*** işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Spesifikasyon testlerine ek olarak Genelleştirilmiş Momentler Metodunda, kullanılan araç değişken sayısının yatay kesit sayısını geçmemesi gerekmektedir. Tablo 14'den görüldüğü üzere her üç modelde de yatay kesit sayısı 51'dir. Model 1'de kullanılan araç değişken sayısı 31, Model 2'de kullanılan araç değişken sayısı 32 iken Model 3'te kullanılan araç değişken sayısı 33'tür. Dolayısıyla her üç modelde de araç değişken sayısı yatay kesit sayısından düşüktür.

Model 1, “vergi gelirlerindeki artış ekonomik büyümeyi olumlu etkiler” hipotezini test etmek amacıyla oluşturulmuştur. Model 1'den elde edilen regresyon sonuçlarına göre; reel kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın bir gecikmeli değeri olan Y_{t-1} değişkeni istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı ve katsayısı pozitifdir. Sermaye birikimini temsil eden K değişkeni istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı ve katsayısı pozitifdir. Bu bağlamda, ele alınan ülkelerde sermaye birikimindeki artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Sermaye birikiminde meydana gelen %1'lik artış kişi başına düşen reel gayrisafi yurtiçi hasılayı %0,081 oranında arttırmaktadır. Emegi temsil eden L değişkeni istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı ve katsayısı negatiftir. Bu bağlamda, ele alınan ülkelerde nüfusun büyüme hızında meydana gelen artış ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Nüfus artış hızında meydana gelen 1 birimlik artış reel kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılayı %0,008 düzeyinde azaltmaktadır. Beşeri sermayeyi temsil eden H değişkeni istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı ve katsayısı negatiftir. Bu bağlamda, ele alınan ülkelerde beşeri sermayede meydana gelen artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Her 1000 doğum için bebek ölüm oranında meydana gelen 1 birimlik azalış kişi başına düşen reel gayrisafi yurtiçi hasılayı %0,001 oranında arttırmaktadır. Beşeri sermaye katsayısının negatif olmasına rağmen ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki göstermesinin nedeni kullanılan değişkenin her 1000 doğum için bebek ölüm oranı olmasından kaynaklanmaktadır. Literatürde her 1000 doğum için bebek ölüm oranında azalma olduğunda beşeri sermayede artış olduğu kabul edilmektedir. Vergileri temsil eden T değişkeni ise istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı ve katsayısı pozitifdir. Bu bağlamda, ele alınan ülkelerde vergi gelirlerindeki artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Vergilerde meydana gelen %1'lik bir artış kişi başına düşen reel gayrisafi yurtiçi hasılayı %0,036 arttırmaktadır.

Model 2, devlet kapasitesi göstergesinin Model 1'e eklenmesiyle oluşturulmuştur. Bu modelin amacı, “devlet kapasitesindeki artış ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkiler”

hipotezini test etmektir. Model 2'den elde edilen regresyon sonuçlarına göre; reel kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın bir gecikmeli değeri olan Y_{t-1} değişkeni istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı ve katsayısı pozitifdir. Sermaye birikimini temsil eden K değişkeni istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı ve katsayısı pozitifdir. Bu bağlamda, ele alınan ülkelerde sermaye birikimindeki artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Sermaye birikiminde meydana gelen %1'lik artış kişi başına düşen reel gayrisafi yurtiçi hasılayı %0,073 oranında arttırmaktadır. Emeği temsil eden L değişkeni istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı ve katsayısı negatifdir. Bu bağlamda, ele alınan ülkelerde nüfusun büyüme hızında meydana gelen artış ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Nüfus artış hızında meydana gelen 1 birimlik artış reel kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılayı %0,010 düzeyinde azaltmaktadır. Beşeri sermayeyi temsil eden H değişkeni istatistiksel olarak %10 düzeyinde anlamlı ve katsayısı negatifdir. Bu bağlamda, ele alınan ülkelerde beşeri sermayede meydana gelen artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Her 1000 doğum için bebek ölüm oranında meydana gelen 1 birimlik azalış kişi başına düşen reel gayrisafi yurtiçi hasılayı % 0,0009 oranında arttırmaktadır. Vergileri temsil eden T değişkeni istatistiksel olarak %10 düzeyinde anlamlı ve katsayısı pozitifdir. Bu bağlamda, ele alınan ülkelerde vergi gelirlerindeki artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Vergilerde meydana gelen %1'lik bir artış kişi başına düşen reel gayrisafi yurtiçi hasılayı %0,029 oranında arttırmaktadır. Devlet kapasitesini temsil eden S değişkeni istatistiksel olarak %10 düzeyinde anlamlı ve katsayısı pozitifdir. Ele alınan ülkelerde devlet kapasitesi göstergesinde meydana gelen artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Devlet kapasitesi göstergesinde meydana gelen 1 birimlik bir artış kişi başına düşen reel gayrisafi yurtiçi hasılayı %0,125 oranında arttırmaktadır.

Model 3, vergi ve devlet kapasitesi göstergelerinin çarpımından oluşan etkileşim değişkeninin Model 2'ye eklenmesiyle oluşturulmuştur. Bu modelin amacı, “vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi, devlet kapasitesi arttıkça azalmaktadır” hipotezini test etmektir. Model 3'den elde edilen regresyon sonuçlarına göre; reel kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın bir gecikmeli değeri olan Y_{t-1} değişkeni istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı ve katsayısı pozitifdir. Sermaye birikimini temsil eden K değişkeni istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı ve katsayısı pozitifdir. Bu bağlamda, ele alınan ülkelerde sermaye birikimindeki artış ekonomik büyümeyi

olumlu etkilemektedir. Sermaye birikiminde meydana gelen %1'lik artış kişi başına düşen reel gayrisafi yurtiçi hasılayı % 0,034 oranında arttırmaktadır. Emeği temsil eden L değişkeni istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı ve katsayısı negatiftir. Bu bağlamda, ele alınan ülkelerde nüfusun büyüme hızında meydana gelen artış ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Nüfus artış hızında meydana gelen 1 birimlik artış reel kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılayı %0,010 düzeyinde azaltmaktadır. Beşeri sermayeyi temsil eden H değişkeni istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı ve katsayısı negatiftir. Bu bağlamda, ele alınan ülkelerde beşeri sermayede meydana gelen artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Her 1000 doğum için bebek ölüm oranında meydana gelen 1 birimlik azalış kişi başına düşen reel gayrisafi yurtiçi hasılayı %0.001 oranında arttırmaktadır. Vergileri temsil eden T değişkeni istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı ve katsayısı pozitifdir. Bu bağlamda, ele alınan ülkelerde vergi gelirlerindeki artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Vergilerde meydana gelen %1'lik bir artış kişi başına düşen reel gayrisafi yurtiçi hasılayı %0,010 oranında arttırmaktadır. Devlet kapasitesini temsil eden S değişkeni istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı ve katsayısı pozitifdir. Ele alınan ülkelerde devlet kapasitesi göstergesinde meydana gelen artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Devlet kapasitesi göstergesinde meydana gelen 1 birimlik bir artış kişi başına düşen reel gayrisafi yurtiçi hasılayı %0,68 oranında arttırmaktadır. Vergi ve devlet kapasitesi göstergesinin çarpımından oluşan etkileşim değişkeni ise %5 düzeyinde anlamlı ve katsayısı negatiftir. Etkileşim değişkeninin katsayısının negatif olması devlet kapasitesi arttıkça, vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisinin azaldığı anlamına gelmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Maliye literatüründe devlet, insanların bir arada yaşamasından kaynaklanan ve toplumu oluşturan bireylerin ayrı ayrı veya bir kaçının bir araya gelerek karşılayamayacakları toplumsal ihtiyaçların giderilmesi için ortaya çıkmış bir örgüt olarak tanımlanmaktadır. İlkel devletler düzenin sağlanması, hak ve özgürlüklerin sınırının belirlenmesi ile bireylerin bu sınırlara uyumunun sağlanması, suçluların cezalandırılması, diğer gruplarla olan ilişkileri sürdürme ve düşmanlara karşı güç birliği yapmak gibi ihtiyaçları karşılamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Buna karşılık günümüz çağdaş devletleri, geleneksel görevler olarak da ifade edilen bu görevlere ek olarak, piyasa aksaklıklarının düzeltilmesi ve altyapı yatırımlarının yapılması gibi ekonomik görevler de üstlenmişlerdir.

Devletin ekonomideki rolünün ne olduğu veya ne olması gerektiği iktisat/maliye tarihinde üzerinde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu konuda temelde iki farklı görüş vardır. Liberal iktisatçılar devleti ekonomi için zararlı ve gereksiz görürken, Kalkınmacı devlet anlayışını savunan iktisatçılar yararlı ve gerekli görmektedir. Devletin ekonomiye müdahalesini zararlı olarak gören liberal iktisatçılar, devletin ekonomide yarattığı sorunlara odaklanmakta ve devleti “zorunlu fena” biçiminde tanımlayarak devletin ekonomideki rolünün mümkün olduğunca azaltılması gerektiğini savunmaktadır. Kalkınmacı devlet anlayışını savunanlar ise piyasanın başarısız olduğu alanlara vurgu yapmaktadır. Buna göre devletin ekonomideki rolü piyasanın başarısızlıklarını ve yetersizliklerini gidermek ile piyasaları doğru alanlara yönlendirmektir.

Devletin ekonomiye müdahalesi konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte, devletin ekonomiye müdahalesinin zararlı sonuçlara yol açacağını savunanların bile kayıtsız şartsız kabul ettiği önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu rol devletin ekonomideki düzenleyici ve denetleyici rolüdür. Ekonominin sağlıklı bir şekilde işleyişini sağlamak ve bunun için oyunun kurallarını koymak ve uygulamak devletin ekonomideki en temel görevidir. Bu kurallar anayasa veya diğer hukuk metinlerinde yer alarak kapitalist bir ekonomik ve toplumsal düzenin işlemesi için zorunlu olan çerçeveyi belirlemektedir. Devlet bu görevini, oluşturduğu hukuk sistemi aracılığıyla yerine getirmektedir. Devletin hukuki metinlerle söz konusu kuralları belirlemesi ve yaptırım gücü ile bunların yürürlüğünü sağlaması düzenleyici faaliyetler olarak adlandırılmaktadır. Devletin

düzenleyici faaliyetlerinin amacı piyasa üretiminin ve ilişkilerinin etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamaktır. Böylece bireylerin üretime katılma şartları, üretimden aldıkları payların belirlenmesi ve gelirlerini kullanma özgürlüğünün sınırları belirlenerek piyasa üretimi için elverişli bir ortam yaratılmaktadır. Nitekim serbest piyasalar, devletin özel mülkiyet haklarını tanımlamadığı ve sözleşme hukukunu düzenlemediği sürece varlıklarını sürdüremezler.

Devletin ekonomik işlevlerinin sınıflandırılmasında literatürde genellikle Musgrave (1959)'in çalışmasında ortaya koyduğu sınıflandırma kullanılmaktadır. Musgrave üçlemesi olarak da bilinen bu sınıflandırmaya göre, devletin ekonomideki işlevleri ekonomik istikrarın sağlanması, gelir dağılımının düzenlenmesi ve kaynak tahsisi olmak üzere üçe ayrılmıştır. Söz konusu bu üç ekonomik işlev de ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması açısından önem arz etmektedir. Tam istihdam ve fiyat istikrarının birlikte sağlanması anlamına gelen ekonomik istikrar, olumlu yatırım ikliminin en temel belirleyicilerinden biridir. Nitekim değer saklama ve ödeme aracı olarak kullanılan paranın mal ve hizmet satın alma gücünde hızlı değişimlerin yaşanmaması, istikrarlı bir seyir izlemesi, piyasadaki güvenin tesis edilmesinde büyük önem arz etmektedir. Yüksek enflasyon, ekonomik durgunluk ve kriz gibi ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde yatırım kararları olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca bir ekonomide tam istihdam ve milli gelir düzeyi arasında yakın bir ilişki vardır. Tam istihdamdaki bir ekonomide milli gelir maksimum seviyededir. Bu nedenle istihdam sorunun yaşandığı ekonomilerde milli gelir seviyesi azalmakta ve arzulanan büyüme ve kalkınma hızı sağlanamamaktadır.

Bölüşüm ilişkilerinde yaşanan bozulma toplumda istikrarsızlıklar yaşanmasının temel nedenlerinden biridir. Bu nedenle bölüşüm ilişkilerinin toplum tarafından kabul edilebilir bir adalet algısı temelinde düzenlenmesi toplumsal barış ve huzurun sigortası olarak görülmektedir. Gelir dağılımının bozuk olduğu ülkelerde toplumsal huzursuzluk, ekonomik ve siyasal istikrarsızlıkların yaşanması kaçınılmazdır. Toplumsal huzursuzluk, ekonomik ve siyasal istikrarsızlıkların yaşandığı ülkelerde ise yatırımlar ve ekonomik büyüme olumsuz etkilenmektedir. Bu bakımdan gelir dağılımındaki adaletsizliklerin azaltılması büyük önem taşımaktadır.

Kaynak tahsisi, özel ve kamusal ihtiyaçların etkin bir biçimde sunulabilmesi için kaynakların kamu ve özel sektör arasında bölüşülmesini ifade eder. Mal ve hizmetlerin tüketimi ve üretiminden kaynaklanan özellikleri nedeniyle, kamusal malların kamu sektörü tarafından özel malların ise özel sektör tarafından sunulması daha etkindir. Ancak kamusal ve özel mal arasında yer alan yoğun dışsallık yaratan bazı mal ve hizmetler nedeniyle, uygulamada önemli kaynak ayrımı sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların çözülebilmesi için kamu ve özel sektörün birlikte hareket ederek ya da birbirini tamamlayacak şekilde mal ve hizmet sunmaları gerekmektedir. Yani birbirlerine rakip değil, destek olmaları gerekmektedir. Tam rekabet şartlarının gerçekleşmesini ve böylece optimum kaynak dağılımını engelleyen asimetrik bilgi ve monopol yapıları düzenleyici faaliyetler yoluyla müdahale ederek kaynakların daha etkin bir biçimde kullanılması da devletin kaynak tahsisi işlevi içinde yer almaktadır. Kaynak tahsisi devletin en önemli ekonomik işlevlerinden biridir. Çünkü kıt kaynakların özel ve kamu sektörü tarafından verimli kullanılmadığı durumlarda milli geliri arttırma olanağı bulunmamaktadır.

Piyasanın başarısız olduğu her alanda devletin bu başarısızlığı çözebileceği düşünülmemelidir. Devletin bu işlevleri yerine getirebilmesi için belirli bir kapasiteye ihtiyaç vardır. Ekonomik analizlerde genellikle devletin ekonomik işlevlerini yerine getirirken yeterli kapasiteye sahip olduğu varsayılmaktadır. Ancak varsayılan bu durum gelişmiş çok az ülke için geçerlidir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birçoğu mülkiyet hakları ve sözleşmelerin uygulanması gibi yasal sistem ve düzenlemeler ile temel kamu hizmetlerini etkin bir şekilde sunamamaktadır. Devletin bu fonksiyonlarını yerine getirmesinde devlet kapasitesi önemli bir unsurdur.

Devlet kapasitesi, devletin belirlediği politikaları uygulayabilme ve kamusal mal ve hizmetleri etkin bir şekilde sunabilme kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır. Devlet kapasitesi çok boyutlu bir kavram olduğundan, devlet kapasitesini daha iyi analiz edebilmek için bileşenlerine ayırmak gerekmektedir. Bileşenlerin devletin temel fonksiyonlarına göre ayrılmasının daha yararlı olacağı düşünülmüş ve hukuki, idari, mali, askeri/zorlayıcı ve ilişkisel kapasite olmak üzere beş bileşene ayrılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Hukuki kapasite, devletin hukuk ve düzeni sağlayabilme ve denetleyebilme kapasitesidir. Yani devlet aktörlerinin, kamu personelinin, sivil toplum örgütlerinin ve vatandaşların

kısaca tüm toplumun yasalara bağlılığını ve kurallar çerçevesinde davranmalarını sağlayabilme, aykırı her davranış ile haksızlığı cezalandırabilme ve haklıları koruyabilme kapasitesini ifade etmektedir. İdari kapasite, devletin politikalarını uygulayabilmek için ihtiyaç duyduğu bürokrasinin kapasitesini ifade etmektedir. Politika geliştirme kabiliyeti, kamusal mal ve hizmetleri üretme ve sunma kabiliyeti ile ticari faaliyetleri düzenleme kabiliyetini kapsamaktadır. Askeri/Zorlayıcı kapasite devletin sınırlarını muhafaza etme, dış tehditlere karşı koruma, ülke içi düzenin sağlanması ve politika uygulama kabiliyeti ile doğrudan ilişkilidir. Daha geniş politika hedeflerine ulaşmak için, bir devlet hükmettiği tüm topraklar üzerindeki şiddeti, zorbalığı gerekli güce sahip olarak kontrol altında tutmalı veya bunu yapabileceğine rakiplerini inandırmalıdır. Zorlama, düzen sağlamak ve toplumun kurallara uyması gerektiğini hatırlatmanın tek yolu değilse de, devletlerin hayatta kalma ve politikaları uygulama kabiliyetinin temel bir unsurunu temsil etmektedir. İlişkisel kapasite, kurallara uyumun devletin sahip olduğu zor kullanma gücünü kullanarak değil de toplum ile etkileşim halinde bulunarak sağlanmasını ifade etmektedir. Mali kapasite ise, devletin işlevlerini yerine getirebilmek ve devlet kapasitesinin diğer bileşenlerini destekleyebilmek amacıyla ihtiyaç duyduğu mali kaynağı sağlayabilme kabiliyetidir. Bu bileşen, devletin ağırlıklı olarak vergi biçiminde, kaynakları toplumdan kendine aktarma gücünü vurgular. Çünkü devlet fonksiyonlarını yerine getirebilmek için gelire ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca devlet, topladığı vergileri devlet kapasitesinin diğer bileşenlerini geliştirmek amacıyla kullanabilir, düzgün işleyen bir bürokratik sistem kurarak kamu politikalarını daha etkin bir biçimde uygulayabilir.

Devlet kapasitesinin derecesi kalkınma başarıları ve başarısızlıklarıyla ilişkilendirilmektedir. Yüksek devlet kapasitesine sahip ülkeler kamusal düzenin ve hukukun üstünlüğünün sağlanması, güvenlik, eğitim, sağlık, altyapı gibi ekonomik büyüme ve kalkınma düzeyini etkileyebilecek temel kamusal mal ve hizmetleri etkin bir şekilde sunabilirken, düşük kapasiteli devletler bu malları sunmada yetersiz kalmaktadırlar. Bu yüzden devletin kapasitesi ekonomik büyüme ve kalkınma için büyük önem taşımaktadır. Acemoğlu (2014)'e göre; fakir ülkelerin kalkınmaları önündeki temel engel devletlerin kapasitelerinin yetersizlikleridir.

Devlet kapasitesinin düşük olduğu ülkeler, karmaşık ekonomi politikalarının uygulanmasında zorluk çekmektedir. Bu durum ülkelerin kullanabileceği politika seçeneklerini azaltmakta ve düşük kapasiteli devletleri iç ve dış şoklara karşı daha

savunmasız hale getirmektedir. Güçlü devlet kapasitesine sahip olan ülkeler ise daha geniş bir politika seçeneğinden faydalanabilirken karşılaştıkları zorlukları aşmak için en uygun politikaları seçip başarılı bir şekilde uygulayabilmektedirler.

Mali kapasiteyi oluşturan vergiler, devletin işlevlerini yerine getirirken yaptığı kamu harcamalarının finansmanını sağlamanın yanında, ekonomik büyüme hızının artırılmasında bir politika aracı olarak da kullanılabilir. Vergilerin ekonomik büyüme sürecini etkileme gücü bulunmaktadır. Bu etki iki farklı şekilde meydana gelebilmektedir. Vergiler sermaye birikiminin sağlanması için kullanılabilmesi gibi, özel sektör yatırımlarını yönlendirmek amacıyla teşvik aracı olarak da kullanılabilir.

Ekonomik büyüme her şeyden önce bir sermaye birikimi sorunudur. Sermaye birikimi, mevcut şartlarda milli gelir artışı sağlamanın yanında ekonomik verimliliği arttırmak açısından da önemli bir unsurdur. Dolayısıyla vergi politikasının ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmesi için sermaye birikimini teşvik edici özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bununla birlikte vergiler zorunlu tasarruf aracı olarak da kullanılabilir. Özellikle sermaye birikiminin yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikiminin oluşturulmasında vergilerin bu özelliği çok büyük önem arz etmektedir.

Sermaye birikiminin kaynağını yatırımlar (tasarruflar) oluşturduğu için vergilerin sermaye birikimi üzerindeki etkisi tasarruflar üzerinden kurulmaktadır. Vergilerin gönüllü tasarruflar üzerindeki etkisi açısından değerlendirildiğinde, vergi kullanılabilir geliri azaltıcı bir unsur olduğundan, vergiler ne kadar yüksek olursa tasarrufa ayrılacak miktar da o derecede azalmaktadır. Vergilerin gönüllü tasarruflar üzerindeki diğer etkisi, tasarrufların vergilendirilmesi aşamasında ortaya çıkmaktadır. Tasarruflardan elde edilecek gelirden vergi alınması durumunda, vergiler tasarrufların net getirisini etkileyen bir unsur olduğu için, gönüllü tasarrufları olumsuz etkileyecektir. Dolayısıyla gönüllü tasarrufları arttırarak özel kesimin yatırım yapabileceği fonların arttırılması isteniyorsa vergi yükünün azaltılması gerekmektedir.

Vergiler gönüllü tasarrufların özel yatırımlara yönlendirilmesini sağlayacak bir teşvik aracı olarak da kullanılabilir. Bu teşvik, özel kesim yatırımlarını arttırmak için tüketime nazaran yatırımları daha az vergileme şeklinde olabileceği gibi bazı sektörlerin daha az vergilendirilmesiyle yatırımların arzulanan alanlara yönlendirilmesi şeklinde de olabilir.

Ancak piyasada güvenin olmadığı belirsizlik ortamında yatırım teşviklerinin yatırımları uyarıcı özelliği önemli ölçüde ortadan kalkmakta ve teşvikler üretken yatırımlar için cazip ve uyarıcı olmamaktadır.

Tasarrufların ve dolayısıyla sermaye birikiminin arttırılmasında gönüllü tasarruflar yetersiz kaldığında zorunlu tasarrufları arttırma yoluna gidilmektedir. Yani, toplam tasarrufların arttırılabilmesi için yeni vergiler getirmek, mevcut vergilerin oranlarını arttırmak veya vergi tabanını genişletmek suretiyle kamusal tasarruflar arttırılmakta ve bu tasarruflar yatırımlara yöneltilmektedir.

Literatürde vergi politikasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. Fakat bu çalışmalarda, vergi politikasının büyüme üzerindeki etkisinde devletin politikalarını uygulayabilme kabiliyetinin etkisinin incelenmediği, devlet kapasitesinin göz ardı edildiği görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde çalışmanın özgünlüğü bu noktada ortaya çıkmakta ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde devlet kapasitesinin rolü, verilerine ulaşılabilen 51 düşük ve orta gelirli ülke örnekleminde 2012-2019 yılları arası dönem için dinamik panel veri analizi kullanılarak incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada üç model oluşturulmuş ve modeller Sistem-GMM tahmincisi kullanılarak tahmin edilmiştir. Üç model de vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini test etmektedir. Birinci modelde vergiyi temsil eden değişkene ek olarak ekonomik büyümeyi etkileyen sermaye birikimi, beşeri sermaye ve emek gibi değişkenler de eklenmiştir. İkinci modelde, birinci modele ek olarak devlet kapasitesi değişkeni modele dahil edilmiştir. Üçüncü modelde ise, ikinci modele ek olarak vergi ve devlet kapasitesi değişkenlerinin çarpımından oluşan etkileşim değişkeni modele dahil edilmiştir. Etkileşim değişkeni, vergilerin ve devlet kapasitesinin ayrı ayrı ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin yanı sıra ikisinin etkileşiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine ilişkin bilgi vermektedir.

Analizlerden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi üç modelde de istatistiksel olarak anlamlı ve katsayısı pozitifdir. Buna göre düşük ve orta gelirli ülkelerde vergilerde meydana gelen artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Literatürdeki yaygın görüşe göre vergiler, inovasyonun ve özel

yatırımların getirilerini azalttığı ve böylece büyüme için önem arz eden özel yatırımları caydırdığı için ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Ancak vergilerin ekonomik ve kurumsal ortamdan bağımsız olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Çünkü vergi gelirleri fiziki altyapı, eğitim, sağlık ve hukuk sisteminin kurulması ve kamusal düzenin sağlanması gibi kamusal malları finanse ederek bu ortamın sağlanabilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Yatırımlar genellikle bu kamu mallarına büyük ölçüde bağımlıdır ve daha yüksek vergilendirme, daha çok ve/veya daha kaliteli kamu mallarının sunulmasına katkı sağlıyorsa, yatırımlardan beklenen getirileri arttırdığı için büyüme üzerinde olumlu etki ortaya çıkarabilmektedir. Bu bakımdan, yatırımlar için uygun ekonomik ve kurumsal ortam sağlamaya yönelik kamu harcamaları üretim için bir ara mal olarak kabul edilmektedir.

Vergilerin büyüme üzerindeki etkisini belirleyen faktörlerden biri kamu kesimi büyüklüğüdür. Çünkü vergilerin olumsuz etkisi ile kamusal malların ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi vergileme düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Vergileme düzeyi yükseldikçe vergilerin olumsuz etkisi artarken, kamusal malların olumlu etkisi azalmaktadır. Bu durum ilk olarak kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin kamu kesiminin büyüklüğüne ve özellikle kamu harcamalarının marjinal getirisine bağlı olduğunu ileri süren Barro tarafından ileri sürülmüştür. Barro'ya göre vergi artışı, ekonominin büyüme hızını düşürürken, vergilerle finanse edilen kamu harcamaları ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Ancak bu ikinci etki sadece ekonomide kamu kesimi küçük olduğunda ilk etkiden daha fazladır. Eğer ekonomide kamu kesiminin büyüklüğü yüksekse, kamu harcamalarının marjinal getirileri azalmakta ve verginin negatif etkisi, GSYİH büyümesini yavaşlatmaktadır. Analizde ele alınan ülkelerin vergi düzeylerinin (kamu kesimi büyüklüğünün) düşük olduğu dikkate alındığında, analizden elde edilen bulguların Barro'nun içsel büyüme modeli ile uyumlu olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, vergi düzeyi düşük olan ülkelerin vergi gelirlerini arttırmaları ve bu gelirleri ekonomik büyüme için önem arz eden özel yatırımları arttıracak ekonomik ve kurumsal ortamın sağlanması için kullanmalarının daha faydalı olacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

Devlet kapasitesi değişkeni yer aldığı hem ikinci hem de üçüncü modelde istatistiksel olarak anlamlı ve katsayısı pozitifdir. Buna göre devlet kapasitesinde meydana gelen artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Sermaye birikimi (beşeri sermaye dahil) ekonomik büyümenin en önemli belirleyicilerinden biridir. Sermaye birikimi ise yatırım

ve tasarrufların arttırılmasıyla mümkün olmaktadır. Buna karşılık mülkiyet haklarının korunmadığı, sözleşme güvenliğinin bulunmadığı toplumlarda belirsizlikler artıp güven ortamı sağlanamayacağından hiçbir birey fiziki ve beşeri sermaye yatırımına girişmeyecektir. Güven ortamının sağlanması, ekonomik sistemin etkin çalışması için önemli bir bileşendir. İç ve dış güvenlik sorunlarından kaynaklanan durumlarda, girişimciler ve tasarruf sahipleri kaynaklarını üretken reel yatırım alanlarında kullanmayacaklardır. Devlet kapasitesinin düşük olduğu ülkelerde bu mal ve hizmetler yeterli sunulmadığından özel yatırımlar düşük kalmaktadır. North (1981)'in "oyunun temel kuralları" olarak adlandırdığı iç hukuk ve kamusal düzenin sağlanması, özel mülkiyet haklarının korunması ve dış tehditlere karşı askeri savunma biçimindeki üç temel kamusal mal ve hizmetin her birinde meydana gelen olumlu gelişmeler piyasadaki belirsizliği azaltıp güven ortamını arttırarak özel yatırımları teşvik etmektedir. Özellikle düşük kapasiteli ülkelerin piyasalarda belirsizliği azaltıp güven ortamını sağlamak ve yatırım iklimini oluşturmak için devlet kapasitelerini geliştirmeleri ekonomik büyüme hızlarının artmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda ülkelerin etkin çalışan bir hukuk sisteminin kurulmasına ve bürokratik kalitenin geliştirilmesine yönelik politikalar izlemesi gerekmektedir.

Araştırmanın temel konusunu da oluşturan etkileşim değişkeninin yer aldığı üç numaralı modelden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; vergi ve devlet kapasitesi değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı ve katsayıları pozitif iken, etkileşim değişkeni istatistiksel olarak anlamlı ve katsayısı negatiftir. Bu sonuca göre devlet kapasitesi arttıkça vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu marjinal etkisi azalmaktadır. Devlet kapasitesinin düşük olduğu ülkelerde, yatırımların yapılabilmesi için gerekli ekonomik ve kurumsal ortam sağlanamadığından özel yatırımlar düşük kalmaktadır. Özel yatırımların yetersiz olduğu böyle durumlarda devlet, vergileri zorunlu finansman aracı olarak kullanarak özel kesimden sağladığı kaynakları devlet kapasitesini geliştirmek ve özel kesimin önünü açacak büyük çaplı yatırımlara kanalize edecek şekilde kullandığında ekonomik büyümede sürükleyici güç olmaktadır. Bununla birlikte devlet kapasitesi ve ekonomik gelişme seviyesi arttıkça kamu kesimi ve özel kesim ilişkisi farklı bir boyut kazanmaktadır. Devlet kapasitesi arttıkça piyasada yatırım ortamı iyileşmekte ve devletin sürükleyici bir güç olmasına gerek kalmamaktadır. Devlet kapasitesi ve ekonomik gelişme seviyesi arttıkça, özel yatırımlar artacağından, kamu kesimi ile özel kesim birçok

alanda birbirine rakip haline gelmektedir. Devlet kapasitesi ve ekonomik gelişme seviyesi arttıkça vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki marjinal olumlu etkisinin azaldığı, vergilerin alternatif maliyet olarak özel kesim yatırım yapılabilir fonların azalmasına yol açtığı ve gelişmiş ülke gözlemlerinden hareketle özel kesimin ekonomik olarak daha etkin olduğu dikkate alındığında; devlet kapasitesi ve ekonomik gelişme seviyesi arttıkça, kamu kesiminin küçülerek özel kesimin büyümesi gerekmektedir. Kamu kesiminin büyümesi, özel kesimin küçülmesi pahasına olmamalıdır. Dolayısıyla devlet kapasitesi arttıkça, vergileri zorunlu tasarruf aracı olarak kullanmak yerine, özel sektör yatırımlarını teşvik edici ve yönlendirici biçimde kullanılması ekonomik büyüme için daha yararlı olacaktır.

Tüm bu sonuçlar, devlet kapasitesi, vergileme ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Devlet kapasitesi arttıkça, devletin düzenleyici ve denetleyici işlevi ön plana çıkartılmalıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, vergi politikası yatırımların finansmanı için zorunlu tasarruf aracı olarak kullanılmayıp, özel sektörün kaynak tahsisini yönlendirici biçimde kullanılmalıdır. Yapılan analizler bizi bu sonuca ulaştırmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik büyüme hedefini ön planda tutan bir vergi politikası tasarlanırken devlet kapasitesinin dikkate alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ACEMOGLU Daron, Simon Johnson, James A. Robinson, "The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation" *American Economic Review*, Vol:91, Issue: 5, 2001, ss. 1369-1401.
- ACEMOGLU Daron, Simon Johnson, James Robinson, "Institutions as The Fundamental Cause of Long-Run Growth", *NBER Working Paper*, No: 10481, 2004.
- ACEMOĞLU Daron, James Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power Prosperity and Poverty*, London: Profile Books, 2013.
- ACEMOGLU Daron, Isaías N. Chaves, Philip Osafo-Kwaako, James A. Robinson, "Indirect Rule And State Weakness in Africa: Sierra Leone in Comparative Perspective", *NBER Working Paper*, Issue: 20092, 2014.
- ACEMOGLU Daron, Jacob Moscona, James A. Robinson, "State Capacity and American Technology: Evidence from the Nineteenth Century", *American Economic Review*, Vol:106, Issue:5, 2016, ss.61-67.
- AGHION Philippe vd., "Taxation, Corruption, and Growth", *European Economic Review*, Vol:86, 2016, ss. 24-51.
- AHMAD, Shahzad Maqbool H.Sial, Nisar Ahmad, "Taxes and Economic Growth: An Empirical Analysis of Pakistan", *European Journal of Business and Social Sciences*, Vol:5, Issue:2, 2016, ss.16-29.
- AIKEN Leona S., *Stephen G.West, Multiple Regression: Testing and Interpreting Interactions*, Newbury: SAGE Publications, 1996.
- AKCİGİT Ufuk, Stefanie Stantcheva, "Taxation and Innovation: What Do We Know?", *NBER Working Paper*, No:27109, May 2020.
- AKDOĞAN Abdurrahman, *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2009
- AKİPEK İlhan, "John Locke'un Siyasi Fikirleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.10, S.1,1953, ss.255-258.
- AKMAN Engin, "Sermaye Yapısını Belirleyen İşletmeye Özgü Faktörler: İMKB'de İşlem Gören Sermaye Firmaları Üzerine Bir Panel Veri Uygulaması", Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.
- AKSOY Şerafettin, *Kamu Maliyesi*, 3. b., İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998.
- AKTAN Coşkun Can, *Anayasal İktisat*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002.
- AKTAN Coşkun Can, *Vergileme*, 2. b., Ankara: Seçkin Yayınevi, 2018.
- ALLAN Charles M., *The Theory of Taxation*, London: Penguin Books, 1971.
- ALTUNTAŞ Mehmet, Emre Kılıç, Nedim Mercan, Ersin Yavuz, "Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Panel Veri Yöntemiyle Analizi: OECD Ülkelerinden Kanıtlar", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 23, Özel Sayı: IERFM, 2021,ss. 53-72.
- ARROW Kenneth J., "The Economic Implications of Learning by Doing", *The Review of Economic Studies*, Vol:29, Issue: 3, 1962, ss.155-173.
- ARSLANEL M. Nazan, Ertuğrul Eryücel, "Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.15, S.2, 2011, ss.1-20.
- ASTERIOU Dimitrios, Stephen G. Hall, *Applied Econometrics: A Modern Approach Using Eviews and Microfit*, Revised Edition, Palgrave Macmillan, 2007.
- ATAÇ Beyhan, *Maliye Politikası*, 10. b., Ankara: Turhan Kitabevi, 2013.

- ATEMS Bebonchu, "Another Look At Tax Policy and State Economic Growth: The Long and Short – Run Of It", *Economic Letters*, Vol:127. Issue:1, 2015, ss.64-67.
- ATEŞ Sanlı, "Kamu Harcamaları ve Vergi Politikalarının Uzun Dönemli Büyüme Sürecine Etkileri: Yeni İçsel Büyüme Modelleri Açısından Bir Bakış ve Türkiye Örneği", V. Erc/METU Uluslararası Ekonomi Kongresi, 10-13 Eylül (Ankara: ODTÜ), 2001.
- ATILGAN Hasan, Vergilemenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye'deki Durumun Analizi, Ankara: Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No: 2004/365, 2004.
- ATKINSON Anthony B., Joseph E. Stiglitz, *Lectures on Economics*, Berkshire: McGraw - Hill Book, 1980.
- ATTİLA Gbewopo, "Corruption, Taxation and Economic Growth: Theory and Evidence", *CERDI, Etudes et Documents, E 2008.29*, 2011. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00556668> (E.T. 17.02.2021).
- BABATUNDE Onakoya Adegbeni, Afintinni Oluwatobi Ibukun and Ogundajo Grace Oyeyemi, "Taxation Revenue and Economic Growth in Africa" *Journal of Accounting and Taxation*, Vol:9, Issue:2, 2017, ss.11-22.
- BACH George Leland, *Economics: An Introduction to Analysis and Policy*, New Jersey: Prentice-Hall, 1966.
- BALSEVEN Hale, "Vergilerin Emek Arzı Üzerindeki Gelir, İkame ve Mali Etkileri", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.5, S.2, 2003, ss.217-238.
- BALTAGI Badi H., *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, West Sussex: John Wiley&Sons, 2005.
- BARRO Robert J., "Government spending in a simple model of endogeneous growth". *Journal of Political Economy*, Vol:98, Issue:5, 1990, ss.103-125.
- BARRY Norman P., *Modern Siyaset Teorisi*, Çev. Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin, 3. b., Ankara: Liberta Yayınları, 2012.
- BAŞGİL Ali Fuat, "Devlet Nedir?, Realist Bir Tarif Denemesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.12, S.4, 1946, ss.981-990.
- BATIREL Ömer Faruk, *Maliye Politikası ve Gelişmekte Olan Ülkeler*, İstanbul: Okan Yayıncılık, 1984.
- BAYRAKLI Hasan Hüseyin, Hakkı Odabaş, "Vergilendirme Yetkisi ve 1982 Anayasası", Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 2, S.1, 2000.
- BERBER Metin, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, 7.b., Bursa: Ekin Yayınevi, 2019.
- BERBER Metin, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Trabzon: Derya Kitabevi, 2011.
- BERWICK Elissa, Fotini Christia, "State Capacity Redux: Integrating Classical and Experimental Contributions to an Enduring Debate", *Annual Review of Political Science*, Issue:21, 2018, ss.71-91.
- BESLEY Timothy, Torsten Persson, *Pillars of Prosperity: The Political Economics of Development Clusters*, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2011.
- BESLEY Timothy, Torsten Persson, "Why Do Developing Countries Tax So Little?", *Journal of Economic Perspectives*, Vol: 28, Issue: 4, 2014, ss. 99-120.
- BOADWAY Robin and David Wildasin, "Taxation and Savings: A Survey", *Fiscal Studies*, Vol:15, Issue:3, 1994, ss.19-63.
- BODIN Jean, "Devlet Üstüne Altı Kitap", *Batıda Siyasi Düşünceler Tarihi*, ed. Mete Tuncay, 1.cilt, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- BRENNAN Geoffrey and James M. Buchanan, *The Power to Tax: Analytic Foundations of a Fiscal Constitution*, Cambridge: Cambridge University Press, 1980, p.9.

BULUTOĞLU Kenan, *Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

BULUTOĞLU Kenan, *Vergi Politikası*, İstanbul: Sermet Matbaası, 1962.

BURGESS Robin, Nicholas Stern, “Taxation and Development”, *Journal of Economic Literature*, Vol:31, Issue:2, 1993, ss.762-830.

BUTTERS J. Keith, Lawrence E. Thompson, Lynn L. Bollinge, *Effects of Taxation on Investments by Individuals*, Boston: : Harvard Business School, 1953.

CAMERON A. Colin, Pravin K. Trivedi, *Microeconometrics Methods and Applications*, New York: Cambridge University Press, 2005.

CANTO Victor A., Douglas H. Joines, and WEBB Robert I., “The Revenue Effects of the Kennedy Tax Cuts”, *Foundations of Supply-Side Economics: Theory And Evidence*, ed. Victor A. Canto, Douglas H. Jones, Arthur B. Laffer, New York: Academic Press Inc., 1983, ss.72-103.

CHAUVET Lisa, Marin Ferry, “Taxation, Infrastructure, and Firm Performance in Developing Countries, *WIDER Working Paper*, Issue: 2016/103, 2016, ss.1-42.

CHUAIRE María Franco, Carlos Scartascini, Mariano Tommasi, “State Capacity and the Quality of Policies: Revisiting the Relationship between Openness and the Size of Government”, *Idb Working Paper Series*, Issue: Idb-Wp-532, August 2014.

CICERO Marcus Tullius, “Kamu Devleti ve Yasalar”, *Batıda Siyasi Düşünceler Tarihi*, ed. Mete Tuncay, 1.cilt, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008

CINGOLANI Luciana, “The State Of State Capacity: A Review of Concepts, Evidence And Measures”, *UNU-MERIT Working Paper Series, IPD WP13*, 2013.

CLARK Colin, “Public Finance and Changes in the Value of Money”, *The Economic Journal*, Vol: 55, Issue: 220, 1945, ss.371-380.

COHEN Wesley M., Daniel A. Levinthal, “Innovation and Learning: The Two Faces of R &D”, *The Economic Journal*, Vol:99, Issue:397, 1989, ss.569-596.

CONNOLLY Sara, Alistair Munro, *Economics of the Public Sector*, Prentice Hall Europe, England, 1999.

CORNES Richard, Todd Sandler, *The Theory of Externalities, Public Goods, And Club Goods*, UK: Cambridge University Press,, 1999.

ÇAĞAN Nami, *Vergilendirme Yetkisi*, İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1982.

ÇELEBİ A. Kemal, Hamza Kahriman, “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Ar-Ge Faaliyetlerine Yönelik Vergi Teşvikleri ve Bunların Karşılaştırmalı Analizi”, *Maliye Dergisi*, S.161, 2011, ss.33-63.

ÇETİNKAYA Ahmet Turan, Emrah Türk, “Tasarruf ve Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği (1975-2012)”, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, C. 24, S.2, 2014, ss. 45-60.

DACKEHAG Margareta, Asa Hansson, “Taxation of Income and Economic Growth: An Empirical Analysis of 25 Rich OECD Countries”, *Lund University Department of Economics*, Working Paper No 6. 2012.

DAMANI Mohamed Abderaouf, Omrane Bechrair, “The Effect of Corruption on The Relationship Between Taxation and Growth: An Econometric Investigation”, *El-Bahith Review*, Vol:20, Issue:1, 2020.

DAWSON Jeremy F., “Moderation in Management Research: What, Why, When, and How”, *Journal of Business and Psychology*, Vol:29, Issue: 1, 2014, ss.1-19.

DEMİR İhsan Cemil, *Türkiye’de Vergi Yükü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2013.

- DEMİR Murat, Erşan Sever, “Kamu Altyapı Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.25, S.2, 2008, ss.99-118.
- DEMİR Murat, Erşan Sever, “Vergi Gelirleri Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkelerine İlişkin Panel Veri Analizi”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.9, S.2, 2017, ss.51-66.
- DEMİR Osman, *Ekonomide Devlet*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 1997.
- DEMİR Osman, Adem Üzümcü, “İçsel Büyümenin Kaynakları”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 3-4, 2003, ss.17-38.
- DLADLA Khumbuzile, Hlalefang Khobai, “The Impact of Taxation on Economic Growth in South Africa”, *MPRA Paper No.* 86219, 2018.
- DİLBER İlkey, *Büyüme Teorileri*, İzmir: Kitapana Yayınevi, 2018.
- DUMLUDAĞ Devrim, “Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Kalkınma”, *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, ed. Ahmet Faruk Aysan - Devrim Dumludağ, Ankara: İmge Kitabevi, 2014.
- DURMUŞ Mustafa, *Kamu Ekonomisi*, Ankara: Gazi Kitapevi, 2008.
- EDİZDOĞAN Nihat, Ali Çelikkaya, *Vergilerin Ekonomik Analizi*, Bursa: Dora Yayınevi, 2012.
- EDİZDOĞAN Nihat, Özhan Çetinkaya, Erhan Gümüş, *Kamu Maliyesi*, 10. b., Bursa: Ekin Kitabevi, 2019.
- EGBUNIKE Francis Chinedu, Ochuko Benedict Emudainohwo, Ardi Gunardi, “Tax Revenue and Economic Growth: A Study of Nigeria and Ghana”, *Signifikan: Jurnal Ilmu Ekonomi*, Vol:7, Issue:2, 2018, ss.213-220.
- ENGEN Eric, Jonathan Skinner, “Taxation and Economic Growth”, *National Tax Journal*, Vol: 49, Issue: 4, 1996, ss.617-642.
- ENGLEHART Neil A., “State Capacity, State Failure and Human Rights”, *Journal of Peace Research*, Vol:46, Issue:2, 2009, ss.163-180.
- ERCAN Nihal Yener, “İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış”, *Planlama Dergisi*, Özel Sayı, DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı, 2002, ss.129-138.
- ERDEM Metin, *Devlet Borçları*, 5. b., Bursa: Ekin Yayınevi, 2013.
- ERDEM Metin, Doğan Şenyüz, İsmail Tatlıoğlu, *Kamu Maliyesi*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2021.
- EVANS Peter, *Embedded Autonomy: States And Industrial Transformation*, New Jersey: Princeton University Press, 1995.
- FRANKEL Jeffrey A., “The Natural Resource Curse: A Survey”, *NBER Working Papers*, No: 15836, 2010.
- FUKUYAMA Francis, *Devletin İnşası: Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetişim ve Yeni Dünya Düzeni*, çev. Türkan Çolak, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2015.
- FUKUYAMA Francis, “What is Governance?”, *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, Vol:26, Issue:3, 2013, ss.345-368.
- GERÇEK Adnan, “Vergileme Alanında Bakanlar Kurulu Kararlarının Hukuki Sınırı: ÖTV Açısından Bir İnceleme”, *Vergi Sorunları Dergisi*, C.28, S.204, 2005, ss.107-122.
- GOMİDE Alexandre A., Ana Karine Pereira, Raphael Machado, “The Concept of State Capacity and Its Operationalization In Empirical Research”, *International Public Policy Association – IPPA*, University of Pittsburgh - 26th to 28th June 2018.
- GÖKÇE Gülise, “Devleti Yeniden Keşfetmek: Devlet Gücünün Göstergesi Olarak İdari Kapasite”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, C.8, S.3, 2006, ss.203-230.

- GÖKÇE Gülise, Orhan Gökçe, “Devlet Kapasitesi: Kavramın Kuramsal Çerçevesi, Bileşenleri ve Türkiye’nin Görünümü”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.17, S.2, 2015, ss.1-34.
- GÖRGÜN Sevim, *Maliye Politikası*, İstanbul: Çağlayan Basımevi, 1973.
- GÖZLER Kemal, *Devletin Genel Teorisi*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2016.
- GREENE William H., *Econometric Analysis*, Seventh Edition, New Jersey: Prentice Hall, 2012.
- GUJARATI Damodor N., Dawn C. Porter, *Basic Econometrics*, Fifth Edition, New York: The McGraw-Hill Companies, 2008.
- GÜMÜŞ Erhan, “Vergi Teorisi”, *Kamu Maliyesi*, ed. Ekrem Karayılmazlar, İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2011.
- GÜNEŞ Gülsen, *Verginin Yasallığı İlkesi*, İstanbul: Alfa Basım yayım Dağıtım A.Ş., 1998.
- GÜRİŞ Selahattin, Ebru Çağlayan Akay, Burak Güriş, *Eviews ile Temel Ekonometri*, İstanbul: Der Yayınları, 2017.
- GÜZEL Simla, “Ar-Ge Harcamaları ve Vergi Teşvikleri: Belirli Ülkeler Karşısında Türkiye’nin Durumu”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.4, S.2, 2009, ss.29-48.
- HAN Ergül, Eyten Ayşen Kaya, *İktisadi Kalkınma ve Büyüme*, Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1575, 2004.
- HANSON Jonathan K., Rachel Sigman, “Leviathan's Latent Dimensions: Measuring State Capacity for Comparative Political Research”, June 2019 S.4. (05.08.2019).
- HYMAN David N., *Public Finance: A Contemporary Application of Theory to Policy*, Mason, USA: Cengage Learning, 2010.
- JONES Charles I., *Introduction to Economic Growth*, New York: W.W. Norton & Company, 1998.
- KAPLAN Fatih, *Ekonomik Büyüme: Dolaylı Belirleyicileri ve Bir Uygulama*, Ankara: Savaş Yayınevi, 2016.
- KARAŞ Ebru, Refah İktisadi Bağlamında Optimal Vergi Arayışı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2020.
- KAYNAK, Muhteşem “Büyüme Teorileri: Giriş”, Ankara: Gazi Kitabevi, 2015.
- KAYNAK Muhteşem, *Kalkınma İktisadı*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2014.
- KEYNES John M., *The General Theory of Employment Interest and Money*, Macmillan, Cambridge University Press, 1973.
- KIM Se-Jik, “Growth Effect of Taxes in an Endogenous Growth Model: To What Extent Do Taxes Affect Economic Growth?”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol:23, Issue:1, 1998, ss. 125-158.
- KING Robert G., Sergio Rebelo, “Public Policy and Economic Growth: Developing Neoclassical Implications”, *Journal of Political Economy*, Vol:98, Issue:5 1990, ss.126-150.
- KİBRİTÇİOĞLU Aykut, “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.53, S.2, 1998, ss.1-22.
- KLEVEN Henrik Jacobsen, “How Can Scandinavians Tax So Much?”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol:28, Issue:4, 2014, ss.77-98.
- KNUTSEN Carl Henrik, “Democracy, State Capacity and Economic Growth”, *World Development*, Vol:43, 2013, ss.1-18.

- KOÇ Özgür Emre, "Türkiye'de Vergi Yükü Ekonomik Büyüme İlişkisi", *Alanya Akademik Bakış*, C.3, S.3, 2019, ss.247-259.
- KÖKER Levent, Mehmet Ali Ağaoğulları, *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- KUTBAY Hüseyin, "Vergi Yükünün ve Yapısının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi", *Mali Çözüm Dergisi*, C.31, S.164, 2021, ss.13-35.
- LAFFER Arthur B., "The Laffer Curve: Past, Present, and Future", *Backgrounder*, Issue:1765, 2004, ss.1-16.
- LONG J. Bradford De, Lawrence H. Summers, "Equipment Investment and Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, Volume:106, Issue: 2, 1991, ss.445-502.
- LUCAS Robert E., "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, Vol: 22, Issue: 1, 1988, ss.3-42.
- MANKIWN N. Gregory, *Macroeconomics*, 7. Edition, New York: Worth Publishers, 2009.
- MANN Michael, "The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results", *European Journal of Sociology*, Vol:25, Issue:2, 1984, ss.185-213.
- MIGDAL Joel S., *Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World*, Princeton: Princeton University Press, 1988.
- MOTI Ukertor Gabriel, "Africa's Natural Resource Wealth: A Paradox of Plenty and Poverty", *Advances in Social Sciences Research Journal*, Vol: 6, Issue:7, 2019, ss 483-504.
- MUSGRAVE Richard A., *The Theory of Public Finance*, Mc Graw Hill Book Company, 1959.
- NADAROĞLU Halil, *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul: Beta Yayım Dağıtım, 1996.
- NAFZIGER E. Wayne, *Economic Development*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- NARGELEÇEKENLER Mehmet, "Hisse Senedi Fiyatları ve Fiyat/Kazanç Oranı İlişkisi: Panel Verilerle Sektörel Bir Analiz", *Business and Economics Research Journal*, C.2, S.2, ss. 165-184.
- NEMLİ Arif, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikası*, İstanbul: Y. Güryay Matbaası, 1979.
- NOORT Sam Van, "The Importance of Effective States: State Capacity and Economic Development", *Cambridge Working Paper Economics*, No:1821, 2018.
- NORTH Douglass C., Barry R. Weingast, "Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-Century England", *Journal of Economic History*, Vol:49, Issue:4, 1989, ss.803-832.
- NORTH Douglass C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- OBOH Joshua Ose, Okafor Joan Chinonyelum, Richardson Kojo Edeme, "Tax Revenue and Economic Growth in Selected ECOWAS Countries, Evidence From Sure Model", *International Journal Of Academic Research In Accounting, Finance and Management Sciences*, Vol:8, Issue:3, 2018, ss.310-324.
- OKTAYER Nagihan, "Gelir ve Tüketim Vergilerinin Tasarruflar Üzerine Etkileri", *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 41. Seri, 2002, ss.153-167.
- OPPENHEIMER Franz, *Devlet*, çev. Alaeddin Şenel, Yavuz Sabuncu, İstanbul: Engin Yayıncılık, 1997.
- ÖNCEL Mualla, Nami Çağan, Ahmet Kumrulu, *Vergi Hukuku*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1992.

- ÖZ Ersan, *Vergilendirmede Kanunilik ve Türk Vergi sistemi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2004.
- ÖZBİLEN Şevki, *İktisat Politikası-1 (Maliye Politikası)*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1998.
- ÖZTÜRK Nazım, *Ekonomide Devletin Değişen Rolü*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2007.
- ÖZTÜRK Nazım, *Kamu Maliyesi*, 4. b, Bursa, Ekin Kitabevi, 2018.
- ÖZTÜRK Nazım, *Maliye Politikası*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2012.
- PARASIZ İlker, *Büyüme Teorileri*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2003.
- PAZARLIOĞLU M. Vedat, Özlem Kiren Gürler, “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C.44, S.508, 2007.
- REBELO Sergio, “Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth”, *The Journal of Political Economy*, Vol: 99, Issue:3, 1991, ss.500-521.
- PIERSON Christopher, *Modern Devlet*, çev. Neşet Kutluğ, Burcu Erdoğan, İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, 2015.
- PINAR Abuzer, *Maliye Politikası: Teori ve Uygulama*, 7. b., Ankara: Turhan Kitabevi, 2014.
- POKHARELB ishnu, “Tax Reforms and Economic Growth with Reference to SAARC Countries: A Study Note”, *Journal of Business and Social Sciences Research (JBSSR)*, Vol:3, Issue:1, 2018, ss.91-106.
- ROGERS Melissa Ziegler, Nicholas Weller, “Income Taxation And The Validity of State Capacity Indicators”, *Journal of Public Policy*, Vol:34, Issue:2, 2014, ss183-206.
- ROMER Paul M., “Endogenous Technological Change”, *Journal of Political Economy*, Vol:98, Issue: 5, 1990, ss.71-102.
- ROMER Paul M., “Increasing Returns and Long-Run Growth”, *Journal of Political Economy*, Vol:94, Issue:5, 1986, ss.1002-1037.
- ROODMAN David, “How to do xtabond2: An Introduction to Difference and System GMM in Stata”, *The Stata Journal*, Vol:9, Issue:1, 2009, ss.86-136.
- ROSEN Harvey S., Ted Gayer, *Public Finance*, International Edition: McGraw-Hill, 8. Edition, 2008.
- SAATÇIOĞLU Cem, Ülkü Bildirici, “İnovasyon Göstergeleri Bakımından Türkiye’nin OECD Ülkeleri Arasındaki Yeri: Ekonometrik Bir Uygulama”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, C.5, S.4, 2017, ss.44-56.
- SAVAŞ Vural Fuat, *Politik İktisat*, 7. b., İstanbul: Beta Yayınevi, 2013.
- SAVAŞAN Fatih, *Piyasa Başarısızlığından Devletin Başarısızlığına Kamu Ekonomisi*, Bursa: Dora Yayınevi, 2017.
- SAYGILIOĞLU Nevzat, Selçuk Arı, *Etkin Devlet: Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2003.
- SELEN Ufuk, *Gümrük İşlemleri ve Vergilendirilmesi*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2020.
- SELEN Ufuk, Reyhan Leba, *İktisadi gelişme ve Vergileme*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2021.
- SEWARD Thomas, “The Impact of Taxes on Employment and Economic Growth in Industrialized Countries”, *MPRA Working Paper Series*, No: 16574, 2008.
- SHAW Graham Keith, “Policy Implications of Endogenous Growth Theory”, *The Economic Journal*, Vol:102, Issue:412, 1992, ss.611-621.
- SLAPER Timothy F. vd. , “The Index of Innovation: A New Tool for Regional Analysis”, *Economic Development Quarterly*, C.25, S.1, 2010, ss. 36-53.
- SKOCPOL Theda, “Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research”, *Bringing the State Back In*, ed. Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer, Theda Skocpol, New York: Cambridge University Press, 1985, ss. 3-38.

- SØRENSEN Peter Birch, "Human Capital Investment, Government, and Endogenous Growth", *FinanzArchiv / Public Finance Analysis*, Vol:50, Issue:1, 1993, ss.73-93.
- STIGLITZ Joseph E., *Economics of Public Sector*, 3.edition, Newyork: W.W. Norton&Company, 2000.
- STOILOVA Desislava, "Tax Structure and Economic Growth: Evidence From The European Union", *Contaduriay Administracion*, Vol:62, Issue:3, 2017, ss.1041-1057.
- STOKEY Nancy L., "R&D and Economic Growth", *The Review of Economic Studies*, Vol:62, Issue:3, 1995, ss.469-489.
- STREETEN Paul, "The Effect of Taxation on Risk-Taking", *Oxford Economic Papers*, New Series, Vol:5, Issue:3, 1953, ss.271-287
<https://www.jstor.org/stable/pdf/2662130.pdf> (E.T. 22.03.2021).
- SUGÖZÜ Halil İbrahim, *Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010.
- SYLWESTER Kevin, "R&D and Economic Growth", *Knowledge, Technology, & Policy*, Vol:13, Issue:4, 2001, ss.71-84.
<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF02693991.pdf> (E.T. 16.03.2021)
- SZAROWSKA Irena, "Changes in Taxation and Their Impact on Economic Growth in The European Union", *MPRA Paper No: 32354*, 2010.
- ŞEN Hüseyin, İsa Sağbaş, *Vergi Teorisi ve Politikası*, Ankara: Kalkan Offset Baskı, 2015.
- ŞENER Orhan, *Kamu Ekonomisi*, 12. b., İstanbul: Beta Yayınevi, 2014.
- ŞENYÜZ Doğan, *Vergilemede Yükümlü Psikolojisi*, Bursa, 1995.
- ŞİRİNER İsmail, Yılmaz Doğru, *Türkiye'de Büyümenin Ekonomi Politikası: 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme*, 2.b., Ankara: Dipnot Yayınları, 2008.
- TABAN Sami, *İktisadi Büyüme*, Gözden Geçirilmiş 5. b., Bursa: Ekin Yayınevi, 2018.
- TAHA Roshaiza, Loganathan, Nanthakumar, Sisira R.N. Colombage, "The Effect of Economic Growth on Taxation Revenue: The Case of a Newly Industrialized Country", *International Review of Business Research Papers*, Vol:7, Issue:1, 2011, ss.319-329.
- TATOĞLU Ferda Yerdelen, *İleri Panel Veri Analizi*, 4. b., İstanbul: Beta Yayınları, 2020.
- TATOĞLU Ferda Yerdelen, *Panel Veri Ekonometrisi*, 5. b., İstanbul: Beta Yayınları, 2020.
- THANHA Su Dinh, Neil Hartb, Nguyen Phuc Canh, "Public Spending, Public Governance and Economic Growth at the Vietnamese Provincial Level: A Disaggregate Analysis", *Economic Systems*, Vol:44, Issue: 4, 2020, ss.1-20.
- TOKATLIOĞLU Mircan, Ufuk Selen, *Maliye Politikası*, 2. b., Bursa: Ekin Yayınevi, 2019.
- TOPAL Mehmet Hanefi, "Vergi Yapısının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkelerinden Ampirik Bir Kanıt", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.3, 2017, ss.183-206.
- TROTMAN-DICKENSON D.I., *Economics of the Public Sector*, London: Macmillan Press, 1996.
- TSANI Stella, "Natural Resources, Governance and Institutional Quality: The Role of Resource Funds", *Resources Policy*, Vol:38, Issue: 2, 2013, ss.181-195.
- TUNCER Selahattin, *Kamu Maliyesi*, 2. b., Eskişehir: Eskişehir Ticari ve İdari Bilimler Akademisi Yayınları, 1971.
- TUNCER Güner, "Keynesian Regional Multiplier", *Biltürk Ekonomi ve İlişkili Çalışmalar Dergisi*, C.1, S.4, ss.297-309.
- TURHAN Salih, *Vergi Teorisi ve Politikası*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998.
- ULUATAM Özhan, *Kamu Maliyesi*, 13. b., Ankara: İmaj Yayınevi, 2014, s.27.

- ULUATAM Özhan, *Vergilerin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi ve Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası (Teori ve Türkiye Uygulaması)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1971.
- ULUSOY Ahmet, *Maliye Politikası*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2016.
- USER İnci, *Vergilemenin Sosyal Psikolojik Sınır*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.
- ÜZÜMCÜ Adem, *İktisadi Büyüme (Teori, Model ve Türkiye Üzerine Gözlemler)*, İstanbul: Beta Yayınevi, 2015.
- WALLIS Joe, Brian Dollery, *Market Failure, Government Failure, Leadership and Public Policy*, London: Mc Millan, 1999.
- WANNISKI Jude, "Taxes, Revenues, and the "Laffer Curve", *The Public Interest*, Winter 1978, ss.3-16
- WEBER Max, *The Theory of Social and Economic Organization*, Oxford University Press, 1947.
- WEIL David N., *Economic Growth*, 3. Edition, Boston: Pearson Education, 2012.
- WEİSS Linda, John M. Hobson, *Devletler ve Ekonomik Kalkınma*, çev. Kıvanç Dündar, Ankara: Dost Kitabevi, 1995.
- WIDMALM Frida, "Tax Structure and Growth: Are Some Taxes Better Than Other?", *Public Choice*, Vol:107, Issue:3/4, 2001, ss.199-219.
- XING Jing, "Tax Structure and Growth: How Robust is The Empirical Evidence", *Economics Letters*, Vol:117, Issue:1, 2012, ss.379-382.
- XU Bin, "Tax Policy Implications in Endogenous Growth Models", *IMF Working Paper*, WP/94/38, 1994.
- YERELİ Ahmet Burçin, "Tasarruf Politikalarının Oluşumunda Vergi Sisteminin Rolü", *Maliye Yazıları*, S.55, 1997, ss.64-87.
- YILDIRIM Ertuğrul, Ferdi Kesikoğlu, "Ar-Ge Harcamaları İle İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri: Türkiye Örneğinde Panel Nedensellik Testi Kanıtları", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.XXXII, S.I, 2012, ss.165-180
- YÜLEK Murat A., "İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu politikaları", *Hazine Dergisi*, S.6, 1997, ss.1-13.
- YÜKSEL Cihan, *Optimal Vergileme Tartışmalarında Laffer Eğrisi*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2016.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı-Soyadı	Çağlayan		Tabar
Bildiği	İngilizce		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2003	2007	Pınarhisar Anadolu Lisesi
Lisans	2008	2012	Bursa Uludağ Üniversitesi
Yüksek Lisans	2012	2015	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doktora	2015	2022	Bursa Uludağ Üniversitesi
Çalıştığı Kurum	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2015	-	Bursa Uludağ Üniversitesi
Yayımlar:	<ul style="list-style-type: none"> - Çağlayan Tabar ve Göksel Karaş, “Vergilerin Demokrasi Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği, Uludağ University International Journal of Social Inquiry, Volume: 14 Issue: 1, 2021. - Çağlayan Tabar, “Negatif Dışsallıkların İçselleştirilmesinde Plastik Poşet Vergileri: Türkiye’de Ücretli Poşet Uygulamasının Değerlendirilmesi”, Mali Çözüm Dergisi, Sayı: 165, 2021. - Semih Şen, Çağlayan Tabar ve Mircan Tokatlıoğlu, “Küresel Krizde Devlet Müdahalesi ve Maliye Politikası”. İş ve Hayat, Cilt:4, Sayı:8, 2018. - Çağlayan Tabar ve Mircan Tokatlıoğlu, “Küresel Ekonomik Kriz Döneminde Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi”, International Journal of Public Finance, Volume:3, No:1, 2018. - Çağlayan Tabar ve Işın Kırışkan Çetin , “Türkiye Ekonomisi Özelinde Phillips Eğrisi Analizi”, Journal of Life Economics, Volume:3, Issue:4, October 2016. - Çağlayan Tabar, Ufuk Selen, “Tax Structure as a Indicator of State Capacity”, 33th International Public Finance Conference/Tr, Antalya / Turkey, May 08–12, 2018. - Semih Şen and Çağlayan Tabar, “Keynesian Interventionist Government Understanding During the Global Crisis and Return to the Fiscal Policy”, 8th International Conference of Political Economy, Institutions, National Identity, Power, and Governance in the 21st Century, Belgrade, Serbia June 28-30, 2017. - Çağlayan Tabar and Ufuk Selen, “Government Role In Struggle Against Poverty And Policy Of Minimum Income Support”, 8th International Conference of Political Economy, Institutions, National Identity, Power, and Governance in the 21st Century, June 28-30, Belgrade, Serbia, 2017 - Çağlayan Tabar, “The Success of Tax Policy in Turkey Against Global Economic Crisis”, International Association of Social Science Research (IASSR), XI. European Conference on Social and Behavioral Sciences, Rome/Italy, Semptember 1-4 2016. 		
Diğer:	-Düzenleme Komitesi Üyeliği, 32. Uluslararası Maliye Sempozyumu / IPFCtr, 10-14 Mayıs, Kemer, Antalya, 2017. -University of Innsbruck, Avusturya (Secondos Programı Doktora Araştırma Bursu, Eylül 2017 – Ağustos 2018)		
Tarih:	15/08/2022		